

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน:
กรณีศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง
ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
(ระยะที่ 1 ประเมินสถานการณ์ชุมชน)

คณะผู้วิจัย		สังกัด
1. ประชุม	บุญน้อม	สถาบันราชภัฏลำปาง
2. ณรงค์	สมิทธิธรรม	สถาบันราชภัฏลำปาง
3. บุญธรรม	แสงเจริญ	สถาบันราชภัฏลำปาง
4. ศรชัย	เต็งรัตน์ล้อม	สถาบันราชภัฏลำปาง
5. สมพร	นาคพิทักษ์	โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา
6. สมศักดิ์	แก้วบุญเรือง	โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา
7. วิไล	ศิริรักษ์	โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา
8. สมมุติ	พงศ์ปียาพัทธ์	โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา
9. สมบูรณ์	มะโนธรรม	นักดนตรีพื้นบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการระบบการศึกษากับชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นผลการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 1 เจริญประเมินสถานการณ์และศักยภาพของชุมชน โครงการนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ชุดโครงการระบบการศึกษากับชุมชน

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเป็นอย่างสูง ที่ได้เล็งเห็นคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง ซึ่งเป็นทุนทางสังคมอันหนึ่งของชุมชนชาวล้านนาที่กำลังอยู่ในภาวะที่กำลังจะสูญหาย การที่ สกว.ได้สนับสนุนให้คณะวิจัยได้ทำงานเพื่อการอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมืองครั้งนี้ นับว่าเป็นการสนับสนุนที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนชาวล้านนาโดยรวม เพราะวงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นทรัพย์สินของชาวล้านนาทุกคน คณะนักวิจัยได้ตั้งใจและพยายามทำงานอย่างเต็มความสามารถเท่าที่จะทำได้

คณะนักวิจัยขอขอบคุณทีมประสานงานชุดโครงการระบบการศึกษากับชุมชน โดยการนำของ ดร.อมรวิรัช นาคทรพรพ ที่ได้ให้กำลังใจ ให้ความรู้ ให้คำปรึกษาแนะนำและขอคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างมาก

คณะนักวิจัยขอขอบคุณคณะครูโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ผู้นำชุมชน นักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมือง ชาวนานบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านฟ่อน-บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และ หมู่บ้านหนองยาง ที่มีส่วนสำคัญมากที่ทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏลำปาง ที่ให้กำลังใจ ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกทุกอย่างจนงานสำเร็จลงได้

ประชุม บุญน้อม
หัวหน้าโครงการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง	การศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ผู้สนับสนุนทุนวิจัย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
คณะผู้วิจัย	ประชุม บุญน้อม (หัวหน้าโครงการ) ณรงค์ สมิทธิธรรม บุญธรรม แสงเจริญ ศรชัย เต็งรัตนล้อม สมพร นาคพิทักษ์ สมศักดิ์ แก้วบุญเรือง วิไล ศิริรักษ์ สมมุติ พงศ์ปิยาพัทธ์ สมบูรณ์ มะโนธรรม
ปีที่ทำการวิจัย	พ.ศ. 2542

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเพื่อประเมินสถานการณ์ หมู่บ้าน 6 หมู่บ้านและโรงเรียน 3 โรงเรียนในเขตเทศบาลตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ได้แก่ หมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน หมู่บ้านหนองยาง โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ในการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันเกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง มีวัตถุประสงค์ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง เพื่อศึกษาปัญหาความต้องการและปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินศักยภาพของชุมชน เพื่อศึกษาบทบาทและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนากระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง โดยใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผลจากการวิจัยพบว่า วงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีเก่าแก่คู่ล้านนา เดิมเรียกว่าวงพาทย์ หรือ พาทย์ฆ้อง วงพาทย์ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ฆ้องวง แ่น(ปี) ตะโพนมอญ ฉิ่ง ฉาบ ต่อมาได้มีเครื่องดนตรีจากภาคกลางเข้าไปผสมได้แก่ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม จึงเรียกว่าวงปีพาทย์พื้นเมือง ชาวบ้านเรียกว่าวงปี่ดหรือวงทั้งทั้ง วงปีพาทย์พื้นเมืองยังคงมีความสำคัญในพิธีกรรมงานศพของชาวบ้าน ปัจจุบันวงดนตรีมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว จนอาจกล่าวได้ว่าวงปีพาทย์พื้นเมืองมีู่ทางที่จะสูญหายไปจากชุมชนอย่างแน่นอน เพราะไม่มีผู้สืบทอดองค์ความรู้ ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้วงปีพาทย์ล่มสลายคือภาวะเศรษฐกิจของชุมชน กล่าวคือการจ้างวงปีพาทย์พื้นเมืองไปบรรเลงในพิธีกรรมงานศพแต่ละครั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ในขณะที่เดียวกันนักดนตรีกลับมีรายได้

เฉลี่ยต่อเดือนไม่เพียงพอแก่การยังชีพ จึงทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจจะมีอาชีพเป็นนักดนตรีหรือที่เป็นอยู่แล้วก็หันเหไปประกอบอาชีพที่ให้ค่าตอบแทนสูงกว่า ปัจจุบันใน 6 หมู่บ้าน เหลือวงดนตรีเพียง 1 วงคือ วง ศ. บัณฑิตศิลป์บ้านฟ่อน และกำลังอยู่ในสภาพที่กำลังจะยุบวง

ในด้านการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง ชุมชนและโรงเรียนยังขาดความคิดริเริ่มที่จะอนุรักษ์ เพราะชุมชนและโรงเรียนไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับวงปี่พาทย์พื้นเมือง ต่อเมื่อชุมชนและโรงเรียนได้รับทราบข้อเท็จจริงโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับสถานภาพของวงปี่พาทย์พื้นเมือง จึงทำให้ทั้งโรงเรียนและชุมชนมองเห็นคุณค่าและเกิดความห่วงใยอนาคตของวงดนตรีประเภทนี้ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความคิดที่จะสร้างกระบวนการอนุรักษ์แบบยั่งยืน โดยชุมชนและโรงเรียนจะต้องร่วมมือกันสร้างหลักสูตรท้องถิ่นวงปี่พาทย์พื้นเมืองเพื่อนำไปใช้สอนในโรงเรียนให้บุตรหลานของชาวบ้านเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ปี่พาทย์พื้นเมือง จากการศึกษาความต้องการของชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดองค์ความรู้ และการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียน จากข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากประชาคมต่าง ๆ ในชุมชน โรงเรียน และชาวบ้านทั่วไป สรุปได้ว่า ชุมชนมีความต้องการและมีความพร้อมที่ร่วมมือกับโรงเรียนในการสืบทอดองค์ความรู้ปี่พาทย์ชนิดนี้ และโรงเรียนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะร่วมมือกับชุมชนในการดำเนินกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปี่พาทย์พื้นเมืองคือโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา

TITLE **EDUCATION AND THE POWER OF COMMUNITY:
CASE STUDY TO EXTEND THE WISDOM OF PI- PART
ORCHESTRA, A TRADITIONAL NORTHERN THAI
MUSIC, AT TUMBON CHOMPOO, MUANG DISTRICT,
LAMPANG PROVINCE.**

SUPPORTER **THE THAILAND RESEARCH FUN**

RESEARCHERS **PRACHOOM BOONNOM (THE PROJECT LEADER)**

 NARONG SMITHITAM BOONTAM SEANGCHAREREARN

 SORNCHAI TEANGRUTLOM SOMPORN NARKPITUK

 SOMSAK KEAWBOONREANG WILAI SIRIRUK

 SOMMOOT PONGPEEYAPAT SOMBOON MANOTAM

YEAR **1999**

ABSTRACT

This research focused on the situation of Pi-Part orchestra with an aim to preserve and extend the wisdom of Pi – Part Orchestra. The research areas covered six villages as follows : Ban Phon - Ban Huy law, Ban Ta, Ban Chompoo - Ban Jom Muang, Ban Lampang Klang, Ban Saladon and Ban Nong Yang and the three schools as follows : Choomchon Ban Phon Wittaya School, Ban Saladon School and Ban Nong Yang School located in the area of Choompoo municipality Muang district, Lampang province .

The purposes of this research were 1) to collect all Pi – Part Orchestra knowledge. 2) to study the needs, the problems and the other factors concerning the process of extension the wisdom of Pi – Part Orchestra. 3) to study the factors concerning the evaluating potential of the community. 4) to study the roles and collaboration of the schools and the community in conservation, extension and development of all Pi - Part Orchestra knowledge . The research methodology was the Participatory Action Research.

Research findings were as follows : Pi – Part Orchestra was the traditional Northern Thai Lanna- style music which was called Part Orchestra or Part Gong and it was also called P-a-d or

Teung Teung by the local villagers. The original Pi - Part Orchestra consisted of the following instruments : GONG WONG (a melodious instrument consisting of small gongs of different pitches strung together in a semicircle), NAIR (a pipe), TRAPONE MON (two - faced drum), CHING (small cup-shaped cymbals), CHARP(cymbals). Later on , it was added with two kinds of instruments from central regions namely RA - NARD - AKE , a treble xylophone, and RA - NARD -TOOM, a bass xylophone . Pi -Part Orchestra still plays an important role in villagers' funeral but nowadays the number of these orchestras has rapidly been decreased. It could be said that this kind of orchestra might gradually die out of the community because of the lack of successors to study all the knowledge of Pi - Part Orchestra. In reality, it was found that the economy of the community was the main factor causing this orchestra to be completely vanished because of the high expenses for each performance. As a result, many funeral hosts couldn't afford to hire the Pi – Part orchestra. That's why the Pi – Part musicians were rarely employed and they didn't get enough incomes to support their family. This led to the diminish of Pi – Part musicians both old and new generations as they looked for the other jobs with higher payment. According to the study of six villages, there was the only one Pi - Part Orchestra, named Sor Bunteang Sil Ban Phon, existed but in the poor situation with the tendency to disappear in the near future because of the reasons mentioned above. At first, the conservation of Pi – Part orchestra was in slow process as the public wasn't aware of its problem because they hadn't got enough information. However, when they learnt about the Pi- Part crisis, they became more aware of its value and future. Therefore, the public such as the local community and schools initiated the idea to permanently conserve the Pi – Part orchestra. The community and the schools should join their hands to write the local Pi - Part orchestra curriculum to be taught in school with an aim to pass on the knowledge of Pi – Part orchestra to a new generation.

From the case study as follows: the factors that got involved with the Pi -Part Orchestra knowledge extension, the community and the school collaboration, the basic information that was given by the local associations, the community schools and the general local people , it could be concluded that the people in community were ready and wanted to co- operate with the schools to extend the Pi- Part Orchestra and Choomchon Banphon Wittaya school had the potential to sufficient Potentials to accomplish the extension in Pi - Part Orchestra conservation and development.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญแผนภาพ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพประกอบ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	8
ขอบเขตการศึกษา	8
ขั้นตอนและวิธีการศึกษา	9
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	10
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	11
กรอบความคิดของการวิจัย	19
บทที่ 2 ชุมชนและโรงเรียน	21
ประวัติชุมชน	21
ประวัติโรงเรียน	47
กระบวนการทำงานร่วมกันในชุมชน	59
ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน	59
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน	61
สภาพปัจจุบันของชุมชน	64
สรุป	68
บทที่ 3 วงปีพาทย์กับวิถีชีวิตชุมชน	71
ยุคดนตรีล้านนาคั้งเดิม	72
ยุคได้รับอิทธิพลจากดนตรีภาคกลาง	76
ยุคทองของวงปีพาทย์พื้นเมือง	81
ยุคได้รับอิทธิพลจากเพลงไทยสากล	85
สรุป	93

บทที่ 4	ภูมิปัญญาวงปีพาทย์พื้นเมือง	95
	นักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมือง	95
	เครื่องดนตรีในวงพาทย์	96
	การผสมวง	107
	โอกาสในการบรรเลง	108
	เพลง	110
	การสืบทอด	122
	ธุรกิจของวงปีพาทย์พื้นเมือง	135
	แหล่งผลิตเครื่องดนตรี	138
	สรุป	138
บทที่ 5	ศักยภาพความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในกระบวนการอนุรักษ์	
	วงปีพาทย์พื้นเมือง	141
	ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน	141
	ความสัมพันธ์ภายในชุมชน	150
	บทบาทและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์	
	วงปีพาทย์พื้นเมือง	152
	ปัจจัยสนับสนุนความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์	
	วงปีพาทย์พื้นเมือง	153
	ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์	
	วงปีพาทย์พื้นเมือง	154
	ประเมินศักยภาพของชุมชนกับโรงเรียน	156
	สรุป	156
บทที่ 6	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	157
	สรุปผลการวิจัย	157
	อภิปรายผล	161
	ข้อเสนอแนะ	164
	บรรณานุกรม	166
	สัมภาษณ์บุคคล	169
	ภาคผนวก	171
	1. ภาพสภาพชุมชน	172

2. ภาพโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา	177
3. ภาพการออกภาคสนาม	180
4. ภาพวงปีพาทย์พื้นเมืองและงานศพ	188

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1. แผนที่ตำบลชมพู 6 หมู่บ้าน	20
2. แผนที่หมู่บ้านชมพู	30
3. แผนที่ หมู่บ้านฟ่อน	33
4. แผนที่บ้านห้วยหล่อ	37
5. แผนที่หมู่บ้านด้า	39
6. แผนที่หมู่บ้านลำปางกลาง	41
7. แผนที่หมู่บ้านศาลาดอน	43
8. แผนที่หมู่บ้านหนองยาง	45

ญ

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. ตารางแสดงจำนวนนักเรียนของโรงเรียนในหมู่บ้านเป้าหมายในตำบลชมพู ปีการศึกษา 2543	54
2. ตารางแสดงจำนวนครูของโรงเรียนในหมู่บ้านเป้าหมายในตำบลชมพู ปีการศึกษา 2543	54

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
1. ภาพเรือนไม้(ปราสาทใต้โลงศพ)สำหรับสามัญชนในปัจจุบัน	83
2. ภาพปราสาทใต้โลงศพแบบจตุรมุขที่ลำปาง สำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์	84
3. ภาพวงปีพาทย์พื้นเมืองประยุกต์	89
4. ภาพวงปีพาทย์พื้นเมืองแห่ศพ	89
5. ภาพวงปีพาทย์พื้นเมืองประยุกต์ในงานฟ้อนผี	91
6. ภาพกลองทิ้งทึงและกลองหับใช้คนตีแยกกัน	97
7. ภาพกลองทิ้งทึงและกลองหับแบบใช้คนเดียว	97
8. ภาพสว่าและสิ่ง	100
9. ภาพไม้เห็บในวงพาทย์	101
10. ภาพไม้ตั้ง	102
11. ภาพพาทย์หรือฆ้องวง	104
12. ภาพแนน้อยและแนหลวงในวงพาทย์	106
13. ภาพการใช้แนน้อยเพียงเลาเดียวในวงพาทย์	107
14. ภาพการใช้วงพาทย์ลำปางประโคมงานสงกรานต์	109
15. ภาพรูปคนทรงโหนผ้าจ่อง	118
16. ภาพขันตั้งหรือขันครู	132
17. ภาพวงปีพาทย์พื้นเมืองประยุกต์งานฟ้อนผีอารักษ์ “เจ้าพิณ” ผามของวัด ม่อนปู่ยักษ์ลำปาง	140

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา

ดนตรีล้านนาเป็นดนตรีเก่าแก่ที่มีบทบาทเข้าไปผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวล้านนาเป็นเวลานานนับร้อยปี มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นตามความรู้สึกนึกคิดและภูมิปัญญาของชาวล้านนา วงดนตรีล้านนาได้แก่ วงปี่ซอ วงสล้อซอซึง และวงพาทย์หรือวงปี่พาทย์พื้นเมือง วงดนตรีทั้ง 3 ประเภทมีลักษณะและบทบาทในสังคมต่างกัน วงปี่ซอและวงสล้อซอซึง เป็นวงดนตรีประเภทเครื่องเบาเคลื่อนที่ไปไหนมาไหนได้ง่าย สามารถผสมวงกันได้ง่ายไม่ต้องมีพิธีการมาก เป็นไปตามธรรมชาติ มีบทบาทในสังคมที่เห็นได้ชัดเจนคือให้ความบันเทิงในวิถีชีวิตทั่วไปของชาวล้านนา วงปี่พาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีประเภทร้องหนักเคลื่อนที่ไปไหนมาไหนค่อนข้างลำบาก การก่อตั้งเป็นวงดนตรีเป็นไปได้ยาก เป็นวงดนตรีที่ให้ทั้งความบันเทิงและมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนา

หลักฐานที่พบจากหลักศิลาจารึกวัดพระยืน พ.ศ. 1913 หลักที่ 62 จังหวัดลำพูน บันทึกเหตุการณ์ที่ พระเจ้ากือนา กษัตริย์องค์ที่ 8 ของเมืองเชียงใหม่ ประมาณปี พ.ศ. 1910-1931 ได้จัดขบวนต้อนรับพระสุเมนะเถระ ซึ่งได้นิมนต์มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า มีวงดนตรีประเภทหนึ่งที่เรียกว่า พาทย์ เป็นวงดนตรีที่ประกอบด้วย แ่น(ปี่) ฆ้อง วง กลอง ฉาบ (นักดนตรีพื้นเมืองเรียกว่า สว่า) ฉิ่ง (นักดนตรีพื้นเมืองเรียกว่า ลึง) พาทย์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วงปี่ด เป็นวงดนตรีที่มีบทบาทในสังคมล้านนาเป็นเวลายาวนาน

“ในยุคที่ศิลปะการดนตรีของสยามประเทศได้เจริญรุ่งเรืองที่สุด คือในช่วงเวลาในรัชกาลที่ 4-6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดนตรีล้านนาจึงได้รับอิทธิพลจากดนตรีกรุงเทพฯ ไปด้วย กรณีของนครเชียงใหม่ พระราชชายาเจ้าดารารัศมีในรัชกาลที่ 5 ได้ทรงนำเอาครูวงปี่พาทย์จากกรุงเทพฯ ขึ้นมาเป็นครูสอนในคุ้มหลวงเชียงใหม่” (พูนพิศ อมาตยกุล, 2535 : 209)

อิทธิพลของดนตรีจากกรุงเทพฯ ทำให้ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม เข้าไปผสมในวงปี่ด ก่อให้เกิดความไพเราะได้อรรถรสมากขึ้นกว่าเดิม มีการบรรเลงทั้งเพลงพื้นเมือง และเพลงไทยเดิม เรียกว่าวงปี่พาทย์พื้นเมือง ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า วงthingthing

นายอนันต์ คำมาจันทร์ อายุ 48 ปี อดีตผู้ขายผืนระนาดพื้นเมือง บ้านเวียงเหนือ อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง ได้เล่าว่า “บิดาของเขานายสิงห์คำ คำมาจันทร์ ได้เสียชีวิตไปแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2521 เป็นคนบ้านป่าหั่ว จังหวัดลำพูน มีอาชีพทำนาและเป็นนักดนตรีพื้นเมือง ได้เคยเรียนดนตรีวงปี่พาทย์ ของทางภาคกลางกับ ครูรอด อักษรทัฬห เป็นนักดนตรีจากภาคกลางมาสอนที่จังหวัดลำพูน

จนมีความสารถที่จะบรรเลงรับได้ เมื่อปี พ.ศ. 2483 ได้อพยพมาทำการค้าขายกับทหารญี่ปุ่นที่ จังหวัดลำปาง จึงได้รู้จักกับ นายสม ต้นบุตร หัวหน้าวงปี่พาทย์บ้านปงสนุก และได้บรรเลงดนตรี ร่วมกัน นายสิงห์คำเป็นผู้ที่นำเอาระนาดเอกและระนาดทุ้มเข้าไปผสมวงพาทย์เป็นครั้งแรกใน จังหวัดลำปาง เมื่อได้รับความนิยมาจากวงดนตรีหมู่บ้านอื่น ๆ จึงได้นำเอาระนาดและระนาดทุ้มไป ผสมในวงพาทย์มากขึ้น ในที่สุดนายสิงห์คำเลยผลิตผืนระนาดขายเพื่อเป็นบริการแก่วงปี่พาทย์พื้น เมือง” (นายอนันท์ คำมาจันทร์, 2534 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันวงปี่พาทย์พื้นเมืองประกอบด้วยเครื่องดนตรีต่อไปนี้

1. ฆ้องวง 1 วง
2. ระนาดเอก 1 ราง
3. ระนาดทุ้มเหล็ก 1 ราง (เดิมมีระนาดทุ้มไม้ผสมอยู่ด้วยปัจจุบันไม่มี สันนิษฐานว่าเป็นเพราะมี เครื่องดนตรีมากไป)
4. กลอง มีกลองใช้ 2 ชนิด ได้แก่ กลองตระโพน และกลองรับ (ชาวบ้านเรียกว่ากลองฮับ)
5. แ่น (ปี่) มี 3 ลักษณะ ได้แก่ แ่นหลวง แ่นน้อย แ่นดัด
6. ฉาบ
7. ฉิ่ง

นายมา ตักด้วงค์ อายุ 74 ปี เป็นนักดนตรีเป่าแ่น (สล่าแ่น) หัวหน้าวงปี่พาทย์พื้นเมืองบ้าน วังหม้อ ตำบลบ้านทราย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เล่าให้ฟังว่า “สมัยก่อนจะมีวงพาทย์ประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้านเพื่อใช้ในการพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ได้แก่ งานศพ งานพืชน้ำ และงานแห่ต่าง ๆ เครื่องดนตรีจะอยู่ที่วัด นักดนตรีก็คือชาวบ้านที่สนใจ จะฝึกหัดดนตรีจนสามารถ บรรเลงได้ จะเป็นนักดนตรีประจำหมู่บ้านเมื่อมีงานก็จะมาร่วมกันเล่น” (นายมา ตักด้วงค์, 2534 : สัมภาษณ์)

สถานภาพของวงปี่พาทย์พื้นเมืองประจำหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป วงดนตรีจำนวนมากได้ยุบวง บางวงยังคงเก็บเครื่องดนตรีไว้ที่วัด แต่ส่วนใหญ่จะสูญหายไปเพราะขาดผู้ดูแลเอาใจใส่ วัดบางวัดยังคงเก็บรักษาเครื่องดนตรีไว้อย่างสมบูรณ์ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองประจำหมู่บ้านต้อง เลิกสิ้น เป็นเพราะสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป การคมนาคมติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้าน สะดวกขึ้นเนื่องจากมีถนนเชื่อมต่อถึงกัน วงดนตรีจากหมู่บ้านหนึ่งสามารถเดินทางไปบรรเลงใน งานต่าง ๆ ของอีกหมู่บ้านหนึ่งได้อย่างสะดวก คนในชุมชนมีเศรษฐกิจรัดตัวมากขึ้น การทำมาหา กินได้ขยายวงกว้างออกไป ผู้คนต้องออกไปทำงานตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ไกลออกไปจากชุมชน ทุก คนมุ่งแต่จะทำงานเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวจนไม่มีเวลาพอที่จะมาฝึกหัดดนตรีได้อีกต่อไป วง ดนตรีที่สามารถดำรงอยู่ได้ก็กลายเป็นวงดนตรีอาชีพ นักดนตรีส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพการเป็น

นักดนตรีควบคุมไปกับการ ทำนา ทำไร่ ทำสวน วงดนตรีแต่ละวงจะมีการแข่งขันกันเพื่อเอาใจลูกค้ำ มีการบรรเลงทั้งเพลงพื้นเมือง เพลงไทยเดิม และเพลงไทยสากลโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงลูกทุ่ง วงปี่พาทย์พื้นเมืองส่วนใหญ่ได้ปรับปรุงรูปแบบของวงโดยการนำเครื่องดนตรีสากลเข้าผสมได้แก่ กลองชุด (กลองแจ๊ส) กลองทอม กีตาร์ คีย์บอร์ด เครื่องประกอบจังหวะ เครื่องดนตรีสากลเพิ่มสีสันให้แก่วงปี่พาทย์พื้นเมือง ทำให้เกิดความสนุกสนานเร้าใจ นอกจากนั้นยังมีการเดินรำประกอบ และมีเครื่องขยายเสียงช่วยเพิ่มความดังของเสียงดนตรีทำให้เกิดความรู้สึกตื่นเต้น การปรับปรุงรูปแบบวงปี่พาทย์พื้นเมืองนับว่าประสบผลสำเร็จพอควรเพราะสามารถตอบสนองความต้องการคนรุ่นใหม่ได้ระดับหนึ่ง แต่ก็มีได้หมายความว่าได้รับความชื่นชอบจากคนในชุมชนทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไม่พึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะถือว่าทำลายรูปแบบดั้งเดิมของวงปี่พาทย์พื้นเมือง ในพิธีกรรมงานศพซึ่งจะต้องไปเกี่ยวข้องกับวัด เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดก็ไม่นิยมให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองลักษณะนี้แสดงในวัดเนื่องจากไม่เหมาะสมกับพิธีกรรม

จำนวนวงปี่พาทย์พื้นเมืองได้ลดลงเป็นลำดับจากวงดนตรีประจำหมู่บ้าน กลายเป็นวงดนตรีอาชีพ และวงดนตรีอาชีพจริง ๆ ก็มีเหลือจำนวนไม่มาก เพราะปรับรูปแบบมาเป็นการรวมตัวกันชั่วคราวชั่วคราว เมื่อนักดนตรีคนใดรับงานไว้ก็จะจ้างนักดนตรีที่รู้จักกันไปบรรเลงร่วมกัน นักดนตรีที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงกันจะรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ รวมตัวกันเป็นประชาคมที่เหนียวแน่น เมื่อรูปแบบของการรวมตัวเป็นวงดนตรีเปลี่ยนแปลงไปเป็นผลทำให้ศูนย์กลางการถ่ายทอดองค์ความรู้ปี่พาทย์พื้นเมืองเหลือน้อยลงตามไปด้วย

วงปี่พาทย์พื้นเมืองในจังหวัดลำปางสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2541 มีจำนวนเหลือเพียง 82 วง ดังนี้

อำเภอเมืองลำปาง	มีจำนวน	15	วง
อำเภอวังเหนือ	มีจำนวน	4	วง
อำเภอแจ้ห่ม	มีจำนวน	8	วง
อำเภอเมืองปาน	มีจำนวน	6	วง
อำเภองาว	มีจำนวน	16	วง
อำเภอแม่เมะ	มีจำนวน	1	วง
อำเภอแม่ทะ	มีจำนวน	8	วง
อำเภอห้างฉัตร	มีจำนวน	8	วง
อำเภอเกาะคา	มีจำนวน	8	วง
อำเภอเสริมงาม	มีจำนวน	2	วง
อำเภอสบปราบ	มีจำนวน	3	วง
อำเภอเถิน	มีจำนวน	2	วง

อำเภอแม่พริก

มีจำนวน 1 วง

(ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2541 : 73)

สาเหตุที่ทำให้วงปีพาทย์พื้นเมืองยুবวงเนื่องมาจากสาเหตุใหญ่ ๆ 3 ประการ

1. งานที่จะบรรเลงมีน้อย วงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีที่บรรเลงในงานหลัก 3 ลักษณะ ได้แก่ งานพื้อมผี พิธีกรรมงานศพ และงานแห่ต่าง ๆ งานพื้อมผีและผีเม้ง ชาวบ้านจะนับถือผี ผีเม้งกันเป็นสายตระกูล เป็นกิจกรรมที่ชุมชนเครือญาติสร้างความแน่นแฟ้นในวงศ์ตระกูล การเลี้ยงผีมี 2 ลักษณะ คือการเลี้ยงเจียบและการเลี้ยงพื้อม ตามปกติการเลี้ยงเจียบจะมีการเลี้ยงทุกปี ส่วนการเลี้ยงพื้อมตามปกติจะเลี้ยง 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง หรือบางตระกูลอาจจะเลี้ยงทุกปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของเจ้าของบ้านที่เป็นเจ้าภาพ วงปีพาทย์พื้นเมืองจะไปบรรเลงเฉพาะการเลี้ยงพื้อมเท่านั้น อย่างไรก็ตามการเลี้ยงพื้อมและผีเม้งไม่ได้เลี้ยงกันทุกสายตระกูลเพราะบางตระกูลไม่นับถือผี การพื้อมผีจึงมีให้เห็นไม่มากนัก การบรรเลงในงานพื้อมผีของวงปีพาทย์พื้นเมืองจึงมีน้อยเพราะจะบรรเลงปีละไม่กี่ครั้ง พิธีกรรมงานศพจึงเป็นงานหลักของวงปีพาทย์ ค่าจ้างบรรเลงในพิธีกรรมงานศพจึงเป็นรายได้หลักของวงปีพาทย์พื้นเมือง แต่ปัจจุบันพิธีกรรมงานศพบางงานเจ้าภาพก็ไม่จ้างวงปีพาทย์ไปบรรเลง ใช้เครื่องขยายเสียงและเปิดเทปเพลงเสียงวงปีพาทย์แทนเสียงวงดนตรีสด โดยให้เหตุผลว่า การจ้างวงปีพาทย์บรรเลงสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก นายสมบุรณ์ มะโนธรรม นักดนตรีเป่าแฉะ อยู่บ้านเลขที่ 113 หมู่ที่ 8 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เล่าว่า “ปัจจุบันวงปีพาทย์พื้นเมืองไม่ค่อยมีงาน เพราะงานศพเจ้าภาพเขาใช้เทปเปิดแทนหมด” (นายสมบุรณ์ มะโนธรรม, 2542 : สัมภาษณ์) ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาจึงทำให้งานการบรรเลงของวงปีพาทย์พื้นเมืองมีน้อย เป็นลำดับ ส่วนงานแห่ต่าง ๆ เป็นส่วนน้อยที่จะใช้วงปีพาทย์แห่ทั้งวง การแห่จะแยกเฉพาะนักดนตรีที่เป่าแฉะไปผสมเป็นวงแห่ใหม่เรียกว่า วงตกเส็ง

2. เศรษฐกิจของนักดนตรีไม่ดี สืบเนื่องมาจากมีงานบรรเลงน้อยลง ค่าจ้างไปบรรเลงแต่ละงานของนักดนตรีแต่ละคนก็เป็นเงินน้อยมาก นายจรูญ ไซยทนต์ นักดนตรีเป่าแฉะ อยู่บ้านเลขที่ 483 หมู่ 2 ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เล่าว่า “ค่าจ้างไปบรรเลงแต่ละงานมีอัตราไม่เท่ากันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้หรือไกล ถ้าระยะทางใกล้ ๆ ค่าจ้างไปบรรเลงวันละ 1,300-1,500 บาท ถ้าระยะทางไกลออกไปค่าจ้างไปบรรเลงวันละ 2,000-3,000 บาท รายได้ของนักดนตรีแต่ละคนโดยเฉลี่ยประมาณปีละ 5,000 บาท” (นายจรูญ ไซยทนต์, 2534 : สัมภาษณ์)

นายสมบุรณ์ มะโนธรรม เล่าว่า “ปัจจุบันเจ้าภาพงานศพแต่ละงานจะไม่จ้างวงดนตรีพื้นเมืองไปบรรเลงตลอดงานเหมือนเมื่อก่อน จะจ้างให้บรรเลงตั้งแต่ช่วงบ่ายของวันก่อนวันเผาศพไปจนถึงตอนกลางคืนเวลาประมาณ 24.00 น. และตั้งแต่ตอนเช้าของวันเผาศพไปจนถึงพิธีกรรมเผาศพ ราคา

ค่าจ้างมีอัตราไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้ไกล ถ้าระยะทางใกล้ค่าจ้างประมาณ 4,500 – 5,000 บาท ถ้าระยะทางไกลค่าจ้างประมาณ 5,000-6,000 บาท เคียงนี้งานมีน้อย รายได้ของนักดนตรีแต่ละคนเฉลี่ยปีละประมาณ 4,000-5,000 บาท เป็นรายได้ที่น้อยมากไม่เพียงพอกับค่าครองชีพในปัจจุบัน” (นายสมบุรณ์ มะโนธรรม, 2542 : สัมภาษณ์) จากการสัมภาษณ์นักดนตรีสองคนในเวลาดังกล่าว 8 ปี จะเห็นว่าถึงแม้ว่าค่าจ้างวงปีพาทยไปบรรเลงแต่ละงานในปัจจุบันจะมีราคาสูงขึ้นจากเมื่อแปดปีที่แล้ว แต่รายได้ของนักดนตรีโดยเฉลี่ยแต่ละคนไม่ได้เพิ่มขึ้นกลับมีแนวโน้มจะลดลง จึงทำให้อาชีพการเป็นนักดนตรีวงปีพาทยพื้นเมืองขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

3. นักดนตรีมีจำนวนลดลง สืบเนื่องมาจากเศรษฐกิจของอาชีพการเป็นนักดนตรีพื้นเมืองไม่มั่นคงและมีแนวโน้มว่าจะมีรายได้ต่ำลงเป็นลำดับ วงปีพาทยพื้นเมืองในจังหวัดลำปางจำนวน 82 วง มีนักดนตรีประมาณ 650 คน นักดนตรีส่วนใหญ่จะมีอาชีพอื่นรองรับหรือไม่มีอาชีพหลักทำควบคู่กันไป เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน รับราชการ ขับรถรับจ้าง ช่างฝีมือ รับจ้างทั่วไป เป็นต้น นักดนตรีที่ยังเหลืออยู่ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน และมีอายุมากเมื่อนักดนตรีที่อาวุโสเสียชีวิต วงปีพาทยวงนั้น ๆ ก็เป็นอันต้องยุบวงตามไปด้วยเพราะไม่มีผู้สืบทอด จำนวนนักดนตรีจึงน้อยลงเป็นลำดับ และไม่มีแนวทางที่จะแก้ไขสภาวะดังกล่าวได้

การสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทยพื้นเมือง มีการสืบทอดเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การสืบทอดแบบไม่เป็นทางการ นักดนตรีกลุ่มนี้จะศึกษาหาความรู้จากการสังเกต จดจำ และเลียนแบบจากนักดนตรีในวงเดียวกันหรือจากนักดนตรีทั่วไปที่พบเห็น นักดนตรีที่เรียนด้วยวิธีนี้ส่วนใหญ่ได้แก่นักดนตรีที่ ตีฆ้อง ระนาด กลอง ฉาบ จึงสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีประเภทดังกล่าวได้โดยไม่ต้องมีครูหรือยกชันครูแต่ประการใด มักเรียกการเป็นนักดนตรีลักษณะนี้ว่า พวกครูพักลักจำ

2. การสืบทอดแบบเป็นทางการ คือการสืบทอดแบบมีพิธีกรรมความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง และมีครูสอนโดยตรงและมีการยกชันครูตามพิธีการ นายคะนอง สุวรรณแพร์ บ้านเลขที่ 190 หมู่ที่ 1 ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เล่าว่า “การสืบทอดแบบมีพิธีกรรมความเชื่อ มีเฉพาะนักดนตรีที่เป่าแคน หรือ สล่าแคนเท่านั้น โดยใช้วิธีการต่อเพลงจากครูโดยตรง แต่ก็มีนักดนตรีเป่าแคนอีกไม่น้อยที่สามารถเป่าแคนได้ด้วยการสังเกต จดจำ และเลียนแบบ ในปัจจุบันคนสนใจที่จะเรียนก็มีน้อย” (นายคะนอง สุวรรณแพร์, 2540 : สัมภาษณ์)

วงดนตรีล้านนาที่มีสืบทอดกันอย่างมีระบบอยู่ในสถาบันการศึกษาหรือองค์กรอื่น คือมีครูสอน มีโน้ตเพลง มีการฝึกซ้อมกันอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ วงสล้อซอซึง ส่วนวงปีซอ และวงปีพาทยพื้นเมืองยังไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่ามีการสอนอย่างเป็นระบบในสถานศึกษา ยังไม่มีสถาบันการศึกษาใดก่อตั้งวงปีพาทยพื้นเมืองที่ให้นักเรียน นักศึกษาได้ฝึกหัดกันอย่างจริงจัง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก

วงปีพาทย์พื้นเมืองก่อตั้งยากเพราะมีราคาแพง ฝึกหัดยาก ไม่ได้รับการสนับสนุนให้ก่อตั้งเพราะเป็นวงดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพซึ่งอาจทำให้มองเห็นว่าจะไม่เป็นมงคลกับสถานบันก็เป็นได้ วงปีพาทย์พื้นเมืองตำบลชมพู จากในอดีตที่เคยมีหลายวง ปัจจุบันที่ยังคงเหลือเป็นวงดนตรีที่ชัดเจนเพียงวงเดียวคือวง ส. บ้านเทิงศิลป์บ้านฟ่อน อยู่บ้านเลขที่ 522 หมู่ที่ 2 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง นอกนั้นจะเป็นวงดนตรีที่นักดนตรีมาร่วมกันบรรเลงชั่วคราวครั้งชั่วคราว นักดนตรีประจำวง ส. บ้านเทิงศิลป์บ้านฟ่อน ได้แก่

1. นายอ้าย	ฟู้ต้อ	อายุ	56	ปี ดีซ้อง หัวหน้าวง
2. นายมา	อินทร์สมพันธ์	อายุ	72	ปี แหนหลวง
3. นายแก้ว	โคบุญ	อายุ	56	ปี แหน้อย
4. นายคำ	โคบุญ	อายุ	38	ปี ระนาดเอก
5. นายสมศักดิ์	แก้วบุญเรือง	อายุ	61	ปี ระนาดทุ้ม
6. นายปิ่น	หลวงคุณสิงห์	อายุ	55	ปี ระนาดทุ้มเหล็ก
7. นายมนัส	สุทธิ	อายุ	45	ปี ตะโพน
8. นายกิน	อินทร์สมพันธ์	อายุ	43	ปี ฉิ่ง แหน้อย
9. นายมา	หลวงคุณสิงห์	อายุ	62	ปี ฉาบ

วง ส. บ้านเทิงศิลป์บ้านฟ่อน เป็นวงปีพาทย์พื้นเมืองที่ได้พยายามปรับปรุงรูปแบบของวงเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน เพื่อความมั่นคงของวง โดยการนำเครื่องดนตรีสากลเข้าผสม และมีเครื่องขยายเสียงอย่างดี มีการเดินรำประกอบ นักดนตรีมีความสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีได้หลายชนิด เมื่อไปแสดงในงานใดจะมีวงสลับซอซึ่งไปบรรเลงด้วย ปัจจุบันสถานภาพของวงดนตรีก็ไม่ค่อยจะมั่นคงนัก เนื่องจากรายได้ของวงตกต่ำมาก กำลังอยู่ในภาวะที่จะยุบวงในเวลาไม่ช้า

จะเห็นว่าสถานภาพของวงปีพาทย์พื้นเมืองอยู่ในภาวะที่ไม่มั่นคง เป็นเพราะชาวบ้านไม่ได้ให้ความสนใจความเป็นไปของวงปีพาทย์มากนัก เนื่องจากในยามปกติชาวบ้านจะไม่มีเวลาคิดถึงเรื่องวงปีพาทย์เพราะต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพ นอกจากเวลาที่จำเป็นต้องใช้เท่านั้นจึงจะคิดถึง ชาวบ้านจะไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของวงปีพาทย์พื้นเมือง จึงดูเหมือนว่าชุมชนจะละเลย ไม่ให้ความสำคัญ และมองไม่เห็นคุณค่าในภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทนี้ แสดงให้เห็นถึงช่องว่างที่เกิดขึ้นในชุมชน ประชาคมต่าง ๆ ขาดการเชื่อมโยงและวิเคราะห์ปัญหาที่จะเกิดแก่ชุมชนอย่างละเอียดถี่ถ้วนชุมชน กำลังจะปล่อยให้ทรัพย์สินทางปัญญาอันเป็นรากเหง้าของชีวิตต้องสูญสลายลง แต่กลับหลงใหลได้ปลื้มไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงที่น่าพาเอาสิ่งใหม่ๆ เข้าสู่ชุมชนจนลืมเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จะปล่อยให้

เฉพาะกลุ่มนักดนตรีพื้นบ้านสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองกันไปตามลำพัง คงไม่ได้อีกต่อไป เพราะจะทำให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองถึงจุดจบและจะสูญหายไปจากชุมชนอย่างแน่นอน จำเป็นที่ชุมชนจะต้องให้ความสนใจต่อสถานภาพของวงปี่พาทย์พื้นเมือง โดยชุมชนต้องร่วมกับโรงเรียนแสวงหาแนวทางการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองอย่างเป็นระบบที่ยั่งยืน โรงเรียนซึ่งเป็นองค์กรที่ให้ความรู้พื้นฐานแก่นุตรหลานของชุมชนซึ่งบุตรหลานของคนในชุมชนจะต้องเข้าไปเรียนอยู่ในโรงเรียนนานถึง 12 ปี เป็นโอกาสที่โรงเรียนจะได้ปลูกฝังให้นักเรียนซึ่งจะเป็นคนรุ่นใหม่ของชุมชนในอนาคตได้ตระหนักถึงคุณค่าของวงปี่พาทย์พื้นเมืองและร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ให้ได้ โดยโรงเรียนจะต้องกระตุ้นหรือแนะแนวให้นักเรียนสนใจฝึกหัดบรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมืองซึ่งจะมีหลักสูตรท้องถิ่นวงปี่พาทย์พื้นเมืองเปิดสอนในโรงเรียน โรงเรียนจะเป็นสถานที่สืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง แทนการให้นักดนตรีพื้นเมืองถ่ายทอดกันเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ดีที่สุดที่จะสามารถรักษาวงปี่พาทย์พื้นเมืองให้เป็นทรัพย์สินของชุมชนต่อไปได้ เพราะถ้าโรงเรียนจัดให้มีการเรียนการสอนองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองให้แก่เยาวชนของชุมชน จะเป็นผลทำให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองอย่างเป็นระบบที่ยั่งยืน เยาวชนที่ได้เรียน ได้ฝึกหัดจะเป็นผู้ที่สืบทอดภูมิปัญญานี้ต่อไปได้ ในขณะเดียวกันชุมชนต้องตระหนักร่วมกันว่าการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองเป็นภารกิจที่ชุมชนต้องร่วมกันรับผิดชอบที่จะรักษาทรัพย์สินทางสังคมอันมีค่านี้ไว้ให้คงอยู่ต่อไป ชุมชนต้องยอมรับว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่จะเกิดขึ้นในโรงเรียนที่มีลูกหลานของคนในชุมชนเป็นผู้บรรเลงเป็นวงดนตรีของชุมชน ที่ชุมชนต้องให้การสนับสนุนทุกวิถีทาง ชุมชนกับโรงเรียนควรเข้ามามีบทบาทร่วมกันคิดร่วมกันทำ ร่วมกันวางวัตถุประสงค์ วิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน รวบรวมองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง ศึกษาบทบาทของวงปี่พาทย์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเพื่อให้มองเห็นคุณค่าของวงปี่พาทย์และร่วมกันกำหนดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างเป็นระบบที่ยั่งยืน ชุมชนต้องนำพาวงปี่พาทย์พื้นเมืองให้เข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทั้งในด้านการบันเทิง ด้านการศึกษา และงานมงคลทั่วไป อันจะเป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน และมีส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ของวงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาปัญหา ความต้องการ ปัจจัยอื่นๆ และกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ของโรงเรียนและชุมชน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินศักยภาพของโรงเรียนและชุมชน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ในการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง
4. เพื่อศึกษาบทบาทความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น การจัดการเรียนการสอน การอนุรักษ์ การพัฒนาอาชีพนักศึกษา และกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ขอบเขตการศึกษา

1. ศึกษาวิจัยเชิงประเมินสถานการณ์ในชุมชน ตำบลชมพู จำนวน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้าน ฟ่อน- บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และ หมู่บ้านหนองยาง
2. ศึกษาปัจจัยที่เป็นองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ปัญหา และมุมมองจากนักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองจังหวัดลำปางจากจำนวน 650 คน
3. ศึกษาองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ด้านนักดนตรี ด้านเครื่องดนตรี ด้านการผสมวงปีพาทย์พื้นเมือง ด้านเพลงที่ใช้บรรเลงในวงปีพาทย์พื้นเมืองและเพลงพื้นเมืองอื่น ๆ ด้านโอกาสในการแสดง ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ด้านพิธีกรรมของวงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
4. ศึกษาวิจัยเชิงประเมินสถานการณ์โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
5. ศึกษาวิจัยเพื่อการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นวงปีพาทย์พื้นเมือง ซึ่งจะเป็นหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอนองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง โดยจะจัดให้มีการเรียนการสอนในเวลาปกติไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียน หลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าวจะใช้สอนในโรงเรียนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถดำเนินการได้

ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินศักยภาพของชุมชนกับโรงเรียนในการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในการสืบทอดองค์ความรู้วิถีปราชญ์พื้นเมือง โดยศึกษาจากประเด็นต่อไปนี้ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนและโรงเรียน สภาพเศรษฐกิจและการทำมาหากินของชาวบ้าน ประชาคมในชุมชน ภาวะผู้นำในชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และองค์ความรู้วิถีปราชญ์พื้นเมือง มีนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยรวมทั้งหมด 9 คน ได้แก่คณาจารย์จากสถาบันราชภัฏลำปางจำนวน 4 คน ผู้บริหารโรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิทยาและคณะครู จำนวน 4 คน และนักดนตรีพื้นบ้าน 1 คน ระยะเวลาศึกษา 8 เดือน เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน 2542 ถึงเดือนกรกฎาคม 2543 มีขั้นตอนและวิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

1. การเตรียมการและขั้นตอนการดำเนินการ ได้มีการประชุมคณะนักวิจัยครั้งแรกเพื่อสร้างความเข้าใจในสาระของงานที่จะต้องดำเนินการ คณะนักวิจัยทั้งหมดเข้าอบรมและเสวนาเรื่องการออกภาคสนาม ประชุมคณะนักวิจัยเพื่อกำหนดปฏิทินการดำเนินงาน ออกหนังสือถึงองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อแนะนำโครงการ ประชุมคณะนักวิจัยเพื่อวางแผนการเปิดตัวกับผู้นำชุมชน เชิญผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมประชุมเสวนาเพื่อเป็นการแนะนำโครงการ รวบรวมรายชื่อกลุ่มบุคคลเป้าหมาย (Key Informant) และเก็บข้อมูลทั่วไปรวมจำนวน 4 ครั้ง โดยใช้สถานที่ที่โรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิทยา ที่วัดหนองยาง ที่วัดศาลาดอน และที่วัดลำปางกลาง เข้าแนะนำโครงการต่อที่ประชุมคณะเทศมนตรีเทศบาลตำบลชมพู สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดทั้งหมดในตำบลชมพูที่ไปพร้อมกันในวันเข้ากรรมที่วัดห้วยหลอ ต่อจากนั้นเป็นการออกภาคสนามเฉพาะบุคคลเพื่อสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์บุคคลเป้าหมาย จัดประชุมเสวนาชาวบ้านที่โรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิทยา 1 ครั้ง โดยเชิญนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลชมพูมาเป็นประธานเปิดการประชุมเสวนา จัดประชุมเสวนานักดนตรีในจังหวัดลำปางที่โรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิทยา 1 ครั้ง เมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมทุกครั้งจะประชุมคณะนักวิจัยเพื่อสรุปผลงานและวางแผนงานที่จะดำเนินการต่อ รวมการประชุมคณะนักวิจัยทั้งหมด 9 ครั้ง

2. การรวบรวมข้อมูล นักวิจัยทุกคนออกภาคสนามเพื่อเก็บและรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการรวบรวมข้อมูลเอกสารจากองค์กรต่างๆ ที่เป็นแหล่งข้อมูลของชุมชน การสัมภาษณ์เริ่มตั้งแต่ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน พระ ปรชาคมต่างๆ ใน

ชุมชน และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกบุคคลเป้าหมายได้แก่บุคคลที่จะสามารถให้ข้อมูลได้ดีที่สุด ส่วนใหญ่จะเป็นผู้อาวุโส ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้แก่ ประวัติชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้าน การทำมาหากินของชาวบ้าน บทบาทของผู้นำชุมชน ประวัติโรงเรียน ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน องค์กรความรู้ungpiapathyพื้นที่เมือง

3. วิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยแต่ละคนจะนำข้อมูลที่ได้จากการออกภาคสนามในเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543 จนครบทั้ง 6 หมู่บ้าน จัดเป็นหมวดหมู่และนำเสนอที่ประชุมนักวิจัยในเดือนเมษายนและเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2543 เพื่อตรวจสอบข้อมูล อภิปราย วิเคราะห์และสรุปรายละเอียดของข้อมูล และนักวิจัยแต่ละคนออกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้ง คณะนักวิจัยจะมีการประชุมเพื่อสรุปผลการดำเนินงานเป็นระยะ ๆ มีการประชุมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการจัดประชุมเสวนา หลังจากนั้นมีการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้ง จากการประชุมเสวนาชาวบ้านและประชุมเสวนานักดนตรีพื้นเมืองจังหวัดลำปาง ในช่วงเดือนมิถุนายน และเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2543

4. การนำเสนอรายงาน การทำรายงานการวิจัยนักวิจัยแบ่งงานกันไปทำรายงานตามความถนัด รายงานผลการวิจัยได้แบ่งออกเป็น 6 บท บทที่หนึ่งเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา กรอบความคิดและขั้นตอนการศึกษา บทที่สองเกี่ยวกับประวัติชุมชนและโรงเรียน บทที่สามเกี่ยวกับเรื่องungpiapathyกับวิถีชีวิตชุมชน บทที่สี่เกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาungpiapathyพื้นที่เมือง บทที่ห้าเกี่ยวกับเรื่องศักยภาพความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในกระบวนการอนุรักษ์ungpiapathyพื้นที่เมือง บทที่หกบทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ungpiapathyพื้นที่เมือง
2. ได้ทราบปัจจัยที่เป็นปัญหา อุปสรรค และศักยภาพของชุมชน หมู่บ้านฟ่อน-บ้านห้วยหล่อ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ตำบลชมพูอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
3. ได้ทราบถึงบทบาทและศักยภาพของโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ในการร่วมมือกับชุมชนที่จะอนุรักษ์และพัฒนากระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ungpiapathyพื้นที่เมือง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

“ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสม เรียนรู้มาเป็นระยะเวลานาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียนจะเน้นวิชาที่เกี่ยวกับ เศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่าย เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรม จะผสมเชื่อมโยงกันหมด” (ประเวศ วะสี, 2533 : 73)

“ภูมิปัญญาที่เป็นลักษณะรูปธรรมจะสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะ ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมในสังคมหรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้งสามลักษณะนี้คือสามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน” (เสรี พงศ์พิศ, 2533 : 73)

“ลักษณะของคนตรืล้านนาโดยทั่วไปยังเป็นลักษณะที่เป็นแบบพื้นบ้าน หรืออาจพูดอีกนัยหนึ่งว่ายังคงมีความเป็นคนตรืของสามัญชนชาวบ้าน กล่าวคือยังไม่ผ่านกระบวนการพัฒนาออกมาจากสถานบัน โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีฝีมือนำไปวิเคราะห์กลั่นกรองและหล่อหลอมออกมาใหม่เป็นคนตรืที่ประณีต ดังเช่นคนตรืไทยภาคกลางในยุค พ.ศ. 2343-2475 อันเป็นสมัยที่คนตรืไทยเจริญรุ่งเรืองที่สุดได้รับการสนับสนุนและมีการอุปการะให้มีวงคนตรืตามวัง ตามบ้านของผู้มีฐานะหรือในสังคมคนชั้นสูง นักคนตรืที่มีฝีมือจากทุกสารทิศ ต่างเข้ามาแสวงโชคในกรุงเทพฯ และเจ้านายหรือผู้สูงศักดิ์ก็ชอบที่จะแสวงหาผู้มีฝีมือเข้ามาร่วมวง เพื่อทำให้วงของตนเป็นหนึ่งในวงที่ได้รับการยกย่องนับถือ สังคมและความบันเทิงในยุคนั้น เซอร์ จอห์นบาวริง ได้บรรยายเกี่ยวกับสภาพของกรุงเทพฯ เมื่อสมัยปี พ.ศ. 2393 ไว้ว่า สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นผู้สูงศักดิ์คือ ทุกยามราตรีจะต้องมีการแสดงคนตรืและฟ้อนรำ การแสดงเหล่านี้ จะมีต่อเนื่องกันไปโดยปราศจากช่วงหยุดพัก (Interlude) จนกว่าจะถึงรุ่งเช้าของวันใหม่ได้อย่างเข้ามา” (เดวิด มอร์ดัน, 1976 : 15)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน

“เราต้องเปลี่ยนแนวคิด จากการศึกษาที่เคยคิดว่าเป็นเรื่องของครูผู้สอนนักเรียนในโรงเรียนมาเป็นเรื่องของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งทุกคนต้องมีส่วนผลักดัน ตั้งแต่พ่อแม่ วัด สถาบันในชุมชนองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ บริษัท รัฐบาล ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนต้องเรียนตั้งแต่เกิดจนตาย สื่อมวลชนก็มีส่วนสำคัญยิ่ง รัฐบาลก็มีส่วนสำคัญเพราะรัฐบาลเป็นคนที่วางกฎหมาย กฎระเบียบ รัฐบาลต้องมุ่งกระจายอำนาจไปยังชุมชน เพื่อให้ชุมชนจัดการศึกษาได้” (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2542 : 41)

“แนวคิดสำคัญของคณะศึกษาในการส่งเสริมเรื่องการศึกษาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนนั้น เน้นที่การปลูกพลังชุมชนขึ้นบนพื้นฐานภูมิปัญญาและการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนควบคู่ไปกับแนวปฏิรูประบบบริหารการศึกษาที่กระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปสู่หน่วยงานระดับท้องถิ่นให้มากขึ้น เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนและบริหารทรัพยากรของโรงเรียนตามสภาพความต้องการ ความเชื่อ ตลอดจนรากเหง้าทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ” (คณะศึกษา “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์”, 2542 : 26-27)

“ในการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน การรวมตัวกันของคนเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ตั้งเป้าหมายร่วมกัน หาทางเลือกและตัดสินใจด้วยกัน ช่วยกันลงมือทำร่วมกันสรุปบทเรียนเพื่อปรับปรุงแก้ไขการทำงานพัฒนาให้ดีขึ้น เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้าน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนี้ ยังเป็นกลไกในการลดความขัดแย้งในชุมชนอีกด้วย เพราะเป็นกระบวนการที่ได้มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ความเข้าใจและลดช่องว่างทางความคิดระหว่างกัน ในการพัฒนาระบบโรงเรียนให้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและสังคม จำเป็นต้องอาศัยการร่วมคิดร่วมทำของฝ่ายต่าง ๆ นอกเหนือไปจากกลุ่มครูผู้บริหารโรงเรียนและนักการศึกษา กล่าวคือพ่อแม่ผู้ปกครองและคนในชุมชนจะต้องมีบทบาทเชิงรุกในการกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาในโรงเรียน และการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของครู ให้ตอบสนองความต้องการของพ่อแม่และชุมชน การรวมพลังจะส่งผลทางบวกได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ สำเนิกร่วมของความสำคัญของการรวมตัวกันหรือ “รวมกันเราอยู่” การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างกันในการมองปัญหาทางแก้และตัดสินใจร่วมกัน การจัดระบบและแบ่งงานกันรับผิดชอบโดยทุกฝ่ายยึดโยงกันอยู่ได้ด้วยการมองปัญหาร่วมกัน ความเข้าใจและความยอมรับในความแตกต่างระหว่างคนที่เข้ามารวมกลุ่มกันรวมทั้งการยอมรับว่า ในความแตกต่างกันนั้น ต่างคนต่างมีศักยภาพและความสามารถคนละ

อย่างที่ หากนำมาพนักกำลังกันแล้ว จะก่อให้เกิดพลังมหาศาลได้” (อมรวิรัช นาคทรพร ในจดหมายเปิดผนึกถึงประชาชนชาวไทย ฉบับที่ 9, 2542 : 66-67)

ลีลาภรณ์ นาคทรพร ได้สรุปความหมายของชุมชนและกล่าวถึงตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้ “ความเป็นชุมชนจะวัดหรือดูได้จากกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่รวมตัวกันว่ามีลักษณะอย่างไร นั่นคือถ้าฟังเพียงการรวมตัวกันของคนในหมู่บ้านหรือพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดไม่เพียงพอที่จะกล่าวได้ว่านั่นมีความเป็นชุมชนหรือองค์กรชุมชน การรวมตัวนั้นจะต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์กิจกรรม การมีส่วนร่วมของคนในกลุ่ม และการจัดการกลุ่มหรือคนในองค์กรนั้น ๆ ด้วย ผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชน คือเครื่องสะท้อนที่ดีประการหนึ่งถึงระดับความเข้มแข็งของชุมชน การกำหนดตัวชี้วัดทั้งของไทยและของต่างประเทศมักจะเน้นที่ตัวชี้วัดถึงผลการดำเนินงาน (Out come หรือ Output) ของกิจกรรมที่องค์กรชุมชนดำเนินการมากกว่าตัวชี้วัดที่กระบวนการ (Process) ยิ่งไปกว่านั้นตัวชี้วัดดังกล่าวมักจะเน้นที่ระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับครัวเรือนมากกว่าระดับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวบ่งชี้วัดทางเศรษฐกิจ ซึ่งมักจะเน้นที่ระดับครัวเรือนเป็นหลัก หรือตัวชี้วัดในการศึกษาซึ่งมักจะเน้นที่ระดับปัจเจกบุคคลเป็นหลัก การแยกตัวชี้วัดและกิจกรรมการพัฒนาออกเป็นด้าน ๆ เช่นนี้สะท้อนถึงระบบการคิดการมองแบบแยกส่วนซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นสาเหตุหลักที่สำคัญของความล้มเหลวในการพัฒนาประเทศไทย เพราะแท้ที่จริงแล้วการจับให้ถูกจุดที่หัวใจของการพัฒนาคือการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นต่างหาก จึงจะเป็นการแก้ปัญหาทุกด้านได้อย่างเป็นองค์รวมไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม เพราะการสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนหมายถึง การพัฒนากระบวนการเรียนของกลุ่มคนตั้งแต่เรื่องของจิตสำนึก ความรู้ ทักษะ ไปจนถึงการจัดการ การรวมกลุ่มที่ทำให้เกิดพลังต่อการแก้ไขปัญหาทางานาชนิด ปัจจัยสำคัญที่กำหนดระดับความเข้มแข็งของชุมชนนั้น กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดระดับความเข้มแข็งของชุมชน จากประสบการณ์ของนักพัฒนาทั้งในประเทศและนานาชาติพบว่าชุมชนที่เข้มแข็งจะสามารถจัดการแก้ปัญหา เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมให้แก่สมาชิกในชุมชนได้นั้น จะมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการพัฒนากระบวนการเข้าไปเรียนรู้เป็นการเข้าไป กระตุ้น พัฒนา และยกระดับองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าวมีลักษณะสำคัญ 4 ประการคือ

ลักษณะที่สำคัญประการแรก กระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชนคือกระบวนการกลุ่ม การเรียนของคนแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนวทางแก้ปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน แม้ว่าสมาชิกในกลุ่มชุมชน

อาจจะไม่ตระหนัก แต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาพร้อมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็มีหลายเรื่องเขาอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญา ที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถมองหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้เนื่องจากคนที่เรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เขาย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนและของชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองเลือกการแก้ปัญหาต่าง ๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

ลักษณะที่สำคัญประการที่สอง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนคือ การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริงพลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา เมื่อได้แนวทางการแก้ปัญหาแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาวิเคราะห์ทบทวนร่วมกลับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการ คิด- ทำ -ทบทวน - วิเคราะห์ – ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มชุมชน

ลักษณะที่สำคัญประการที่สาม คือการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิต (problem oriented) และเป็นการเรียนรู้ที่พยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ การเรียนของชุมชนจึงมิได้หมายความว่าเพียงการยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นและหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่งคือการเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากของใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้จักแล้ว การทำความเข้าใจในสถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้ว ย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียน เรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

ลักษณะที่สำคัญประการที่สี่ การเรียนรู้ของชุมชนคือ การเรียนรู้และทำงานร่วมกันลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าในแนวดิ่ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกันการแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกันมีการติดต่อสื่อ

สารถึงกันสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุบรวมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือ กลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง แต่ในระดับที่สูงกว่าชุมชนขึ้นมา คำว่าเครือข่ายมักจะถูกใช้โดยนัยว่าหมายถึง องค์กรชุมชนในหลาย ๆ แห่งที่มีวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ร่วมกันหรือเชื่อมโยงกัน อาทิ เครือข่ายลุ่มน้ำในภาคเหนือ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายออมทรัพย์ เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น องค์กรชุมชนที่รวมอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้ มีการแลกเปลี่ยนความรู้และติดต่อสื่อสารกันเป็นระยะ ๆ รวมทั้งอาจมีการระดมพลัง ขององค์กรทั้งหมดเพื่อเรียกร้องหรือต่อรองผลักดันนโยบายกับรัฐก็ได้ ตัวอย่าง เช่น องค์กรและกลุ่มต่าง ๆ ในเครือข่ายลุ่มน้ำในเขต 13 ป่าในภาคเหนือ ที่ถูกรัฐประกาศเป็นเขตอุทยานซึ่งทับที่ทำกินของชาวบ้าน ได้รวมตัวกันเจรจาต่อรองกับรัฐ ให้ยกเลิกการประกาศเขตอุทยาน เป็นต้น” (ลีลาภรณ์ นาคทรพร, 2539)

3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. สรุปว่า “โรงเรียนและสถานศึกษาเป็นองค์ประกอบที่หลอมรวมอยู่ในสภาพของความเป็นชุมชนไม่ว่าจะในแง่ **สถานะพื้นฐาน** ของชุมชนก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งในคำอธิบายสถานะพื้นฐานของชุมชนนั้น หรือในแง่ **กระบวนการชุมชน** ก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์และกระบวนการชุมชนรูปแบบต่าง ๆ และในแง่ **พลังชุมชน** ก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถแสดงพลังเสริมพลังชุมชนในวิถีทางต่าง ๆ ที่เหมาะสม ดังในการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จึงอาจวางกรอบการศึกษาไว้ดังนี้

1. สถานะพื้นฐานของชุมชน สถานะพื้นฐานของโรงเรียนในเชิงสัมพันธ์กับชุมชน ควรมีทั้งการศึกษาถึงสถานะพื้นฐานของชุมชนด้านต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการศึกษาสถานะพื้นฐานของโรงเรียน ซึ่งจะเป็นเครื่องชี้ศักยภาพเบื้องต้นของโรงเรียน ในการทำงานร่วมกับชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียนนั้นอยู่ อาทิ

- วิทยุทัศน์และขีดความสามารถของบุคลากรของโรงเรียน โดยเฉพาะวิทยุทัศน์เกี่ยวกับชุมชน และขีดความสามารถของบุคลากรในการทำงานร่วมกับชุมชน

- ทรัพยากรของโรงเรียน จิตความสามารถของผู้บริหารในการริเริ่มและรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดี และการทำร่วมกับชุมชน

- ทรัพยากรของโรงเรียน สภาพทางกายภาพโดยทั่วไป และศักยภาพในการใช้ทรัพยากร เหล่านั้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของชุมชน

- ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน ในเชิงความสัมพันธ์กับชุมชน หลักฐานแสดงความสัมพันธ์ที่เคยมีระหว่างผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนกับชุมชน

ทั้งนี้สถานะพื้นฐานของโรงเรียนเหล่านี้ ในบางเรื่องอาจมีความสัมพันธ์กับสถานะพื้นฐานของชุมชนซึ่งควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ด้วย เช่น การศึกษาวิเคราะห์จิตความสามารถของบุคลากรและภาวะผู้นำของโรงเรียนในเชิงที่มีปฏิสัมพันธ์กับภาวะผู้นำของชุมชนหรือแหล่งผู้รู้ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน การศึกษาทรัพยากรของโรงเรียนในเชิงปฏิสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของชุมชน เป็นต้น

2. การศึกษากระบวนการชุมชนและกระบวนการโรงเรียน-ชุมชน บนฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียนนี้ สิ่งสำคัญต่อมาที่ควรศึกษาคือ กระบวนการชุมชน เช่น ลักษณะการทำงานและการแก้ปัญหาด้วยกันในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้การศึกษากกระบวนการชุมชนควรมีควบคู่ไปกับการศึกษา กระบวนการโรงเรียน-ชุมชน ซึ่งหมายถึงกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เน้นลักษณะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน อาทิ

- การนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานของโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับนักเรียน การนำผู้รู้ในชุมชนมาช่วยสอน การจัดทำสื่อการเรียนการสอน การวางแผนหลักสูตรท้องถิ่น การรับบริจาคหรือระดมทรัพยากรจากท้องถิ่นมาสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

- การที่โรงเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแสวงหาของคนในชุมชน เช่น การพบปะกันตามสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนโดยมีครูหรือผู้บริหารเข้าไปมีส่วนร่วม การที่ครูหรือผู้บริหารเข้าร่วมมีบทบาทในการประชุมชาวบ้านหรือการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการ เป็นต้น

- การมีกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น การจัดให้มีวันสำคัญของชุมชน วันแข่งขันกีฬา งานทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นต้น

การศึกษาระบบกระบวนการโรงเรียน-ชุมชนนี้ควรศึกษาในลักษณะที่อาจมองถึงความสัมพันธ์กับกระบวนการชุมชนเองด้วย เช่น การศึกษากิจกรรมที่โรงเรียนนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมของโรงเรียนหรือการที่โรงเรียนเข้าไปร่วมทำกิจกรรมของชุมชนในเชิงที่อาจมีปฏิสัมพันธ์หรือผลกระทบต่อกระบวนการการเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน เป็นต้น

3. พลังโรงเรียนที่ช่วยเสริมพลังชุมชนท้ายที่สุด จากสถานะพื้นฐานและกระบวนการทำงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนตามที่กล่าวไป อาจนำไปสู่การแสดงผลของโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งของชุมชนในรูปลักษณะและกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาและความต้องการของชุมชน การริเริ่มโครงการพัฒนาอาชีพเสริมของนักเรียนและผู้ปกครองร่วมกับชุมชนที่จะเสริมความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจ การริเริ่มกลุ่มออมทรัพย์ในโรงเรียนที่สัมพันธ์กับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน การริเริ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและรักษาความสะอาดร่วมกับชุมชน เป็นต้น” (ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541)

4. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทโรงเรียนกับการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

รุ่ง แก้วแดง ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านว่า “ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย พระธรรมปิฎกได้กล่าวว่า การศึกษาสมัยใหม่ได้แยกนักเรียนออกจากชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากการเรียนการสอนทั้งหมดเป็นไปตามหลักสูตรจากส่วนกลางความแปลกแยกนี้มีลักษณะที่รุนแรง ถึงกับนักเรียนบางคนถูกวิถีชีวิตของชุมชน ไม่ยอมรับไม่อยากศึกษา ไม่มีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและท้องถิ่นของตน แลไม่รู้จักที่นำไปใช้ประโยชน์นอกจากนี้ความแปลกแยกดังกล่าวยังทำให้เกิดช่องว่างระหว่างพ่อแม่กับลูก เกิดช่องว่างระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า ลูกไม่สืบสานอาชีพของพ่อแม่ คนรุ่นใหม่เข้ากับชุมชนเดิมไม่ได้ วัฒนธรรม ภูมิธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกละเลยทอดทิ้งจนค่อย ๆ สูญหายไปไม่มีผู้สืบทอด” (รุ่ง แก้วแดง, 2541)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่คนแต่ละคนคิดแวบขึ้นมาในหัว ปัญญาในโลกแห่งความเป็นเมืองก็คือคนที่ฉลาด คนที่คิดอะไรแวบออกได้สำเร็จ อันนี้เป็นภูมิปัญญาแบบสมัยใหม่ ไม่ใช่ภูมิปัญญาแบบชาวบ้าน เราต้องไปดูองค์ความรู้และระบบความรู้ ระบบความรู้มีความสำคัญตรงที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้มีความสัมพันธ์กัน ไม่ใช่ดูจากความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ดูที่ตัวระบบความรู้คือ ชาวบ้านหรือคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีสัมพันธ์กันอย่างไร และต้องรู้ว่าชาวบ้านเขาคิดเขาทำสิ่งต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันอย่างไรด้วย คือรู้ถึงบทบาทความรู้ด้วย

2. การส่งสมการกระจายความรู้ ความรู้หรือภูมิปัญญาของชาวบ้านไม่ได้เกิดขึ้นจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เกิดจากการสั่งสม การกระจายความรู้และการเข้าถึงตัวความรู้หรือการบริการความรู้นั้นๆ ความรู้มันไม่ได้ลอยอยู่ เราจำเป็นต้องดูด้วยว่าคนมีความรู้แล้วคน ๆ นั้น เอาความรู้ไปใช้ไปบริการคนอื่นได้อย่างไร

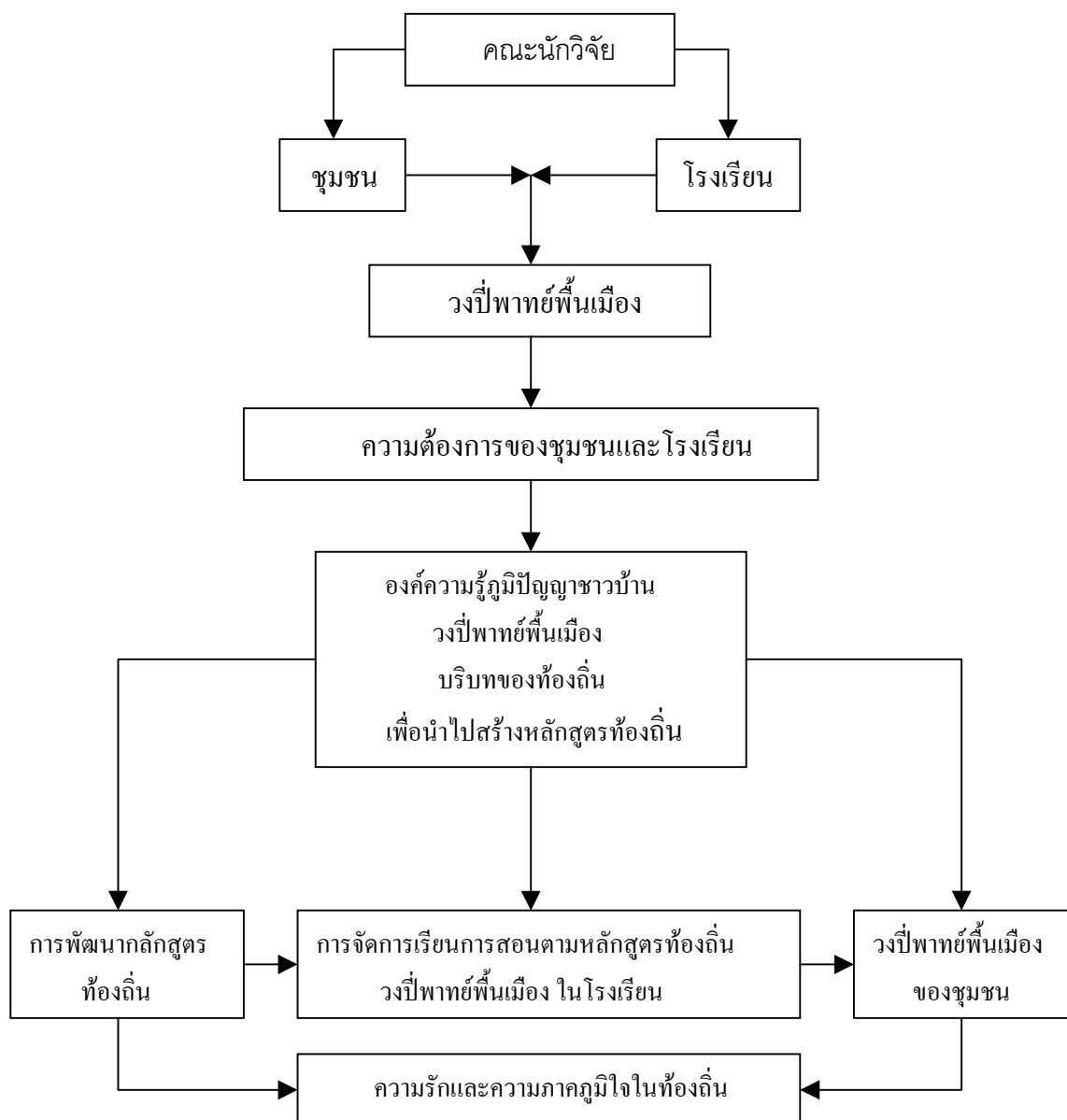
3. การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่น ไม่มีสถานบันที่จะถ่ายทอดให้เห็นอย่างชัด ๆ แต่เป็นกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อนถ้าจะให้เข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนชั่วอายุหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

4. การสร้างสรรค์และการปรับปรุง ภูมิปัญญาความรู้หรือระบบความรู้ของชาวบ้านนั้นไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีปรับเปลี่ยนตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านนั่นเองความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรมีความสำคัญมาก โดยมีรูปธรรมหลายอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นความสำเร็จของชาวบ้านเอง

5. การพัฒนาที่ยั่งยืน ความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ ในการพัฒนาให้มีความสำเร็จผลและมีความสมดุลนั้น ทุกฝ่ายต้องมีโอกาสปรับตัวเอง คุณภาพชีวิต ความเป็นมนุษย์ให้ดีขึ้น ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การรวบรวมสะสมตัวเลขรายได้ประชาชาติอย่างเดียว การจะเป็นเช่นนี้ได้จำเป็นต้องผลักดันให้กลุ่มต่าง ๆ มีอำนาจใกล้เคียงกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความรู้ที่จะจัดการสิ่งรอบตัวได้ มีความรู้ที่จะต่อรองกับคนภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ถ้าเป็นภูมิความรู้แบบสมัยใหม่แต่เพียงอย่างเดียว คนในท้องถิ่นจะต้องพึ่งพาภายนอกตลอดไป คนในเมืองต้องพึ่งคนในเมืองอื่นที่ใหญ่กว่าตลอดไป จนกว่าเราจะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่สมดุลได้เท่านั้นจึงจะสาฤทธิผล (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539)

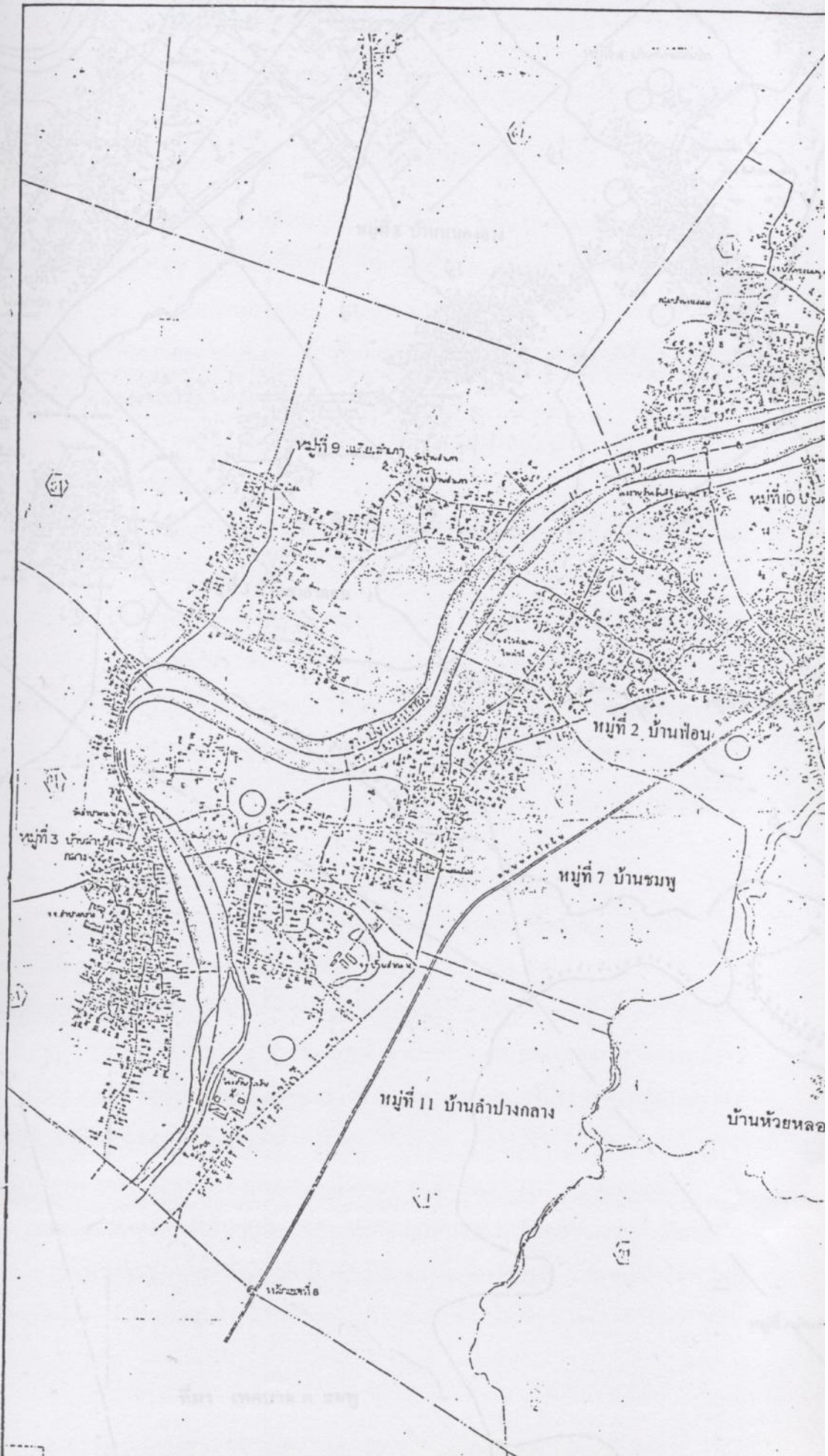
กรอบความคิดของการวิจัย

กรอบความคิดในการวิจัยเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในความร่วมมือกันเพื่ออนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมืองอันจะส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถแสดงแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

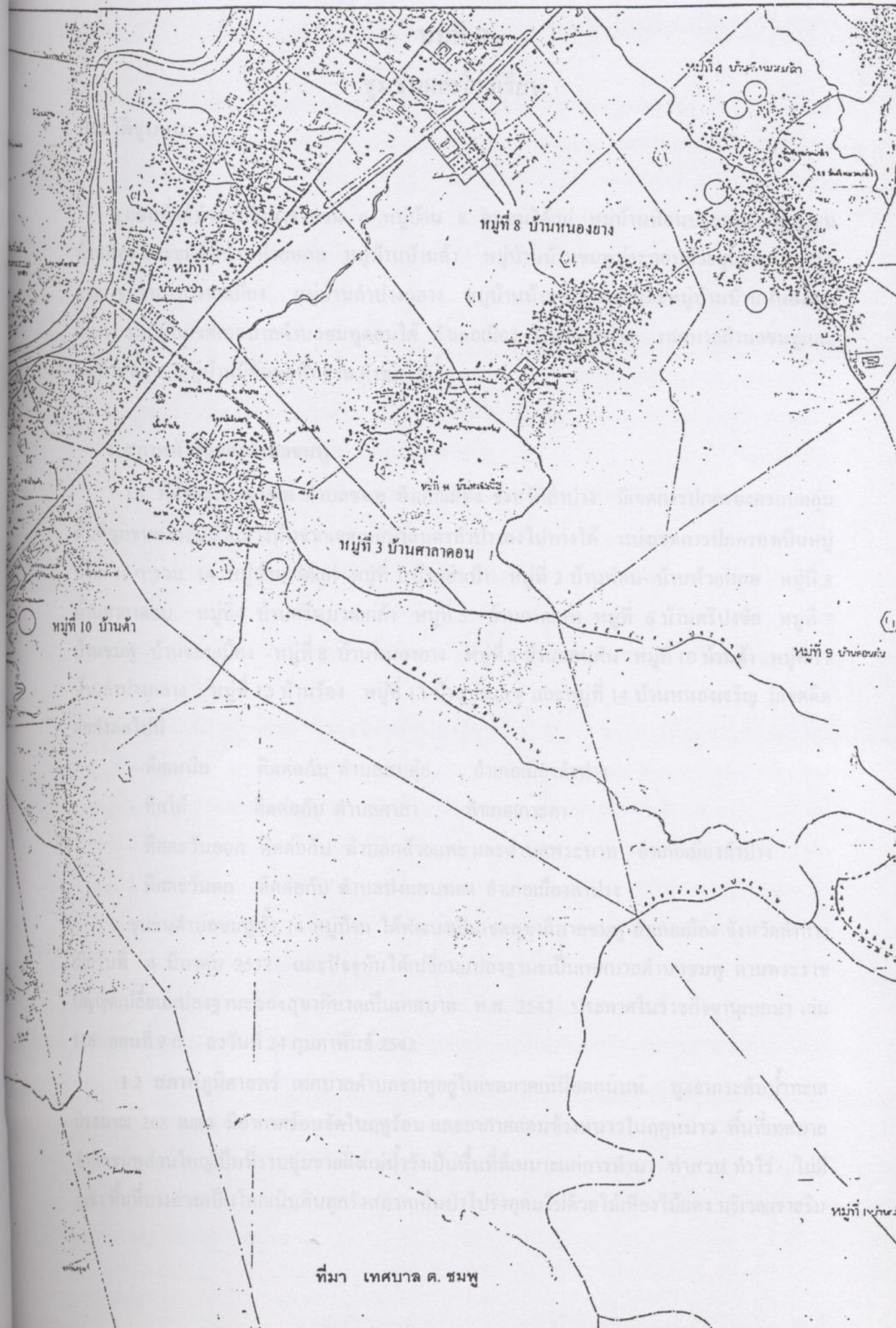
พ (6 หมู่บ้าน)

แผนที่ตำ

ลพบุรี (6 หมู่บ้าน)

20

บทที่ 2

ชุมชนและโรงเรียน

ประวัติชุมชน

ชุมชนที่ได้ทำการศึกษาจำนวน 6 หมู่บ้าน 8 ชุมชน ได้แก่ หมู่บ้านฟ่อนประกอบด้วยชุมชนบ้านฟ่อนและชุมชนบ้านห้วยหลอ หมู่บ้านบ้านด้า หมู่บ้านบ้านชมพูประกอบด้วยชุมชนบ้านชมพูและชุมชนบ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านบ้านศาลาดอนและหมู่บ้านบ้านหนองยางเป็นชุมชนอยู่ในเขตเทศบาลตำบลชมพูตอนใต้ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เทศบาลตำบลชมพูและหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านมีข้อมูลพื้นฐาน ดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปของตำบลชมพู

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีเขตการปกครองครอบคลุมพื้นที่ชุมชนตามลุ่มน้ำแม่วังนับจากเขตเทศบาลนครลำปางลงไปทางใต้ แบ่งเขตการปกครองเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ รวม 14 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านยาเป้า หมู่ที่ 2 บ้านฟ่อน-บ้านห้วยหลอ หมู่ที่ 3 บ้านศาลาดอน หมู่ที่ 4 บ้านศรีหมวดเกล้า หมู่ที่ 5 บ้านกาดเมฆ หมู่ที่ 6 บ้านศรีปงชัย หมู่ที่ 7 บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่ที่ 8 บ้านหนองยาง หมู่ที่ 9 บ้านดอนตัน หมู่ที่ 10 บ้านด้า หมู่ที่ 11 บ้านลำปางกลาง หมู่ที่ 12 บ้านร้อง หมู่ที่ 13 บ้านป่าแลว และหมู่ที่ 14 บ้านหนองเจริญ มีเขตติดต่อดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมืองลำปาง
- ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลศาลา อำเภอเกาะคา
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลกล้วยแพะ และตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมืองลำปาง

ชุมชนตำบลชมพูทั้ง 14 หมู่บ้าน ได้พัฒนาเป็นเขตสุขาภิบาลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2532 และปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลตำบลชมพู ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 9 ก ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2542

1.2 สภาพภูมิศาสตร์ เทศบาลตำบลชมพูอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 268 เมตร มีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อน และอากาศค่อนข้างหนาวในฤดูหนาว พื้นที่เทศบาลตำบลชมพูส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งแม่น้ำวังเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนา ทำสวน ทำไร่ ไม่มีภูเขา พื้นที่บางส่วนเป็นโคกเนินดินลูกรังสภาพเป็นป่าโปร่งอุดมไปด้วยไม้เหียง ไม้แดง บริเวณเราะริม

ฝั่งแม่น้ำวังทั้งสองฝั่ง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีผู้คนสร้างบ้านเรือนอยู่หนาแน่นตลอดแนว การขยายตัวของชุมชนจึงกระจายออกห่างจากแม่น้ำวัง ไปสู่ท้องทุ่งนา โดยชาวบ้านจะสร้างบ้านเรือนเป็นชุมชนใหม่อยู่ตามแหล่งน้ำ คือ ห้วย เหมือง หนอง แม่น้ำวังเป็นแม่น้ำใหญ่ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตำบลชมพูเป็นอย่างมาก เปรียบเสมือนเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตมาเป็นเวลานาน ปัจจุบันแม่น้ำวังมีสภาพที่ตื้นเขิน เนื่องจากในปี พ.ศ. 2509 กรมชลประทานได้สร้างเขื่อนกั้นลำน้ำที่ตำบลกัวลม เป็นเขื่อนเพื่อการเกษตร มีคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตรส่งน้ำครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางรวมทั้งพื้นที่ตำบลชมพู ปัจจุบันชาวบ้านใช้น้ำเพื่อการเกษตรจากคลองส่งน้ำของชลประทานเป็นหลัก พื้นที่ทำการเกษตรเขตตำบลชมพูจะเขียวจีตลอดทั้งปีเพราะเกษตรกรจะปลูกพืชหมุนเวียนกันไป เมื่อเสร็จสิ้นจากการทำนา ก็จะลงพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง หอม กระเทียม ผักชี มะเขือเทศ มะเขือเปาะ แตงโม ยาสูบ เป็นต้น

1.3 ประชากร คนที่อาศัยในตำบลชมพู ส่วนใหญ่เป็นชาวพื้นเมืองที่อยู่อาศัยกันมานานนับหลายชั่วคนเมื่อชุมชนใหญ่ขึ้น มีธุรกิจการค้า และมีสถาบันการศึกษาระดับสูงขยายตัวเข้าสู่พื้นที่ ทำให้มีคนจากต่างถิ่นมาอยู่อาศัยในตำบลชมพูมากขึ้น ปัจจุบันประชากรในตำบลชมพูมีจำนวนทั้งสิ้น 22,289 คน จำแนกเป็นชาย 10,831 คน เป็นหญิง 11,458 คน (ข้อมูล 30 เมษายน 2543) เฉพาะหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมายที่เข้าไปศึกษา 6 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 10,629 คน ชาย 5,225 คน หญิง 5,404 คน แยกตามหมู่บ้านได้ดังนี้

หมู่บ้านฟ่อน-บ้านห้วยหลอ	มี 828 ครัวเรือน ประชากร 3,121 คน ชาย 1,516 คน หญิง 1,605 คน
หมู่บ้านศาลาดอน	มี 276 ครัวเรือน ประชากร 1,129 คน ชาย 560 คน หญิง 569 คน
หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง	มี 325 ครัวเรือน ประชากร 1,512 คน ชาย 726 คน หญิง 786 คน
หมู่บ้านหนองยาง	มี 355 ครัวเรือน ประชากร 1,312 คน ชาย 700 คน หญิง 612 คน
หมู่บ้านต้า	มี 506 ครัวเรือน ประชากร 2,193 คน ชาย 1,094 คน หญิง 1,099 คน
หมู่บ้านลำปางกลาง	มี 375 ครัวเรือน ประชากร 1,362 คน ชาย 629 คน หญิง 733 คน

1.4 สภาพทั่วไปทางสังคม

1.4.1 สภาพทางการศึกษา หมู่บ้านฟ่อน-บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอนและ หมู่บ้านหนองยาง มีโรงเรียน 3 โรง ได้แก่ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ทั้ง 3 โรงเรียนเป็นโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เด็กนักเรียนที่เข้าเรียนโรงเรียนในชุมชนทั้ง 3 โรงเรียนส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานชาวบ้านที่มีฐานะไม่ค่อยดีเพราะชาวบ้านที่มีฐานะดีจะส่งลูกหลานเข้าเรียนโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในตัวเมือง เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง

1.4.2 สภาพทางศาสนาและวัฒนธรรม ในพื้นที่ 6 หมู่บ้าน มีสถานีนอนามัย 2 แห่ง คือ สถานี นอนามัยบ้านฟ่อนและสถานีนอนามัยบ้านศรีหมวดเกล้า

1.4.3 สภาพการศาสนาและวัฒนธรรม ประชาชนในชุมชน หมู่บ้านฟ่อน-บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู่-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนอง ยาง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดในชุมชนทั้งหมด 8 วัด เป็นวัดประจำชุมชน ได้แก่ วัดบ้าน ฟ่อน วัดห้วยหลอ วัดชมพูหลวง วัดจอมเมือง วัดลำปางกลาง วัดเข้าหมู่ (หนองยาง) วัดบ้านด้า วัดศาลาดอน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบกิจกรรมด้านจริยธรรมความเชื่อของประชา ชน ไม่มีศาสนสถานของศาสนาอื่นในชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้าน

1.5 สภาพทางเศรษฐกิจ ชุมชนหมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู่ – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ประชาชนประกอบ อาชีพหลายอย่าง ได้แก่ เกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ อุตสาหกรรม ค้าขาย ข้าราชการ และรับจ้าง อาชีพหลัก ของคนส่วนมากคือเกษตรกรรม และรับจ้าง เกษตรกรรมได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ รับจ้างได้แก่ ทำงานในโรงงาน และรับจ้างทั่วไป รายได้ของประชากรส่วนใหญ่จัดว่าไม่ดี มีฐานะค่อนข้างยาก จาน

2. ประวัติหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของชุมชน สรุปได้ว่า พื้นที่ 6 หมู่บ้าน รวม 8 ชุมชนที่ทำการ ศึกษาได้แก่ หมู่บ้านฟ่อน - ชุมชนบ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู่-ชุมชนบ้านจอมเมือง หมู่ บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง สามารถแบ่งแยกตามสภาพทั่วไปได้เป็น สองลักษณะ คือชุมชนบ้านด้า ชุมชนบ้านฟ่อน ชุมชนบ้านชมพู่ ชุมชนบ้านจอมเมืองและชุมชนบ้าน ลำปางกลาง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีผู้คนอยู่อาศัยกันหนาแน่นตั้งอยู่บนฝั่งขวาแม่น้ำวัง เรียงลำดับ จากทิศเหนือลงทิศใต้เริ่มตั้งแต่ ชุมชนบ้านด้า ชุมชนบ้านฟ่อน ชุมชนบ้านชมพู่ ชุมชนบ้านจอมเมือง และชุมชนบ้านลำปางกลาง ชุมชนทั้ง 5 ชุมชนมีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำวังอย่างมากเปรียบเสมือนแม่ น้ำวังเป็นสายเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิต ชาวบ้านใช้น้ำในแม่น้ำวังบริโภค และทำการเกษตร คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ปลูกพืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ และใช้ลำน้ำแม่วังเป็นเส้นทางคมนาคมไปมาหาสู่ กัน ทำการค้าขายทั้งภายในชุมชนและชุมชนที่ห่างไกลออกไป แม่น้ำวังเป็นลำน้ำที่ใช้ล่องแพซุงเพื่อ ส่งไม้ไปสู่ภาคกลางของประเทศ พ่อสาม งามชมภู ชาวบ้านชมพู่ อายุ 84 ปี เล่าว่า “แม่น้ำวังนี้ หนาแต่เดิมมีน้ำมากกว่านี้ ผู้คนจะแบ่งบ้านแบ่งเรือนอยู่สองฝั่งแม่น้ำ คนก็มีบ่บ่ก่ทำไค จะใช้น้ำใน แม่น้ำจะนายนะสวน ประเดียนนี้มีน้ำแล้ว” (นายสาม งามชมภู, 2543 : สัมภาษณ์) ส่วนชุมชนบ้าน ห้วยหลอ ชุมชนบ้านศาลาดอน และชุมชนบ้านหนองยาง เป็นชุมชนที่อยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำวังเช่น

กันแต่อยู่ห่างจากแม่น้ำวังไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กม. เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ เมื่อชุมชนขยายตัวใหญ่ขึ้น ชาวบ้านมีลูกหลานเกิดเพิ่มมากขึ้น เกิดครอบครัวใหม่ที่ต้องการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ที่ดินในชุมชนที่จะสร้างบ้านเรือนก็เป็นที่ดินที่มีเจ้าของครอบครอง จำเป็นต้องหาสถานที่ใหม่เพื่อปลูกบ้านเรือนที่เหมาะสม ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเคลื่อนย้ายไปอยู่ในที่ดินที่เป็นของตนเองและอยู่ใกล้ที่ทำกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านห้วยหล่อและชุมชนบ้านศาลาดอนคือคนที่เคลื่อนย้ายมาจากชุมชนบ้านฟ่อน ชุมชนที่อยู่ห่างไกลแม่น้ำวังในสมัยก่อนจะมีความสะดวกสบายน้อยกว่าชุมชนที่อยู่ริมน้ำ เพราะการสัญจรไปมาหาสู่กันต้องใช้ทางบกเท่านั้นคือใช้ล้อ (เกวียน) พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยหล่อและชุมชนบ้านศาลาดอนเดิมเป็นป่าโปร่งมีลำห้วยน้ำงามและลำเหมืองแม่ปูนไหลผ่านทำให้มีน้ำเพื่อทำการเพาะปลูกได้ และเมื่อชาวบ้านได้ถากถางเพื่อใช้เป็นที่ทำนา ทำไร่ ปัจจุบันจนกลายเป็นท้องทุ่งที่กว้างใหญ่มีทั้งต้นข้าวและพืชไร่ขึ้นเขียวจีตลอดทั้งปี เพราะมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ นอกจากมีลำห้วยน้ำงามและลำน้ำเหมืองแม่ปูนแล้วยังมีคลองส่งน้ำของกรมชลประทานได้ส่งน้ำมาจากเขื่อนกักลมเข้าสู่ท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ ทำให้ชาวบ้านสามารถปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว หอม กระเทียม ผักกาด ผักชี มะเขือเทศ มะเขือเปาะ แตงโม ยาสูบ โดยปลูกหมุนเวียนกันไปตลอดทั้งปี พ่อหนานหมอก อินผูก อายุ 89 ปี ชาวบ้านฟ่อน เล่าว่า “คนบ้านห้วยหล่อ บ้านศาลาดอนก็คือคนหมู่เดียวกันกับบ้านฟ่อน บ้านชมพู เมื่อมีคนมากขึ้นก็ต้องไปเสาะหาที่ทำกินที่เป็นป่าเหล่า ที่ไก่ออกไป เมิน ๆ เข้าก็ไปแบ่งบ้านแบ่งเสือนอยู่ใกล้ที่ทำกิน” (นายหมอก อินผูก, 2543 : สัมภาษณ์) ส่วนพื้นที่ชุมชนบ้านหนองยาง ก็มีลักษณะเป็นป่าโปร่งติดต่อกับพื้นที่เดียวกันกับพื้นที่ชุมชนบ้านศาลาดอน ห่างจากชุมชนบ้านศาลาดอนไปทางทิศเหนือประมาณ 1 กม. พื้นที่บริเวณนี้มีหนองน้ำขนาดใหญ่เชื่อมต่อกับเหมืองแม่ปูน มีชื่อเรียกเป็น 2 ระยะ ส่วนที่ต่อเชื่อมกับเหมืองแม่ปูนเรียกว่าหนองเจริญ ส่วนที่พาดยาวไปกลางพื้นที่ราบใหญ่เรียกว่าหนองยางเพราะหนองน้ำนี้มีนกยางอาศัยอยู่จำนวนมาก จนเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านเรียกว่า หนองยาง และเรียกชุมชนว่าบ้านหนองยาง ชาวบ้านในชุมชนบ้านหนองยางเป็นคนที่เคลื่อนย้ายมาจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ จากบ้านฟ่อน บ้านด้า บ้านยาเป้า บ้านลำปางกลางและบ้านแม่ทะ เหตุที่มีผู้คนจากหลายชุมชนเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ก็เพราะมีหนองน้ำขนาดใหญ่ที่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำและนกนา ๆ ชนิด ปัจจุบันหนองยางไม่มีน้ำและกลายเป็นทุ่งนาไปหมดแล้ว และเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งอาหาร และแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกเมื่อชาวบ้านได้ถากถางป่าจนเป็นท้องทุ่งที่ราบเรียบและมีคลองส่งน้ำของกรมชลประทานระบายน้ำสู่ท้องทุ่งตลอดทั้งปี บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่เกษตรสมบูรณ์เหมาะกับการทำการเพาะปลูกทั้งพืชไร่และพืชสวน พ่อมูล สุคามา ชาวบ้านหนองยาง อายุ 83 ปี เล่าว่า “ชาวบ้านหนองยางส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านฟ่อน บ้านด้า ได้มาตั้งสหภาพทำมาหากิน ยะไฮ่ ยะนา แต่ก่อนมี หนองน้ำใหญ่ มีนกยางมาก เลยชื่อบ้านหนองยาง

ประเดี๋ยวนี้เป็นตุงนามีหนอนน้ำหือหันแล้ว” (นายมูล สุคัมา, 2543 : สัมภาษณ์) ชาวบ้านทั้ง 8 ชุมชน มีการทำสวนและการเลี้ยงสัตว์ประปราย ไม่ผลที่ชาวบ้านนิยมปลูก เช่น ลำไย ส้มโอ ชมพู เป็นต้น แต่จะปลูกกันจำนวนไม่มากนักมักจะปลูกไว้ตามที่ว่างในบริเวณบ้านเพื่อให้ร่มเงาและมีผลผลิตให้กินตามฤดูกาล ไม่มีการปลูกลำไยหรือไม้ผลอื่นในเนื้อที่กว้าง ๆ การเลี้ยงสัตว์ได้แก่ วัว ควาย มีชาวบ้านไม่กี่รายที่เลี้ยง โดยจะมีนายทุนซื้อสัตว์มาให้เลี้ยงและเมื่อสัตว์มีลูกออกมา จะแบ่งลูกกันคนละครึ่งระหว่างชาวบ้านที่เลี้ยงกับนายทุน

วิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้าน 8 ชุมชน มีวิถีชีวิตเคลื่อนไหวเป็นช่วง ๆ ไปตามสภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อพิจารณาจากข้อมูลของชุมชนอาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชน 6 หมู่บ้าน แบ่งเป็นช่วงหรือเป็นยุค ๆ ได้ดังนี้

ยุคการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2481 เป็นยุคที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ปลูกบ้านเรือนไม้ใหญ่โตใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นเป็นอุปกรณ์ก่อสร้าง ลักษณะของบ้านเป็นบ้านใต้ถุนสูงแบบบ้านเมืองเหนือ มีทั้งบ้านไม้ไผ่หลังคาด้วยหญ้าคา และบ้านไม้จริงหลังคาด้วยไม้แวนเกร็ด ชาวบ้านจะปลูกบ้านอยู่รวมกันเป็นกลุ่มๆ ริมฝั่งแม่น้ำวัง อาหารหลักของชาวบ้านคือข้าวเหนียวหนึ่ง กับข้าวคือ น้ำพริก ผักดอง ต้ม แกง อาหารประเภทผัก เช่น หน่อไม้ ผักหวาน ผักเสี้ยนดา สะแล ผักตูด ผักกาด พริก มะเขือ เป็นต้น อาหารประเภทเนื้อ เช่น เนื้อสัตว์ป่า เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อหมู แมงมัน ค้างคาว ไข่ จิ้งกูด (จิ้งหรีด) น้ำปู เป็นต้น วิถีชีวิตของชาวบ้านวนเวียนอยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่การเดินทางออกไปต่างชุมชนที่ระยะทางไกล ๆ มีไม่บ่อยนัก เนื่องจากต้องเดินทางด้วยการเดินเท้าหรือนั่งล้อซึ่งต้องใช้เวลานาน วงจรชีวิตของชาวบ้านแต่ละวันเป็นเรื่องการทำมาหากินเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่เช้าจะแยกย้ายกันไป ทำนา ทำสวน ทำไร่ หาอาหารป่า เนื้อที่ที่ใช้ทำการเกษตรก็มีไม่มากเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่ารก ชาวบ้านต้องไปหักล้างถางพงเพื่อใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชผล ทำไร่ ทำนา ชาวบ้านจะปลูก ข้าว พืชผล ผักสวนครัว ไว้แค่เพียงพอกิน ใครมีกำลังมาก ขยันขันแข็งก็ปลูกได้มาก ส่วนที่เหลือก็นำไปขายกันภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง เพื่อให้พอมีเงินไว้พอจับจ่ายใช้สอยปีต่อปี ชาวบ้านจะต้องใช้ภูมิปัญญาเพื่อแก้ปัญหาทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเอง เช่น การออกแบบคันไถนา อุปกรณ์การเก็บเกี่ยวข้าวและพืชผลอื่น ๆ การซ่อมข้าวด้วยครกกระเดื่อง ชาวบ้านเรียกว่า มองดำข้าว การทอผ้าใช้ เป็นต้น บรรยาการของชุมชนมีความสงบเงียบ ไม่มีแสงไฟเรืองรองยามกลางคืนเพราะไม่มีไฟฟ้า ไม่มีสิ่งบันเทิงภายในบ้านเพราะไม่มีทีวี ไม่มีเสียงเพลงจากวิทยุ จะได้ยินเสียงเพลงจากเครื่องไฟฟ้าเมื่อบ้านใครคนใดคนหนึ่งมีงาน เช่น งานบวช งานทำบุญ งานศพ เป็นต้น โดยชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันไปช่วยจัดเตรียมงานกันอย่างพร้อมเพรียง ปกติชาวบ้านจะเข้านอนแต่หัวค่ำและตื่นแต่เช้าเตรียมตัวออกทำงาน

โดยเข้าไปในป่าเพื่อหาอาหาร ออกไปทำงานในท้องนา ในสวน ในไร่ พวกบ่าวสาว (หนุ่มสาว) จะ แอ่ว(เที่ยว)หากัน เรียกว่า แอ่วสาว ตอนกลางคืน มีการขับร้องเพลงเกี่ยวสาว มีเครื่องดนตรีที่พกพาได้ เช่น พิณเปี๊ยะ ซึ่ง ขลุ่ย เป็นต้น ไปบรรเลงเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ตอนกลางวันมีบรรยายกาศ เงียบสงบเพราะมีแต่คนแก่คนเฒ่าเฝ้าบ้าน **พ่อป๋อก ถาคำฟู** อายุ 90 ปี เล่าว่า “แต่ก่อนมันเงียบ ตอนกลางวันจะได้ยิน แต่เสียง มองคำข้าว หมาเห่า พิณเปี๊ยะ” (นายป๋อก ถาคำฟู, 2543 : สัมภาษณ์) ชาวบ้านยึดมั่นในหลักคุณธรรมตามคำสอนของพุทธศาสนา ปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่สืบทอดกัน มา ทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านดูเรียบง่าย

ยุคการทำงานเกษตรเพื่อการค้า ปีช่วงปี พ.ศ. 2481 – 2520 บ้านเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง ด้านการต่างประเทศ ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะอย่างด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เมื่อมีการค้าขายกับต่างประเทศ รัฐบาลก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาคุณภาพของสินค้า ต้องเพิ่มปริมาณการผลิต ต้องมีโครงสร้างพื้นฐานที่จะอำนวยความสะดวกต่อการลงทุน ต้องใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิต มีการวิจัยเพื่อการเกษตร มีกระบวนการให้ความรู้แก่เกษตรกรเพื่อใช้เทคโนโลยีในการผลิต มีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จำนวนมาก ส่งเสริมให้เกิดการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2481 ได้มีการก่อตั้งโรงงานน้ำตาลขึ้นที่อำเภอเกาะคา ทางโรงงานน้ำตาลจึงได้แนะนำให้เกษตรกรในอำเภอเกาะคาและอำเภอใกล้เคียง เช่น อำเภอเมือง อำเภอสบปราบ อำเภอเสริมงาม อำเภอเถิน อำเภอแม่ทะ เป็นต้น หันมาปลูกอ้อยเพื่อป้อนโรงงาน โดยให้เกษตรกรลงทะเบียนกับโรงงานเพื่อแสดงความจำนงว่าจะปลูกอ้อยโรงงานจะรับซื้ออ้อยทั้งหมดและต้องตัดอ้อยตามเวลาที่โรงงานกำหนด ชาวบ้านในชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรจึงได้หันมาปลูกอ้อยกันเกือบทุกครัวเรือน บางรายใช้พื้นที่ที่เคยทำนาปลูกอ้อยทั้งหมด บางรายแบ่งพื้นที่ปลูกอ้อยบางส่วน บางรายไปบุกเบิกพื้นที่ใหม่เพื่อปลูกอ้อยซึ่งห่างไกลจากชุมชนออกไปเป็นสิบ ๆ กิโลเมตร การขนส่งอ้อยจากชุมชนไปยังโรงงานน้ำตาลจะขนส่งโดยรถไฟของโรงงาน ซึ่งทางโรงงานได้สร้างทางรถไฟเพื่อกิจการน้ำตาลหลายสายได้แก่ ทางรถไฟเพื่อขนอ้อยจากตำบลต่าง ๆ ในอำเภอเกาะคา ไปส่งโรงงานน้ำตาล และทางรถไฟเพื่อขนส่งน้ำตาลจากโรงงานน้ำตาลไปยังสถานีรถไฟนครลำปางเพื่อส่งน้ำตาลบรรทุกรถไฟไปกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟจะวิ่งเรียบแม่น้ำวังผ่านหมู่บ้านด้า หมู่บ้านพ่อน หมู่บ้านชมพู และหมู่บ้านลำปางกลาง การเปลี่ยนแปลงจากเคยทำนามาเป็นทำไร่อ้อยนี้เองส่งผลให้ชีวิตของชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เพราะการทำไร่อ้อยกับการทำนานั้นมีข้อแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงทั้งในด้านของช่วงเวลาที่ต้องเตรียมพื้นที่ การใช้ทุนในการจัดหาซื้อพันธุ์อ้อย การปลูก การดูแลพื้นที่และการตัดอ้อยที่ต้องอาศัยความเร็วให้ทันกับเวลาเพื่อไม่ให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย ซึ่งจำ

เป็นต้องใช้แรงงานไปช่วยตัดอ้อยจำนวนมาก ต้องจ่ายค่าจ้างแรงงานเป็นจำนวนไม่น้อย ชาวบ้านจึงใช้วิธีช่วยกันตัดอ้อยให้เสร็จเป็นราย ๆ ไป เรียกว่าการเอามือ (เอาแรง) หรือการลงแขก การทำไร่อ้อยเป็นงานที่ต้องทุ่มเทเวลามาก ต้องคอยดูแลป้องกันไฟไหม้ไร่อ้อย โดยเฉพาะในช่วงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตจะต้องอยู่ในไร่เพื่อดูแลการเก็บเกี่ยวและการขนส่งไปโรงงานน้ำตาล ชาวไร่อ้อยจึงไม่ค่อยจะมีเวลาอยู่บ้าน งานอื่นๆ ก็ต้องทิ้งหมด ในระยะแรกการทำไร่อ้อยได้ผลดีระดับหนึ่ง ปัญหาในการทำไร่อ้อยในระยะต่อมาก็คือที่ดินหมดความสมบูรณ์ ถ้าไม่สามารถย้ายพื้นที่ปลูกได้ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยมาใส่เพื่อบำรุงให้ปลูกอ้อยได้เจริญงอกงามและมีความสมบูรณ์ ค่าใช้จ่ายในการทำไร่อ้อยจึงสูงขึ้น จำเป็นต้องกู้เงินมาลงทุน ทำให้ชาวบ้านเริ่มเป็นหนี้เป็นสิน ในปี พ.ศ. 2501 ทางโรงงานได้รื้อถอนรางรถไฟขนอ้อย ชาวไร่อ้อยจึงขนส่งอ้อยไปยังโรงงานโดยรถยนต์ทำให้ค่าขนส่งสูงขึ้น ชาวไร่อ้อยเริ่มประสบปัญหาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากปัญหาด้านทุนการปลูกสูงแล้ว ยังเกิดอ้อยล้นโรงงานทำให้ราคาตกต่ำ ในที่สุดโรงงานน้ำตาลต้องใช้วิธีการกำหนดจำนวนและเขตให้ชาวบ้านปลูกอ้อยเพื่อป้องกันปัญหาการมีอ้อยเกินความต้องการ จึงทำให้ชาวบ้านเลิกปลูกอ้อยและหันกลับมาทำนา ทำไร่พืชผลเหมือนเดิม

พ่อสาม งามชมภู อายุ 84 ปี เล่าว่า “ทางราชการได้สร้างรางรถไฟ สำหรับรถไฟบรรทุกน้ำตาลจากโรงงานน้ำตาลเกาะคาถึงสถานีรถไฟนครลำปาง เมื่อปี พ.ศ.2481 โดยผ่านหมู่บ้านด้า บ้านฟ่อน บ้านชมพูและบ้านลำปางกลาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านริมฝั่งแม่น้ำวังจึงทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านตลอดแนวที่มีทางรถไฟผ่าน มีอาชีพทำไร่อ้อยด้วย จนกระทั่งถึง พ.ศ.2501 ทางราชการได้รื้อรางรถไฟและหยุดกิจการรถไฟอ้อยไปด้วย การขนส่งอ้อยก็หันมาใช้รถยนต์แทน แต่อาชีพการทำไร่อ้อยลดน้อยลงและเลิกไปในที่สุด” (พ่อสาม งามชมภู, 2543 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2509 ได้มีการส่งน้ำจากเขื่อนกิ่วลมมาสู่พื้นที่ ทั้ง 6 หมู่บ้าน ทำให้สามารถเพาะปลูกได้ทั้งปีโดยไม่ต้องรอน้ำฝนตามฤดูกาล นอกจากปลูกข้าวแล้วยังได้นำพืชชนิดใหม่ ๆ เข้ามาปลูกในพื้นที่ เช่น ยาสูบ แตงโม เป็นต้น อาศัยเทคโนโลยี ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เข้าช่วยเพื่อทำให้ได้ผลผลิตสูง นำไปขายได้กำไรมาก เกิดความคิดเป็นธุรกิจขึ้นในชุมชน คือมีโรงสีข้าวเกิดขึ้น มีโรงบ่มยาสูบ มีนายทุนการรับซื้อพืชไร่เกิดขึ้นในชุมชน

ยุคขายแรงงาน ในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2521 – 2542 การทำเกษตรกรรมถึงแม้จะเป็นอาชีพที่ไม่ทำให้ร่ำรวยได้ แต่ชาวบ้านก็ยังคงทำกันต่อไปเพราะไม่มีทางเลือกอื่นที่ดีกว่า เมื่อมีความเจริญทางวัตถุได้เข้าไปถึงชุมชน มีถนนหนทางเข้าไปในหมู่บ้าน มีไฟฟ้า มีน้ำปะปาใช้ ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นความจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ลูกหลานก็ต้องเรียนหนังสือสูงขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านมีรายจ่ายประจำสูงขึ้นตามไปด้วย การทำนา ทำไร่ ทำสวน มีรายได้เพียงแค่พอกินพอใช้

ไปปี ๆ ชาวบ้านจึงหารายได้เพิ่ม โดยการออกรับจ้างแรงงาน เช่น ขุดดิน ก่อสร้าง ช่างฝีมือ เข้าทำงานในโรงงาน เป็นต้น มีจำนวนไม่น้อยที่เสี่ยงโชคโดยการจ้างงานที่ดินเพื่อนำเงินไปเป็นค่าเดินทางไปขายแรงงานยังต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศแถบตะวันออกกลาง บางรายประสบผลสำเร็จได้เงินมาไถ่ถอนที่ดินคืนได้ มีเงินปลูกสร้างบ้านเรือนสวยงามและสามารถลงทุนทำการค้าที่ยั่งยืน บางรายไม่ประสบผลสำเร็จต้องเสียทั้งที่ดินและครอบครัวต้องหย่าร้างกันไปเป็นไปตามดังคำกล่าวที่ว่า ไปเสียนามาเสียเมีย ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2539 เป็นช่วงเวลาที่เราเรียกว่าบ้านเมืองเกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ มีเงินตราไหลเข้าสู่ประเทศจำนวนมากทำให้ที่ดินมีราคาแพง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงขายที่ดินที่เคยทำนา ทำไร่ ทำสวน ไปให้แก่ญาติพี่น้อง เมื่อมีเงินมากก็นำเงินไปซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น จนกลายเป็นคนไม่มีเงินเหมือนเดิม และทุกคนก็หันเข้าหาอาชีพขายแรงงานกันอย่างถาวร ส่วนใหญ่จะเข้าทำงานในโรงงาน และ รับจ้างรายวันทั่วไป

ปัจจุบันชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน 8 ชุมชน โดยภาพรวมแล้วชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบคนชนบท ชาวบ้านในหมู่บ้านด้า หมู่บ้านพอน หมู่บ้านชมพู – บ้านหลอ หมู่บ้านลำปางกลาง เป็นหมู่บ้านที่ขายที่ดิน ที่ทำนา ทำไร่ให้แก่ญาติพี่น้องไปเป็นจำนวนมากและหันไปหาอาชีพขายแรงงานแทน ส่วนหมู่บ้านศาลาดอนและหมู่บ้านหนองยาง ชาวบ้านยังคงทำนา ทำไร่ กันเป็นส่วนใหญ่และบางรายก็ เลี้ยงสัตว์เช่น ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น

ถึงแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปมากมายอย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตของชาวบ้านก็ยังดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมดั้งเดิมอย่างไม่เสื่อมคลาย ศูนย์รวมใจของชาวบ้านคือวัดของแต่ละชุมชน วัดจะเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านโดยเข้าไปมีบทบาทในชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่การเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย วัดจะเป็นสถานที่จัดงานบุญตามเทศกาล ตามประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีกรรมการจัดงานศพ เจ้าภาพจะใช้วัดเป็นสถานที่ตั้งศพเพื่อสวดอภิธรรม และจะว่าจ้างวงปี่พาทย์พื้นเมืองมาบรรเลงในงานศพ วงปี่พาทย์พื้นเมืองยังคงอยู่ในรำลึกของชาวบ้านอยู่เสมอว่า เมื่อมีงานศพจะต้องมีวงดนตรีปี่พาทย์พื้นเมืองมาประกอบศพตามพิธีกรรมดั้งเดิม ถึงแม้ว่าไม่สามารถจ้างวงดนตรีมาบรรเลงในงานศพได้ ก็จะต้องไปหาเทพเพลงที่บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์พื้นเมืองมาเปิดแทนวงดนตรีสดเพื่อให้ครบถ้วนตามพิธีการจัดงานศพที่มีมาแต่ดั้งเดิม แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ทราบความเป็นไปของวงปี่พาทย์พื้นเมืองว่ากำลังอยู่ในสภาพที่ใกล้จะสูญหายไปจากสังคมในเวลาไม่นานนัก เพราะชาวบ้านไม่มีเวลาที่จะคิดคำนึงในเรื่องนี้ เนื่องจากต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพไปวันต่อวันต่อ เมื่อชาวบ้านได้รับการบอกเล่าให้ได้ทราบข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับสถานภาพของวงปี่พาทย์พื้นเมืองจึงเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกละอาย มองเห็นคุณค่า และความสำคัญ ของวงปี่พาทย์พื้นเมือง และเริ่มมีความคิดที่จะหาวิธีการอนุรักษ์ไว้ให้ได้ หมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านมีภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกันตามประวัติหมู่บ้านดังนี้

2.1 ประวัติหมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง

หมู่บ้านชมพูแต่ดั้งเดิมคนที่อยู่อาศัยเป็นคนพื้นเมืองและมีจำนวนไม่กี่ครัวเรือน ถือเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ของชุมชนและต่อมาได้มีชาวลัวะซึ่งอพยพมาจากเชียงแสนได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในชุมชนร่วมกับคนพื้นเมือง และได้ปลูกต้นชมพูเป็นจำนวนมาก เมื่อต้นชมพูเจริญงอกงามจึงให้ชื่อชุมชนนี้ว่าบ้านชมพู และต่อมาเพี้ยนมาเป็นบ้านชมพู หมู่บ้านชมพูมีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์คือวัดชมพูหลวง วัดแห่งนี้เคยเป็นสถานที่ปริกษาหารหรือระหว่างท้าวชมพู นานาทิพย์ช้าง และหนานถา แห่งบ้านนายาง ในการวางแผนกอบกู้วัดลำปางหลวงคืนจากทัพพม่า บ้านชมพูเป็นสถานที่สำคัญตามเส้นทางเดินของเจ้าผู้ครองนครลำปางที่จะไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวงตามประเพณีเดือนยี่เป็ง โดยขบวนช้างก็จะแวะพักที่คุ้มเจ้าหลวง ซึ่งอยู่บริเวณหลังวัด ดัง พ่อหนานหมอก อินผูก อายุ 89 ปีได้เล่าว่า

“สมัยก่อนเจ้าหลวงลำปางจะมีประเพณีการไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวง ในวันที่เดือนยี่เป็ง โดยเดินทาง ทางเรือตามแม่น้ำวัง หรือบางครั้งก็เดินทางบก โดยขบวนช้างมาตามริมฝั่งแม่น้ำวัง ชาวบ้านฟ่อนและชาวบ้านต้าได้ต้อนรับเมื่อขบวนมาถึงหมู่บ้านบ้านต้า จะมีการแห่กลองตกลั้งต้อนรับ แล้วร่วมขบวนไปด้วย ผ่านบ้านฟ่อนและไปพักที่วัดชมพูหลวง แล้วแห่ขบวนผ่านบ้านลำปางกลางไปข้ามแม่น้ำวังที่บ้านลำปางกลาง ขบวนที่แห่ต้อนรับนั้นประกอบไปด้วย ขบวนช้างฟ่อนและขบวนนางสนม ข้าทาสและขบวนเจ้าแม่ของเจ้าหลวง บางครั้งเจ้าแม่ชอบใจจึงเหลียวมองขบวนจนลับตา จึงได้ชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านฟ่อน – นางเหลียว ส่วนหมู่บ้านชมพูท่านเล่าว่าเดิมมีคนอาศัยอยู่ไม่มากนัก ต่อมาชาวลัวะมาพักแรมอยู่ด้วย ได้นำต้นชมพูมาปลูกไว้เป็นดง (จำนวนมาก) ต่อมาต้นชมพูเจริญงอกงามให้ผลโตจึงได้ชื่อว่า หมู่บ้านชมพูต่อมาเพี้ยนมาเป็นบ้านชมพูในปัจจุบัน” (พ่อหมอก อินผูก, 2543 : สัมภาษณ์)

พ่อสาม งามชมพู ชาวบ้านชมพู ปัจจุบันอายุ 84 ปี แม่ทองอิน ยศนันท ชาวบ้านชมพู ปัจจุบันอายุ 78 ปี เล่าว่า “เดิมทีบ้านชมพูนี้เป็นหมู่บ้านหลักของหมู่บ้านละแวกนี้ เช่น หมู่บ้านฟ่อน เป็นต้น ส่วนความเป็นมาที่แท้จริงของหมู่บ้านชมพู ท่านไม่ทราบแน่ชัด และยังได้เล่าต่อไปว่าที่วัดชมพูหลวงเคยเป็นสถานที่ปริกษาหารหรือ ระหว่างท้าวชมพู นานาทิพย์ช้างบ้านปงยางคก และหนานถา แห่งบ้านนายาง ได้ปริกษาหารเกี่ยวกับการกอบกู้วัดลำปางหลวงคืนจากทัพพม่า สำหรับเจ้าหลวงลำปางที่เดินทางไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวง ในงานประเพณีเดือนยี่เป็ง ในสมัยนั้นท่านได้ประสบด้วยตนเองก็คือ เจ้าราชบุตร เจ้าเมืองลำปาง จะแวะพักที่คุ้มเจ้าหลวงทุกครั้งโดยเจ้าราชบุตรจะแวะรับคณะวงปีพาทย์พื้นเมือง ที่บ้านต้าร่วมขบวนไปด้วยนอกจากนี้จะมีขบวนช้าง ม้าและการแห่กลองมอญหรือกลองตะค่อมมั่ง โดยข้ามแม่น้ำวังที่บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันออก”(พ่อสาม งามชมพู, 2543 : สัมภาษณ์)

แผนที่บ้านชมพู

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ, ลำห้วย
- ถนน
- บ้าน

นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร อายุ 63 ปี ท่านเล่าว่า “สมัยที่เจ้าเมืองลำปางเดินทางไปร่วมงานประเพณียี่เป็ง (เพ็ญเดือนสิบสอง) โดยพาหนะช้างและแะพักที่คุ้มเจ้าหลวงที่วัดชมพูนั้น ที่ประตูด้านเหนือของวัดจะมีสัญลักษณ์ คือ ก้างหงส์ 1 คู่ มีลักษณะเป็นเสาไม้สักสองต้นและมีหงส์อยู่ข้างบนปลายเสาไม้ทั้งสองต้น ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าหลวงเมืองลำปางที่แะพักวัดแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า “วัดชมพูหลวง” ซึ่งหมายถึงวัดที่เจ้าหลวงให้ ความอุปถัมภ์ (นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร, 2543 : สัมภาษณ์)

ชุมชนบ้านชมพูได้แบ่งออกเป็นสองชุมชนเมื่อผู้เจ้ากองคำ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดชมพูหลวงได้ไปปฏิบัติธรรมที่ริมแม่น้ำวัง บริเวณสุสานวัดชมพูหลวงในปัจจุบัน จึงทำให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและได้สร้างสถานที่นั้นขึ้นเป็นวัด ชื่อวัดต้นฝ้ายหรือชาวบ้านเรียกว่าวัดชมพูหย่อนซึ่งเป็นวัดที่อยู่ริมแม่น้ำวัง ในที่สุดวัดชมพูหย่อนได้ถูกน้ำกัดเซาะจึงได้ย้ายไปสร้างวัดใหม่ที่บ้านสันป่าจี้หรือวัดจอมเมืองในปัจจุบัน นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร กล่าวว่า “ได้รับฟังคำบอกเล่าจากแม่ป็น ชุ่มอินทรจักรซึ่งเสียชีวิตไปแล้วว่า “ผู้เจ้ากองคำ” เดิมเป็นพระอยู่วัดชมพูหลวงได้ไปแสวงหาความสงบที่ป่าริมแม่น้ำวัง (บริเวณสุสานบ้านชมพูในปัจจุบัน) มีชาวบ้านเลื่อมใสเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงตั้งเป็นวัดชื่อว่า “วัดต้นฝ้าย” หรือ “วัดชมพูหย่อน” จนกระทั่งถึง พ.ศ.2497 บริเวณวัดถูกน้ำกัดเซาะทำให้วัดเกิดความเสียหายโดยมีผู้เจ้าป็นเจ้าอาวาส ได้ย้ายวัดไปสร้างในสถานที่แห่งใหม่ที่ บ้านสันป่าจี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบ้านชมพูหลวงที่อยู่ติดกับบ้านลำปางกลางฝั่งตะวันออก (คำว่าจี้เป็นชื่อพื้นเมืองของต้นไม้ชนิดหนึ่ง) ส่วนวัดที่สร้างขึ้นใหม่ได้ให้ชื่อว่า วัดจอมเมือง จนถึงปัจจุบัน” (นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร, 2543 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันหมู่บ้านชมพู จะมีชุมชนใหญ่ ๆ 2 ชุมชน คือชุมชนบ้านชมพูและชุมชนบ้านจอมเมือง ชาวบ้านชุมชนบ้านชมพูและบ้านจอมเมือง แต่เดิมทำการเกษตรเกือบทุกหลังคาเรือน แต่ปัจจุบันการทำนา ทำไร่ มีจำนวนลดลงมาก เนื่องจากชาวบ้านได้ขายที่ทำกินให้แก่ชาทุนไปหมดแล้ว เพราะในช่วงเวลาเศรษฐกิจฝ่อฝ่องเมื่อประมาณปี พ.ศ.2531-2539 มีนายทุนได้หาซื้อที่ดินโดยให้ราคาสูงมาก ชาวบ้านจึงได้ขายที่ดินทำกินเพื่อนำเงินไปใช้หนี้สินและไปซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ อาทิ เช่น รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ วิทยุโทรทัศน์ ตู้เย็นและสร้างบ้านเรือน เป็นต้น จนเงินหมด ถึงแม้จะมีบ้านเรือนสวยงาม แต่ชาวบ้านไม่มีเงินและไม่มีที่ดินจะทำกิน ต้องออกทำงานรับจ้างเพื่อยังชีพ ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนมาประกอบอาชีพทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นลูกจ้างในโรงงาน และรับจ้างทั่วไป

พ่อประพันธ์ แก้วบุญเรือง อายุ 64 ปี กล่าวว่า “ปัจจุบันในหมู่บ้านชมพูมีคนทำนาอยู่ราย เนื่องจากได้ขายที่ดินไปแล้วในช่วงที่ที่ดินราคาแพง สมัยที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี และได้นำเงินที่ขายที่ดินได้ไปซื้อรถยนต์ รถเครื่อง ทีวี ตู้เย็นและบางรายก็ปลูกบ้านใหม่เสียสวยงาม

ทุกวันนี้ที่เห็นมีบ้านสวย ๆ นั้น ที่จริงแล้วไม่มีเงิน ลูกๆ หลาน ๆ ก็ไปรับจ้างทำงานตามโรงงานหากินไปวัน ๆ” (นายประพันธ์ แก้วบุญเรือง, 2543 : สัมภาษณ์) วัดชมภูหลวงนอกจากจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนบ้านชมภูแล้วยังเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชนที่สำคัญได้แก่ ศูนย์ต่อต้านยาเสพติด นอกจากนั้นวัดชมภูหลวงยังได้เคยตั้งวงดนตรีปี่พาทย์พื้นเมืองของชุมชน แต่ได้เลิกเล่นไปนานแล้ว เพราะนักดนตรีได้เสียชีวิตไปบ้าง เลิกอาชีพนักดนตรีบ้าง ปัจจุบันมีเหลือเพียงกลองตีทั้งใบเดียวเท่านั้นที่ยังคงเก็บรักษาไว้ที่วัดชมภูหลวง ปัจจุบันชาวบ้านชุมชนบ้านชมภูเมื่อต้องการจะใช้วงปี่พาทย์พื้นเมืองในพิธีกรรมงานศพจะต้องไปหาจ้างมาจากที่อื่น

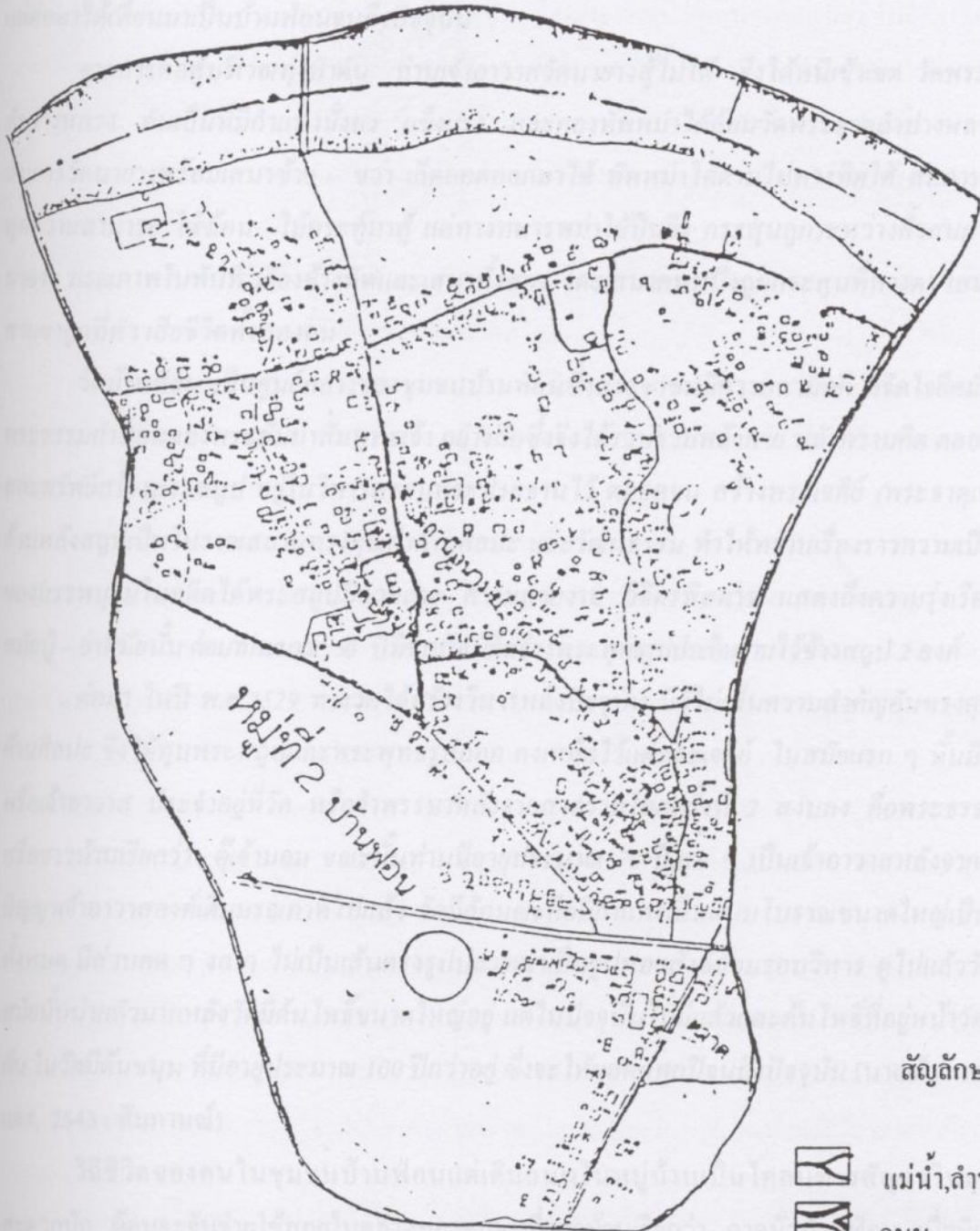
2.2 ประวัติหมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ

ประวัติชุมชนบ้านฟ่อนเป็นชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำวังฝั่งขวา คนในชุมชนบ้านฟ่อนคือคนที่เคลื่อนย้ายมาจากบ้านชมภูได้มาถากถางพงหญ้าสร้างเป็นที่อยู่อาศัยรอบๆ ชุมพระพุทธรูปเก่าแก่ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด ชุมชนได้เติบโตขึ้นเป็นลำดับจนในที่สุดกลายเป็นชุมชนใหญ่ ต่อมาได้มีชาวลัวะซึ่งอพยพมาจากเชียงแสนได้มาอาศัยอยู่ร่วมกับชาวบ้านในชุมชน และได้ก่อสร้างวัดขึ้นกลางชุมชน ดังนั้นชุมชนบ้านฟ่อนจึงเป็นชาวพื้นบ้านผสมกับชาวลัวะสาเหตุที่เรียกว่าบ้านฟ่อนก็เพราะว่า สมัยก่อนเจ้าทิพย์ช้างได้ยกทัพเพื่อไปปราบท้าวมหายศเจ้าเมืองลำพูน ซึ่งได้มายึดวัดพระธาตุลำปางหลวง ในขณะที่หนานทิพย์ช้างยกทัพผ่านมา ชาวบ้านได้แห่ขบวนฟ่อนรำเป็นการต้อนรับกองทัพของหนานทิพย์ช้างโดยมีสตรีหลายคนร่วมกันฟ่อนรำบริเวณหน้าวัดเป็นที่สนใจของข้าทาสบริวารและขบวนเจ้าแม่ของเจ้าหลวงจึงเหลียวมองการฟ่อนต้อนรับของชาวบ้าน จึงเรียกว่าวัดบ้านฟ่อน-นางเหลียว และต่อมาได้เพี้ยนมาเป็นวัดบ้านฟ่อน

นายเต้า ฉกรรจ์แดง อดีตครูโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ปัจจุบันอายุ 75 ปี ได้เรียบเรียงประวัติหมู่บ้านฟ่อนไว้ดังนี้ “บ้านฟ่อน หรือบ้านฟ่อน สร้างแต่สมัยใดนั้น ยังไม่พบหลักฐานแน่ชัด แต่จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านใกล้เคียงที่มีอายุมากแล้ว ได้เล่าต่อกันมาว่า บ้านฟ่อน หรือบ้านฟ่อน มีชื่อเดิมว่า บ้านฟ่อน – นางเหลียว สาเหตุเพราะสมัยเจ้าทิพย์ช้าง เป็นช่วงที่ดินแดนลานนาไทยเป็นเมืองขึ้นของพม่ามานาน ยังหาคนมาช่วยกู้บ้านกู้เมืองไม่ได้ พวกพม่าก็ขยายอำนาจมาทางลำพูน และเคลื่อนทัพมายังลำปาง ได้ข่มเหงรังแกชาวบ้าน พวกหนุ่มวัยฉกรรจ์ถูกบังคับให้ทำงานหนัก หรือถ้าผู้ใดขัดขึ้นก็ฆ่าเสีย ส่วนผู้หญิงก็ถูกข่มเหงน้ำใจ เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ ทำให้บรรดาพวกพระภิกษุ – สามเณร ที่มีความสามารถในด้านวิทยาคมจึงหาทางกู้บ้านกู้เมืองกันเองในระยะนั้น

หลังจากนั้น พม่าต้องการขยายอาณาเขตมายังลำปางจึงได้ให้ท้าวมหายศยกทัพมาตีลำปาง มีสมภารวัดนายาง สมภารวัดสามขา และสมภารวัดบ้านฟ่อนได้สืกออกมาวางแผนชุมนุมโจมตีทัพพม่า โดยมีประชาชนให้ความร่วมมือ รวมกันเป็นกองทัพขนาดย่อม ๆ ขึ้นต่อสู้กับท้าวมหายศเจ้าเมืองลำพูน สู้กันบริเวณ หุ่นป่าตัน (เขตตำบลปงแสนทองในปัจจุบัน) ขณะนั้นที่หมู่บ้านฟ่อนมีการแห่

แผนที่บ้านฟ่อน

สัญลักษณ์

แม่น้ำ, ลำห้วย

ถนน

บ้าน

ขบวนพอรำเป็นการพอรำถวายพรให้แก่กองทัพของหนานทิพย์ช้างที่ยกทัพผ่านมาทางนี้ เพื่อที่จะไปยังวัดลำปางหลวง โดยมีสตรีหลายคนรวมกันพอรำ จึงทำให้เจ้าแม่ของเจ้าหลวงในขบวนเหลียวมองดูขบวนพอรำต้อนรับของชาวบ้าน ดังนั้น หมู่บ้านพอรำในสมัยนั้น จึงเรียกว่า บ้านพอรำนางเหลียว แต่ต่อมาได้เพี้ยนมาเป็นบ้านพอรำจนถึงปัจจุบัน

จากการต่อสู้บริเวณทุ่งป่าตัน ท่านเจ้าอาวาสวัดนายงสู้ไม่ได้ จึงได้หนีเข้าเขต วัดพระธาตุลำปางหลวง อันเป็นที่กำบังมั่งคั่ง แข็งแรง และกองทัพพม่าได้ล้อมวัดพระธาตุลำปางหลวงไว้ สมภารวัดนายงพร้อมเสนาซ้าย – ขวา เล็ดลอดออกมาได้ ทัพพม่าได้ตามไปทางทิศใต้ สมภารสู้จนสุดความสามารถ ใช้น้ำมัน ไม้กระทุ้งมาสู้ แต่ทางทหารพม่าใช้ปืนยิง กระสุนถูกระหว่างคือสมภารวัดนายง มรณภาพในทันที เคียงข้างทัพและเสนาทั้งสอง โดยเสนาคนหนึ่งถูกกระสุนที่หางตา เสนาวัดสามขาถูกที่หัว เสียชีวิตทั้งสองคน

วัดบ้านพอรำ เป็นศูนย์กลางของชุมชนบ้านพอรำซึ่งประชาชนมีความสามัคคี มีจิตใจยึดมั่นในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างลึกซึ้งจึงได้รวบรวมพลังกาย พลังความคิด ตลอดจนสละทรัพย์สร้างพระสถูป อยู่ในวิหารครอบพระประธานไว้ ตลอดจน สร้างพระเจดีย์ (พระธาตุเจดีย์) ด้านหลังสถูปเป็นโบราณสถานทรงคุณค่าด้านศิลปะ และวัฒนธรรม ทำให้ทราบเรื่องราวความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษในอดีตได้พระสถูปมีลวดลาย ความสวยงาม วิจิตรพิสดาร แสดงถึงความรุ่งเรืองในสมัยปู่ – ย่าสมัยนั้น ต่อมาประมาณ 50 ปีมีชาวบ้านได้สร้างพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ข้างสถูป 2 องค์

ต่อมา ในปี พ.ศ.2529 ทางวัดได้สร้างวิหารหลังปัจจุบัน มีผู้ไม่เห็นความสำคัญอันทรงคุณค่าด้านศิลปะ จึงได้ทุบพระสถูปและพระพุทธรูปออก คงเหลือไว้แต่พระเจดีย์ ในสมัยแรก ๆ นั้นมีพระหรือเจ้าอาวาส ประจำอยู่ที่วัด หรือจำพรรษาหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง คือพระธรรมใจ หรือชาวบ้านเรียกว่า ศุ่เจ้ามอม ขณะนั้นท่านมีอายุประมาณ 70 ปีเศษ ๆ เป็นเจ้าอาวาสหลังจากพระปัญญาเจ้าอาวาสองค์เดิมมรณภาพไปแล้ว วัดมีลักษณะคือมีกำแพงเป็นแบบโบราณขนาดใหญ่เป็นปูนทั้งหมด มีส่วนคด ๆ งอ ๆ ไม่เป็นเส้นตรงรูปปลายเสาเป็นรูปหอยสังข์ล้อมรอบวิหาร ดูไปแล้ววัดในสมัยนั้นน่ากลัวมากหลังวัดมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ แต่ในปัจจุบันไม่มีแล้วและต้นโพธิ์ที่อยู่หน้าวัดมี 2 ต้น ในวัดมีต้นขนุน ที่มีอายุประมาณ 100 ปีกว่าอยู่ ซึ่งจะให้ผลดกทุกปีจนถึงปัจจุบัน (นายเต้า จกรรงค์แดง, 2543 : สัมภาษณ์)

วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านพอรำแต่เดิมถนนในหมู่บ้านเป็นโคลนทางสัญจรไปมาไม่สะดวกนัก ผู้คนจะจับจ่ายใช้สอยในตลาดของชุมชนที่ชาวบ้านเรียกว่า กาดมั่วบ้านพอรำ เมื่อมีถนนพหลโยธินตัดผ่านหมู่บ้าน ชีวิตของคนในชุมชนจึงเริ่มใช้รถยนต์เป็นพาหนะวิ่งตามเส้นทางถนนพหลโยธินเข้าสู่ตัวเมืองลำปาง ลักษณะของรถยนต์เป็นรถบรรทุกหกล้อต่อเติมหลังคา ชาวบ้านเรียกว่ารถคอกหมู เป็นรถประจำเส้นทางอำเภอเกาะคาเข้าในเมืองลำปาง ตามเส้นทางดังกล่าวรถจะแวะ

ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้แก่ หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านชมพู หมู่บ้านฟ่อน หมู่บ้านต้าและหมู่บ้านศาลาคอน เข้าสู่ตัวเมืองลำปาง ในปี พ.ศ.2512 หมู่บ้านฟ่อนได้กลายเป็นหมู่บ้านในเขตสุขาภิบาลชมพู ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย วันที่ 4 มีนาคม 2512 การคมนาคมติดต่อกันของคนในชุมชนเป็นไปด้วยความสะดวกสบาย มีถนนลาดยางเชื่อมต่อระหว่างชุมชนทุกชุมชน ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีตเกือบทุกเส้นทาง เนื่องจากได้รับงบประมาณจากสุขาภิบาลตำบลชมพูสนับสนุนและมีรถประจำทางจากหมู่บ้านเข้าสู่ตัวเมือง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่ารถสี่ล้อ และรถสี่ล้อดังกล่าวก็ค่อย ๆ ลดจำนวนลงเป็นลำดับเนื่องจากคนส่วนใหญ่มีพาหนะใช้ส่วนตัว จะเหลือเพียงรถเพื่อรับพ่อค้าแม่ค้าจากหมู่บ้านเข้าสู่ในเมือง เพื่อนำของไปขายและซื้อของจากในเมืองมาขายในชุมชน ปัจจุบันมีบริการพิเศษ คือ มอเตอร์ไซค์รับจ้าง ให้บริการจากปากทางเข้าหมู่บ้านฟ่อนไปส่งยังหมู่บ้านอื่น ๆ ในราคาเริ่มต้นอย่างต่ำ 5 บาท จะแพงขึ้นตามระยะทางใกล้ไกล

ถนนพหลโยธินแต่ก่อนเป็นถนนแคบๆ ได้พัฒนาเป็นถนนไฮเวย์ ปัจจุบันได้ปรับปรุงเป็นถนนซูเปอร์ไฮเวย์ 4 เลน และได้มีการสร้างสะพานลอยข้ามถนนซูเปอร์ไฮเวย์ตรงตลาดสดบ้านฟ่อนเสร็จสิ้นเมื่อ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2543

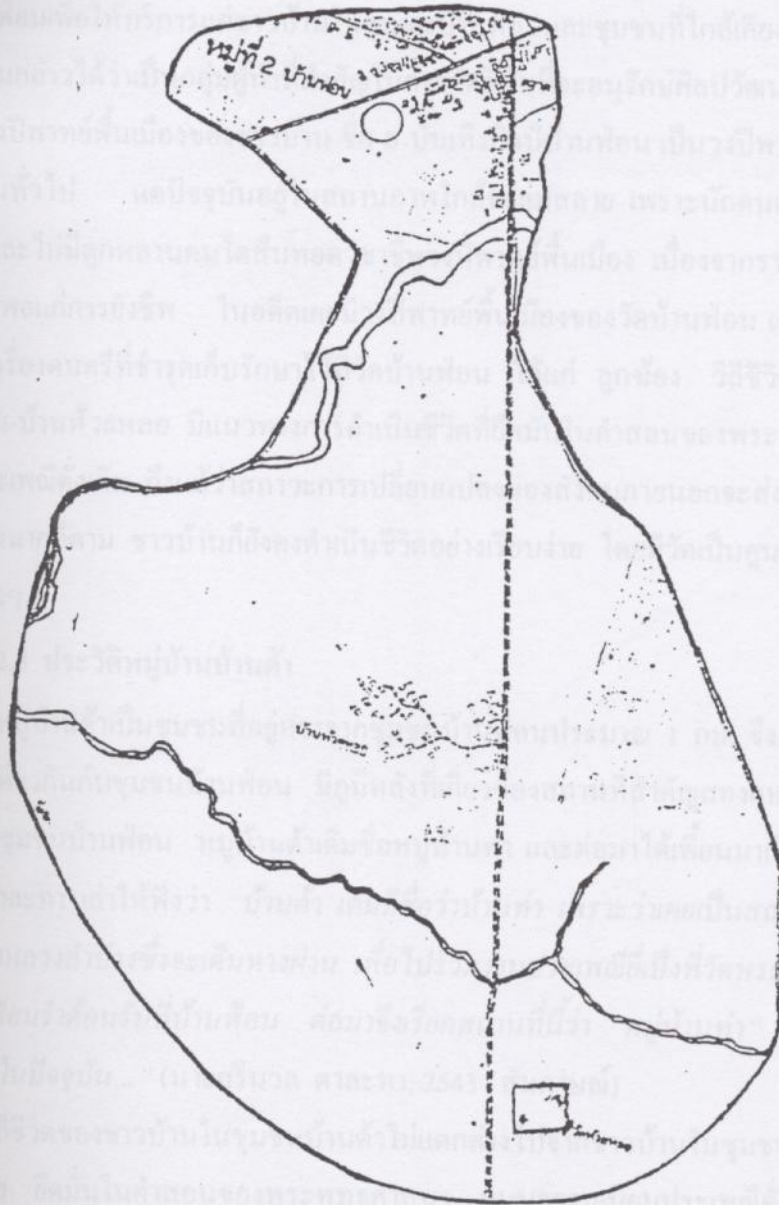
ในชุมชนบ้านฟ่อนมีสถานีอนามัยบ้านฟ่อนเพื่อบริการทางด้านสาธารณสุขแก่ประชาชน ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง มี นางยุพิน โคนบุตร เป็นเจ้าหน้าที่ประจำสถานีอนามัยของหมู่บ้านเป็นคนแรก ทำให้ด้านสุขภาพอนามัยของชุมชนได้รับการเอาใจใส่ให้ดีขึ้น สถานีอนามัยตั้งอยู่ในพื้นที่ธรณีสงฆ์หลังวัดบ้านฟ่อนได้ดำเนินการบริการประชาชนมาตลอด และมีชาวบ้านจากชุมชนอื่นมาใช้บริการร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2540 ทางราชการได้งบประมาณสร้างสถานีอนามัยหลังใหม่เป็นตึกถาวรและมีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลชมพู

พ่อบุญส่ง แก้วบุญเรือง ชาวบ้านฟ่อนปัจจุบันอายุ 73 ปี ได้กล่าวว่า “...การคมนาคม ในหมู่บ้านละแวกนี้ ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ถนนในหมู่บ้านยังเป็นโคลนทั้งนี้เพราะถนนเป็นทางเดินของวัว ควาย ซึ่งชาวบ้านนำมาเลี้ยง และใช้เทียมเกวียน ส่วนทางเดินนั้นชาวบ้านมักจะตัดต้นมะพร้าวและไม้ปึก ไม้สัก มาทำเป็นทางเดินข้างถนนตลอด หลังสงครามโลกครั้งที่สองการคมนาคมระหว่าง อ.เกาะคาผ่านหมู่บ้านในตำบลชมพูไปในเมือง ใช้ถนนพหลโยธินโดยมีรถยนต์แบบคอกหมูรับผู้โดยสารระหว่าง อ.เกาะคา กับในเมืองเป็นประจำ ในหมู่บ้านฟ่อนมีผู้ประกอบการรถยนต์คอกหมู 3 ราย คือ พ่อบุญส่ง แก้วบุญเรือง นายอ้าย ปัญญาสอน และนายบุญมี แก้วชมพู โดยเฉพาะพ่อบุญส่ง แก้วบุญเรือง ยังใช้รถยนต์คอกหมูไปซื้อข้าวเปลือกจาก อ.แม่ทะ มาสี ที่โรงสีเล็กโรงแรกของบ้านฟ่อน มีหุ้นส่วนสามคนคือ พ่อบุญส่ง แก้วบุญเรือง พ่อย่วน ศิลปชัยและนายเชียง เอกสินสกุล ซึ่งปัจจุบันได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว...” (พ่อบุญส่ง แก้วบุญเรือง, 2543 : สัมภาษณ์)

นายจันทร์ ศรีคำชุม ชาวบ้านฟอน ปัจจุบันอายุ 71 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า “ประมาณ พ.ศ.2518 เริ่มมีกิจการรถโดยสารสองแถวโดยใช้รถยนต์ปิกอัพมาสด้า มาใส่ตัวถังเหล็ก และมีหลังคาซึ่งชาวบ้านเรียกว่า รถสี่ล้อ วิ่งรับผู้โดยสารจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลชมพู เข้าสู่อำเภอเมืองลำปาง โดยมีคิวรถอยู่ที่บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันออก และในเมืองที่ถนนทิพวรรณหน้าวัดน้ำล้อม ...” (นายจันทร์ ศรีคำชุม, 2543 : สัมภาษณ์)

บ้านห้วยหล่อ เป็นชุมชนที่อยู่กลางทุ่งและชายป่า บางพื้นที่เป็นป่า เดิมชื่อบ้านห้วยหล่อ เพราะเรียกตามชื่อห้วย ชุมชนบ้านห้วยหล่อเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านฟอน ผู้คนที่ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ในชุมชนบ้านห้วยหลอส่วนใหญ่คือคนที่เคลื่อนย้ายไปจากชุมชนบ้านฟอน และบางส่วนมาจากชุมชนบ้านด้า ชุมชนบ้านชมพู การเคลื่อนย้ายของชาวบ้านไปตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นชุมชนบ้านห้วยหลอไปอยู่ร่วมกันด้วย 2 สาเหตุคือไปด้วยบารมีธรรมเพราะชาวบ้านมีศรัทธาแรงกล้าในพระสงฆ์ที่แนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านปฏิบัติธรรม เมื่อพระสงฆ์จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงสถานที่ไปหาที่สงบกว่าปฏิบัติธรรม ชาวบ้านจึงติดตามไปสร้างที่พักอาศัยเพื่อปฏิบัติธรรมชั่วคราวและกลายเป็นที่อยู่อาศัยถาวรไปในที่สุด สาเหตุที่สองคือชาวบ้านเคลื่อนย้ายไปอยู่ในที่ใกล้กับที่ดินทำกิน จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนที่มีวัดเป็นจุดศูนย์กลางอย่างสมบูรณ์แบบ ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยหลอจึงมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ไม่แตกต่างไปจากชาวบ้านฟอน ดัง พ่อหนานหมอก อินผูก อายุ 89 ปี ชาวบ้านฟอน เล่าว่า “มีพระภิกษุสงฆ์องค์หนึ่งจากจังหวัดเชียงใหม่ชื่อ หลวงพ่อบุญยอม ได้มาปฏิบัติธรรมอยู่ที่สุสานบ้านฟอน มีชาวบ้านฟอน บ้านชมพูหลวงมาศึกษาธรรมและเลื่อมใสเป็นจำนวนมาก แต่อยู่มาที่สุสานบ้านฟอนซึ่งอยู่ติดกับถนนพหลโยธิน ไม่สงบมีเสียงดังจากรถยนต์ที่วิ่งผ่านไปมา และสถานที่คับแคบไม่ร่มรื่น หลวงพ่อบุญยอมจึงย้ายไปปฏิบัติธรรมที่ป่าละเมาะริมถนนสายบ้านฟอน-แม่ทะ ห่างจาก ถนนพหลโยธิน 2 กม. ชาวบ้านที่เคยเลื่อมใสศรัทธาไปตั้งบ้านร่วมอยู่ใกล้สำนักปฏิบัติธรรม และได้มีชาวบ้านที่ไปตั้งบ้านนาฝายที่สวนที่นาตนเอง จึงเริ่มมีการตั้งบ้านเรือนถาวรมากขึ้นและชาวบ้านที่ไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านห้วยหลอจึงเป็นชาวบ้านที่ไปจากบ้านฟอน บ้านชมพู และบ้านด้า พ่อมูล คำป้อ ซึ่งเป็นชาวบ้านห้วยหลอยังได้บอกไว้ว่าบ้านห้วยหลอนี้ชื่อว่า บ้านห้วยหล่อ โดยเรียกตามลักษณะการไหลของน้ำในลำห้วยน้ำอุ่นและลำห้วยน้ำงาม ซึ่งไหลจากที่สูงคือ ม่อน (เนิน) ซึ่งอยู่ห่างจากวัดห้วยหลอไปทาง อ.แม่ทะ ประมาณ 2 กม. ปัจจุบันห้วยน้ำงามก็ยังมียู (คำว่าห้วยน้ำงามเรียกตามลักษณะน้ำที่ใสสะอาดและไหลตลอดปี) ต่อมาซื้อเพี้ยนเป็นบ้านห้วยหลอ และสำนักปฏิบัติธรรม ห้วยหลอ ได้รับการอนุญาตเป็นวัดห้วยหลอโดยสมบูรณ์ในปัจจุบัน และบ้านห้วยหลอปัจจุบันมีจำนวนหลังคาเรือน 70 หลังคา และอยู่ในเขตปกครองของหมู่บ้านฟอน” (นายหมอก อินผูก, 2543 : สัมภาษณ์)

แผนที่บ้านห้วยหลอ

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ, ลำห้วย
- ถนน
- บ้าน

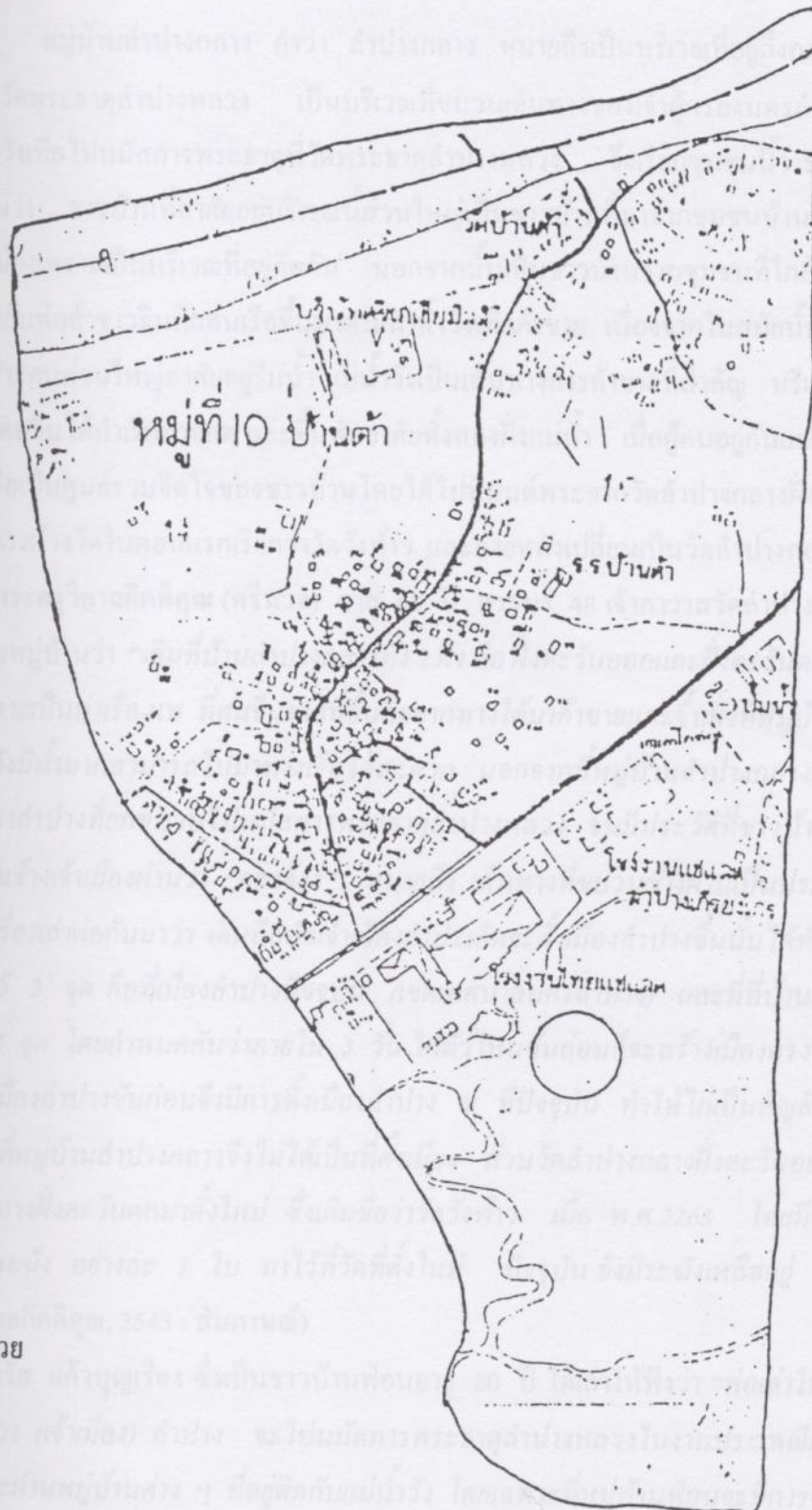
หมู่บ้านพอน-บ้านห้วยหลอ ในปัจจุบัน โดยเฉพาะชุมชนบ้านพอนจัดว่าเป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในย่านริมแม่น้ำวังฝั่งขวา ศูนย์กลางที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ศูนย์กลางทางการศึกษา เด็กที่อยู่ในวัยเรียนและผู้ปกครองมีฐานะค่อนข้างยากจนจะมาเข้าเรียนที่โรงเรียนชุมชนบ้านพอนวิทยาซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาส ศูนย์กลางทางด้านอนามัย หมู่บ้านพอนมีสถานีอนามัยตั้งอยู่หลังวัดบ้านพอนเพื่อให้บริการแก่ชาวบ้านในชุมชนบ้านพอนและชุมชนที่ใกล้เคียง กลุ่มหนุ่มสาวหมู่บ้านพอนกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มผู้นำที่สำคัญในการคิดริเริ่มที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน หมู่บ้านพอนมีวงปีพาทย์พื้นเมืองของชาวบ้าน ชื่อ ส บันเทิงศิลป์บ้านพอน เป็นวงปีพาทย์พื้นเมืองที่ให้บริการแก่ชุมชนทั่วไป แต่ปัจจุบันอยู่ในสถานภาพใกล้จะล่มสลาย เพราะนักดนตรีอาวุโสที่เก่งๆ ได้เสียชีวิตลงและไม่มีลูกหลานคนใดสืบทอดวิชาชีพวงปีพาทย์พื้นเมือง เนื่องจากรายได้จากอาชีพนักดนตรีตกต่ำไม่พอแก่การยังชีพ ในอดีตเคยมีวงปีพาทย์พื้นเมืองของวัดบ้านพอน แต่ได้เลิกล้มไปนานแล้ว ยังคงมีเครื่องดนตรีที่ชำรุดเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านพอน ได้แก่ ลูกฆ้อง วิธีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านพอน-บ้านห้วยหลอ มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ถึงแม้ว่าสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกจะส่งผลกระทบกับการดำรงชีวิตอย่างมากก็ตาม ชาวบ้านก็ยังคงดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

2.3 ประวัติหมู่บ้านบ้านต้า

หมู่บ้านต้าเป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากชุมชนบ้านพอนประมาณ 1 กม. จึงเป็นชุมชนที่กล่าวได้ว่าเป็นย่านเดียวกันกับชุมชนบ้านพอน มีภูมิหลังที่เกี่ยวข้องสถานที่สำคัญสองแห่งคือวัดพระธาตุลำปางหลวงกับชุมชนบ้านพอน หมู่บ้านต้าเดิมชื่อหมู่บ้านท่า และต่อมาได้เพี้ยนมาเป็นหมู่บ้านต้า **พ่อศรี นวล ตาละทา** เล่าให้ฟังว่า “บ้านต้า เดิมมีชื่อว่าบ้านท่า เพราะว่าเคยเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านท่า (รอยคอย) เจ้าหลวงลำปางซึ่งจะเดินทางผ่าน เพื่อไปร่วมงานประเพณียี่เป็งที่วัดพระธาตุลำปางหลวง โดยจะมีการพอรำต้อนรับที่บ้านพอน ต่อมาจึงเรียกสถานที่นี้ว่า “หมู่บ้านท่า” และเพี้ยนมาเป็น “หมู่บ้านต้า” ในปัจจุบัน...” (นายศรีนวล ตาละทา, 2543 : สัมภาษณ์)

วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านต้าไม่แตกต่างไปจากชาวบ้านในชุมชนบ้านพอนเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม โดยมีวัดบ้านต้าเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ วัดบ้านต้าเคยมีวงปีพาทย์พื้นเมืองเหมือนวัดในชุมชนอื่น และก็ได้เลิกล้มไปเป็นเวลานานแล้วเช่นกัน ปัจจุบัน ชุมชนบ้านต้าไม่วงปีพาทย์พื้นเมือง เมื่อจำเป็นต้องใช้งานจะต้องไปจ้างวงปีพาทย์พื้นเมืองมาจากที่อื่น

แผนที่บ้านต้า

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ - ลำห้วย
- ถนน
- บ้าน

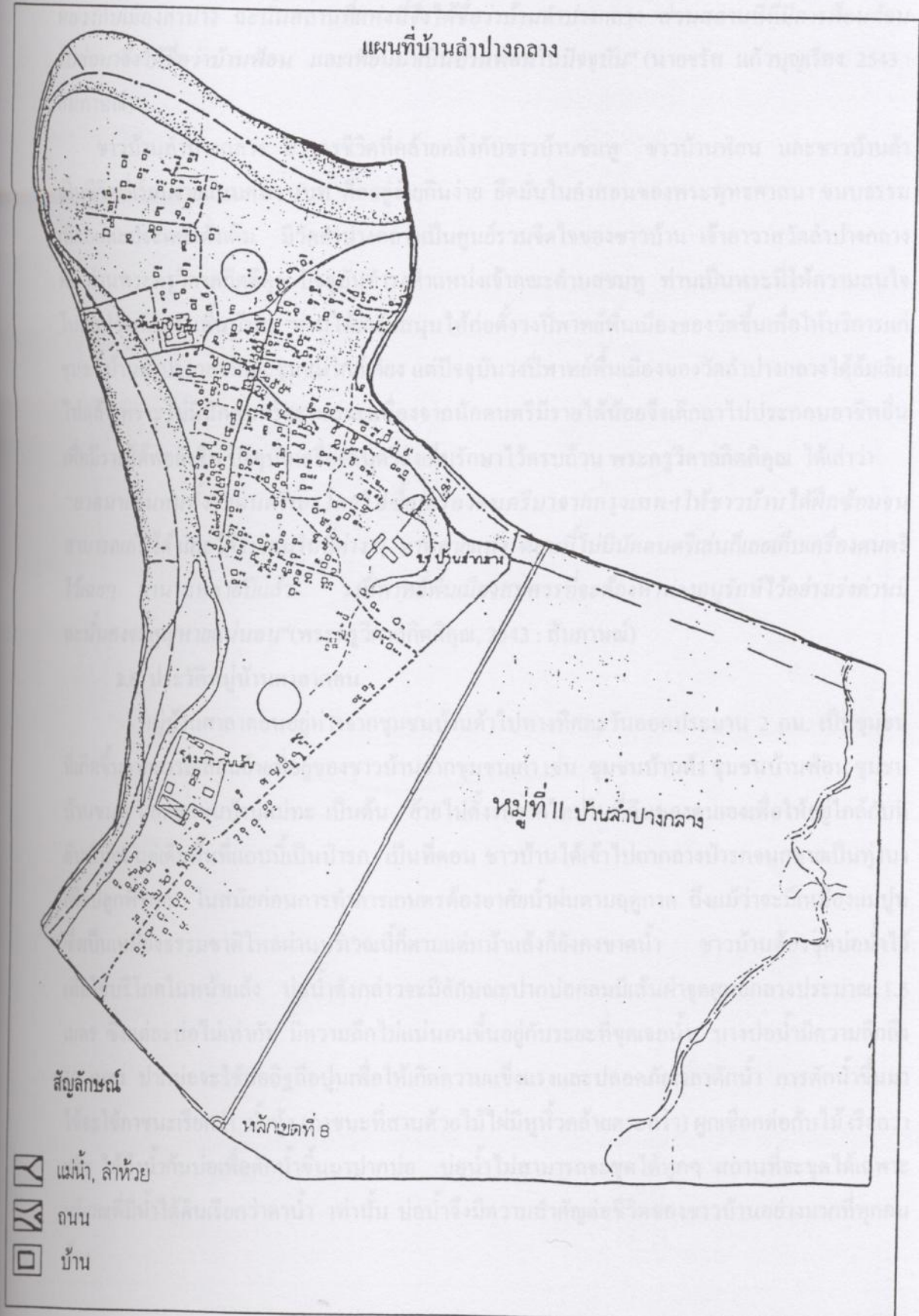
2.4 ประวัติหมู่บ้านลำปางกลาง

หมู่บ้านลำปางกลาง คำว่า ลำปางกลาง หมายถึงเป็นบริเวณที่อยู่กึ่งกลางระหว่างนครลำปางกับวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นบริเวณที่ขบวนเดินทางของเจ้าผู้ครองนครลำปางสมัยนั้นมาข้ามแม่น้ำวังเพื่อไปนมัสการพระธาตุที่วัดพระธาตุลำปางหลวง จึงเรียกชุมชนนี้ว่าบ้านลำปางกลาง สันนิษฐานว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มาจากชุมชนบ้านชมพูและชุมชนบ้านจอมเมืองเพราะเป็นบริเวณที่อยู่ติดกัน นอกจากนั้นเป็นชาวบ้านจากชุมชนที่ใกล้เคียงที่เข้ามาทำการค้าขายกับพ่อค้าชาวจีนที่เล่นเรือขึ้นมาตามลำน้ำวังเพื่อค้าขาย เนื่องจากในสมัยนั้นนิยมค้าขายกันทางน้ำเพราะคนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ริมน้ำ แม่น้ำวังเป็นเส้นทางการค้าขายที่สำคัญ บริเวณนี้เคยเป็นท่าเรือ พ่อค้าคนจีนได้นำเรือมาจอด และขึ้นพักอาศัยทั้งสองฝั่งแม่น้ำ เมื่อผู้คนอยู่กันแน่นหนาขึ้นจึงได้สร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านโดยได้ไปนิมนต์พระจากวัดลำปางกลางฝั่งตะวันตกให้มาเป็นผู้นำการสร้างวัดในตอนแรกเรียกว่าวัดวังพร้าว และภายหลังเปลี่ยนเป็นวัดลำปางกลาง

ท่านพระครูวิศาลกิตติคุณ (ศรีนวล) อายุ 68 ปี พรรษา 48 เจ้าอาวาสวัดลำปางกลาง ได้เล่าถึงประวัติของหมู่บ้านว่า “เดิมที่บ้านลำปางกลางทั้ง 2 ฝั่ง คือ ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก เป็นที่อยู่ของคนจีน เพราะเป็นท่าเรือ-แพ ที่คนจีนจากที่อื่นคือจากทางใต้มาค้าขายและขึ้นฝั่งที่หมู่บ้านนี้ เพราะแต่เดิมแม่น้ำวังมีน้ำมากสามารถไปมาทางเรือได้สะดวก นอกจากนี้หมู่บ้านลำปางกลางยังเป็นทางผ่านของเจ้าเมืองลำปางที่ยกขบวนไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวง จนมีประวัติที่ชาวบ้านเรียกเส้นทางตรงที่ขบวนช้างเจ้าเมืองผ่านว่า “กองช้าง” หมายถึง เส้นทางที่ขบวนช้างผ่านเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ได้มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า เดิมทีสมัยเจ้าเมืองลำปางคิดจะตั้งเมืองลำปางขึ้นนั้น ได้ทำพิธีโดยเอาไก่ 2 ตัวไปไว้ 2 จุด คือที่เมืองลำปางปัจจุบัน (เขตเทศบาลนครลำปาง) และที่บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันตก 1 จุด โดยกำหนดกันว่าภายใน 3 วัน ไก่ตัวไหนขันก่อนก็จะสร้างเมืองตรงนั้น ปรากฏว่าไก่ตัวที่อยู่เมืองลำปางขันก่อนจึงมีการตั้งเมืองลำปาง ณ ที่ปัจจุบัน ทำให้ไก่เป็นสัญลักษณ์ของเมืองลำปางและที่หมู่บ้านลำปางกลางจึงไม่ได้เป็นที่ตั้งเมือง ส่วนวัดลำปางกลางฝั่งตะวันออก แยกมาจากวัดลำปางกลางฝั่งตะวันตกมาตั้งใหม่ ซึ่งเดิมชื่อว่าวัดวังพร้าว เมื่อ พ.ศ.2263 โดยมีการนำเอาหม้อองพาน และระฆัง อย่างละ 1 ใบ มาไว้ที่วัดที่ตั้งใหม่ ปัจจุบันยังมีระฆังเหลืออยู่ 1 ใบเท่านั้น” (พระครูวิศาลกิตติคุณ, 2543 : สัมภาษณ์)

นายจรัส แก้วบุญเรือง ซึ่งเป็นชาวบ้านฟ่อนอายุ 80 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า “พ่อเล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อนเจ้าหลวง (เจ้าเมือง) ลำปาง จะไปนมัสการพระธาตุลำปางหลวงในงานประเพณีเดือนยี่เป็งโดยขบวนช้างจะผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ติดกับแม่น้ำวัง โดยเฉพาะที่หมู่บ้านฟ่อนจะมีการจัดขบวนฟ้อนต้อนรับอย่างสวยงาม และจะไปแวะพักที่คุ้มเจ้าหลวงหลังวัดชมพูหลวง ต่อจากนั้นจึงเดินทางไปวัดพระธาตุลำปางหลวง โดยข้ามแม่น้ำวังที่บ้านลำปางกลางซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางระหว่างวัดพระธาตุลำปาง

แผนที่บ้านลำปางกลาง

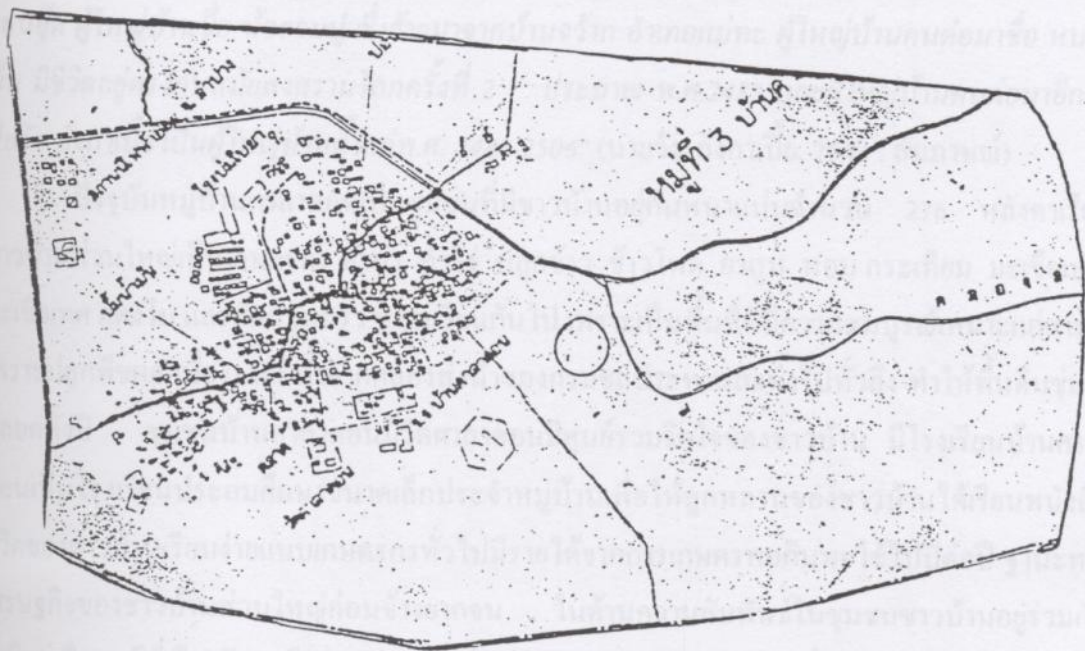
หลวงกับเมืองลำปาง ฉะนั้นสถานที่แห่งนี้จึงได้ชื่อว่าบ้านลำปางกลาง ส่วนสถานที่ที่มีการฟ้อนต้อนรับมาจึงได้ชื่อว่าบ้านฟ้อน และเพี้ยนมาเป็นบ้านฟอนในปัจจุบัน” (นายจรัส แก้วบุญเรือง, 2543 : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านลำปางกลาง มีวงจรชีวิตที่คล้ายคลึงกับชาวบ้านชมพู ชาวบ้านฟอน และชาวบ้านด้า เป็นชีวิตที่เรียบง่ายแบบคนชนบท คืออยู่อย่างกินง่าย ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมและประเพณีดั้งเดิม มีวัดลำปางกลางเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เจ้าอาวาสวัดลำปางกลางคือ ท่านพระครูวิศาลกิตติคุณ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลชมพู ท่านเป็นพระที่ให้ความสนใจในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ท่านได้สนับสนุนให้ก่อตั้งวงปีพาทย์พื้นเมืองของวัดขึ้นเพื่อให้บริการแก่ชุมชนบ้านลำปางกลางและชุมชนใกล้เคียง แต่ปัจจุบันวงปีพาทย์พื้นเมืองของวัดลำปางกลางได้ล้มเลิกไปแล้วเพราะไม่มีนักดนตรีจะบรรเลงเนื่องจากนักดนตรีมีรายได้น้อยจึงเลิกลาไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อมีรายได้พอยังชีพ ปัจจุบันเครื่องดนตรียังเก็บรักษาไว้ครบถ้วน พระครูวิศาลกิตติคุณ ได้เล่าว่า “อาตมาเป็นคนตั้งวงดนตรีเองโดยไปซื้อเครื่องดนตรีมาจากกรุงเทพฯ ให้ชาวบ้านได้ฝึกซ้อมจนสามารถเล่นได้ และได้ไปเล่นในที่ต่าง ๆ มากหลายแห่ง ตอนนี้อยู่ไม่มีนักดนตรีเล่นก็เลยเก็บเครื่องดนตรีไว้เฉยๆ มานานหลายปีแล้ว วงปีพาทย์พื้นเมืองสมควรที่จะต้องหาทางอนุรักษ์ไว้อย่างเร่งด่วนมิฉะนั้นจะสูญหายแน่นอน”(พระครูวิศาลกิตติคุณ, 2543 : สัมภาษณ์)

2.5 ประวัติหมู่บ้านสาละตอน

หมู่บ้านสาละตอนอยู่ห่างจากชุมชนบ้านด้าไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กม. เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายที่อยู่ของชาวบ้านจากชุมชนเก่าเช่น ชุมชนบ้านด้า ชุมชนบ้านฟอน ชุมชนบ้านชมพู และชุมชนบ้านแม่ทะ เป็นต้น ย้ายไปตั้งรกรากใหม่ในที่ดินของตนเองเพื่อให้อยู่ใกล้กับที่ดินทำกิน แต่เดิมพื้นที่แถบนี้เป็นป่ารก เป็นที่ดอน ชาวบ้านได้เข้าไปลากถางป่าจนกลายเป็นทุ่งนาเพื่อปลูกพืชผล ในสมัยก่อนการทำการเกษตรต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ถึงแม้ว่าจะมีเหมืองแม่ปุ่นซึ่งเป็นเหมืองธรรมชาติไหลผ่านบริเวณนี้ก็ตามแต่หน้าแล้งก็ยังคงขาดน้ำ ชาวบ้านต้องขุดบ่อน้ำไว้เพื่อใช้บริโภคในหน้าแล้ง บ่อน้ำดังกล่าวจะมีลักษณะปากบ่อกลมมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 เมตร ซึ่งแต่ละบ่อไม่เท่ากัน มีความลึกไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับระยะที่ขุดเจอน้ำ บางบ่อน้ำมีความลึกถึง 10 เมตร ปากบ่อจะใช้ก่ออิฐถือปูนเพื่อให้เกิดความแข็งแรงและปลอดภัยเวลาตักน้ำ การตักน้ำขึ้นมาใช้จะใช้ภาชนะเรียกว่า น้ำทุ้ง (ภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่มีหูหิ้วคล้ายตระกร้า) ผูกเชือกต่อกับไม้ เรียกว่า แฮ้ว ให้ถึงน้ำก้นบ่อเพื่อตักน้ำขึ้นมาปากบ่อ บ่อน้ำไม่สามารถจะขุดได้ทุกๆ สถานที่ที่จะขุดได้เฉพาะบริเวณที่มีน้ำใต้ดินเรียกว่าตาน้ำ เท่านั้น บ่อน้ำจึงมีความสำคัญต่อชีวิตของชาวบ้านอย่างมากที่ทุกคนต้อง

แผนที่บ้านศาลาคอน

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ, ลำห้วย
- ถนน
- บ้าน

ช่วยดูแลรักษาให้สะอาดเพื่อปลอดภัยต่อการบริโภค พ่อวัง ลังกาเปี้ย ชาวบ้านศาลาดอนปัจจุบันนี้ อายุ 92 ปี เล่าถึงการก่อตั้งชุมชนศาลาดอนว่า “...หมู่บ้านศาลาดอนเดิมที่มีลักษณะเป็นป่าที่ดอนสูงรอบ ๆ เป็นทุ่งนา ไม่มีน้ำ มีบ่อน้ำอยู่แห่งเดียวตรงทางเข้าหมู่บ้านปัจจุบัน ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในหมู่บ้านศาลาดอนครั้งแรกมาจากบ้านด้า สาเหตุที่อพยพมาเพราะต้องการมาทำนา พ่อวัง ลังกาเปี้ย ได้เล่าว่ากำนันคนแรกชื่อ พญาคำ มีเชื้อสายจากบ้านด้า ได้มาทำหน้าที่เฝ้าบ่อน้ำที่มีอยู่แห่งเดียว กำนันคนต่อมาชื่อ พญาคำน้อย ได้ก่อตั้งวัดศาลาดอนขึ้น เดิมทีบริเวณที่ตั้งวัดเป็นป่าหนาม (หนามจี) มีพระสงฆ์ประจำองค์แรกชื่อ ตูเจ้าสม ต่อจากกำนันชื่อ พญาคำน้อย มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ แสนอู้ด ต่อจากนายแสนอู้ด ผู้ใหญ่บ้านชื่อ น้อยจมนู ซึ่งย้ายมาจากบ้านจวัก อำเภอมะนัง ผู้ใหญ่บ้านคนต่อมาชื่อ นานเย็น มีชีวิตอยู่ตรงกับสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ.2485 และผู้ใหญ่บ้านคนต่อมาอีกคือ พ่อวัง ลังกาเปี้ย เป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่พ.ศ. 2488-2506” (นายวัง ลังกาเปี้ย, 2543 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันหมู่บ้านศาลาดอนเป็นชุมชนที่มีชาวบ้านอยู่กันหนาแน่นจำนวน 276 หลังคาเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา ทำไร่ ปลูกข้าว ข้าวโพด ยาสูบ หอม กระเทียม มะเขือเปาะ มะเขือเทศ แตงโม และผักสวนครัว หมุนเวียนกันไป เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผล เนื่องจากมีน้ำจากคลองส่งน้ำของกรมชลประทานส่งน้ำไปทั่วถึง ทำให้พื้นดินชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ชุมชนบ้านศาลาดอนมีวัดศาลาดอนมีศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีโรงเรียนบ้านศาลาดอนเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กประจำหมู่บ้านเพื่อให้ลูกหลานของชาวบ้านได้เรียนหนังสือ ชีวิตของชาวบ้านเรียบง่ายแบบเกษตรกรทั่วไปมีรายได้จากการเกษตรพอกินพอใช้ไปปีต่อปี ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านส่วนใหญ่ค่อนข้างยากจน ในด้านความสัมพันธ์ในชุมชนชาวบ้านอยู่ร่วมกันเสมือนเป็นญาติพี่น้องกัน มีความปลอดภัยในชีวิตไม่มีโจรผู้ร้าย ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม

2.6 ประวัติหมู่บ้านหนองยาง

หมู่บ้านหนองยางเดิมมีอาณาเขตติดกับบ้านศาลาดอน ปัจจุบันมีหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่มาขึ้นคือหมู่บ้านหนองเจริญ หมู่บ้านหนองยางอยู่ห่างจากหมู่บ้านศาลาดอนไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กม. เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายของชาวบ้านจากชุมชนเก่า เช่น ชาวบ้านฟ่อน ชาวบ้านด้า ชาวบ้านแม่ทะ เป็นต้น ชาวบ้านย้ายมาตั้งรกรากใหม่ในที่ดินของตนเองเพื่อให้อยู่ใกล้ที่ทำกิน สภาพทั่วไปคล้ายกับหมู่บ้านศาลาดอน คือเป็นป่ารก แต่มีหนองน้ำที่เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ 2 หนองน้ำคือหนองยางอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชน และหนองเจริญอยู่ทางทิศใต้ของชุมชนซึ่งเป็นหนองน้ำที่เชื่อมต่อกับลำเหมืองแม่ปุ่นและมีลำน้ำเชื่อมต่อกับหนองยาง หนองเจริญเป็นหนองน้ำที่ชาวบ้านเกรงกลัวกันมากเนื่องจากเป็นที่ล่ำลือกันว่าผีคู่ร้ายทำให้ชาวบ้านตายไปหลายคน แม่ด้อยเกี้ยว อินทะสืบ อายุ 88 ปี ได้เล่าว่า “หนองเจริญนี้หนาแต่ก่อนบ่มีไฟกล้ำไป ผีกล้ำ(ผีคู่) ยะคนตายไป

แผนที่บ้านหนองยาง

สัญลักษณ์

- แม่น้ำ, ลำห้วย
- ถนน
- บ้าน

หลายคน” (นางศุ้ยเกี้ยว อินทะสืบ, 2543 : สัมภาษณ์) พื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เพราะมีแหล่งน้ำซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำและนกนา ๆ ชนิด อันเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน โดยเฉพาะนกยางจะอาศัยอยู่บริเวณหนองน้ำด้านตะวันออกของชุมชนเป็นจำนวนมาก จึงเรียกหนองน้ำนั้นว่าหนองยางปัจจุบันหนองน้ำทั้ง 2 แห่งได้ต้นเงินกลายเป็นทุ่งนาไปหมดแล้ว และเรียกชื่อชุมชนนั้นว่าบ้านหนองยาง จากการสัมภาษณ์ พ่อมูล สุคำมา ชาวบ้านหนองยางปัจจุบันอายุ 83 ปี ได้เล่าว่า “เดิมทีหมู่บ้านหนองยางมีลักษณะเป็นทุ่งนา ชาวบ้านรุ่นแรกที่มาตั้งรกรากส่วนใหญ่มาจากบ้านฟ่อน – บ้านด้า และมาจากอำเภอแม่ทะก็มีส่วนใหญ่มาตั้งรกรากเพราะการทำนาได้แพร่ขยายครอบครัวเป็นชุมชนขึ้นมาอย่างช้า ๆ บริเวณทุ่งนาทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เดิมทีมีหนองน้ำใหญ่ มักจะมีนกยางมาอาศัยอยู่มากมายเป็นเวลานาน จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านหนองยาง” ซึ่งหมู่บ้านนี้มีลักษณะยาวจากทิศเหนือไปทิศใต้มีทุ่งนาขนาดทั้ง 2 ด้าน ไปจดบ้านหนองเจริญ มีวัดตั้งอยู่ท้ายหมู่บ้าน สมัยก่อนมีการตั้งชื่อว่าวัดเข้าหมู่ ตอนหลังได้มีการเปลี่ยนชื่อตามชื่อหมู่บ้าน” (นายมูล สุคำมา, 2543 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันหมู่บ้านหนองยางเป็นชุมชนที่มีชาวบ้านอยู่กันหนาแน่นจำนวน 355 หลังคาเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา ทำไร่ ปลูกข้าว ข้าวโพด ยาสูบ หอม กระเทียม มะเขือเปาะ มะเขือเทศ แตงโม และผักสวนครัว หมุนเวียนกันไป เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผล เนื่องจากมีน้ำจากคลองส่งน้ำของกรมชลประทานส่งน้ำไปทั่วถึง ทำให้พื้นดินชุ่มชื้นตลอดทั้งปี เหมือนกับหมู่บ้านศาลาดอนเพราะเป็นพื้นที่ที่ฝนเดียวกัน แต่พื้นที่ของหมู่บ้านหนองยางเป็นที่ราบลุ่มทั้งหมด ชุมชนบ้านหนองยางมีวัดหนองยางมีศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีโรงเรียนบ้านหนองยางเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กประจำหมู่บ้านเพื่อให้ลูกหลานของชาวบ้านได้เรียนหนังสือ มีตลาดสดชาวบ้านเรียกว่า กาดมั่ว เป็นสถานที่ซื้อหาอาหารการกินในหมู่บ้าน ชีวิตของชาวบ้านเรียบง่ายแบบเกษตรกรทั่วไปมีรายได้จากการเกษตรพอกินพอใช้ไปปีต่อปี ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านส่วนใหญ่ค่อนข้างยากจน ในด้านความสัมพันธ์ในชุมชนชาวบ้านอยู่ร่วมกันเสมือนเป็นญาติพี่น้องกัน มีความปลอดภัยในชีวิตไม่มีโจรผู้ร้าย ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม วัดหนองยางเคยมีวงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีประจำหมู่บ้าน ปัจจุบันได้เลิกล้มไปแล้วแต่วัดยังคงเก็บรักษาเครื่องดนตรีไว้อยู่ในความดูแลของเจ้าอาวาสแต่เพียงองค์เดียว และปัจจุบันท่านกำลังอาพาธหนักด้วยเส้นโลหิตแตกในสมองอย่างกะทันหัน ในชุมชนบ้านหนองยางมีนักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองฝีมือดีหลายคน แต่ไม่มีวงดนตรีของตนเอง จะไปบรรเลงร่วมกับวงดนตรีทุกวงที่มาจ้าง ปัจจุบันงานที่จะไปบรรเลงมีน้อยมากจึงทำให้รายได้จากการบรรเลงวงปีพาทย์พื้นเมืองลดน้อยลงไม่พอแก่การยังชีพ นักดนตรีจะก็มิรายได้จากการทำนา ทำไร่ และรับจ้างทั่วไปเป็นรายได้หลักของครอบครัว นักดนตรีทุกคนต่างมีความหวังใจว่าวงปีพาทย์

พื้นเมืองจะสูญหายไปจากสังคมถ้าตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อไป สมควรที่จะร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์ไว้ นายสุคำ โตนบุญ อายุ 65 ปี ได้กล่าวว่า “ดีใจที่ได้เห็นหมู่อาจารย์ หือความสนใจที่จะรักษาวงปีพาทย์พื้นเมือง เพราะว่ามันจะหายแน่นอนถ้าเขาปล่อยมันไปจะอื้อ หมู่ผมจะหือความฮ่วมมือทุกอย่างขอฮือบอกมา” (นายสุคำ โตนบุญ, 2543 : สัมภาษณ์)

ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนในชุมชน 6 หมู่บ้านคือหมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง เป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ เดิมมี 5 โรงเรียนได้แก่ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา โรงเรียนบ้านด้า โรงเรียนวัดลำปางกลาง โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ในปี พ.ศ. 2532 ได้มีการยุบรวมโรงเรียนเกิดขึ้น สาเหตุเนื่องมาจากมีนักเรียนเข้าเรียนน้อยลง เพราะอยู่ใกล้กับโรงเรียนใหญ่ โรงเรียนที่ถูกยุบไปคือ โรงเรียนบ้านด้า และโรงเรียนวัดลำปางกลาง ได้ยุบไปรวมกับโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา จึงทำให้เหลือโรงเรียนให้บริการใน 6 หมู่บ้านเพียง 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ดังมีภูมิหลังและข้อมูลพื้นฐานต่อไปนี้

1. ประวัติโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา

1.1 กำเนิดโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา จุดกำเนิดเริ่มมาจากการจุดประกายของชาวบ้านในชุมชนบ้านฟ่อน โดยมีวัดบ้านฟ่อนเป็นสถานที่ก่อเกิดความคิด เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยนั้นไปร่วมฟังเทศน์ฟังธรรมกันที่วัดอยู่เป็นประจำ ปรากฏว่าเด็กเล็ก ๆ ในชุมชนจำนวนมากก็จะไปเล่นที่วัดกันอย่างสนุกสนาน ทำให้เป็นที่รบกวนสมาธิในการฟังเทศน์ฟังธรรมของผู้ใหญ่ เจ้าอาวาสในสมัยนั้นจึงได้ให้พระลูกวัดพาเด็กๆ ไปรวมกลุ่มและเล่นที่ลานพื้นบ้านให้เด็ก ๆ ฟัง ต่อมาได้ขยายผลเป็นการสอนให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน จนถึงที่สุดได้ใช้ศาลาวัดเป็นที่สอนหนังสือให้กับเด็ก ๆ ชาวบ้านต่างพากันหลานของตนไปฝากเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ จนทางการได้เห็นความสำคัญจึงได้พัฒนาเป็นโรงเรียนบ้านฟ่อน โดยใช้ศาลาวัดบ้านฟ่อนเป็นสถานที่เรียน พ่อแปง แก้วนัย ชาวบ้านฟ่อน ปัจจุบันอายุ 75 ปี ได้เล่าว่า “เดิมทีเคยผู้เฒ่าผู้แก่ได้ไปร่วมฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด เป็นประจำ และได้พากันหลานไปร่วมด้วย มีเด็กเป็นจำนวนมากทำให้เสียง รบกวนสมาธิในการฟังเทศน์ เจ้าอาวาสจึงให้พระลูกวัด พาพวกเด็ก ๆ มานั่งรวมกลุ่ม

พินิทานพื้นบ้านดั้งเดิม และต่อมาก็มีความคิดที่จะสอนให้เด็ก ๆ รู้จักประเพณีวัฒนธรรมแล้วจึงได้เริ่มสอนการอ่าน การเขียนหนังสือไทย โดยใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่เรียน ผู้คนจึงต่างพากันนำลูกหลานมาฝากเรียนกับพระสงฆ์” (นายแปง แก้วนัย, 2543 : สัมภาษณ์)

โรงเรียนบ้านพอนได้เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2471 โดย ร.ต.อ.หลวงพิชิต ชนบท นายอำเภอเมืองลำปางเป็นผู้ก่อตั้ง โดยใช้ชื่อว่า โรงเรียนประชาบาล 1 (บ้านพอน) ใช้ศาลาวัดบ้านพอนเป็นสถานที่เรียน เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 4 มีนักเรียนชาย 70 คน นักเรียนหญิง 72 คน รวมทั้งสิ้น 142 คน มีครู 2 คน ครูใหญ่คนแรกชื่อ นายโล๊ะ จารูจิตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 ชาวบ้านได้อุทิศที่ดินให้เป็นสมบัติของโรงเรียน มีเนื้อที่ 2 ไร่ 1 งาน 69 ตารางวา โรงเรียนจึงได้ย้ายออกจากศาลาวัดมาอยู่ ณ ที่แห่งใหม่ โดยได้รับงบประมาณจากทางราชการสร้างอาคารเรียนแบบ ป.1 ขนาด 2 x 24 เมตร จำนวน 1 หลัง อาจารย์เต้า จกรรจันแดง ชาวบ้านพอน ปัจจุบันอายุ 75 ปี ได้เล่าว่า : “ในช่วงระยะที่กำลังก่อสร้างอาคารเรียนนี้ จำเป็นต้องใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่เก็บอุปกรณ์ก่อสร้างทุกอย่าง ทำให้เกะกะกีดขวางไม่สะดวกในการเรียนการสอน จึงย้ายสถานที่เรียนชั่วคราวไปเรียนที่วัดชมพูหลวง เมื่อสร้างอาคารเรียนเสร็จแล้วจึงย้ายกลับมาเรียนที่เดิม คือบริเวณโรงเรียนในปัจจุบันนี้” (นายเต้า จกรรจันแดง, 2543 : สัมภาษณ์) ต่อมาโรงเรียนได้ขยายบริเวณและสร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมอีกหลายหลัง ดังนี้

เมื่อ พ.ศ.2506 ได้ซื้อที่ดินจำนวน 2 ไร่ 2 งาน 92 ตารางวา โดยทางการได้จัดสรรงบประมาณให้ 30,000 บาท และประชาชนร่วมกับคณะครูได้จัดหาเงินโดยจัดงานทอดกฐินและจัดงานแสดงของครูและนักเรียน ได้เงินจำนวน 12,000 บาท จึงได้นำไปซื้อที่ดินเพิ่มอีก 6 ไร่ 1 งาน 80 ตารางวา และได้ก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 008 ขนาด 7x71 เมตร มีห้องเรียนจำนวน 9 ห้อง โดยได้เงินจากชาวบ้านที่ร่วมแรงร่วมใจกันบริจาคเป็นเงิน 300,000 บาท ทางราชการได้จัดสรรงบประมาณให้อีก 150,000 บาท อาคารได้สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2508 และยังได้รับงบประมาณทาสีจากทางการอีกเป็นจำนวนเงิน 40,000 บาท หลังจากอาคารใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงได้เปิดทำการสอนระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายเป็นปีแรก เมื่อปี พ.ศ. 2508 ต่อมาในปี พ.ศ.2511 ได้รับงบประมาณจากทางราชการอีก 150,000 บาท ให้ทำการต่อเติมอาคารแบบ 008 ให้เป็นอาคารสองชั้น ในปี พ.ศ. 2513 ได้รับงบประมาณจากทางราชการให้ก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 004 มีจำนวนห้องเรียน 8 ห้องเรียน เป็นจำนวนเงิน 160,000 บาท ในการสร้างอาคารหลังนี้ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันบริจาควัสดุการก่อสร้าง สมทบ โดยชาวบ้านทุกหลังคาเรือนบริจาคอิฐเพื่อก่อสร้างครอบครัวละ 500 ก้อน บางรายก็บริจาคเป็น กรวด ทราย และได้แรงงานจากชาวบ้านมาช่วยกันก่อสร้างจนเสร็จเรียบร้อย รวมมูลค่าของอาคารเป็นเงินทั้งสิ้น 270,000 บาท ในปี พ.ศ.2513 นี้ได้รับงบประมาณก่อสร้างโรงฝึกงาน 1 หลังเป็นเงิน 30,000 บาท ปี พ.ศ. 2514 โรงเรียนได้สร้างน้ำประปาโรงเรียนโดยได้รับ

งบประมาณจากกรมอนามัย 7,000 บาท และมีชาวบ้านในท้องถิ่นร่วมบริจาคสมทบอีก 11,000 บาท รวมเป็นงบประมาณที่ก่อสร้างน้ำปะปาทั้งสิ้น 18,000 บาท ในปี พ.ศ. 2515 ชาวบ้านได้ร่วมมือกันบริจาคเงินเพื่อสร้างรั้วด้านหน้าจำนวนทั้งสิ้น 24,941.50 บาท ในปี พ.ศ.2516 ได้สร้างรั้วด้านหลัง โดยใช้เงินบำรุงการศึกษาและเงินที่ชาวบ้านบริจาคสมทบเป็นจำนวน 6,600 บาท ในปี พ.ศ.2519 ได้สร้างอาคารเรียนแบบ 004 จำนวน 6 ห้องเรียนอีกหนึ่งหลัง ในปี พ.ศ. 2520 ได้รับงบประมาณเพื่อซ่อมแซมอาคารเรียนและสร้างบ้านพักครูจำนวน 2 หลัง ต่อมาคณะครู กรรมการศึกษา ชาวบ้าน และบุคคลทั่วไปได้ร่วมกันบริจาคเงินจำนวน 71,200 บาท จัดซื้อที่ดินให้โรงเรียนอีก 3 ไร่ 1 งาน 70 วา ในปี พ.ศ. 2521 ได้รับงบประมาณสร้างโรงอาหารเป็นจำนวนเงิน 70,000 บาท และบ้านพักครูอีก 1 หลังเป็นจำนวนเงิน 71,500 บาท ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2524 – 2530 ได้มีการพัฒนาอาคารสถานที่เกิดขึ้นใหม่หลายรายการ อาทิ เช่น การซ่อมแซมอาคาร สร้างถึงน้ำประปา ปรับปรุงสนามเด็กเล่น ทำท่อระบายน้ำรอบอาคารเรียน ขุดบ่อเลี้ยงปลา สร้างเรือนเพาะชำ สร้างสถานประดิษฐ์พระพุทธรูป สร้างถนนคอนกรีตจากประตูโรงเรียนเข้าสู่อาคารเรียน

ปี พ.ศ. 2522 โรงเรียนบ้านฟ่อนได้เข้าเป็นโรงเรียนในโครงการโรงเรียนชุมชน และเรียกชื่อใหม่ว่าโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อน ในปี พ.ศ. 2535 ได้เริ่มเปิดสอนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามโครงการโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2540 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา เพื่อให้สอดคล้องกับการเปิดสอนในระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่กว่าทุกโรงเรียนในตำบลชมพู ปัจจุบันเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ตั้งอยู่ในหมู่บ้านฟ่อน ในเนื้อที่ 15 ไร่ 3 งาน 11 วา นักเรียนที่เข้าเรียนชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มาจาก 4 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านฟ่อน- บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง และหมู่บ้านลำปางกลาง ส่วนนักเรียนชั้นมัธยมต้นนอกจากจะเป็นเด็กนักเรียนในท้องถิ่นแล้วยังมีเด็กนักเรียนที่มาจากหมู่บ้านอื่นๆ มาเข้าเรียนด้วย เช่น เด็กจากหมู่บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันตก หมู่บ้านแม่กีย หมู่บ้านสำเภา หมู่บ้านหอมสมจากตำบลปงแสนทอง และมาจากหมู่บ้านม้า ตำบลลำปางหลวง อ.เกาะคา เป็นต้น

ในปีการศึกษา 2543 โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยามีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 743 คน เป็นชาย 391 คน เป็นหญิง 352 คน แยกเป็นระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 475 คน และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 268 คน จำนวนครูในปัจจุบันมีทั้งสิ้น 39 คน แยกเป็นชาย 6 คน หญิง 33 คน ครูฝ่ายการสอนทั้งหมด 37 คน มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี และผู้บริหารทั้งผู้อำนวยการและผู้ช่วยผู้อำนวยการมีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาโท มีครูที่พักในบ้านพักโรงเรียน 2 คน พักในหมู่บ้านฟ่อน 7 คน นอกจากนั้นเป็นครูพักนอกพื้นที่ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาได้รับการคัดเลือกให้

เป็นโรงเรียนแกนนำจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานภาคบังคับ 9 ปี ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้เริ่มดำเนินการในต้นปีการศึกษา 2543 เป็นต้นไป

1.2 การบริหารโรงเรียน ปัจจุบัน นายสมพร นาคพิทักษ์ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา มีผู้ช่วยผู้อำนวยการ 1 คน โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาแบ่งงานเพื่อการบริหารออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา และแบ่งสายงานออกเป็นงานสายวิชาการ และงานสนับสนุนงานวิชาการ สายวิชาการได้แก่ หมวดวิชาต่าง สายสนับสนุนวิชาการได้แก่ งานธุรการ งานกิจกรรมนักเรียนและงานประชาสัมพันธ์ โรงเรียนมีแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ใ้บุคลากรร่วมคิดร่วมทำ โดยมีคณะบุคคลที่มาจากชุมชนเป็นผู้ร่วมคิดร่วมทำคือ คณะกรรมการโรงเรียน และ กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน โรงเรียนมีนโยบายที่ดำเนินงานโดยผสมผสานไปกับชุมชนเพราะโรงเรียนเป็นของชุมชน ผู้บริหารโรงเรียนมีนโยบายที่สนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชัดเจน พร้อมทั้งจะร่วมมือในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำมาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ในอดีตโรงเรียนเคยจัดตั้งวงดนตรีสล้อซอชิงขึ้นในโรงเรียน โดยจัดให้มีการเรียนการสอนนอกเวลาเรียน มีเป้าประสงค์เพียงเป็นกิจกรรมเสริมและเพื่อทำชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนปรากฏว่าวงสล้อซอชิงก็ดำรงอยู่ได้ไม่นาน เพราะการดำเนินงานไม่เป็นกระบวนการที่ยั่งยืน การสอนนอกเวลาเรียนเป็นอุปสรรคสำคัญ เพราะ ครูผู้สอนต้องอุทิศเวลาเวลาทำการ ทำให้เป็นภาระอันใหญ่หลวง ผู้ปกครองนักเรียนก็เป็นภาระที่ต้องมาคอยรับบุตรหลานที่ฝึกหัดดนตรี เพราะนักเรียนจะกลับบ้านไม่พร้อมหมู่พวก นักเรียนไม่สามารถใช้รถบริการรับส่งนักเรียนประจำหมู่บ้านได้ ผู้ปกครองต้องคอยมารับบุตรหลานด้วยตนเอง ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อเวลาเนิ่นนานไปก็เกิดภาวะที่หมดความอดทน กิจกรรมวงสล้อซอชิงของโรงเรียนก็เป็นอันต้องยุติลง ในปัจจุบันโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยายังส่งเสริมให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนวงเครื่องสายไทยให้แก่ นักเรียน โดยมีนักศึกษาฝึกสอนโปรแกรมวิชาดนตรีศึกษาจากสถาบันราชภัฏลำปางเป็นผู้สอนซึ่งจัดให้เรียนนอกเวลาเรียนเช่นเดิม โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาเป็นโรงเรียนที่กล่าวได้ว่าให้ความสนใจและมีความพยายามที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัดเจน เมื่อกล่าวถึงวงปีพาทย์พื้นเมืองซึ่งเป็นศิลปะพื้นบ้านที่รู้จักกันดี ผู้บริหารโรงเรียน และคณะครูได้ให้ข้อมูลว่าวงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีที่ฝึกหัดยากและไม่มีบุคลากรที่มีความสามารถจะสอนให้แก่ นักเรียนได้ จึงยังไม่มีความคิดเริ่มที่จะตั้งวงปีพาทย์พื้นเมืองในโรงเรียน ต่อเมื่อผู้บริหารและคณะครูได้ทราบข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับวงปีพาทย์พื้นเมืองว่าสถานภาพปัจจุบันเป็นที่น่าห่วงใยเพราะวงปีพาทย์พื้นเมืองและนักดนตรีลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจที่จะสืบทอดและปัจจุบันรายได้ของนักดนตรีก็ลดลงจนไม่สามารถดำรงชีพได้ สถานภาพของวงปีพาทย์พื้นเมือง อาจกล่าวได้ว่าจะต้องสูญหายไปจากสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ถ้าไม่มีกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ไว้อย่างเป็นระบบที่ยั่งยืน ผู้บริหาร

โรงเรียนและคณะครูจึงได้แสดงเจตนาชัดเจนว่าจะให้การสนับสนุนให้มีการสืบทอดองค์ความรู้ปี
พายุพื้นเมืองทุกวิถีทางที่จะดำเนินการได้

1.3 รายนามผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา

1) นายโล๊ะ	จารุวิจิตร	พ.ศ.2471
2) นายเสาร์แก้ว	โหรทวี	พ.ศ.2472 (รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่)
3) นายโพธิ์	ณ ลำปาง	พ.ศ.2473 – 2477
4) นายอรุณ	บุญมาสืบ	พ.ศ.2478
5) นายบุญเล็ง	จินดาวงศ์	พ.ศ.2479 – 2503
6) นายแก้ว	ฝั้นเต็ม	พ.ศ.2504
7) นายเต้า	ฉกรรจ์แดง	พ.ศ.2504 (รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่)
8) นายกัมพล	เขื่อนแก้ว	พ.ศ.2505 – 8 พ.ย. 2514
9) นายสุมิตร	ร่วมชาติ	8 พ.ย. 2514 – 8 มิ.ย. 2515
10) น.ส.อุไร	สุภาวงศ์	8 มิ.ย.2515 – 28 ก.พ. 2520 (รักษาการในตำแหน่ง ครูใหญ่)
11) นางมณฑนา	ธรรมประสิทธิ์	1 มี.ค. 2520 – 30 เม.ย. 2532
12) นายสมยศ	รังษี	พ.ศ. 2532 - 2536
13) นายเอกสิทธิ์	กิตติสิทธิชัย	พ.ศ. 2537 - 2540
14) นางผ่านศรี	บุญสำราญ	พ.ศ. 2540 (รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ)
15) นายณรงค์	ฝั้นเต็ม	พ.ศ.25340 - 30 ก.ย. 42
16) นายสมพร	นาคพิทักษ์	7 ธ.ค. 42

1.4 เกียรติคุณและรางวัลที่ได้รับ

พ.ศ.2516 ได้รับรางวัลที่ 2 ในการประกวดโรงเรียนขนาดใหญ่ ระดับจังหวัด

พ.ศ.2518 ได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดโรงเรียนขนาดใหญ่ ระดับจังหวัด

พ.ศ.2519 เริ่มจัดตั้งมูลนิธิช่วยเหลือนักเรียนยากจนด้วยเงินทุน 100,000 บาท

พ.ศ.2520 ได้รับรางวัลที่ 2 ในการประกวดโรงเรียนปรับปรุง ในรอบปี 4 ปี ของจังหวัด

พ.ศ.2521 นางมณฑนา ธรรมประสิทธิ์ ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้บริหารดีเด่นของจังหวัด

รับรางวัลจาก พลเอกเล็ก แนวนวลี

พ.ศ.2522 ได้รับรางวัลที่ 2 ในการประกวดโรงเรียนชุมชนของจังหวัดลำปาง และได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนดีเด่นขนาดใหญ่ของจังหวัดลำปาง โดยได้รับรางวัลจากมูลนิธิการศึกษา

ประชากร (พลเอกเล็ก แฉวมาลี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานในพิธีมอบรางวัล)

พ.ศ.2523 ได้รับรางวัลชนะเลิศ การปรับปรุงสุขภาพโรงเรียน จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

พ.ศ.2524 ได้รับรางวัลชมเชย ในการประกวดโรงเรียนตามโครงการส่งเสริมทันตสุขภาพในโรงเรียนของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง

พ.ศ.2526 นางมณฑนา ธรรมประสิทธิ์ ได้รับคัดเลือกเป็นผู้บริหารดีเด่นอีกครั้ง รับรางวัลจาก ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์

พ.ศ.2529 ได้รับโล่รางวัลของศึกษาธิการเขต 8 พ.ศ.2531 เป็นโรงเรียนร่วมพัฒนาหลักสูตรของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พ.ศ.2529 ได้รับรางวัลชนะเลิศ ในการประกวดห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษาขนาดใหญ่นับโล่รางวัลของสำนักงานศึกษาธิการเขต เขตการศึกษา 8

พ.ศ.2529 ได้รับรางวัลเป็นเครื่องคอมพิวเตอร์ ยี่ห้อฮอตาชิ พร้อมอุปกรณ์มูลค่า 36,000 บาทจากบริษัทยิลเล็ค ประเทศไทยจำกัด เนื่องจากนักเรียนของโรงเรียน ด.ญ.บุศรินทร์ ยางสาย ชนะเลิศการประกวดคำขวัญ ที่บริษัทยิลเล็คร่วมกับ สปช. และหนังสือพิมพ์ไทยรัฐจัดขึ้น

พ.ศ.2533 ได้รับรางวัลโรงเรียนดีเด่นขนาดใหญ่ระดับจังหวัด ได้รับรางวัลห้องสมุดดีเด่นระดับจังหวัด ได้รับรางวัล การจัดกิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนดีเด่นระดับจังหวัด ได้รับ การจัดกิจกรรมจริยธรรมดีเด่นระดับจังหวัดและระดับเขตการศึกษา 8 ได้รับรางวัลครูสอนคณิตศาสตร์ดีเด่นระดับอำเภอ ได้รับรางวัลครูสอนดนตรีไทยดีเด่นระดับอำเภอ ได้รับรางวัลครูสอนภาษาอังกฤษดีเด่นระดับจังหวัด

พ.ศ.2534 ได้รับรางวัลโรงเรียนดีเด่นขนาดใหญ่ระดับจังหวัด ได้รับรางวัลชนะเลิศ ประกวดจริยธรรมเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปาง ได้รับรางวัลการบริหารงานสารบัญดีเด่นระดับอำเภอ ได้รับรางวัลผู้บริหารดีเด่นระดับอำเภอ ได้รับรางวัลครูสอนภาษาไทยดีเด่นระดับจังหวัด ได้รับรางวัลครูสอนภาษาอังกฤษดีเด่นระดับจังหวัด

พ.ศ.2535 ได้รับรางวัลโรงเรียนต้นแบบการจัดกิจกรรมปลูกฝังวิสัยทัศน์นิยามไทยอนุรักษ์เอกลักษณ์ไทยและท้องถิ่น

พ.ศ.2535 เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

พ.ศ.2537 ได้รับรางวัลที่ 2 ในการประกวดโรงเรียนเพื่อรับรางวัลพระราชทานของ เขตการศึกษา 8 ได้รับรางวัลดีเด่นการเฝ้าระวังและการส่งเสริมทันตสุขภาพระดับอำเภอและรางวัล

ที่ 3 ระดับจังหวัด ได้รับรางวัลดีเด่นในด้านการรณรงค์ให้นักเรียนศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ได้รับรางวัลครูสอนคณิตศาสตร์ดีเด่นระดับอำเภอ ได้รับรางวัลห้องสมุดดีเด่นระดับอำเภอ และระดับจังหวัด

พ.ศ.2538 ได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดโรงเรียนพระราชทานประเภทสถานศึกษาดีเด่นระดับประเทศ ได้รับรางวัลชนะเลิศการประดิษฐ์เศษวัสดุเป็นของเล่นชั้น ป.1-2 ระดับอำเภอชนะเลิศการประดิษฐ์ดอกไม้แห้งด้วยเศษวัสดุ ชั้น ป.3-4 ระดับอำเภอ ชนะเลิศการเขียนบรรยายภาพ ชั้น ป.1-ป.4 ในงานวันเด็กแห่งชาติ ชนะเลิศการแข่งขันคณิตศาสตร์คิดเร็ว ป.1-ป.4 ชนะเลิศการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง ชั้น ป.6 ระดับอำเภอ รางวัลชมเชย การแข่งขันคณิตศาสตร์ประเภททีม ตามโครงการความเป็นเลิศทางวิชาการระดับอำเภอได้รับเกียรติ เป็นผู้มีควมประพฤติดี และได้บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมจากคณะกรรมการจัดงานวันเด็กแห่งชาติ รับรางวัลที่ 3 การเขียนหนังสือประเภททีม ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ชนะเลิศการเขียนหนังสือเด็ก ประเภทบุคคล ชั้น ป.5-6 ระดับอำเภอ ได้รับรางวัลชนะเลิศ ประเภทโรงเรียนขนาดใหญ่ ตามโครงการควบคุมป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนระดับจังหวัด ได้รับรางวัลที่ 2 การประกวดโรงเรียนเพื่อรับรางวัลพระราชทานของเขตการศึกษา 8 ได้รับงบประมาณอาคารหอประชุมแบบ 203/26 1 หลัง จำนวน 1,280,000 บาท ได้รับงบประมาณสร้างสนามบาสเก็ตบอล แบบ สปช.1 จำนวน 120,000 บาท พ.ศ. 2540 ได้เปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนเป็น โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ในสมัยของนายเอกสิทธิ์ กิตติสิทธิชัย เป็นผู้อำนวยการของโรงเรียน

2. โรงเรียนบ้านหนองยาง

โรงเรียนบ้านหนองยาง เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหนองยาง เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 สภาพอาคารเรียนเป็นตึกชั้นเดียว 1 หลัง และเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวอีก 1 หลัง มีบ้านพักครู 2 หลัง

ในปีการศึกษา 2543 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 95 คน แยกเป็นชาย 47 คน เป็นหญิง 48 คน มีครูทั้งสิ้น 8 คน มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี 6 คน ต่ำกว่าระดับปริญญาตรี 2 คน ครูของโรงเรียนเป็นคนนอกพื้นที่ทั้งหมด นักเรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนบ้านหนองยางคือลูกหลานของชาวบ้านจะมาจากหมู่บ้านหนองยางและหมู่บ้านหนองเจริญ

3. โรงเรียนบ้านศาลาดอน

โรงเรียนบ้านศาลาดอน เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในหมู่บ้านศาลาดอน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีอาคารเรียนเป็นตึกได้ถุนสูง 1 หลัง และตึกชั้นเดียว 1 หลัง มีบ้านพักครู 2 หลัง ในปีการศึกษา 2543 มีนักเรียนทั้งสิ้น 60 คน แยกเป็นชาย 31 คน เป็นหญิง 29 คน จำนวนครูมีทั้งหมด 5 คน เป็นชาย 1 คน และเป็นหญิง 4 คน ครูทุกคนพักอาศัยอยู่นอกพื้นที่ ปัจจุบันโรงเรียนบ้านศาลาดอนอยู่ในสภาพการณ์ที่รอการยุบรวมกับโรงเรียนใกล้เคียง ในปีการศึกษาต่อไป ทั้งนี้เพราะจำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนมีน้อย และกำลังอยู่ในสภาวะที่ขาดผู้บริหารโรงเรียนเนื่องจากครูใหญ่ คือ นายวิศิษฐ์ ประรณนา ได้ย้ายไปรับตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลลำปาง และยังไม่มีความรับตำแหน่งต่อ

4. ตารางเปรียบเทียบข้อมูลของโรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียน

ตารางที่ 1 ตารางแสดงจำนวนนักเรียนของโรงเรียนในหมู่บ้านเป้าหมาย 6 หมู่บ้าน ในตำบลชมพู ปีการศึกษา 2543

โรงเรียน	ระดับอนุบาล			ระดับประถมศึกษา			ระดับมัธยมศึกษา			จำนวนทั้งสิ้น		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
ชุมชนบ้านพ่อนวิทยา	63	42	105	191	179	370	137	131	268	391	352	743
ศาลาดอน	6	4	10	25	25	50	-	-	-	31	29	60
หนองยาง	6	14	20	41	34	75	-	-	-	47	48	95

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนครูของโรงเรียนในหมู่บ้านเป้าหมายในตำบลชมพู ปีการศึกษา 2543

โรงเรียน	ชาย	หญิง	รวม	วุฒิ ป.โท	วุฒิ ป.ตรี	วุฒิต่ำกว่า ป.ตรี	พักอยู่บ้านพักครู
ชุมชนบ้านพ่อนวิทยา	6	33	39	2	37	-	3
บ้านศาลาดอน	1	4	5	-	3	2	-
บ้านหนองยาง	5	3	8	-	6	2	-

โรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนวิทยา เป็นโรงเรียนที่มีศักยภาพสูงในการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนในชุมชนบ้านพ่อนและชุมชนใกล้เคียง นอกจากนั้นโรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนวิทยายังสนับสนุนการอนุรักษ์วังคนตรีพื้นเมือง โดยเคยตั้งวงสล้อซอซึงขึ้นในโรงเรียน ยังเป็นศูนย์กลางให้แก่กลุ่มหนุ่มสาวของชุมชนบ้านพ่อนที่ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โรงเรียนชุมชน

บ้านฟ่อนวิทยาเป็นโรงเรียนที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวงที่พัฒนาระบบการสืบทอดองค์ความรู้
วงปีพาทย์พื้นเมือง เพื่อเป็นต้นแบบในการที่จะขยายผลไปสู่โรงเรียนอื่น ๆ ต่อไป

กระบวนการทำงานร่วมกันในชุมชน

การทำงานร่วมกันของชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมาย 6 หมู่บ้านคือ หมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ
หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้าน
หนองยาง มีกระบวนการทำงานร่วมกันในชุมชนคล้ายคลึงกัน เพราะคนในชุมชนมีพื้นฐานมาจาก
รากเหง้าเดียวกัน และอยู่ในกรอบวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการปกครองเดียวกัน การ
ทำงานร่วมกันของชาวบ้าน นอกจากการทำงานร่วมกันเพราะมีความสัมพันธ์กันเป็นส่วนตัว หรือ
ระหว่างครอบครัวแล้ว ยังมีการทำงานร่วมกันในรูปแบบขององค์กร รูปแบบของการรวมกลุ่ม ใน
ลักษณะที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

1. เทศบาลตำบลชมพู องค์กรนี้ ได้เปลี่ยนแปลงฐานะจากสุขาภิบาลชมพูมาเป็นเทศบาลตำบล
ชมพู เมื่อ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 มีพื้นที่ในการปกครอง 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลชมพู ตำบลปง
แสนทอง ตำบลพระบาท ตำบลกล้วยแพะ รวม 37 หมู่บ้าน เทศบาลตำบลชมพู เป็นองค์กรบริหาร
ระดับสูง มีบทบาทในการทำงานร่วมกับชุมชนสูงมาก เพราะชุมชนได้เลือกกลุ่มผู้บริหารองค์กรที่
สามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้ดี เพื่อนำความเจริญมาสู่ชุมชน เทศบาลจะต้องดำเนินการเกือบทุก
เรื่องที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชน ทั้งในด้านการพัฒนาชุมชนและให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือ
กิจกรรมของชุมชน ปัจจุบัน นายเมือง โพธิ์ทอง เป็นนายกเทศมนตรีตำบลชมพูได้กล่าวเมื่อวันที่ 18
มิถุนายน พ.ศ. 2543 ในวันเป็นประธานเปิดการเสวนาชาวบ้านในโครงการการวิจัย การศึกษากับ
ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง ว่า “ทางเทศ
บาล ยินดีให้การสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมือง ขอให้โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา
เขียนโครงการเสนอต่อเทศบาลเพื่อทางเทศบาลจะได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุน” (นายเมือง โพธิ์
ทอง, 2543 : สัมภาษณ์)

2. คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานและ
กรรมการฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายศาสนา วัฒนธรรม ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น จะ
เป็นผู้กำหนดนโยบายในการพัฒนาหมู่บ้าน วัด และสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ และเป็นผู้วางแผนใน
การพัฒนาเพื่อระดมทุนและแรงงาน จากชาวบ้านและผู้มีจิตศรัทธา สำหรับการพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญ

ก้าวหน้าขึ้น เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านฟอนได้ขอบริจาคที่ดินด้านข้างลำเหมืองกองทรายด้านละ 2 เมตร ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร ตามถนนเส้นทางบ้านฟอน – แม่ทะ ถึงป่าหลังวัดห้วยหลอ สร้างถนนไปตามแนวลำเหมืองกองทรายได้ตลอดสาย นอกจากนี้ได้สร้างโรงครัววัดบ้านฟอนใหม่ ปรับปรุงศาลาการเปรียญ โดยใช้แรงงานจาก กิจกรรมการแบ่งหมวดและแบ่งคณะทำงาน ในชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ จะมีลักษณะทำงานแบบหนึ่งเรียกว่า **กิจกรรมแบ่งหมวด** โดยเฉพาะหมู่บ้านฟอน ซึ่งจะมีการแบ่งสมาชิกในชุมชนเป็นหมวด ๆ หมวดละ 8 – 10 คน หมวดต่าง ๆ ได้แก่ หมวดพัฒนาและก่อสร้าง หมวดเรียไรเพื่อการกุศล ในหมู่บ้านฟอนมีการตั้งหมวดทำงานมาเป็นเวลานานแล้ว ในสมัยสร้างอาคารเรียน 2 ชั้น เมื่อปี พ.ศ.2506 – 2508 ก็อาศัยแรงงานจากชาวบ้านต่อเติมชั้นที่ 2 ชาวบ้านได้รวมแรงกันโดยแบ่งเวรกันทำงานเป็นหมวด มีหัวหน้าหมวดช่วยควบคุมลูกหมวด แบ่งเวรกันเป็นวัน ๆ ไปจนงานสำเร็จเรียบร้อย การแบ่งหมวดของชาวบ้านนอกจากในเรื่องการทำงานแล้ว ยังมีเรื่องการเก็บเงินเรียไรต่าง ๆ เช่น เรียไรสร้างกุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ โดยกรรมการหมู่บ้านจะมีข้อตกลงว่าจะให้ร่วมกันบริจาคหลังคาเรือนละเท่าไร ก็จะมอบให้หมวดสมาชิกในหมู่บ้านเป็นผู้เก็บเงินและ ส่งให้คณะกรรมการหมู่บ้าน กิจกรรมการแบ่งหมวดนี้ก่อให้เกิดการร่วมกันทำงานให้ส่วนรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดีมาจนถึงปัจจุบัน

3. วัด เป็นสถาบันที่สำคัญในชุมชนเพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจ และขนบธรรมเนียมประเพณี ของชุมชน วัดเป็นสถานที่รวมพลังความสามัคคีของชาวบ้าน กิจกรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันทำงานโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง เช่น การฟังสวดพระปาฏิโมกข์ ประเพณีงานบุญฉลองถาวรวัตถุของวัด ประเพณีแห่ครัวตาน ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ (สำหรับวัดที่มีพระธาตุ) ประเพณีดำหัววันสงกรานต์ ประเพณีล่องสะเปา (ลอยกระทง) ประเพณีทำบุญเปิดพลี ประเพณีตานก๋วยสลาก (สลากภัต) พิธีกรรมงานศพ เป็นต้น หมู่บ้านในตำบลชมพูหลายหมู่บ้านมีการจัดให้ชาวบ้านฟังสวดพระปาฏิโมกข์ ในวันที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรม คือวันที่พระสงฆ์ลงพระอุโบสถ เพื่อสวดพระปาฏิโมกข์ พ่อหนานหมอก อินผูก อายุ 89 ปี อดีตมรรคทายกวัดบ้านฟอนได้เล่าว่า “ ตั้งแต่โบราณมาประเพณีการทำสังฆกรรมเกี่ยวกับพระอุโบสถของพระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ จะทำร่วมกันทุกวันพระขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ ได้แก่วัดบ้านฟอน วัดบ้านด้า วัดชมพูหลวง วัดห้วยหลอ วัดลำปางกลางฝั่งตะวันออก วัดลำปางกลางฝั่งตะวันตก วัดแม่กียชัย วัดลำเกา วัดหมอสม วัดวังแก้ว วัดจอมเมือง และวัดศาลาดอน กิจกรรมของพระสงฆ์นี้จะเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดขึ้นในแต่ละชุมชนในเวลาเดียวกัน” (นายหมอก อินผูก, 2543 : สัมภาษณ์)

ประเพณีทำบุญฉลองถาวรวัตถุของวัด เป็นประเพณีการทำบุญของวัดที่ชาวบ้านร่วมกันทำเป็นประจำเช่น ฉลองกุฏิ ฉลองวิหาร ฉลองกำแพง ฉลองศาลาวัด เป็นต้น ประเพณีการทำบุญ

เหล่านี้จะมีกิจกรรมร่วมบริจาคเงินของคนในหมู่บ้านเดียวกัน และจากหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อร่วมกันทำบุญกับหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ ในงานประเพณี ฉลองถาวรวัตถุนี้ยังมีกิจกรรมแห่เครื่องใช้ไม้สอยไปถวายวัดที่มีงานทำบุญฉลองด้วยเรียกว่า แห่ครัวตาน งานประเพณีทำบุญสร้างน้ำพระธาตุเจดีย์ ทุกวันเพ็ญ เดือน 6 (เดือนแปดเป็ง) วัดบ้านฟ่อนจะจัดงานทำบุญสร้างน้ำพระธาตุเจดีย์ โดยจะมีชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงมาร่วมกันทำบุญทุกปีถือว่าเป็นงานสำคัญของชุมชนงานหนึ่งเพราะบางปีจะมีการละเล่นต่าง ๆ เช่น ซอพื้นเมือง ประทศคำว้า ประทศบ้องไฟ และโคมลอย เป็นต้น หมู่บ้านทุกหมู่บ้านจะมีประเพณีคำหัววันสงกรานต์ มีประเพณีล่องสะเปา (ลอยกระทง) และงานพิธีกรรมที่สำคัญคืองานฉาปนกิจศพที่ต้องอาศัยคนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ๆ งานประเพณีอีกงานหนึ่งที่สมาชิกทุกคนรอบครัวในหมู่บ้านจะกระทำร่วมกันคือประเพณี ทำบุญเปตพลี ซึ่งทุกครัวเรือนจะเข้าร่วมทำบุญเพราะถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปถึงผู้ตายที่มีความผูกพันกันระหว่างเครือญาติลูกหลาน ปีไหนหมู่บ้านที่ไม่มีประเพณีทำบุญเปตพลีก็จะต้องมีการทำบุญ ตานก๋วยสลาก หรือ ประเพณีถวายสลากภัตเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปถึงผู้ตายเช่นเดียวกัน ประเพณีตานก๋วยสลากนี้ จะมีกิจกรรมการหอมตาน คือคนที่รู้จักกันแต่อยู่ต่างหมู่บ้านก็จะไปร่วมกันทำบุญด้วยการร่วมบริจาคเงินตามครัวเรือนที่รู้จักและคุ้นเคยกัน

4. สถานีนอามัย ในชุมชนตำบลชมพูได้มีสถานีนอามัยสังกัดสาธารณสุขอำเภอเมืองลำปาง อยู่ 2 แห่ง คือสถานีนอามัยบ้านฟ่อนและสถานีนอามัยบ้านศรีหมวดเกล้าเป็นให้บริการด้านสุขภาพแก่ชาวบ้านทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง นอกจากบริการด้านสาธารณสุขแก่ประชาชนในชุมชนแล้วทางสาธารณสุขยังได้จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งจะมีทุกหมู่บ้านของตำบลชมพู ทำหน้าที่ดูแลให้คำปรึกษาและให้บริการด้านสาธารณสุขพื้นฐานแก่ชาวบ้าน ปัจจุบัน อสม. มีจำนวนสมาชิกในหมู่บ้าน 6 หมู่บ้านดังนี้ หมู่ที่ 2 หมู่บ้านฟ่อน มี 79 คน หมู่ที่ 3 หมู่บ้านศาลาดอนมี 32 คน หมู่ที่ 7 หมู่บ้านชมพูมี 34 คน หมู่ที่ 8 หมู่บ้านหนองยางมี 34 คน หมู่ที่ 10 หมู่บ้านด้า มี 41 คน หมู่ที่ 11 หมู่บ้านลำปางกลางมี 34 คน

กิจกรรมอื่น ๆ ของ อสม. นอกจากจะทำหน้าที่ดูแลและให้คำปรึกษาด้านสาธารณสุขแก่ชาวบ้าน แล้วยังได้จัดตั้งชมรม อสม. ของอำเภอเมืองขึ้นเพื่อส่งเสริมสุขภาพเมื่อถึงแก่กรรม โดยเสียค่าสมัครแรกเข้ารายละ 20 บาท และถ้ามีสมาชิกเสียชีวิตก็จะเก็บศพละ 10 บาท โดยจะเก็บเงินล่วงหน้าก่อน 10 ศพ เป็นเงิน 100 บาท และถ้าสมาชิกถึงแก่กรรมจะได้รับเงินช่วยเหลือ ศพละ 30,000 บาท

5. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ทุกหมู่บ้านในตำบลชมพู จะมีกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ โดยแต่ละกลุ่มจะดำเนินการแตกต่างกันไป โดยทั่วไปแล้วจะเก็บค่าสมาชิกเป็นรายหัว หัวละ 7 บาทต่อ 1 ศพ บ้าง 10 บาทต่อ 1 ศพบ้าง แล้วแต่ข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกในแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนี้ทางกลุ่มยังสะสมเงินทุนไว้เป็นกองกลางเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ โดยหักเงินส่วนหนึ่งที่เก็บได้แต่ละศพ ๆ เข้าเป็นกองทุนเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์ ของหมู่บ้าน เช่น สร้างเมรุเผาศพ โรงครัวของวัด ศาลาการเปรียญ เป็นต้น หรือบางครั้ง ก็นำไปช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น ล่องสะเปา (ลอยกระทง) เป็นต้น

6. กลุ่มแม่บ้าน แม่บ้านของทุกหมู่บ้านในตำบลชมพู จะร่วมกันตั้งกลุ่มแม่บ้านขึ้นเพื่อช่วยเหลือ กิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในหมู่บ้านและโรงเรียน เป็นต้นว่า การแข่งขันกีฬา งานวันเด็ก งานมอบทุนการศึกษา งานสถาปนาโรงเรียน งานเดินการกุศลเทิดพระเกียรติ งานรณรงค์ทุกกิจกรรม นอกจากนี้ กลุ่มแม่บ้าน ยังร่วมกันจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ระหว่างสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน เพื่อช่วยเหลือครอบครัวของแม่บ้านที่เสียชีวิตโดยเก็บเงินศพละ 10 บาท

7. กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน ทุกหมู่บ้านในตำบลชมพู จะจัดตั้งชมรมลูกเสือชาวบ้านขึ้น นอกจากจะแสดงพลังสามัคคี และจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ แล้ว ยังร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเองในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ โดยการแห้วถางหญ้า ทำความสะอาดถนน ปลูกต้นไม้ นอกจากนี้ลูกเสือชาวบ้านทุกหมู่บ้านยังร่วมกันจัดตั้งชมรมฌาปนกิจสงเคราะห์ของลูกเสือชาวบ้านในระดับตำบลและระดับอำเภอ เมื่อลูกเสือชาวบ้านท่านใดเสียชีวิต ก็จะมีคณะกรรมการชมรมไปร่วมพิธีการฌาปนกิจแบบของลูกเสือชาวบ้านและมอบเงินช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิต โดยจะมอบในพิธีกรรมงานศพ ณ ฌาปนสถานทุกครั้ง

8. กลุ่มรวมช่าง กลุ่มรวมช่างเป็นการรวมกลุ่มช่างต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของสมาชิกทั้งทางด้านแรงงาน กำลั้งใจและปัจจัย เช่น งานบุญ งานฌาปนกิจศพบุคคลในครอบครัว เป็นต้น นอกจากนี้ยังช่วยเหลือในด้านการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ของชุมชน เช่น ปรับปรุงศาลาการเปรียญ ปรับปรุงตลาดสด การก่อสร้างโรงครัววัดบ้านพ่อน ปรับปรุงป้ายชื่อหมู่บ้าน ปรับปรุงโรงเรียน ปรับปรุงสนามกีฬาของหมู่บ้าน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านพ่อนจะมีการจัดเป็นหมวดช่างของหมู่บ้าน โดยหมวดช่างแต่ละหมวดจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันปฏิบัติงานตาม

หมวดช่างที่ตนถนัดเป็นผลให้งานสาธารณประโยชน์ในชุมชนลดภาระค่าใช้จ่ายในการจ้างและดำเนินการสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความรวดเร็ว ปัจจุบันกลุ่มรวมช่างหมู่บ้านฟอนมีสมาชิกจำนวน 50 คน

9. กลุ่มผู้สูงอายุ ได้จัดตั้งขึ้นในบางหมู่บ้าน ในตำบลชมพูได้มีการมีกิจกรรมและบทบาทเพื่อรวมกลุ่มในหมู่บ้านผู้สูงอายุ เพื่อหวังช่วยเหลือกันและพบปะพูดคุยกัน ให้กำลังใจกันในยามเจ็บป่วย และมีการสงเคราะห์กันเมื่อถึงแก่กรรมเช่นเดียวกับกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์อื่น ๆ

10. กลุ่มเยาวชน เยาวชนในชุมชนตำบลชมพูทุกหมู่บ้านได้จัดตั้งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมรวมกัน เช่น กิจกรรมกีฬา กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะกีฬาฟุตบอล เยาวชนของหมู่บ้านต่าง ๆ ได้พัฒนากันเป็นเจ้าภาพดำเนินการจัดการแข่งขันหมุนเวียนกันตลอดปี

11. กลุ่มหนุ่มสาว เป็นกลุ่มซึ่งได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์ให้กับหมู่บ้าน และร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลืองานในกิจกรรมของชุมชน เช่น งานเทศกาลหรืองานเฉลิมฉลองของวัด เป็นต้น กลุ่มหนุ่มสาวจะเป็นพลังสำคัญที่มีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชนและช่วยเหลือกันได้เป็นอย่างดี

12. กลุ่มสามัคคีบ้านฟอน เป็นกลุ่มที่รวมพลังคนต่างภูมิต่างวัย ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2520 ประธานกลุ่มคนแรกคือ ดต.เสริมศักดิ์ ชูพงษ์พันธ์ โดยมีจุดประสงค์ของการตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน เพื่อสงเคราะห์ครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิต เพื่อร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ปัจจุบันประธานกลุ่มได้แก่ นายนพดล อินทรวิจิตร มีสมาชิกรวมทั้งสิ้นจำนวน 407 คน มีเงินกองกลางจำนวน 90,000 บาท

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

สภาพความสัมพันธ์กันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนชุมชนบ้านฟอนวิทยากับชุมชนบ้านฟอนและชุมชนใกล้เคียง เมื่อปี พ.ศ. 2500 – 2515 ชุมชนได้ช่วยอุปถัมภ์ค่าครูโรงเรียนเป็นอย่างมาก การก่อสร้างอาคารเรียนและการพัฒนาสถานที่ในโรงเรียนชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือทั้งทางด้านแรงงานและการบริจาคทรัพย์สินของ เช่น หิน ทรายและอิฐที่ใช้ก่อสร้างอาคาร ชาวบ้านร่วมแรงร่วมพลังกันอุ้มชูโรงเรียนให้เจริญขึ้นมาเป็นลำดับ โดยไม่ต้องรอนงบประมาณจากทางราชการแต่เพียงฝ่ายเดียว เมื่อมีการ

เปลี่ยนแปลงผู้บริหาร ความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนกับโรงเรียนอาจจะจืดจางลงบ้างเพราะนโยบายของผู้บริหารบางสมัยไม่ค่อยจะเห็นความสำคัญของชุมชน ทำให้ชุมชนไม่เข้ามาสัมผัสกับโรงเรียน ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนจะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่ที่นโยบายของผู้บริหารโรงเรียน ศิษย์เก่าบางรุ่นถึงแม้จะมีความขัดแย้งกับโรงเรียนแต่ก็ยังมีความตั้งใจที่จะช่วยเหลือโรงเรียนอยู่อย่างเสมอมา จากคำกล่าวแสดงความคิดเห็นของ คุณชัยยงค์ สายสิงห์ทอง ผู้ใหญ่บ้านบ้านฟอน ศิษย์เก่าโรงเรียนชุมชนบ้านฟอน อายุ 43 ปี ได้กล่าวไว้ในวันเสวนาชาวบ้าน 18 มิถุนายน 2543 ว่า “ในสมัยที่ผมได้เป็นนักเรียนระดับประถมศึกษา โดยมีอาจารย์กำพล เชื้อนแก้ว เป็นครูใหญ่นั้นนักเรียนที่จบ ป.7 แล้วไปสมัครสอบเข้าเรียนต่อที่ โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัยและโรงเรียนลำปางกัลยาณีได้เป็นจำนวนสูงลิ่วกับโรงเรียนทั่วไป แต่นักเรียนที่สอบได้จะอ่อนภาษาอังกฤษสู้นักเรียนที่จบจากโรงเรียนราษฎร์ไม่ได้ จึงเป็นเหตุให้ผู้ที่มีฐานะดีส่งบุตรหลานไปเข้าโรงเรียนราษฎร์ในเมืองมากขึ้น ผมเป็นศิษย์เก่าที่นี้จึงอยากจะเห็นโรงเรียนของบ้านเรามีความเจริญ มีความพร้อมที่จะให้ความรู้แก่บุตรหลานของเราให้ทัดเทียมกับโรงเรียนอื่น ๆ จะได้ไม่ต้องไปเรียนให้เสียเงินทองมากขึ้น (นายชัยยงค์ สายสิงห์ทอง, 2543 : 2543)

ผู้บริหารโรงเรียนคนต่อ ๆ มาได้เข้ามาบริหารโรงเรียนในขณะที่โรงเรียนมีความพร้อมทั้งด้านอาคารสถานที่และด้านวิชาการ แต่ก็มีผู้บริหารบางคนไม่อำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านในการขอใช้สถานที่ของโรงเรียน เช่น ไม่อนุญาตให้เด็ก ๆ ในชุมชนเล่นฟุตบอลในสนามโรงเรียน เป็นต้น โดยลืมนึกถึงว่าที่โรงเรียนเจริญและพัฒนามาได้จนถึงทุกวันนี้ก็เพราะชุมชนได้ช่วยกันบุกเบิกและพัฒนามาตั้งแต่ต้น ในปัจจุบันผู้อำนวยการ สมพร นาคพิทักษ์ ได้มีนโยบายเข้าถึงชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียนอย่างจริงจังและจริงใจ ทำให้ชุมชนทุกระดับหันกลับมาให้ความร่วมมือกับโรงเรียนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทำให้บรรยากาศของการประสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เมื่อกล่าวถึงการจะอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง โดยจะต้องพัฒนากระบวนการสืบทอดองค์ความรู้และจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำไปจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชุมชนบ้านฟอนวิทยา ชาวบ้านมีความเห็นว่า เห็นด้วยที่โรงเรียนกับชุมชนจะต้องร่วมมือกันอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมืองเพราะถ้าปล่อยให้หายไปตามกระแสของการเปลี่ยนแปลงวังปีพาทย์ก็คงต้องสูญหายไปอย่างแน่นอน นายประสิทธิ์ บันศรี กรรมการโรงเรียนชาวบ้านฟอน อายุ 41 ปี ได้กล่าวว่า “ผมให้ความสำคัญสนับสนุนโรงเรียนมาตลอดตั้งแต่สมัยผู้อำนวยการเอกสิทธิ์ กิตติสิทธิชัย เป็นผู้อำนวยการ ผมขอฝากข้อคิดเห็นไว้อย่างหนึ่งว่าการที่โรงเรียนได้มีวงดุริยางค์ วงดนตรีไทยไปช่วยเหลืองานของหมู่บ้านนั้นเป็นการดีอยู่แล้ว แต่ระยะ 2 – 3 ปี ที่ผ่านมาวงดนตรีไทยได้สลายตัวเพราะนักเรียนที่เล่นดนตรีไทยได้เรียนจบการศึกษาชั้นสูงสุด แต่โรงเรียนไม่แจ้งให้ทางชุมชนทราบถึงสาเหตุที่ดนตรีไทยสลายตัว

ฉะนั้นต่อไปนี่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นในโรงเรียน ขอความกรุณาแจ้งให้ชุมชนได้รับทราบปัญหาเพื่อจะได้ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขต่อไป...” (นายประสิทธิ์ ปันศรี, 2543 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันโรงเรียนกับชุมชนมีกิจการที่กำลังดำเนินการร่วมกันหลายกิจกรรม สามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมที่ชุมชนร่วมกับโรงเรียน ได้แก่ กิจกรรมจัดหาเงินบำรุงโรงเรียนของชมรมศิษย์เก่าและผู้ปกครอง กิจกรรมกลุ่มแม่บ้านช่วยปรุงอาหารเลี้ยงแขกและนักเรียนในโอกาสต่าง ๆ กิจกรรมบริจาคข้าวหอมสำหรับนักเรียนในงานกีฬา ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของโรงเรียนทุกกิจกรรม เช่น วันเด็ก กีฬา พักแรม เป็นต้น กิจกรรมร่วมจัดทำสนามกีฬาของโรงเรียนโดยบริจาคดินและทราย

2. กิจกรรมที่โรงเรียนร่วมกับชุมชน โรงเรียนได้ให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนด้านต่าง ๆ เสมอมา ได้แก่ ร่วมบริจาคเงินร่วมทำบุญ นำนักเรียนเข้าร่วมบริการงานต่าง ๆ เช่น นำวงศ์ช่วยแห่ในงานต่าง ๆ นำดนตรีไทยไปบรรเลงร่วมงานของหมู่บ้าน เป็นต้น กิจกรรมร่วมทำบุญงานศพ กิจกรรมงานบุญตามประเพณีของวัด กิจกรรมงานประเพณีประจำหมู่บ้าน กิจกรรมงานกีฬาของหมู่บ้าน ร่วมกิจกรรมจัดทำโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ให้บริการสถานที่และร่วมจัดกิจกรรมชุมชนด้านกีฬาเสพติด

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน

1. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชุมชน ในหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านจะมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เป็นตระกูลเก่าเป็นหลัก เช่น แก้วบุญเรือง แก้วบุญปิ่น สายวงศ์ปัญญา ชุ่มอินทรจักร แก้วชมพู่ อินสุก ถาคำฟู เป็นต้น นอกจากนั้นก็จะเป็นครอบครัวที่เป็นญาติเกี่ยวดองกันเป็นญาติเกี่ยวดองในชุมชนเดียวกัน หรือญาติเกี่ยวดองกับคนจากชุมชนอื่น จึงเกิดมีนามสกุลเพิ่มขึ้นมากมายในแต่ละชุมชน นางจันทร์ฟอง แก้วบุญเรือง ชาวบ้านชมพู่ อายุ 63 ปี ได้เล่าว่า “...ที่มาของนามสกุลแก้วบุญเรือง คือ เจ้าล้อม ซึ่งเป็นอาของเจ้าพ่อบุญญาท้าววงศ์มานิตย์ เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย ไปเก็บค่าเช่านาที่บ้านลำปางกลางฝั่งตะวันตก ได้มาแต่งงานกับนายศรีวงศ์ ชาวบ้านชมพู่ซึ่งเป็นสามัญชนและตั้งรกรากอยู่บ้านชมพู่ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีนามสกุลต่อมานายศรีวงศ์ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านชมพู่มีชื่อว่า พญาวงศ์ จนถึงในสมัยรัชกาล ที่ 6 จึงได้ตั้ง

นามสกุลว่า **แก้วบุญเสียง และเพี้ยนมาเป็น แก้วบุญเรือง**” (นางจันทร์ฟอง แก้วบุญเรือง, 2543 : สัมภาษณ์) นางจันทร์ฟอง แก้วบุญเรือง เป็นทายาทรุ่นที่ 6 ของสกุล แก้วบุญเรือง ปัจจุบันนามสกุลแก้วบุญเรือง จะมีมากในหมู่บ้านชมพู หมู่บ้านพ่อน และหมู่บ้านด้า ชาวบ้านที่เป็นสายเครือญาติกันจะมีกิจกรรมที่ต้องมาทำร่วมกัน ช่วยเหลือกันเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ ได้แก่

1.1 การไหว้ผีบรรพบุรุษ เป็นกิจกรรมความเชื่อเรื่องการนับถือผี จะมีชาวบ้านบางส่วนที่ไม่นับถือผีแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ตามชนบทก็ยังคงนับถือผีอยู่ ผีบรรพบุรุษที่สืบสายมาจากเชื้อเจ้าผู้ครองนครจะเรียกว่าผีเจ้า ส่วนบรรพบุรุษที่สืบสายมาจากชาวบ้านธรรมดาจะเรียกว่าผีปู่ย่า การไหว้ผีบรรพบุรุษ จะมีครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเป็นเจ้าภาพจัดงาน และญาติ ๆ ก็จะช่วยกันจัดให้มีพิธีการไหว้ผี ตามปกติจะจัดปีละ 1 ครั้ง ประมาณเดือนมีนาคม คือเดือน 6 ของชาวล้านนา แต่บางสายตระกูลอาจจะจัด 2 ปีต่อ 1 ครั้ง ขึ้นอยู่กับเงินทองที่เป็นปัจจัยสำคัญ ปีใดเศรษฐกิจดีก็จัด ปีใดเศรษฐกิจไม่ดีก็อาจงด หรือ จัดปีเว้นปี หรือ 2 ปีไหว้ 1 ครั้ง

1.2 การไหว้ผีผด หรือการเลี้ยงผีผด เป็นกิจกรรมความเชื่อเรื่องการนับถือผีอีกลักษณะหนึ่ง ผีผดเป็นผีที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปของคนล้านนา เป็นผีที่นับถือกันเป็นสายตระกูล ตามปกติจะมีการเลี้ยงผีผดกัน 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง ประมาณเดือนมีนาคมของทุกปี การเลี้ยงผีผดจะมีการเลี้ยง 2 ลักษณะคือเลี้ยงเจี๊ยมและเลี้ยงพ่อน จะมีครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเป็นสถานที่จัดเลี้ยงผีและจะบอกให้เครือญาติที่ไปอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ มาร่วมกันเลี้ยงผี การเลี้ยงเจี๊ยมก็คือการเลี้ยงที่จัดเฉพาะอาหารคาวหวานเป็นเครื่องเซ่นผีเท่านั้น การเลี้ยงพ่อนจะเป็นการเลี้ยงที่มีพิธีการมาก นอกจากจะต้องเตรียมอาหารคาวหวานแล้วยังต้องจัดทำโรงเลี้ยงผีเรียกว่า ผาม เพื่อเป็นสถานที่ให้ผีเข้า และชาวบ้านที่ถูกผีเข้าก็จะพ่อนร่ายอยู่ในผาม โดยมีวงดนตรีปี่พาทย์พื้นเมืองประกอบการพ่อนผี

1.3 การไหว้ผีเม็ง หรือการเลี้ยงผีเม็ง เป็นกิจกรรมความเชื่อเรื่องการนับถือผีอีกลักษณะหนึ่ง เป็นผีที่นับถือกันเป็นสายตระกูล บางสายตระกูลนับถือผีผดบางสายตระกูลจะนับถือผีเม็ง การเลี้ยงผีเม็งมีพิธีกรรมคล้ายกับการเลี้ยงผีผดมีทั้งเลี้ยงเจี๊ยมและเลี้ยงพ่อน จะผดกันตรงที่ผีเม็งจะเป็นผีที่แรงกว่าผีผด การเข้าผีเม็งก็รุนแรงกว่า เครื่องเซ่นสังเวยก็ต้องมีอาหารสดหรืออาจต้องฆ่า หมู วัว กันสด ๆ ในวันเลี้ยง

1.4 การดำหัวผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ เป็นกิจกรรมความสัมพันธ์ของชุมชนอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งถือปฏิบัติกันเป็นประจำสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อถึงวันสงกรานต์ของทุกปี ลูกหลานทั้งในชุมชนและนอกชุมชน หรือไปอยู่ในสถานที่อื่น ๆ ก็จะมาพบปะกับและดำหัวญาติผู้ใหญ่ หรือผู้อาวุโสในชุมชน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทางด้านการปกครอง หมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน คือหมู่บ้านฟอน-บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู่-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอนและหมู่บ้านหนองยาง ปัจจุบันอยู่ในการปกครองดูแลของเขตเทศบาลตำบลชมพู่ ถึงแม้จะยังคงมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านครบทุกหมู่บ้าน แต่กำนันและผู้ใหญ่บ้านก็มีบทบาทลดลงอย่างมาก คณะผู้บริหารเทศบาลตำบลชมพู่กับกำนันและผู้ใหญ่บ้านคือคนกลุ่มเดียวกัน การที่ชุมชน 8 ชุมชนอยู่ภายใต้การบริหารงานของเทศบาลตำบลชมพู่ ชุมชนดังกล่าวก็คือสมาชิกที่อยู่ในองค์กรเดียวกันย่อมมีความสัมพันธ์กัน ทั้งในแง่การดำรงชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม กิจกรรมที่ชุมชนจะมีความสัมพันธ์กัน เช่น การร่วมกันเลือกตั้งคณะผู้บริหารองค์กร ได้แก่ นายกเทศมนตรี เทศมนตรี สมาชิกสภาเทศบาล ร่วมกันปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน ร่วมกันจัดกิจกรรมที่เทศบาลกำหนดขึ้นเพื่อให้เทศบาลพัฒนาเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง

3. ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณี มีวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านชุมชนต่าง ๆ มาร่วมกิจกรรมกัน ทั้งเป็นเครือข่ายและไม่ได้เป็นเครือข่ายกัน เพื่อร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเหล่านั้น เช่น การทำบุญตานก้วยสลาก การสงฆ์พระธาตุเจดีย์ของวัดบ้านฟอน ประเพณี การดำหัวพระสงฆ์ หรือการสงฆ์พระสงฆ์ ประเพณีการแห่ครัวตาน การทำสังฆกรรมลงพระอุโบสถของพระสงฆ์ซึ่งเวียนไปตามวัดต่าง ๆ การทำบุญฉลองสมโภชน์ของวัดต่าง ๆ การทำบุญบรรพชาพระภิกษุในการเข้าภุมมของพระสงฆ์ เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวเมื่อจัดขึ้นในหมู่บ้านใด คนในหมู่บ้านอื่น ๆ ก็จะมาร่วมกันทำบุญด้วยเสมอ

4. การศึกษาในสถาบันเดียวกัน โรงเรียนบ้านชุมชนบ้านฟอนวิทยา เป็นโรงเรียนเดียวในเขตเทศบาลตำบลชมพู่ ที่เปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน ส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนที่โรงเรียนชุมชนบ้านฟอนวิทยา ได้แก่ ชุมชนบ้านฟอน ชุมชนบ้านห้วยหลอ ชุมชนบ้านต้า ชุมชนบ้านชมพู่ ชุมชนบ้านจอมเมือง ชุมชนบ้านลำปางกลาง ชุมชนบ้านศาลาดอน ชุมชนบ้านหนองยาง ชุมชนบ้านแม่ก้อย ชุมชนบ้านลำเถา ชุมชนบ้านหมอสม ชุมชนบ้านม้า จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับนักเรียน ระหว่างผู้ปกครองนักเรียนตลอดจนผู้นำชุมชนของแต่ละหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

5. ความเป็นมาของหมู่บ้านต่าง ๆ ในอดีต จากการศึกษาความเป็นมาของชุมชนต่าง ๆ ทำให้พบว่า ชุมชนบ้านชมพู่เป็นชุมชนที่เก่าแก่กว่าชุมชนอื่น ๆ เป็นชุมชนหลักในละแวกนี้ทั้งหมด สามารถ

กล่าวได้ว่าชุมชนอื่น ๆ เกิดจากผลพวงการขยายตัวของชุมชนบ้านชมพู ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนจึงเกี่ยวพันกันมานานและต่อเนื่องกันมาเป็นทอด ๆ ไม่เสื่อมคลาย

6. ประชาคมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน 8 ชุมชน มีประชาคมต่าง ๆ หลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มรวมช่าง กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มสามัคคีบ้านพ่อน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ประชาคมต่าง ๆ เหล่านี้จะร่วมปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือกันในกิจกรรมที่ตนถนัด เพื่อช่วยให้ภารกิจของประชาคมบรรลุเป้าหมาย การร่วมกันคิดร่วมกันทำจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาคมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการกลุ่มเยาวชนของแต่ละหมู่บ้าน จัดกิจกรรมกีฬาฟุตบอลร่วมกันโดยผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพ อย่างสม่ำเสมอ

สภาพปัจจุบันของชุมชน

ชุมชนเทศบาลตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีลักษณะพื้นที่ยาวจากทิศเหนือ ลงไปทางทิศใต้ มีทั้งหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำวังและหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างไกลแม่น้ำวังซึ่งล้อมรอบไปด้วยทุ่งนา เป็นชุมชนที่เป็นชนเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขตเทศบาลนครลำปาง คือ มีทิศเหนือติดกับตำบลสบตุ๋ยเทศบาลนครลำปาง ทิศตะวันตกติดตำบลปงแสงทองซึ่งมีแม่น้ำวังเป็นเส้นกั้นเขตแดน ทิศใต้ติดต่อกับตำบลศาลา อำเภอเกาะคา ทิศตะวันออกติดกับตำบลกล้วยแพะและตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง

เทศบาลตำบลชมพู เดิมเป็นเขตสุขาภิบาลตำบลชมพูและได้ยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลชมพู ประกอบด้วยหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งสิ้น 14 หมู่บ้าน หมู่บ้านบางหมู่บ้านเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีภูมิหลังเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองลำปางหรือเมืองเขลางค์

สภาพปัจจุบันของชุมชนใน 6 หมู่บ้าน ได้แก่หมู่บ้านพ่อน-บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง มีความเจริญทางด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ถนนหนทาง ได้รับการพัฒนาให้เป็นถนนลาดยางแอสฟัลต์ และถนนคอนกรีตเกือบทุกตรอกทุกซอยของหมู่บ้าน มีไฟฟ้าใช้ทั่วถึงทุกหลังคาเรือน มีโทรศัพท์เข้าถึงทุกหมู่บ้าน มีน้ำประปาใช้ในหมู่บ้าน(สำนักงานสุขาภิบาลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 2539)

สังเกตจากการสัญจรไปมาของชาวบ้านและการที่มีรถจอดตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ตลาดสดในชุมชน เวลาว่างงานในชุมชน ตามบ้าน เป็นต้น จะเห็นว่ามียุทธศาสตร์และรถยนต์จอดอยู่เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมียุทธศาสตร์ใช้เกือบทุกหลังคาเรือน และมีรถยนต์ส่วนตัวใช้จำนวนไม่น้อย

2. ด้านที่อยู่อาศัย สภาพอาคารบ้านเรือนของชาวบ้านมีทั้งเป็นตึกทันสมัย ส่วนใหญ่เป็นครึ่งตึกครึ่งไม้ และบางส่วนยังคงเป็นบ้านไม้ทรงใต้ถุนสูง มองภาพรวม ๆ แล้วจะเห็นว่าชาวบ้านมีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยสวยงาม แต่มีเศรษฐกิจในครัวเรือนค่อนข้างต่ำ ชาวบ้านมีแต่บ้านสวยแต่ไม่มีเงิน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีรายได้จากการขายแรงงาน ซึ่งเป็นรายได้ที่ไม่มากนัก เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพไปวันๆ พ่อประพันธ์ แก้วบุญเรือง เล่าว่า “คนที่ไม่มีเงินแต่ ๆ มีบักทราย คนบ่มีเงินแต่ ๆ มีนกก หันบ้านเฮือนงาม ๆ อีหนาแต่แล้วบ่มีตางค์” (นายประพันธ์ แก้วบุญเรือง, 2543 : สัมภาษณ์) มีธุรกิจบ้านจัดสรรและที่ดินเกิดขึ้นหลายโครงการบนที่ดินที่เคยทำการเกษตร ในสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองทำให้บ้านจัดสรรอยู่ในสภาพที่ขายไม่ออกเพราะประชาชนไม่มีอำนาจการซื้อ โครงการบ้านจัดสรรดังกล่าวจึงถูกปล่อยทิ้งร้างเพื่อรอวันฟื้นตัวใหม่ต่อไป

3. ด้านชีวิตความเป็นอยู่ จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนและการสังเกตชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน สามารถสรุปได้ว่าวงจรชีวิตของชาวบ้านดำเนินไปแบบเรียบง่าย มีความสุขตามสถานภาพ มีความปลอดภัยในชีวิต มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถึงแม้ส่วนใหญ่จะมีสภาพที่ค่อนข้างยากจนแต่ก็อยู่ในสถานภาพที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ วิถีชีวิตของคนในชุมชนดำเนินเป็นวงจรชีวิตตามภาระหน้าที่ของแต่ละคน ในตอนเช้าชาวบ้านส่วนใหญ่จะออกจากบ้านไปทำงานตามสถานที่ต่าง ๆ ในตอนกลางวันในชุมชนจะมีสภาพเงียบเหงา เพราะผู้คนออกไปทำงานกันหมดจะเหลือก็แต่คนเฒ่าคนแก่เฝ้าบ้าน และจะกลับมากลางคึกคักมีชีวิตชีวาอีกครั้งในตอนเย็น ๆ เมื่อทุกคนกลับมาจากทำงานแล้ว ในชุมชนจะมีตลาดสดของชุมชนซึ่งเป็นแหล่งรวมคนจำนวนมากในเวลาตอนเช้าและเวลาตอนเย็น เป็นสถานที่จับจ่ายซื้อหาสิ่งของเพื่อจัดเตรียมอาหาร ในตอนกลางคืนเวลาตั้งแต่ 20.00 น. เป็นต้นไปชุมชนจะเงียบสงัดเพราะชาวบ้านจะเข้าบ้านพักผ่อนหลับนอนหรือสนุกสนานกับการชมรายการทีวีกันหมด มีน้อยรายมากที่จะไปแสวงหาความบันเทิงนอกบ้าน ชาวบ้านจะดำเนินชีวิตหมุนเวียนเช่นนี้เป็นกิจวัตรประจำวัน พ่อป๊อก ถาคำฟู อายุ 90 ปี เล่าว่า “ตอนแม่วันมีกะคนเฒ่าคนแก่อยู่บ้านลูกหลานกะไปยะการะงานที่อื่น ต่ำมโสมงาน ต่ำมฮ้านก้า ต่ำมดั่งตำมนา” (นายป๊อก ถาคำฟู, 2543 : สัมภาษณ์)

4. ด้านการประกอบอาชีพ

4.1 ด้านธุรกิจอุตสาหกรรม ในชุมชน 6 หมู่บ้าน มีโรงงานขนาดเล็กและโรงงานขนาดกลางมาก เช่น มีโรงงานเซรามิก มีอุ้งซ่อมรถ อยู่เกาะพ่นสิริยนต์ บริษัทไทยเทพรสบรรจุผลไม้กระป๋องและผลิตภัณฑ์จากมะเขือเทศ โรงงานผลิตกล่องกระดาษ โรงงานปั่นกระดุก บริษัทรีเอเซียแปรรูปผลิตภัณฑ์จากครึ่ง บริษัท และโรงงาน ได้รับรับแรงงานชาวบ้านที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอาชีพจากเกษตรกรรมมาเป็นอาชีพขายแรงงาน(สำนักงานสุขาภิบาลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 2539)

4.2 ด้านการค้าขาย จากการออกภาคสนาม จะสังเกตเห็นท้องที่ชุมชน 6 หมู่บ้าน มีสถานประกอบการ เช่น ร้านค้า บริษัท ตั้งแต่ขนาดใหญ่และขนาดเล็กตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีปั้มน้ำมันขนาดใหญ่ตามเส้นทางถนนชุปเปอร์ไฮเวย์ จำนวน 6 ปั้ม บริษัทตัวแทนรถยนต์อิซูซุ ร้านรับแลกเปลี่ยนรถยนต์ ห้างร้านขายผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบเซรามิก บริษัทเสริมสุข ร้านอาหารขนาดใหญ่หรือภัตตาคาร มินิมาร์ท ร้านเสริมสวย ร้านอาหารประเภทก๋วยเตี๋ยวในหมู่บ้านโดยเฉพาะที่หมู่บ้านฟ่อนและบ้านด้าเป็นร้านขายก๋วยเตี๋ยวที่มีรสอร่อยมีชื่อเสียงโด่ดดังสามารถดึงดูดใจคนจากถิ่นอื่นให้ไปรับประทานกันเนื่องแน่น

4.3 ด้านการเกษตร จากการออกภาคสนามได้สัมภาษณ์ชาวบ้านและสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน สามารถกล่าวได้ว่า ชาวบ้านใน 6 หมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านศาลาดอน หมู่บ้านหนองยาง และชุมชนบ้านห้วยหล่อ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นทุ่งกว้างที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตร เป็นบริเวณที่อยู่ห่างไกลจากถนนชุปเปอร์ไฮเวย์ จึงเป็นพื้นที่ที่ไม่อยู่ในความสนใจของนายทุนที่จะซื้อไว้เก็งกำไร ดังนั้นพื้นที่ดินบริเวณนี้ส่วนใหญ่จึงยังคงเป็นของชาวบ้านและใช้ทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ **พ่อมูล สุกามา** เล่าว่า “ชาวบ้านหนองยาง บ้านศาลาดอนส่วนใหญ่ยังกะไ้ยยะนานกันอยู่ แต่ว่าพื้นที่ยะนาบางส่วนก็กลายเป็นโรงงานพ่อง เป็นบ้านจัดสรรพ่อง” (นายมูล สุกามา, 2543 : สัมภาษณ์) ส่วนหมู่บ้านฟ่อน หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง และหมู่บ้านลำปางกลาง มีชาวบ้านที่ยังคงทำการเกษตรเหลืออยู่ไม่กี่ราย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ขายที่ดินทำกินไปหมดแล้ว เนื่องจากที่ดินบริเวณนี้เป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับถนนชุปเปอร์ไฮเวย์ ความเจริญทางการค้าขายขยายตัวมาถึง ที่ดินจึงมีราคาแพง เป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ขายที่ดินทำกินไปจนหมด คงเหลือไว้เฉพาะที่อยู่อาศัยและชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรเป็นขายแรงงาน **นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร** เล่าว่า “ประเดี๋ยวนี้อาชีพชาวบ้านชมพู บ้านจอมเมือง บ้านฟ่อน บ้านด้า บ้านลำปางกลาง คนที่ยะนาเยอะมีน้อย เขาพยายามจะอนุรักษ์วิถีการยะนาไว้ จึงยังยะนาอยู่ ละอ่อนประเดี๋ยวยะปะจ้างแล้ว” (นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร, 2543 : สัมภาษณ์)

5. ด้านสถานศึกษา จากการสำรวจสถานศึกษาในชุมชน 6 หมู่บ้านพบว่า มีโรงเรียนที่ให้บริการแก่ลูกหลานชาวบ้านจำนวน 3 โรงเรียน ได้แก่โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสที่เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบ้านหนองยางเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก และโรงเรียนบ้านศาลาดอนที่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กมากและอยู่ในระหว่างรอการยุบไปรวมกับโรงเรียนใกล้เคียง สถานบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของรัฐที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนได้แก่สถาบันราชภัฏลำปาง และสถานศึกษาเอกชนที่เปิดสอนระดับอนุปริญาได้แก่โรงเรียนลำปางพาณิชยการและเทคโนโลยีและโรงเรียนลำปางเทคโนโลยี (แลมป์เทค) ซึ่งเป็นสถานศึกษาที่สามารถรับนักศึกษาจากชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้านเข้าเรียนได้

6. หน่วยราชการอื่น ๆ ในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน หน่วยราชการนอกจากโรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียนแล้ว ยังมีหน่วยราชการอื่นตั้งอยู่ได้แก่ หน่วยงานกรมทรัพยากรธรณี กองช่างกรมชลประทาน ที่ทำการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง คือ สถานีอนามัยบ้านฟ่อน

7. ด้านศาสนา จากการสำรวจศาสนสถานในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน พบว่ามีวัดประจำหมู่บ้าน 8 วัด ซึ่งวัดต่าง ๆ จะเรียกชื่อตามชื่อชุมชนได้แก่ วัดบ้านฟ่อนเป็นวัดประจำชุมชนบ้านฟ่อน วัดห้วยหลอเป็นวัดประจำชุมชนบ้านห้วยหลอ วัดบ้านด้าเป็นวัดประจำชุมชนบ้านด้า วัดชมพูหลวงเป็นวัดประจำชุมชนบ้านชมพู วัดจอมเมืองเป็นวัดประจำชุมชนบ้านจอมเมือง วัดศาลาดอนเป็นวัดประจำชุมชนบ้านศาลาดอน และวัดหนองยางเป็นวัดประจำชุมชนบ้านหนองยาง ไม่มีศาสนสถานของศาสนาอื่นตั้งอยู่ใน 6 หมู่บ้านประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาและยังคงปฏิบัติศาสนกิจกันอย่างมั่นคง ยึดมั่นในคำสอนของพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น มีคนเฒ่าคนแก่มานอนวัดเพื่อถือศีลในวันพระทุกวันพระ วัดเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมประเพณี เป็นศูนย์กลางของการบำเพ็ญบุญกุศลและยังเป็นสถานที่จัดประชุมของหมู่บ้าน

8. ด้านวัฒนธรรมประเพณี จากการที่คณะนักวิจัยเป็นคนในท้องถิ่นจึงมีส่วนร่วมในกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านมาโดยตลอดจึงสามารถสรุปได้ว่า ชาวบ้านใน 6 หมู่บ้านยังคงยึดมั่นและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ดั้งเดิมของชาวเหนือโดยถือปฏิบัติกันมาจนถึงทุกวันนี้ได้แก่ ประเพณีการทำบุญมาปนกิจศพซึ่งจะยึดเอาวัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลก่อนที่จะนำไปทำการมาปนกิจศพที่สุสานเพราะสุสานส่วนใหญ่ของชาวล้านนาจะอยู่คนละที่กับวัด วัดส่วนใหญ่จะไม่มีสถานที่เผาศพ พ่อหนานหมอก อินผูก เล่าว่า “วัดจะปฏิบัติกิจอันเป็นมงคล ส่วนสุสานเผาศพชาวล้านนาชื่อว่า

ป่าหั่ว แปลว่าคูหรือน้ำกลั้ว ป่าหั่วจึงอยู่ห่างจากชุมชนออกไป” (นายหมอก อินผูก, 2543: สัมภาษณ์) ประเพณีการทำบุญวันเข้าพรรษาและออกพรรษา ประเพณีการทำบุญในวันพระทุกวันพระ วันการทำบุญสงกรานต์ ประเพณีรดน้ำหรือสรงน้ำพระธาตุเจดีย์ที่วัดบ้านฟอน ประเพณีสรงน้ำพระ ประเพณีदानก้วยสลากประเพณีทอดกฐิน ประเพณีการทอดผ้าป่า ประเพณีการเลี้ยงผี ประเพณีแห่ไม้คำศรี (คำโพธิ์) หลังวันสงกรานต์ชาวบ้านยังคงแห่ไม้คำศรีกันมากทุก ๆ หมู่บ้าน ประเพณีขนทรายเข้าวัดจะกระทำในช่วงก่อนวันพญาวันหรือวันเถลิงศก ประเพณีดำหัวพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ ยังมีความเชื่อและประเพณีปฏิบัติกันอยู่อย่างทั่วถึง ประเพณีการล่องสะเปา (ลอยกระทง) ชาวบ้านจะลอยกระทงกันหลังวันออกพรรษา 1 วัน เป็นประจำทุกปีในงานจะจัดให้มีการประกวดสะเปา (กระทง) และแห่สะเปากันอย่างสนุกสนานจากใจกลางหมู่บ้านนำไปลอยที่สะพานข้ามแม่น้ำวัง ประเพณีการแห่ครัวตาน คือการแห่เครื่องไทยทานเข้าวัดที่มีงานฉลองหรือทำบุญ เช่น ฉลองศาลา กุฏิ โบสถ์ วิหาร กำแพง เป็นต้น การแห่ครัวตานชาวบ้านจะสนุกสนานกันเต็มที่ เพราะในขบวนแห่จะประกอบไปด้วย วงกลองตกลี้น กลองมอชิง วงปี่พาทย์พื้นเมือง และมีการฟ้อนรำ ประเพณีต่าง ๆ ชาวบ้านยังคงถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องจนทุกวันนี้

สรุป

หมู่บ้าน 6 หมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านฟอน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอนและหมู่บ้านหนองยาง อยู่ในเขตเทศบาลตำบลชมพู เป็นหมู่บ้านเก่าแก่คู่มือเมืองลำปางมาช้านาน หมู่บ้านชมพูเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ที่สุด กล่าวได้ว่าเป็นหมู่บ้านหลักของชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้านเพราะหมู่บ้านอื่นๆ ล้วนแต่กำเนิดมาจากการที่ชาวบ้านจากหมู่บ้านชมพูอพยพไปตั้งหลักฐานเพื่ออยู่ใกล้ที่ทำกิน และในที่สุดได้ขยายเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้าน ชาวบ้านในชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ส่วนใหญ่มีฐานะที่ค่อนข้างยากจน อาชีพหลักดั้งเดิมของชาวบ้านคือการทำการเกษตร ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ โดยแบ่งวิถีชีวิตของชาวบ้านออกได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ ยุคการทำการเกษตรเพื่อการค้า ยุคขายแรงงาน มาในช่วงเวลาที่บ้านเมืองเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจฟองสบู่มีเงินจากต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทยจำนวนมากส่งผลให้ที่ดินมีราคาแพงทุกหย่อมหญ้า ช่วงเวลาดังกล่าวที่ดิน บริเวณหมู่บ้านฟอน หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู และหมู่บ้านลำปางกลาง ซึ่งเป็นที่ดินที่ติดกับถนนชุปเปอร์ไฮเวย์ เป็นเส้นทางขยายเมืองมีดีกรีมบ้านช่องเกิดขึ้นรวดเร็วจึงทำให้ที่ดินมีราคาสูงมาก ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ดินจึงได้ขายที่ดินกันหมด ทั้งที่เป็นที่ทำกิน และเป็นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เพราะมีน้ำจากคลองชลประทานส่งน้ำเข้าถึง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำเงินจากการขาย

ที่ดินได้ไปสร้างบ้านเรือนสวยงาม ซื้อมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ ให้ลูกหลานขับขี่ ในที่สุดเงินทองที่ได้จากการขายที่ดินก็ร่อยหรอหมดไป กลายเป็นคนไม่มีเงินเหมือนเดิม ที่สำคัญคือที่ดินจะทำกินก็ไม่มี จึงต้องหันเหเข้าหาอาชีพการขายแรงงาน บางคนไปขายแรงงานยังต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศแถบตะวันออกกลาง ส่วนใหญ่เข้าทำงานตามโรงงานต่าง ๆ และรับจ้างทั่วไป ชาวบ้านที่ยังคงทำการเกษตรอย่างเป็นล่ำเป็นสันก็คือหมู่บ้านศาลาดอน หมู่บ้านหนองยาง และชุมชนบ้านห้วยหลอ เพราะชาวบ้านยังไม่ได้ขายที่ดิน เนื่องจากที่ดินบริเวณนี้ไม่เป็นที่สนใจของนายทุนที่จะซื้อไว้เก็งกำไร อย่างไรก็ตามชีวิตของชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้านโดยภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่ามีคุณภาพชีวิตที่ดีพอควร ถึงแม้เศรษฐกิจครัวเรือนจะไม่ดีนัก แต่ชาวบ้านก็ยังมีช่องทางที่จะทำมาหากินพึ่งพาตนเองได้ตามอัธยาศัย ชาวบ้านส่วนใหญ่จะดำเนินชีวิตอย่างประหยัดมัธยัสถ์ไม่ฟุ้งเฟ้อยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยไม่มีโจรผู้ร้าย ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่นทั้งในลักษณะความสัมพันธ์ทางสายเครือญาติ ทางญาติเกี่ยวดอง และการเป็นเพื่อนบ้านกันมานานนับชั่วคน มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือเหมือนกันทำให้มีความรู้สึกคล้ายกันและมีกิจกรรมที่จะต้องร่วมกันทำสม่ำเสมอ ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือเผื่อแผ่กัน ชาวบ้านได้รวมกันเป็นประชาคมเพื่อทำหน้าที่ในการช่วยเหลือชุมชนในหลากหลายภารกิจ ทำให้ชุมชนมีความแข็งแกร่งพอที่จะปรับตัวได้ทันกับต่อกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเหมาะสมโดยไม่ทอดทิ้งศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของชีวิต สภาพปัจจุบันของชุมชนมองภาพรวม ๆ แล้วจะเห็นว่าบ้านที่อยู่ริมถนนทุกสายเป็นบ้านเรือนที่สวยงามสลับกับตึกที่ทันสมัย แต่ชาวบ้านที่มีอยู่ห่างจากถนนออกไปส่วนใหญ่จะเป็นบ้านทรงใต้ถุนสูงทั่วไปเป็นบ้านของคนที่มีฐานะค่อนข้างยากจน ทางด้านธุรกิจการค้า ชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้าน เป็นชุมชนที่ใกล้กับตัวเมืองลำปาง และอยู่ในทิศทางที่เมืองจะขยายตัว ดังนั้นจึงมีอาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่เกิดขึ้นมากมาย ธุรกิจทั้งขนาดเล็กขนาดกลางทั้งที่ดำเนินธุรกิจมานานแล้วและที่มาก่อสร้างใหม่ เช่น โรงงานเซรามิกส์ โรงงานผลิตกล่องกระดาษ โรงงานปิ่นกระดุก บริษัทแปรรูปผลิตภัณฑ์จากครึ่ง บริษัทแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร บริษัทขายรถยนต์ ตู้ซ่อมรถยนต์ ร้านขายของชำ ร้านขายอาหาร เป็นต้น

หมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านมีโรงเรียนที่ให้ความรู้แก่บุตรหลานอยู่ 3 โรงเรียนได้แก่ โรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิวทยาเป็นโรงเรียนขยายโอกาสเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ให้บริการเพื่อสอนบุตรใน 6 หมู่บ้านและหมู่บ้านที่ใกล้เคียง โรงเรียนบ้านศาลาดอนเป็นโรงเรียนขนาดเล็กกำลังอยู่ในระหว่างรอการยุบรวมกับโรงเรียนใหญ่ และโรงเรียนบ้านหนองยางซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนกับชุมชนจะทำงานร่วมกันเกือบทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโรงเรียน เพราะชุมชนถือว่าโรงเรียนเป็นของชุมชน โรงเรียนจะพัฒนาหรือจะทำกิจกรรมใด ๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้ชุมชนต้องร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลือ ทั้งในเรื่องกำลัง

แรงและกำลังทรัพย์ ในขณะเดียวกันโรงเรียนก็ให้ความร่วมมือกับชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนชุมชนบ้านพอนวิทยาเป็นโรงเรียนของชุมชนโดยแท้จริง จึงเป็นโรงเรียนที่มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ โรงเรียนชุมชนบ้านพอนวิทยาเป็นโรงเรียนที่สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โดยโรงเรียนได้ก่อตั้งวงสล้อซอซึงและวงเครื่องสายไทยให้นักเรียนได้ฝึกหัดนอกเวลาเรียน จึงทำให้บางช่วงเวลาประสบผลสำเร็จบางช่วงเวลาก็ล้มเหลว เนื่องจากกระบวนอนุรักษ์วงดนตรีดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ไม่ยั่งยืน แต่โรงเรียนยังไม่เคยคิดที่จะก่อตั้งวงปี่พาทย์พื้นเมืองเนื่องจากมองเห็นว่าเป็นวงดนตรีที่ฝึกหัดยากและทางโรงเรียนก็ขาดผู้ที่รู้เรื่องจริงเกี่ยวกับวงปี่พาทย์พื้นเมือง ต่อเมื่อโรงเรียนได้ทราบรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับวงปี่พาทย์พื้นเมืองว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองอยู่ในสถานะที่กำลังจะสูญสิ้นไปจากสังคมโรงเรียนก็ได้ตระหนักดีว่าถึงเวลาแล้วที่ต้องหาแนวทางอนุรักษ์ไว้วงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ให้ได้ โดยจะต้องร่วมมือกับชุมชน สร้างกระบวนการที่ร่วมคิดร่วมทำเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

บทที่ 3

วงปีพาทย์กับวิถีชีวิตชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างวงพาทย์กับวิถีชีวิตของสังคมชาวเหนือในยุคปัจจุบัน เป็นภาพของวงพาทย์ที่มีบทบาทในฐานะของดนตรีพิธีกรรมศาสนาและความเชื่อ โดยใช้วงพาทย์เป็น ดนตรีประกอบในงานวัด งานบุญ งานศพ งานเลี้ยงผีหรือการฟ้อนผี การเป็นดนตรีประกอบการชกมวย และบทบาทใหม่ล่าสุดคือการนำเอาวงพาทย์มาเป็นวงดนตรีสำหรับการบันเทิง เช่นการนำไปประกอบในงานเลี้ยง สะโตก หรือขันโตก ประกอบการแสดงชุดฟ้อนผีของลำปาง ชุดรำเมงบุตรของเมืองลำพูน เป็นต้น

แต่โบราณนั้นวงพาทย์มิได้แพร่หลายไปแทบทุกตำบลเช่นดังปัจจุบัน ผู้เป็นเจ้าของวงพาทย์ก็คือเจ้าผู้ครองนครและวัดที่มีฐานะทางการเงินดีหรือศรัทธาชาวบ้านมีฐานะดี เนื่องจากว่าเครื่องดนตรีวงพาทย์แทบทุกชิ้น เป็นเครื่องดนตรีที่ต้องใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือต้องใช้เทคโนโลยีและผู้ชำนาญการในการประดิษฐ์ เกินกำลังของชาวบ้านในยุคก่อนจะสร้างขึ้นเอง เหมือนดังการทำ ช้าง สะล้อ และขลุ่ย

การกลึงหรือเจาะเลาแซ่ การใช้เทคโนโลยีด้านโลหะ เช่น การ หล่อ การขึ้นรูปทำฆ้อง ฉาบ ฉิ่ง ลำโพงแซ่ หรือแม้แต่การชุด เจาะหุ่นกลอง กระบวนการประดิษฐ์เครื่องดนตรีวงพาทย์ที่เป็นเรื่องของผู้ชำนาญเฉพาะทาง ราคาของเครื่องดนตรีจึงค่อนข้างสูงเกินกำลังของชาวบ้านที่จะซื้อหามาเป็นเครื่องดนตรีส่วนตัว นอกจากจะร่วมมือกันออกเงินซื้อหามาเป็นเครื่องดนตรีส่วนกลางให้เป็นเครื่องดนตรีของวัด ต่างจากเครื่องดนตรีพื้นบ้านเช่น ขลุ่ย ปี่ซอ ช้าง สะล้อ ซึ่งสามารถใช้ช่าง ใจวัสดุ และเครื่องมือในท้องถิ่นสร้างขึ้นมาเองได้

เจ้าของวงพาทย์และวงดนตรีพิธีกรรมของสังคมของชาวเหนือสมัยโบราณ จึงได้แก่เจ้าเมือง เจ้าผู้ครองนคร และวัดเพียงไม่กี่แห่งในเขตเมืองหรือตามรอบนอก ซึ่งมีศรัทธาชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่านั้น จึงจะมีวงดนตรีแบบวงพาทย์ได้

แม้แต่สังคมของกรุงรัตนโกสินทร์ในยุคสมัยรัชกาลที่ 4 – 7 ซึ่งเป็นยุคที่ศิลปะการดนตรีของไทยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงนั้น วงมโหรีปีพาทย์ซึ่งนิยมกันอย่างแพร่หลายในกรุงเทพฯและตามจังหวัดใกล้เคียง นอกจากในราชสำนักแล้ว ก็มิได้อยู่ตามตำหนักและวัง ของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ หรือตามบ้านของผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ และตามวัดบางแห่งเท่านั้น

จากการสำรวจพบว่าลำปางยุค พ.ศ. 2480 – 2490 วงพาทย์มีเฉพาะภายในเขตเวียงหรือเขตชุมชนที่เป็นเขตเทศบาลในปัจจุบัน และตามชนเมือง **นายพล มหามิตร** เล่าว่า “วงดนตรีของวัดต่าง ๆ เช่น วัดปงสนุก วัดน้ำล้อม วัดเชียงราย วัดช่างแต้ม วัดนางเหลียว วัดบ้านหม้อ วัดพิชัย วัดบ้านพ่อน สำหรับสามวัดแรกคงจะตั้งมานานแล้ว โดยเฉพาะวัดปงสนุกนั้นเป็นวัดที่เจ้าหลวงลำปางเป็นผู้

อุปถัมภ์ วัดอื่น ๆ นั้นไม่ทราบปีที่ก่อตั้งแน่นอน อาจตั้งวงขึ้นมาในช่วงของยุคนี้ หรือก่อนหน้านั้นไม่นานนัก” (นวล มหามิตร, 2541 : สัมภาษณ์)

ส่วนวัดที่อยู่รอบนอก ตามอำเภอต่าง ๆ นั้น จากการสอบถามพอสรุปได้ว่า วัดที่มีวงพาทย์ มีเพียงบางวัดที่เป็นวัดขนาดใหญ่ เป็นวัดที่เป็นศูนย์กลางของอำเภอ เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา วัดศรีหลวง อำเภอแจ้ห่ม เป็นต้น วงพาทย์ประจำวัดต่าง ๆ น่าจะมีการแพร่หลายในช่วงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองหรือช่วงก่อนหน้านั้นไม่นานนัก อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตวิธีการบรรเลงของวงพาทย์ และวงตกลีลาตามรอบนอก ซึ่งส่วนมากมักจะบรรเลงได้ไม่ครบถ้วน และจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สามารถสรุปในขั้นต้นได้ว่า วงดนตรีเหล่านี้เพิ่งตั้งวงขึ้นมาในช่วงหลังหลังสงครามโลกครั้งที่สองไม่นานนัก โดยเฉพาะหลังจาก พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีการตั้งวงตามวัดในอำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตรกันอย่างแพร่หลาย นางสาวศรีวรรณ ไชยรุ่งเรือง ได้เล่าถึงการออกไปเผยแพร่วิชาดนตรีของนายเต้า ไชยรุ่งเรือง หัวหน้าวงวัดช่างแต้ม ครูดนตรีคนสำคัญของลำปางในยุค พ.ศ. 2490–2515 โดยกล่าวว่า

“...พ่อไปสอนแบบเหมาทั้งวงตามวัดในอำเภอต่าง ๆ เช่น อำเภอเกาะคา อำเภองาว แต่จำชื่อวัดไม่ได้ โดยมีเพื่อนนักดนตรีคือ พ่อตัน ไชยหนู(วงวัดช่างแต้ม) พ่อวรรณ ไชยหนู หรือพ่อมา สักคิ้วส์ (วงวัดบ้านหม้อ) คนใดคนหนึ่งในสามคนนี้ทำหน้าที่เป็นครูผู้ช่วย ใช้เวลาในการไปค้างคืนอยู่ตามวัดต่าง ๆ ประมาณครั้งละ 5 – 7 วัน นักดนตรีที่ไปสอนนั้นส่วนมากมีพื้นฐานมาก่อนแล้ว ที่ออกไปไกลถึงต่างจังหวัดก็มี เช่นที่อำเภอพาน และวัดในอำเภอเมืองเชียงราย หากกลับจากการสอนพ่อก็จะเอาหวายจากทางเหนืมาด้วย เพื่อเอามาขดทำเป็นเรือนมืองไว้ขาย อยู่ว่างพ่อก็ทำเน(เป้เน)ไว้ขายเช่นกัน” (ศรีวรรณ ไชยรุ่งเรือง, 2542 : สัมภาษณ์)

ประวัติและพัฒนาการของวงพาทย์ในจังหวัดลำปาง ตลอดจนการมีบทบาทอยู่ในสังคมของชาวเหนือและชาวลำปาง อาจแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจในยุคนั้น สามารถจำแนกได้ดังนี้

ยุคดนตรีล้านนาดั้งเดิม

ดนตรีดั้งเดิมหมายถึงดนตรีที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนาหรือในสมัยทวารวดีและล้านนา ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าดนตรีพิธีกรรมในศาสนาและความเชื่อในยุคสมัยนั้น มีลักษณะการผสมวงเช่นไร ทราบเพียงแต่หลักฐานที่แสดงถึงสังคมในยุคก่อนมีการใช้ดนตรีประกอบพิธีกรรม

ศาสนาแล้ว ดังที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา (2519 : 176-177) ซึ่งได้กล่าวถึงการไช้วงดนตรีในพิธีกรรมศาสนา และพิธีกรรมของกษัตริย์ในสมัยทวารวดีไว้ว่า

“...ครั้งนั้นพระยาอาทิตยราชพร้อมด้วยหมื่นนักปราชญ์และบริวารทั้งหลาย เมื่อได้ทอดพระเนตรแลเห็นยังพระโกศพระบรมธาตุเปล่งออก ซึ่งพระรัศมีด้วยประการดั่งนั้น เขาทั้งหลายมีพระทัยและใจเต็มไปด้วยปีติ 5 ประการ มีพระสุรเสียงและเสียงโห่ร้องกึกก้องไป ณ ที่นั้น บ้างก็เอาผ้าโบกกวัดแกว่งแล้วทอดบูชา บ้างก็ถอดออกยังเครื่องประดับของตนเป็นต้นว่า แหวน กุณฑล จักรเกล้า ดอกไม้ทองคำ บ้างก็บูชาด้วยดอกไม้ ฐูป เทียน และเครื่องหอมทั้งหลายต่างๆ บ้างก็บูชาด้วยเสียงขับ เสียงร้อง และด้วยเสียงดนตรีทั้งหลาย บ้างก็บูชาด้วยเสียงสาธุการเซ็งแซ่อยู่ ณ ที่นั้น...”

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงพระเจ้ากือนาได้จัดขบวนต้อนรับพระสุมนะเถระ ซึ่งได้นิมนต์ให้ท่านมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ ดังใจความว่า

“...ครั้งนั้น ท้าวกือนาได้ยืมข่าวสาส์นอันอุดมมาถึงเมืองแห่งตนดั่งนั้น ท้าวก็มีใจชมชื่นตื่นด้วยศรัทธา ก็ให้ตีกลองป่าวบอกกล่าวแก่ชาวเมืองทุกคน ให้ชวนขวายนาควงดอกไม้คันธะ ปัญจคุริยดนตรี มีก้องทั่วท้องทั้งเมือง ก็ชวนหญิงชายายเป็นหมู่เป็นคู่ขบวนไปตามพระยา...”

จากเอกสารโบราณดังกล่าว จะเห็นว่าดนตรีมีบทบาทในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและกษัตริย์มานานแล้ว ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือการกล่าวถึง “ปัญจคุริยดนตรี” ในยุคสมัยของพระเจ้ากือนาของเชียงใหม่ (พ.ศ.1910-1931) ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันได้ว่าได้มีการใช้ดนตรีประกอบในพิธีกรรมตามแนวคิดแบบอินเดียในภูมิภาคแถบนี้กันแล้ว เพียงแต่ว่าในเอกสารไม่มีการกล่าวถึงรายละเอียดหรือลักษณะของการผสมวง คงกล่าวเฉพาะแต่เครื่องดนตรีที่นำมาบรรเลงในพิธีกรรมในสมัยนั้น ดังข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงเครื่องดนตรีในศิลาจารึกวัดพระยืน ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งได้กล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันกับที่ตำนานมูลศาสนากล่าวไว้ อ่านโดย น้า ทองคำวรรณ (2527: 168) ดังต่อไปนี้

บันทึก	คำจารึก	คำอ่านปัจจุบัน
	“...เขาตอกคอก	“...ข้าวตอกคอก-
24.	กไม้ไผ่ทนต์พิพาดคงพินคอง	กไม้ไผ่เทียน ตีพาทย์คังพินฆ้อง
	กลองปี่สรไน พิสนญชัย ท	กลองปี่สรไน พิสนญชัย ทะ-
25.	ทยดกาหลแตรสงฆมารกงสดาล	เทียด กาหล แตรสังฆมาน กังสดาล
	มรทงคเดือสยงเลือส	มรทงค์ ดงเดือด เสียงเลืศ
26.	สยงกอง อักทงคนรองโห้อ	เสียงก้อง อักทงคนรองโห้อ
	ดาสรทาน ทวทงนกรหริปู	ดาสะท้านทวทงนกรหริภู-
27.	ญไชยแล...”	ญชัยแล...”

อธิบาย

สรไน	ปีไหน [ปีที่มียี่สิบคู่ทำจากใบตาลหรือใบลาน ซึ่งเรียกกันได้ว่า หลายอย่างว่า สุร นัยปีไหน ปีโน ปีแน ฯลฯ]
พิสนญชัย	คำว่า"พิสนญ"น่าจะเป็นปีเสนงหรือเขนง ซึ่งขอมเรียกว่าเสนง ได้แก่ เขาวัว เขาควายเป็นไช้เป่า ชัยเป็นคำประกอบ[ทางเหนือ เรียกว่า "ตุ๊ด" ด้วยว่ามีเสียงดัง ตุ๊ด นั่นเอง]
ทะเทียด หรือสร	ตรงกับคำมครว่า "ทินทิม" กลองสองหน้า ใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง มือข้างหนึ่ง
กาหล	แตรวง
มาน	มี
กังสดาล	ระฆังวงเดือน
มรทงค์	ตะโพน (สันสกฤต – มฤทงค , มคร - มุทิงค)
ดงเดือด	เสียงดังมาก

(หน้า ทองคำวรรณ, 2527 : 168)

หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสังคมชาวเหนือในสมัยโบราณ ตั้งแต่ยุคทริภุญไชยและยุคล้านนา ได้มีการใช้คนตรีมาประกอบในพิธีกรรมศาสนาแล้ว เพียงแต่ลักษณะการผสมวงไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนเท่านั้น

คำว่า พาด หรือ พาทย ที่ปรากฏในจารึกนั้น ในความหมายของชาวลำปางแล้ว พาทยหมายถึง **ฆ้องวง** ซึ่งต่างจากชาวเชียงใหม่และลำพูนที่เรียกฆ้องวงว่า พาทยฆ้อง และเรียกกระนาดว่า พาทยไม้

คำว่าตีพาทยที่ปรากฏในจารึกวัดพระยืน หากใช้ความหมายอย่างชาวลำปางแล้ว ก็แสดงว่า อาณาจักรล้านนาเมื่อ 600 ปีก่อนได้มีวงตีพาทยเช่นเดียวกันกับอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรอยุธยา ซึ่งสามอาณาจักรดังกล่าว อาณาจักรสุโขทัยและอยุธยานับเป็นอาณาจักรที่ประวัติศาสตร์ได้มีการกล่าวถึงวงตีพาทยเครื่องห้าไว้อย่างชัดเจนว่ามีอยู่ในสมัยนั้น

เหตุผลเพิ่มเติมที่สนับสนุนถึงความเป็นไปได้ที่ล้านนามีวงตีพาทยคือ หลักฐานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาในสมัยนั้น ซึ่งเป็นที่ทราบดีแล้วว่าคนตรีมีบทบาทเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อศาสนาเจริญรุ่งเรืองก็พลอยทำให้การดนตรีพลอยเจริญตามไปด้วย ดังจะขอยกเอาบางตอนในหนังสือ เรื่องศาสนาในล้านนาไทยของ **แสง จันทรงาม** (2527: 79) ที่ได้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาครั้งนั้น ดังนี้

“...ในปี พ.ศ.1965 ระหว่างรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน มีพระชาวเชียงใหม่ 25 รูป ไปศึกษาภาษาบาลีและพระพุทธรูปในลังกา...เมื่อถึงเวลาอันสมควรพระทั้ง 25 รูปก็กลับคืนสู่บ้านเกิดพร้อมด้วยพระเถระชาวลังกา(สิงหล) 2 รูปคือ พระมหาวิกรมพาหุและพระมหาอุตตมปัญญา ทั้งหมดได้เข้าไปตั้งหลักอยู่ที่วัดป่าแดง... เหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในยุคนี้ก็คือ การทำสังคายนาตรวจทานพระไตรปิฎกที่วัดมหาโพธาราม(วัดเจ็ดยอด)ใน พ.ศ.1990 ภายใต้อำนาจของพระเจ้าติโลกราช...การสังคายนาคราวนี้ถือว่าเป็นครั้งแรกในดินแดนไทยและเป็นครั้งที่ 8 ของโลก...”

(แสง จันทรงาม, 2527 : 79)

หลักฐานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาอีกอย่างหนึ่งก็คือ จำนวนของเอกสารประเภทพัสสา และใบลานที่มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ซึ่งมีการคัดลอกต่อ ๆ กันมานับได้ร่วมหมื่นฉบับนั้น บางส่วนเป็นวรรณกรรมทางศาสนาที่เกิดจากการรจนาของนักปราชญ์ในสมัยยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทย นอกจากจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางด้านศาสนาแล้ว วรรณกรรมเหล่านี้ยังเป็นเอกสารที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นหนังสืออ้างอิงและเป็นตำราทางประวัติศาสตร์และภาษาบาลี เช่น **ชินกาลมาลีปกรณ์** (พ.ศ. 2060) **สังขยาปกาสะ** (พ.ศ. 2058) **ปัญญาสชาดก** (พ.ศ. 2038 - 2060) เป็นต้น (ลิขิต ลิขิตานนท์, 2527 : 83)

ดนตรีในยุคทริภุญไชย และยุคล้านนา เท่าที่สืบค้นได้ดังกล่าว จึงเป็นดนตรีที่มีบทบาทในวิถีชีวิตของสังคมในรูปของดนตรีในพิธีกรรมศาสนา

ยุคได้รับอิทธิพลจากดนตรีภาคกลาง

เมื่อ พ.ศ. 2330 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ได้พระราชทานแต่งตั้งให้บุตรของเจ้าชายแก้วหลานของเจ้าทิพย์ช้างคือ เจ้ากาวิละเจ้าเมืองนครลำปางให้ไปครองเมืองเชียงใหม่และให้เจ้าคำสมผู้น้องครองเมืองลำปาง และน้องรองลงมาได้เป็นเจ้าเมือง ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่สืบต่อกันมา ครั้นเมื่อสยามประเทศหมดยุคสมัยของเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้าเมือง พี่น้องจากตระกูลเจ้าทิพย์ช้างเมืองลำปางที่ได้ครองเมืองต่าง ๆ จึงได้รับพระราชทานนามสกุล อันเป็นต้นตระกูล ณ เชียงใหม่ ณ ลำพูน ณ ลำปาง และเชื้อเจ็ดตนดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ทั้งสี่หัวเมืองของสยามประเทศครั้งนั้น เชียงใหม่เป็นเมืองใหญ่มีความมั่งคั่งมากกว่าทุกเมือง ครั้นเมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสได้แผ่อิทธิพลมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ทั้งด้านการค้าและการเมืองในภูมิภาคแถบนี้ ผลของการเมืองสมัยนั้นได้ทำให้วัฒนธรรมทางด้านความบันเทิง ซึ่งนิยมกันในกรุงรัตนโกสินทร์แพร่หลายขึ้นไปยังหัวเมืองทางเหนืออย่างรวดเร็ว โดยเจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งมาเป็นตัวประกันและรับราชการกับราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์เป็นผู้นำขึ้นไปเผยแพร่

ความบันเทิงภายในคุ้มหลวงของชนชั้นสูง ที่ครึกครื้นด้วยเสียงมโหรี ปี่พาทย์ และละคอน ฟ้อนรำนั้น ได้มีคำกลอนโบราณว่าไว้หลายสำนวนด้วยกัน เป็นต้นว่า

สนุกเมืองฟ้า	มีกำเมฆกับฝน
สนุกเมืองคน	มีกำชื่นกับเหล้า
สนุกหมู่ท่านเจ้า	มีกำพิณพาทย์กลองวง
อธิบาย	กำ
ขึ้น	เนื้อสัตว์

(แก้วมา อำนาจผูก, 2543 : สัมภาษณ์).

ในคำขอของเก่าไม่ทราบนามผู้แต่งชื่อ “ตำนานพะเยาและคำขอคำเล่นเป็นแท้” ซึ่งอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้ปริวรรตไว้ มีอยู่ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงความสุขสนานของบ้านเมืองสมัยก่อนไว้ว่า

“.....

เหล่านมโหสรบตลบทั่วพื้น	โคลงซ้อยเหล่านับชอ
เสียงอ้ออสนุกตื่นต้อ	ทั่วธานีเทศท้อ
อุกขลุกลเสียงกลองสว่าค้อง	ภิกาคแก้วมโหรี...”

(อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2527 : 20)

ส่วนบทกลอน ที่ได้ถูกบันทึกอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน อันเกี่ยวกับวงดนตรีที่มีฆ้องกลอง มาผสมวาทะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมและความเชื่อของผู้คนว่าฆ้องและกลองหรือการดนตรีเป็นวิถีชีวิตของมนุษยชาติ ดังเช่น

เสียงฆ้องเสียงกลอง	เสียงมอคำข้าว
เสียงตุ้เจ้าเทศน์ธรรม	นั่นคือ...เสียงสวรรค์

(แก้วมา อำนาจผูก, 2542 : สัมภาษณ์)

จากความบันเทิงในคำหนักและในคุ่มหลวงของเมืองเหนือสมัยนั้น เป็นผลส่งให้มีนักดนตรีและครูดนตรีชาวเหนือที่มีชื่อเสียงอยู่ในวงการดนตรีไทย ดังที่หนังสือมานุกรมศิลปเพลงไทยในรอบ 200 ปี รัตนโกสินทร์ได้บันทึกไว้ ซึ่งขอคัดพระนามและรายชื่อบางส่วนมาเสนอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“พระราชยาเจ้าดารารัศมี (พ.ศ. 2416-2476) พระราชธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเจ้าแม่ทิพไกรสร เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ขณะเมื่อลงมาประทับในพระบรมมหาราชวัง พระราชยาฯ ได้เชิญครูดนตรีไทยเข้าไปสอนถึงในวัง เช่น ครูซ้อย สุนทรวาทิน(จักษุพิการ) โดยมีหลวงบรรเลงเลศเลอ(กร กรวาทิน เป็นผู้ส่งเข้าไปในวัง) ครูหม่อมผิว มานิตยกุล พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) นอกจากนี้ยังได้ส่งคนจากคำหน่อกออกไปเรียนดนตรีไทยนอกเขตพระราชฐานกับครูดนตรีคนอื่น เช่น หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) หม่อมเจริญ พาทยโกศล ที่บ้านจางวางทั่ว พาทยโกศล ต่อร้องเพลงกับคุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ เป็นต้น

พระญาติของพระราชยาฯ ที่เรียนดนตรีไทยจนเป็นนักดนตรีและครูดนตรีที่มีชื่อเสียงต่อมา ได้แก่ เจ้าบัวชุม ณ เชียงใหม่ เจ้าเทพกัญญา บุณนิพิมพ์ เป็นต้น

พระราชยาฯ ทรงถนัดบรรเลงจะเข้ และทรงซอด้วงอีกด้วย ลูกศิษย์ของท่านต่อมา คือ เจ้าโสภา เพ็งพุ่ม เจ้าเครือแก้ว ณ เชียงใหม่

คุณูปการของพระราชชายาฯ ที่มีต่อการดนตรีไทยอีกประการหนึ่งก็คือ ได้นำครูดนตรีและละคอนจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปประจำที่คุ้มหลวงเชียงใหม่ เช่น ครูรอด ครูชั้น อักษรทับ และครูฉัตร ครูซ่อ สุนทรวาทิน เป็นอาทิ ครูดนตรีทั้งสี่ท่าน นับเป็นกำลังสำคัญในการถ่ายทอดดนตรีไทยในเชียงใหม่ โดยมีบางส่วนได้แผ่มาถึงจังหวัดลำปางด้วย

พระราชชายาฯ ได้นิพนธ์เพลงไว้หลายเพลง เช่น เพลงน้อยใจยา ซึ่งได้รับความนิยมนำมาร้องและฟ้อนรำกันตราบนานเท่านานนี้” (จรรยาพร สุเนตรวรกุล, 2532 : 91-92)

“เจ้าเทพกัญญา (ณ เชียงใหม่)บุรณพิมพ์(พ.ศ. 2423-2503) บุตรีของเจ้าอุตรการโกศล ได้ติดตามเจ้าจอมมารดาทิพย์เกษร มาอยู่ในวังหลวงตั้งแต่อายุได้ 12 ปี เจ้าเทพกัญญา เคยเป็นครูดนตรีในตำหนักของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เป็นครูซอสามสายที่เคยถวายต่อทางซอสามสายให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ศิษย์ที่มีชื่อเสียงของเจ้าเทพกัญญาได้แก่ พระยาภูมิเสวิน(จิตร จิตตเสวี) คุณบุญผ่อง วิเศษพันธุ์” (จรรยาพร สุเนตรวรกุล, 2532 : 115)

“เจ้าบัวชุม ณ เชียงใหม่ (พ.ศ. 2429 – ไม่ทราบปีถึงแก่กรรม) บุตรีของเจ้าดวงทิพย์ ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระบิดาของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ได้ติดตามพระราชชายาฯ มาอยู่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุเพียง 7 ขวบ เป็นลูกศิษย์ของครูซ้อย สุนทรวาทิน หม่อมผิว มานิตยกุล เป็นผู้ที่มีฝีมือในการเล่นจะเข้ และเครื่องสายอื่น ๆ เคยได้เรียนออร์แกนจากเจ้าพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และเรียนดนตรีสากลจากหม่อมชาวยุโรปชื่อเบลล่า” (จรรยาพร สุเนตรวรกุล, 2532 : 137-138)

“เจ้าสุนทร ณ เชียงใหม่ (พ.ศ. 2461-2529) มีความสามารถเล่นดนตรีพื้นเมืองได้ดีตั้งแต่อายุยังน้อย ต่อมาได้เรียนดนตรีไทยกับ ครูรอด อักษรทับ ครูซ่อ และครูฉัตร สุนทรวาทิน จนสามารถเล่นเครื่องสายไทย และขับร้องเพลงไทยได้อย่างดี ต่อมาได้เป็นอาจารย์สอนดนตรีไทยและพื้นเมืองในวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ประดิษฐ์และเป็นแหล่งผลิตเครื่องดนตรีไทยและพื้นเมืองที่สำคัญของเชียงใหม่” (พูนพิศ อมาตยกุล, 2532 : 289)

จากพระนามและรายชื่อนักดนตรีดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความนิยมในวัฒนธรรมการดนตรีแบบรัตนโกสินทร์ของคุ้มหลวงเชียงใหม่อย่างชัดเจน ส่วนทางคุ้มหลวงลำปางนั้น หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับวงดนตรีปี่พาทย์ของเจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ก่อนเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตย์(2400-2465) ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครคนสุดท้ายไม่สามารถสืบค้นได้ พบแต่เพียงรูปภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดนาแสง อำเภอ

เกาะคา แสดงถึงดนตรีแห่ในขบวนกรีธาทัพ ส่วนจิตรกรรมฝาผนังที่วัดเวียง อำเภอเถิน ซึ่งมีการเขียนซ้ำทับของเดิม นั้น เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีการบอกชื่อช่างเขียนและวันเดือนปีเอาไว้

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเวียง อำเภอเถิน มีข้อสันนิษฐานในชั้นต้นเกี่ยวกับอายุของภาพได้สองทางคือ ทางแรก สันนิษฐานว่าภาพนี้คงมีอายุไม่นานนัก เนื่องจากว่าภาพวงปีพาทยที่วัดเวียงนั้นมีขนาดผสมวงอยู่ด้วย ซึ่งเป็นที่ทราบกันทั่วไปแล้วว่า ดั้งเดิมของวงปีพาทยเมืองเหนือ นั้นไม่มีระนาดผสมวง ดังนั้นภาพนี้จึงน่าจะเขียนขึ้นในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ส่วนข้อสันนิษฐานประการต่อมาเป็นข้อขัดแย้งกันกับข้อแรกคือ ภาพเหล่านี้ อาจเขียนมานานแล้ว อาจเขียนภาพเหล่านี้ก่อนที่ระนาดจะแพร่เข้ามาสู่วงปีพาทยพื้นเมืองก็มีทางเป็นไปได้ เหตุผลก็คือ การถ่ายภาพหรือการเขียนภาพถึงเหตุการณ์ต่างๆ ก็คือการบันทึกประวัติศาสตร์ของสังคมอย่างหนึ่ง ดังนั้นภาพวงปีพาทยที่มีระนาดผสมที่วัดเวียง อำเภอเถิน คือภาพบันทึกความทรงจำของช่างเขียนที่ได้ไปเห็นวงปีพาทยแบบนี้ที่กรุงเทพฯ มิได้หมายถึงวงปีพาทยของเมืองเหนือแต่อย่างใด ภาพนี้จึงอาจมีอายุไม่น้อยกว่า 60 ปีมาแล้วก็อาจเป็นไปได้

ครั้นเมื่อสยามประเทศได้สร้างทางรถไฟมาถึงเมืองลำปางเมื่อ พ.ศ. 2458 และถึงจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2460 ทำให้การคมนาคมสะดวกสบายขึ้นการเดินทางการขนส่งสัมภาระเป็นไปด้วยความรวดเร็ว เป็นผลส่งให้ลำปางกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภาคเหนือมีผู้คนผ่านเข้าออกเมืองลำปางจำนวนมาก ทำให้เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองลำปางและจังหวัดใกล้เคียงเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งวงปีพาทยของเมืองเชียงใหม่และลำพูน ได้รับอิทธิพลจากดนตรีภาคกลางจนทำให้เกิดการประยุกต์วิธีการบรรเลง การผสมวง และการใช้เครื่องดนตรีจากปีพาทยของกรุงเทพฯ มาใช้ในปีพาทยพื้นเมือง จนทำให้นักดนตรีวงปีพาทยของลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และเชียงราย เรียกวงปีพาทยของเชียงใหม่และลำพูน ว่า “วงละม้ายได้” เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านดนตรีของเมืองเหนือ จนมองเห็นความแตกต่างของวงปีพาทยระหว่างวงปีพาทยเชียงใหม่และลำพูน กับเมืองอื่น ๆ ที่มีลำปางเป็นแกนนำ สามารถนำมากล่าวได้ว่า

ความบันเทิงในคุ้มหรือวังของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มีวงปีพาทยและการละคอนส่วนคุ้มหลวงนครลำปางไม่มี เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตกลับไปส่งเสริมวงดนตรีแบบโยชวาติตหรือแตรวงสำหรับใช้ในกิจการทหาร (ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2535 : 39) เจ้าบุญวาทย์ฯ ได้อุทิศที่ดินให้แก่ราชการ ปัจจุบันคือ มทบ. ที่ 32 ก่ายสุรศักดิ์มนตรี

วงปีพาทยของเจ้าบุญวาทย์ฯ คือวงปีพาทยวัดปงสนุก นายนวน มหามิตร ได้เล่าว่า “วงปีพาทยที่เจ้าบุญวาทย์ฯ ใช้ในพิธีกรรม คือวงวัดปงสนุก” (นวน มหามิตร, 2542 : สัมภาษณ์) ซึ่งมีฐานะ

เป็นเพียงวงดนตรีวัด เทียบกับวงปี่พาทย์ของคุ้มหลวงเชียงใหม่ซึ่งเป็นนักดนตรีที่มีอาชีพเล่นดนตรีอย่างเดียว มีหน้าที่บรรเลงเพลงประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประกอบการแสดงโขน ละคร ต่างกับวงปี่พาทย์ลำปางที่มีฐานะเป็นเพียงวงดนตรีพื้นบ้านเท่านั้น

วงปี่พาทย์ของเมืองเชียงใหม่และลำพูนได้รับอิทธิพลจากปี่พาทย์แบบรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดข้อแตกต่างไปจากวงปี่พาทย์ของลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย พะเยา กล่าวคือ กระสวนจังหวะของปี่พาทย์เชียงใหม่ใช้ฉิ่งกับฉาบคุมจังหวะ ส่วนปี่พาทย์ลำปางและจังหวัดอื่นใช้สังข์กับสว่าคุมจังหวะ โดยต่างมีรายละเอียดในการเล่นและการตีสังข์และสว่าไม่เหมือนกัน ปี่หรือแนของเชียงใหม่และลำพูนจะมีรู 7 รู (คล้ายปี่มอญ) ส่วนของลำปางและจังหวัดอื่นๆ แ่นจะมีรู 6 รู

“เจ้าบุญวาทย์ฯ ได้ให้การอนุรักษ์วงปี่พาทย์แบบดั้งเดิมทางอ้อม โดยใช้วิธีสนับสนุนพิธีกรรมการฟ้อนผี โดยการ “ฮ่อมเงิน” หรือให้เงินช่วยเป็นค่าใช้จ่ายแก่ผามต่าง ๆ ที่มา “ช่วย” หรือแจ้งข่าวการฟ้อนผีให้แก่ท่าน ด้วยการส่งเสริมพิธีกรรมการเลี้ยงผีของเจ้าบุญวาทย์ฯ ได้เป็นผลส่งให้วงปี่พาทย์เมืองลำปาง สามารถรักษาเพลงเก่า และธรรมเนียมการบรรเลงแบบโบราณเอาไว้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากการฟ้อนผีเมื่อบางผามที่เคร่งในจารีต ตลอดเวลาของพิธีกรรมตั้งแต่เช้าจรดเย็น จะไม่ยอมให้บรรเลงเพลงอื่นนอกเหนือจากเพลงพิธีกรรมซึ่งมีเพียง 4 เพลงเท่านั้น” (ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2535 : 89) ผลสืบเนื่องมาจากการส่งเสริมประเพณีการฟ้อนผีของเจ้าบุญวาทย์ฯ ทำให้เมืองลำปางทุกวันนี้ได้ชื่อว่า เป็นจังหวัดที่มีประเพณีการฟ้อนผีหรือมีผามฟ้อนผีมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือ (ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2538 : 83)

ความบันเทิงแบบมโหรีปี่พาทย์และการละคอนฟ้อนรำในคุ้มหลวงเมือง ลำปางก็มีการจัดให้มีขึ้นเป็นครั้งคราว โดยใช้วิธียืมหรือจัดจ้างคณะละคอนของคุ้มหลวงเชียงใหม่มาแสดงอยู่เสมอ

เนื่องจากจากชนชั้นสูง หรือผู้มีฐานะในกรุงเทพฯ ได้เปลี่ยนมาใช้รถยนต์ และมีระบบขนส่งมวลชนโดยใช้รถราง และรถลากแทนรถม้า เมื่อรถไฟจากกรุงเทพฯ มีมาถึงนครลำปาง ก็ได้ขนย้ายรถม้ามาลงตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดรถม้าก็เป็นยานพาหนะที่จำเป็นสำหรับเมืองลำปางในสมัยนั้น เนื่องจากลำปางเป็นเมืองชุมทางและเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในยุคนั้น โดยเป็นแหล่งพักสินค้าขาขึ้นและขาออกของเมืองต่าง ๆ บนเส้นทางสายเหนือจากลำปางไป พะเยา เชียงราย และเชียงตุง นอกจากนี้ลำปางยังเป็นเมืองที่มีบริษัททำไม้ของชาวต่างประเทศอยู่เป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการจ้างงานต่าง ๆ ทำให้เศรษฐกิจของลำปางในยุคนั้นดีกว่าหัวเมืองอื่น ๆ อีกมาก อันเป็นผลส่งให้วงปี่พาทย์ได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนมากขึ้น เช่น การมีบทบาทในการเป็นดนตรีประกอบงานบุญทางศาสนา งานประเพณีฟ้อนผี และงานศพของผู้มีฐานะดี ซึ่งเป็นข้อสังเกตได้อีกอย่างหนึ่งว่า เหตุใดวงปี่พาทย์จึงมีชุกชุมเฉพาะในเขตเวียงและรอบชานเมืองลำปางในยุคนั้น

ยุคทองของวงปีพาทย์พื้นเมือง

เมื่อรัฐบาลได้มีการสร้างถนนจากกรุงเทพฯ ผ่านลำปางมุ่งตรงไปเชียงใหม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในขณะนั้น เรียกว่าถนนพหลโยธิน การมีทางคมนาคมที่สะดวกขึ้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางวัฒนธรรมการดนตรี ซึ่งสามารถประมวลได้ 2 แนวทางคือ

1. เกี่ยวกับความเจริญและการเผยแพร่ดนตรีปีพาทย์

ความสำคัญของถนนพหลโยธิน ที่เกี่ยวกับความเจริญและการเผยแพร่ดนตรีปีพาทย์ คือ เป็นเส้นทางสำคัญในการเผยแพร่ดนตรีวงปีพาทย์ จากเขตเวียงลำปางออกสู่เขตรอบนอกคืออำเภอต่าง ๆ ที่ถนนพหลโยธินผ่าน เช่น อำเภอเกาะคา อำเภองาว และออกสู่ต่างจังหวัด คือ อำเภอพะเยา อำเภอนาน และอำเภอเมืองเชียงราย โดยนายเต้า ไชยรุ่งเรือง และผู้ร่วมงานเป็นผู้นำไปเผยแพร่ ดังความละเอียดที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นของบทนี้แล้ว

นอกจากเหตุการณ์ที่นายเต้า ไชยรุ่งเรืองได้ออกไปเผยแพร่การดนตรีปีพาทย์แบบลำปางไปยังอำเภออื่น ๆ แล้ว ถนนพหลโยธินยังเป็นเส้นทางสำคัญของการเผยแพร่ระนาด ไปกับวงปีพาทย์ของครูเต้า ไชยรุ่งเรืองอีกด้วย คนสำคัญที่นำเอาระนาดมาเผยแพร่ที่ลำปางคือ ครูสิงห์คำ มาคำจันทร์ นักระนาดเอกชาวบ้านป่าหั่ว จังหวัดลำพูน ศิษย์ของครูรอด อักษรทับ แห่งคุ้มหลวงนครเชียงใหม่ ซึ่งสามารถสรุปคำบอกเล่าของญาติที่ใกล้ชิด คือนายจรูญ มาคำจันทร์ น้องของครูสิงห์คำได้ดังนี้

“...ครูสิงห์คำ มาคำจันทร์ เป็นมือระนาดศิษย์ครูรอด อักษรทับ ได้ตระเวนเล่นระนาดเอกไปกับคณะลิเกทั่วภาคเหนือ ในยุคที่ลิเกเป็นความบันเทิงที่แพร่หลายทั่วประเทศในขณะนั้น เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองอาชีพการเป็นมือระนาดในคณะลิเกต้องสะดุดลง ครูสิงห์คำก็ได้งานใหม่เป็นผู้ส่งเนื้อสัตว์ให้แก่กองทหารญี่ปุ่น ครั้นสงครามเลิกแล้วก็ได้ประกอบอาชีพเป็นคนขายเนื้อวัว ควาย และหมู โดยมีบ้านอยู่ที่สี่แยกถนนพระแก้ว เชียงพานรัชฎาฝั่งตำบลเวียงเหนือ อันเป็นคลินิกหมอพิษะฐูในขณะนี้ ต่อมาได้ย้ายมาปลูกบ้านติดกับเชิงสะพานรัชฎา นอกจากความสามารถในเชิงระนาดแล้ว ครูสิงห์คำยังเป็นกรูเพลงไทยของนักดนตรีในจังหวัดนี้ และเป็นผู้นำเอาระนาดมาเผยแพร่สู่วงการปีพาทย์เมืองลำปาง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นมือระนาดให้แก่วงต่าง ๆ ในขณะนั้น คือ วัดปงสนุก วัดช่างแต้ม วัดนางเหลียว และวัดพิชัย ทั้งนี้ได้มีการคบหาชอบพอกันเป็นพิเศษกับครูเต้า ไชยรุ่งเรือง สล่านเฒ่าฝีมือดีในยุคนั้น บ้านของครูสิงห์คำ มาคำจันทร์ นอกจากจะเป็นบ้านดนตรีแล้ว ยังเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องดนตรีโดยเฉพาะระนาดเอก และระนาดทุ้มอีกด้วย” (จรูญ มาคำจันทร์, 2542 : สัมภาษณ์)

วงปีพาทย์ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางได้รับความนิยมจากชุมชนทุกชุมชน เป็นผลให้เกิดมีดนตรีปีพาทย์พื้นเมืองประจำวัดหรือประจำหมู่บ้านเกือบทุกหมู่บ้าน

2. เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรม

จากความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นผลส่งให้วงปีพาทย์ขยายตัวออกไปทุกชุมชนอย่างกว้างขวาง ปีพาทย์พื้นเมืองได้เข้าไปมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของประชาชนมากขึ้น เป็นต้นว่างานประเพณีของวัด งานบุญต่าง ๆ ประเพณีฟ้อนผี และประเพณีงานศพ และวงปีพาทย์พื้นเมืองมีบทบาทสำคัญคือ ในประเพณีงานศพหรือการฃาปนกิจศพของชาวเหนือ จากการศึกษพบว่าแต่เดิมนั้นการจัดงานศพแบบทำกันอย่างเอิกเกริก โดยมีการสร้างเมรุหรือที่ชาวเหนือเรียกว่าปราสาทสำหรับวางหีบศพ และมีดนตรีปีพาทย์มาประกอบในพิธีกรรมนั้น มีเฉพาะแต่งงานศพของเจ้านาย ชนชั้นสูง และพระภิกษุสงฆ์ที่สำคัญเท่านั้น สำหรับชาวบ้านทั่วไปแม้จะมีฐานะดีปานใด ก็จะไม่จัดงานศพอย่างใหญ่โตเทียมเจ้า ดังที่ **อภิธาน สมใจ** ได้กล่าวถึงเรือนสำหรับปลงซากศพคนตาย ในหนังสือเรื่อง งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลักษณ์ ตู้ไม้ศพ (2541 : 90) ไว้ว่า

“ปราสาทกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ต้องมีเสาอย่างน้อยตั้งแต่ 12 ต้นขึ้นไป จนถึง 24 ต้น หลังคามีจั่วทั้ง 4 ด้าน แต่ละจั่วยังซ้อนกันขึ้นอีกหลายชั้น (3-5-7-9 ชั้น) มีเครื่องหลังคา มียอด มีช่อฟ้า ใบระกา จึงถือเป็นการสมควรแก่สถานภาพ ศพเศรษฐี มหาเศรษฐี คหบดี คนชั้นกลางที่เป็นสามัญธรรมดา จะมีแบบไม้ศพต่างหาก เรียกกันว่า “ไม้หลังกลาย” คือไม่มีลักษณะเป็นปราสาทเต็มที่มีเสาได้ 8 ต้น หลังคาไม่มียอด ศพของคนสามัญจะลากไม้ไม่ได้ จะแห่เครื่องดนตรีประกอบก็ไม่ได้ ถือว่า “จี๊ด” ผิดประเพณี การนำศพไปเผาที่ป่าช้าต้องใช้วิธีหามไป สำหรับชาวบ้านหรือไพร่ทั่วไป ก็มีไม้ศพเรียกตามภาษาช่างว่า “แบบไม้กาจ” คือมีเสาเพียง 6-8 ต้น มีหลังคาแต่ไม่มีจั่ว หลังคาเป็น “เมวควบ” ศพคนสามัญชาวบ้านชาวไพร่ ชักลากไม้ไม่ได้ แห่ดนตรีไม่ได้ ถือว่า “จี๊ด แพ้บ้านแพ้เมือง” ถ้าศพใดขึ้นทำเชือกกันว่าความฉิบหายวายวอดจะตกแก่ญาติมิตรลูกหลานที่อยู่ข้างหลัง” (อภิธาน สมใจ, 2541 : 90)

จากการสัมภาษณ์ นายคำ ดีมาก (69ปี) ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นสรวัดรำนันตำบลเมืองมายอำเภอแจ้ห่ม มาร่วม 29 ปี ได้เล่าถึงชุมชนแห่งนี้ซึ่งถูกปิดมานานอันเนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก กล่าวคือเป็นตำบลที่เพิ่งมีถนนลาดยางไปถึงเมื่อ พ.ศ. 2542 นี้เอง นายคำ ดีมาก ได้เล่าถึงสภาพหมู่บ้านและงานศพพอสรุปได้ว่า

“...สภาพของหมู่บ้านไผ่ป่งตั้งแต่พ่อยังน้อยนั้น หนทางในหมู่บ้านมีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่อ กว้างแค่อลื้อเกวียนเดินได้ กว่าจะมีถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ก็เพิ่งจะมีในสมัย อบต. มาไม่นานนี้เอง ก่อนจะมีถนนคอนกรีต ในหมู่บ้านก็ได้ขยายถนนให้กว้าง โดยผู้ใหญ่บ้านได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านช่วยรื้อบ้านเข้ามาถึง 3 หนแล้ว

สมัยก่อนนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้นก็ใช้เพียงศาลกะลา(เสื่อสานจากไม้ไผ่สำหรับใช้ตากข้าวหรือเมล็ดพืช) มาห่อหุ้ม ทำคานหามไปฝังที่ป่าช้าของหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อชาวบ้านได้ไปเห็นบ้านอื่นเขาจัดงานศพใหญ่โต ก็เอาอย่างโดยมีการทำปราสาทให้ผู้ตาย ส่วนการเผานั้นก็เผาสดตรงหัวไร่ปลายนาของผู้ตาย หรือของญาติตามสะดวก หากไปเผาที่ป่าช้าก็เผาโดยยังไม่มีที่ให้เผา(เชิงตะกอน)อย่างที่เป็นอย่างเช่นทุกวันนี้

แม้แต่พิธีกรรมทางศาสนาอย่างปัจจุบัน สมัยก่อนนั้นก็มิมีพระสงฆ์ไม่ครบอย่างทุกวันนี้ บางศพก็ไม่มีพิธีกรรมศาสนาแต่อย่างใด หากจะทำบุญก็ทานขันข้าวไปหาYTEศกาลปีใหม่ เข้าพรรษา หรือออกพรรษาเอา

ทุกวันนี้งานศพก็ทำเหมือนที่ในเวียง ผู้ใดฐานะดีก็จัดงานศพอย่างใหญ่โต มีการสร้างปราสาทใช้ดนตรีแห่แหน ครั้นยังเป็นหนทางดินแดง(ลูกรัง) ก็จ้างดนตรีมาจากแจ้ห่มหรือในเวียงเดียวกันก็มีวงพาทย์ประจำหมู่บ้านแล้ว” (คำ ดีมาก, 2542 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 1 เรือนไม้(ปราสาทใส่โลงศพ) สำหรับสามัญชนในปัจจุบัน

ภาพ 2 ปราสาทใต้โลงศพแบบจตุรมุข ที่ลำปาง (2543)
สำหรับผู้มีบรรพชาศิกดิ์ ตามคติความเชื่อแบบเก่า
ปัจจุบันสามัญชนใช้แพร่หลายทั่วไป

งานศพในตำบลบ้านฟ่อนก็เช่นเดียวกันกับท้องถิ่นอื่น ๆ ของภาคเหนือ ฟังจะทำการอย่างใหญ่โตเมื่อไม่กี่ปีนี้เอง สังเกตได้จากภาพงานศพของผู้มีฐานะดีในบ้านฟ่อนในยุคก่อน ก็ได้สร้างเรือนไม้ศพทรงปราสาทแบบจตุรมุขเช่นในปัจจุบัน

สำหรับคนตรีปี่พาทย์ที่นำมาประกอบงานศพนั้น แต่เดิมก็ได้มีการประกอบแต่อย่างใด แม้แต่งานบุญในหมู่บ้านก็มีเพียงวงตกลีง ซึ่งมีแต่กลองแอว กลองตะหลดปด ฆ้องอ้อย ฆ้องโหยัง สว่าและสิ่งแห่ประกอบกันแค่ฆ้องกลอง ยังไม่มีแนมาเป่าเดินทำนองให้ ประวัติการมีวงพาทย์ประจำวัดหรือประจำบ้านฟ่อนนั้น จากคำบอกเล่าของ พ่อหนานหมอก อินผูก ซึ่งได้เล่าถึงเหตุการณ์ขณะยังบวชเป็นสามเณร อยู่ที่วัดบ้านฟ่อน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2478 ว่า

“...ในสมัยที่ครูบาธรรมชัย เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านฟ่อนในขณะนั้น วัดบ้านฟ่อนมีวงตกลีงสำหรับไว้แห่ในงานบุญของวัดอยู่แล้ว เมื่อทางวัดและคณะศรัทธาชาวบ้านไปร่วมงานศีลงานบุญต่างถิ่น ก็ได้เกิดความคิดขึ้นมาว่า วัดบ้านฟ่อนควรจะมียังคนตรีหรือวงพาทย์ไว้ประจำวัด ซึ่งครูบาธรรมชัยก็ได้พูดว่า บ้านเฮาก็เป็นบ้านใหญ่บ้านหลวงเวลามีงานกินงานทานก็มีแคว่งตกลีง บ่มีวงพาทย์มาแห่ วัดก็

มีเงินอยู่ 300-400 บาท ถ้าหากอยากมีวงพาทย์ไว้เป็นวงของวัดก็อยากให้ศรัทธาชาวบ้านช่วยกันฮีบกันฮอมเงินขึ้นมา

จากคำปรารภของครูบาธรรมชัย เป็นผลให้พ่อหลวงตา บุญสูง พ่อหลวงแก้ว และผู้ใหญ่ (บ้าน) บุญธรรม แก้วบุญเรือง ร่วมมือกันเป็นเจ้าเป็นผู้นำ ช่วยกันรวบรวมเงินทองจากศรัทธาชาวบ้าน ได้ 500 บาทมาสมทบกับเงินของครูบาธรรมชัยที่มีอยู่แล้ว นำไปจัดซื้อเครื่องดนตรี และจ้างครูคำชาวลำพูน ซึ่งมาเป็นคนระนาดเล่นลิเกอยู่ที่ห้าแยกเชียงราย (ต.สวนดอก ในตัวเมือง) มาหัดเป็นพื้นฐานไว้

ต่อมาได้จ้างสละแนจากบ้านม้า (ตำบลปงแสนทอง) คือ พ่อหนานปัญญา เป้าแนหน้อย พ่อคำ เป้าแนหลวง และให้เป็นครูสอนเพลงพื้นเมืองด้วย ตอนแรกหัดอยู่ 3 เพลง คือ เพลงปราสาทไหว เพลงมอญ (พื่อนผี) เพลงมวญ ก็สามารถรับงานแถวบ้านได้ จากนั้นเมื่อทางวงดนตรีสะสมเงินได้บ้างแล้ว ก็จ้างต่อเพลงไปเรื่อย ๆ จนสามารถรับงานแห่ต่างบ้านได้ ขณะนั้นผมยังเป็นสามเณรอยู่ที่หัดดีกลองไปกับเขาด้วย เพลงที่ตียากคือ เพลงมอญ มั่นยากจนต้องตามไปให้พ่อหนานปัญญาและพ่อคำช่วยสอนให้...” (นายหมอก อินผูก, 2543 : สัมภาษณ์)

ใกล้กับบ้านฟ่อน คือตำบลศาลา อำเภอกะลา ก็ได้มีการตั้งวงดนตรีคณะ “ศาลาดงลาน” และคณะ “ศาลาไชย” ซึ่งเป็นวงดนตรีประจำวัดของหมู่บ้าน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 โดยวงศาลาไชยมีนายก้อง จงใจ นายมูล สุติน และนายแสน สาบคำ เป็นแกนนำ มีพ่อสละน้อย สมตันบุตร จากวัดปงสนุกเป็นครูสอน ส่วนวงศาลาดงลาน มีนายสม แสนธิการ นายสุคำ ขัดทะเสมา และพ่อหนานกิม เป็นแกนนำในการก่อตั้ง โดยมีพ่อสละเต้า ไชยรุ่งเรืองจากวัดช้างเผือกเป็นครูสอน

“ปัจจุบันทั้งสองคณะเป็นวงพาทยที่มีชื่อเสียงของจังหวัดลำปาง แต่ยังคงมีความผูกพันกับวัดซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของวง” (สมบูรณ์ มะโนธรรม, 2543 : สัมภาษณ์)

ยุคได้รับอิทธิพลจากเพลงไทยสากล

ถนนพหลโยธินเส้นทางคมนาคมสายหลักของประเทศจากกรุงเทพฯ ผ่านลำปางขึ้นไปสู่จังหวัดเชียงราย (ทางหลวงสาย 1) ต่อมาได้ขยายเส้นทางแยกจากลำปางขึ้นไปจังหวัดเชียงใหม่ (ทางหลวงสาย 11) เมื่อประมาณ พ.ศ. 2510 อันเป็นก้าวสำคัญของทางหลวงประเทศไทยที่ได้พัฒนาเป็นแอลฟัสต์คอนกรีต โดยมีความกว้างของถนนมากกว่าเดิม เรียกกันในยุคนี้ว่าถนนไฮเวย์

ช่วงของความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่มีทางหลวงแบบไฮเวย์ของจังหวัดลำปาง ได้ส่งผลให้ลำปางมีหน่วยงานของราชการและรัฐวิสาหกิจ เช่น สำนักงานศูนย์ประชาสัมพันธ์เขต 3 กองบัญชาการตำรวจภูธร 3 ธนาคารชาติประจำภาคเหนือ โรงเรียนตำรวจภูธร 5 โรงงานไฟฟ้าแม่เมาะ และสถาบันการศึกษาระดับวิทยาลัย ซึ่งต่อมาสถานศึกษาเหล่านี้ได้ขยายเป็นระดับอุดมศึกษาในที่สุด เช่น วิทยาลัยครูลำปาง(สถาบันราชภัฏ ลำปาง) วิทยาลัยเกษตรแม่วัง (สถาบันเทคโนโลยี ราชมงคล ลำปาง) วิทยาลัยพลศึกษาลำปาง โรงเรียนผดุงครรภ์ (วิทยาลัยพยาบาลเขลางค์นคร)และมีสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นได้แก่ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนीलำปาง วิทยาลัยโยนก

ส่วนหน่วยงานสำคัญที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงนั้น คือฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนาม จังหวัดลำปางก็เป็นอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งสหรัฐอเมริกาได้ใช้เป็นที่ตั้งของสถานีกาชาดในกิจการทหาร ซึ่งมีแคมป์อยู่ที่อำเภอเกาะคา และอำเภอน้ำเจ็ด ในขณะนั้น

ตัวอย่างอันเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง ในระยะนั้น คือแต่ละหมู่บ้านได้มีการตั้งวงปี่พาทย์ประจำหมู่บ้านขึ้นมา เพื่อบริการงานประเพณีของวัดและหมู่บ้านของตน ซึ่งพอดีกับยุคสมัยที่เพลงไทยสากลโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงลูกทุ่งกำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น

ดนตรีไทยสากลเพลงลูกทุ่งจึงเข้ามามีบทบาทต่อวงดนตรีปี่พาทย์พื้นบ้านของภาคเหนือได้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุว่าวงปี่พาทย์มีเพลงบรรเลงน้อยอยู่แล้ว เมื่อเพลงลูกทุ่งซึ่งมีทำนองเป็นดนตรีไทยที่มีสำเนียงหลากหลาย มีความไพเราะถูกหูชาวบ้าน เพลงลูกทุ่งจึงซึมเข้าไปอยู่ในวงการดนตรีพื้นบ้านจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างกลมกลืนยิ่ง ตัวอย่างเพลงลูกทุ่งซึ่งนิยมเล่นกัน เช่น รักจางบางปะกง(ทะเลบัว-เขมมอญบางขุนพรหม) สุรพลมาแล้ว(มอญดูดาว) กิ๊นอะไรถึงสวย (คันนารเชษฐ) ม่านมณฑล(ม่านมณฑล) เขมรไล่ควาย (เขมรไล่ควาย) อยากรักแม่ม่าย(เพลงเร็ว) สาวกาคินถิ่น ฟ้ารำ (ลาวลำปาง) ดวงสมพงษ์(สร้อยลำปาง) รักคนชื้อดืม ชวนน้องเข้านอน นุชบาอธิฐาน(ลาวเสียงเทียน) เป็นต้น

จากอิทธิพลของเพลงลูกทุ่ง ได้ส่งผลให้วงปี่พาทย์เหล่านี้นำเอากลองทอมบ้า มาผสมวงเพื่อจะได้ตีจังหวะ โบริโล่ ปี่กั้น และ ซ่า ซ่า ซ่าได้นัด จากนั้นจึงลามไปสู่การนำเอากลองชุดเข้ามาร่วมวง จนมาถึงช่วง พ.ศ. 2520-2530 จึงได้แข่งกันนำเอาเครื่องดนตรีสากลเช่น กีตาร์ เบสกีตาร์ ออร์แกน เครื่องดนตรีมือสองที่วงปี่พาทย์รับช่วงมาจากวงดนตรีร่วม ซึ่งเป็นการนำเอาเครื่องดนตรีมาในรูปของดิสโค เทรคเคลื่อนที่ของยุคนั้น

ขณะเดียวกันวงปี่พาทย์แบบอนุรักษ์ซึ่งรับใช้สังคมบางกลุ่ม โดยเฉพาะสังคมภายในตัวเมืองยังใช้วงดนตรีรูปแบบเดิม ส่วนวงปี่พาทย์แบบประยุกต์ซึ่งเป็นที่นิยมตามสังคมชนบทนั้น ก็ได้มีการแข่งขัน

ในเชิงธุรกิจกันอย่างจริงจัง เป็นต้นว่า บางวงลงทุนใช้เครื่องเสียง และแสงสีเข้ามาช่วย เพื่อสามารถแข่งกับความบันเทิง เช่น การฉายภาพยนตร์ในงานศพ ซึ่งนิยมกันตามชนบทหรือเขตชานเมือง

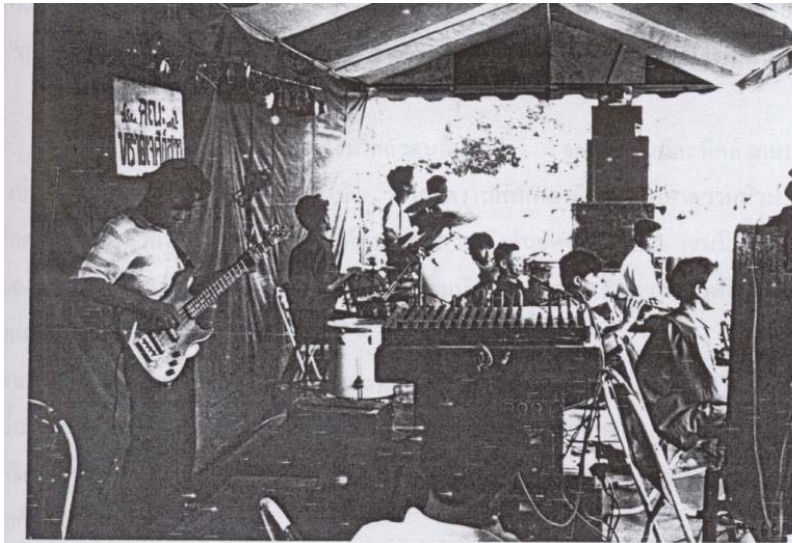
ความเจริญทางด้านวัตถุได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงที่บ้านเมืองมีเงินจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทยจำนวนมากจนเกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ มีการลงทุนก่อสร้างถาวรวัตถุมากมาย ชาวบ้านแข่งขันกันก่อสร้างบ้านเรือนอย่างสวยงาม ซื้อมอเตอร์ไซด์ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียง เนื่องจากมีเงินใช้กันอย่างคล่องมือ เพราะมีงานทำและมีรายได้ดี ถนนซูเปอร์ไฮเวย์ได้ขยายเข้ามาสู่จังหวัดลำปางตั้งแต่ พ.ศ. 2538 เป็นช่วงที่ดูเหมือนว่าเศรษฐกิจของประเทศจะเฟื่องฟู แต่แท้จริงกลับตรงกันข้ามเพราะ นั่นคือสัญญาณของการเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ในช่วงนั้นกระแสนิยมของวัยรุ่นมาแรงมาก คนรุ่นใหม่นิยมชมชอบและเข้ามาสู่วงการดนตรีไทยสากลมากขึ้น วงป๊อปปูล่าแบบประยุกต์ก็มีความคึกคักเพิ่มขึ้นเพราะนำเอาการแสดงออกของคนตรีวัยรุ่นเข้าไปผสม บางวงถึงกับเพิ่มนักร้อง ชาย หญิง จนถึงกับมีการเพิ่มหางเครื่องประกอบการแสดงดนตรี เพื่อให้เป็นที่ถูกใจของคนชอบม่วน หรือนักกินนักเที่ยวในงานศพ จนเป็นวงดนตรีที่สามารถให้ความบันเทิงได้ทั้งดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีลูกทุ่ง และดนตรียอดนิยม เสนอความบันเทิงในงานวัด งานบุญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศพ จนเป็นที่มาของคำว่า “มรณาคอนเสิร์ต” (ณรงค์ สมพิธิธรรม, 2538 : 14)

การมีวงดนตรีบรรเลงในงานวัดอาจจะไม่เป็นของแปลก แต่ความบันเทิงแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่หนังตลก ภาพยนตร์ ลีเก้ ในงานศพนับเป็นสิ่งที่น่าสนใจ จากการสังเกตพบว่า งานศพที่มีดนตรีแบบมรณาคอนเสิร์ต เจ้าภาพงานศพมักเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี บางแห่งจัดขึ้นตามกระแสนิยมหรือค่านิยมเพื่อแสดงถึงสถานะทางสังคมของเจ้าภาพ หรือของตระกูล บางแห่งมีวัตถุประสงค์ทางการเมือง แอบแฝง ให้นักการเมืองมาปรากฏตัว เป็นที่ชุมนุมหัวคะแนน หรือผู้มีบทบาทในท้องถิ่น หรือใช้เป็นเวทีแสดงสถานะภาพทางสังคมของนักการเมืองและผู้คนในท้องถิ่น โดยให้มีบทบาทในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การจุดธูป เทียนบูชาพระรัตนตรัย การจุดเทียนบูชาพระธรรม การถวายเครื่องไทยทาน การถวายปัจจัยพระสงฆ์ การทอดผ้าบังสุกุล ผ้าไตรบังสุกุล เป็นต้น

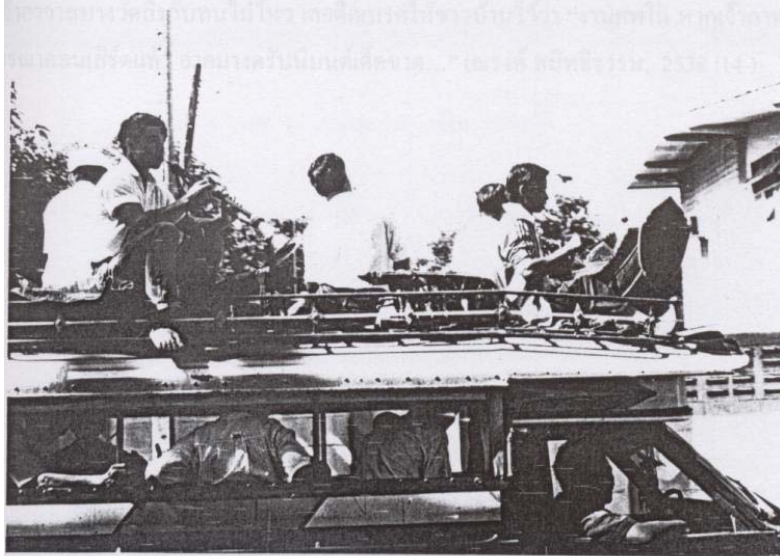
จากการศึกษาพบว่า การสวดอภิธรรม การแสดงดนตรี การมีดนตรีประกอบในพิธีกรรม มีผู้อื่นซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องเป็นญาติกับผู้เสียชีวิตยินดีออกค่าใช้จ่ายให้ โดยมีเงื่อนไขคือให้ยี้ระยะเวลางานศพออกไปอีกหลายวัน ผู้ที่อาสาเป็นเจ้าภาพให้ เช่น กลุ่มการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด บางครั้งอาจมีเจ้ามือการพนัน ซึ่งมีทั้ง ไฮโลว์ น้ำเต้าปูปลา ไพ่ อาศัยงานศพเป็นสถานที่ตั้งบ่อนการพนัน การบรรเลงดนตรีแบบ มรณาคอนเสิร์ต ในงานศพมีกิจกรรมดังนี้

วันก่อนงานฉาปนกิจศพ นักดนตรีนำเครื่องมาถึงบริเวณงานประมาณ 14.00 น. ถ้าเป็นวงดนตรีพื้นบ้านแบบอนุรักษ์อาจมาถึงช้ากว่านี้ เจ้าภาพจัดเตรียมที่ให้งวงดนตรี เช่นปรับที่ชิงฉาก วงดนตรีพื้นบ้านส่วนมากมีตั้งเตรียมมาวางเครื่องดนตรีอยู่แล้ว จึงสามารถตั้งวงดนตรีบนพื้นราบได้ หากบริเวณที่ตั้งวงดนตรีเป็นพื้นดินเจ้าภาพเพียงแต่รดน้ำให้ชุ่ม โดยเฉพาะหน้าเวทีดนตรีต้องรดจนโชกเพื่อจะได้ไม่เกิดฝุ่นยามเมื่อฟ้อนเต้น บางแห่งจัดโต๊ะอาหารสำหรับเตรียมเลี้ยงแขกไว้ด้วย หากเป็นงานศพตามจารีตเดิม ดนตรีจะประโคมงานเมื่อประมาณ 17.00 น หรืออาจช้ากว่านี้เล็กน้อย หยุดพักรับประทานอาหารแล้ว ทำการประโคมต่อไปจนถึงเวลาประกอบพิธีทางศาสนา หลังจากสวดอภิธรรมเสร็จ ดนตรีจะประโคมไปจนถึงเวลา 21.00 น บางแห่งอาจมีการบรรเลงแบบสละสลวยซึ่ง ไปจนถึง 23.00 น หรืออาจเร็วกว่านี้ ส่วนงานศพแบบมรณาคอนเสิร์ต การสวดอภิธรรมจะเปลี่ยนเวลาจากกลางคืนมาเป็นเวลาประมาณ 15.00-16.00 น หลังจากพิธีกรรมทางศาสนาเสร็จแล้ว ดนตรีประโคมเพลงพื้นบ้านประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นดนตรีสากลประโคมไปจนถึงเวลาประมาณ 18.00 น จึงหยุดพักรับประทานอาหารเย็น และเตรียมการแสดงดนตรีไทยสากลหลังจากรับประทานอาหารแล้ว เครื่องดนตรีพื้นบ้านยังคงตั้งอยู่อย่างเดิมเพื่อใช้ประโคมในพิธีกรรมทางศาสนาวันรุ่งขึ้น วงดนตรีไทยสากลจะเริ่มบรรเลงเวลาประมาณ 19.00 น เมื่อมีแขกเข้ามาร่วมงานและมีการรับประทานอาหาร โหมกหรือพิธีกรที่เจ้าภาพเตรียมไว้ทำหน้าที่ดำเนินรายการสลับการฟังดนตรี การฟ้อนเต้นโดยการเชิญแขกมาร้องเพลง การกล่าวปราศรัยของนักการเมือง หรือการบอกกล่าววันนัดหมายกิจกรรมในหมู่บ้าน แขกร่วมงานอาจหาความสำราญได้จากวงดนตรีหรือแม้กระทั่งเล่นการพนัน ที่อาจมีชุกซ่อนอยู่ในที่ลับตา ดนตรีเลิกบรรเลงประมาณ 24.00 น. หรืออาจเร็วหรือช้ากว่านี้ เป็นไปตามบรรยากาศ หากเจ้าภาพ ผู้ชม และนักดนตรี มีอารมณ์ร่วมกัน เวลาของความบันเทิงอาจเลยไปถึง 01.00 น. ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยเสริม เช่น สุรา อาหาร ความสามารถของวงดนตรี เครื่องเสียง เป็นต้น หากเป็นวงดนตรีมาจากต่างถิ่น นักดนตรีอาจพักแรมที่บ้านเจ้าภาพ หรือตามสถานที่ซึ่งเจ้าภาพได้จัดเตรียมไว้ เช่นนอนที่วัด หรือตามบ้านญาติ

วันฉาปนกิจ ดนตรีเริ่มตั้งเครื่องก่อนเวลา 08.00 น เมื่อรับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้วจึงประโคมงานด้วยดนตรีพื้นบ้านประมาณ 08.30 น หากมีวงดนตรีสากลประสมอยู่ก็อาจสลับกันประโคมไปจนถึงเวลาประมาณ 10.00 น เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา เสร็จจากการประกอบพิธีทางศาสนา ดนตรีบรรเลงในระหว่างที่พระสงฆ์ฉันภัตตาหาร พร้อมไปกับผู้มาร่วมพิธีงานศพรับประทานอาหารกลางวัน ดนตรีบรรเลงชั่วคราวจึงหยุดเพื่อรับประทานอาหารเช้า จากนั้นจึงเก็บเครื่องดนตรี นำเอาเฉพาะเครื่องดนตรีวงพาทย์ขึ้นยานพาหนะเพื่อประโคมแห่ขบวนศพไปป่าช้าหรือฉาปนสถาน

ภาพที่ 3 วงป๊อปปี้พื้นเมืองประจวบ

ภาพที่ 4 วงป๊อปปี้พื้นเมืองแพร่

จากประเพณีงานศพแบบดั้งเดิม ได้ถูกบิดเบือนไปเป็นงานศพที่เน้นกิจกรรมทางความบันเทิง จนละเลยพิธีกรรมทางศาสนาหรือจัดเพียงเป็นพิธี ซึ่งทำให้เกิดเสียงสะท้อนจากนักอนุรักษ์วัฒนธรรม เกิดการเคลื่อนไหว เช่นมีบทความเรื่อง มรณาคอนเสิร์ต ในคอลัมน์ศิลปวัฒนธรรมไทยของหนังสือพิมพ์ “คนเมืองเหนือ” ฉบับประจำวันที 25-31 ธันวาคม 2538 ซึ่งขอคัดเอาบางตอน มาเสนอ ดังนี้

“...คนอวดร่ำอวดรวยและคนที่ทำอะไรก็กลัวคนอื่นจะว่า จะดูแคลนและที่กลัวคนมางานศพ น้อย เป็นการเสียศักดิ์ศรีทำให้บารมีหมองมัว เจ้าภาพงานศพเหล่านี้เลยต้องเอาความมัวมวนมาล่อผู้ คน นักดนตรีก็เป็นการทำให้เกิดแฟชั่นให้คนมีกิเลส แข่งกันจัดงานแบบนี้ เช่นมีเงื่อนไขกำหนด ราคาของแสงสี ขนาดความดังของเครื่องเสียง การเพิ่มนักร้อง(สาว) หรือจะเอาชนิดที่มีหางเครื่อง นี่ คือต้นเหตุของการเกิดดนตรีแบบนี้

อนาคตอาจมีเจ้าภาพงานศพจ้างดารามาแสดงในมรณาคอนเสิร์ตนี้ก็ได้ ทำไปได้มันเป็นแฟชั่น อย่างนี้มานานแล้ว สมัยผู้เขียนเป็นเด็กก็เคยดูหนังตะลุง หนังกลางแปลงงานศพ เพียงแต่ว่ายุคก่อน นั้น พิธีกรรมทางศาสนาทำไม่ละทิ้ง มาสมัยนี้เล่นจัดมรณาคอนเสิร์ตโดยการสวดอภิธรรมในวัน สุดท้ายกันเลย ม่วนกันถึงปานนั้น

คติความเชื่อที่ว่า “มางานศพนั้นได้กุศล ได้มาปลงไปกับความไม่เที่ยงของสังขาร ชีวิตจะได้ไม่ ประมาท” กลับกลายเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมคนให้ลุ่มหลงมัวเมาไปกับกิเลส ไปจ้อย...

เจ้าอาวาสบางวัดถึงกับทนไม่ไหว เลยติดเบอร์คให้ชาวบ้านไว้ว่า “งานศพใด หากเจ้าภาพมีรสนิยม แบบมรณาคอนเสิร์ตแล้ว อาตมางควรรับนิมนต์เด็ดขาด...” (ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2538 :14)

งานฟ้อนผีเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่วงปี่พาทย์พื้นเมืองได้เข้าไปมีบทบาทมานานแล้วตั้งแต่ดั้งเดิม จนกระทั่งปัจจุบันประเพณีนี้ก็ยังคงมีอยู่ในสายตระกูลที่นับถือผี

แม้ว่าภาวะเศรษฐกิจของประเทศได้ตกต่ำลง แต่การจัดงานศพของผู้มีฐานะทางสังคมตามชนบทก็ยังเป็นไปตามปกติ เนื่องจากราคาค่าบริการของวงดนตรีแบบนี้มีตั้งแต่ 5,000 บาท จนถึง 10,000 บาท ซึ่งไม่สูงจนเกินไปสำหรับผู้มีฐานะ หรือสำหรับผู้ที่ใช้ความบันเทิงเพื่อผลประโยชน์ในการหารายได้จาก การเปิดบ่อนการพนัน หรือผลประโยชน์ทางการเมือง

ในที่สุดทางฝ่ายสงฆ์ของจังหวัดลำปาง จึงได้ออกประกาศของเจ้าคณะจังหวัดลำปางว่าด้วยระเบียบปฏิบัติของพระสังฆาธิการ ซึ่งมีสาระดังรายละเอียดตามเอกสารต่อไปนี้

จากกระแสการต่อต้านจากฝ่ายสงฆ์ดังกล่าว ได้ทำให้วงดนตรีแบบมรดกคอนเสิร์ตได้ลดบางสิ่งในวงดนตรีออกไป เช่น นักร้อง หางเครื่อง ทางด้านเจ้าภาพงานสวดการสวดอภิธรรมตอนกลางคืน หันมาจัดตามจารีตนิยม คือมีสวดอภิธรรมในเวลากลางคืนเช่นเดิม ถึงกระนั้นวงดนตรีแบบมรดกคอนเสิร์ตก็ยังไม่ได้หายไปจนหมดสิ้น ความบันเทิงหลังพิธีศาสนาในรูปของดนตรีบางแห่งยังมีอยู่ เพียงแต่ว่าไม่ทำกันอย่างเอิกเกริกมุ่งแต่ความสนุกสนานละเลยพิธีกรรมทางศาสนาเช่นที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามวงดนตรีแบบนี้ก็มีได้แพร่หลาย จนพาให้วงดนตรีแบบปี่พาทย์ดั้งเดิมถึงกับสูญหาย หรือเสื่อมสูญไปจนหมดสิ้น ด้วยว่ายังมีประเพณีพื้อนผีที่เคร่งในจารีต ได้พยายามอนุรักษ์แบบแผนการบรรเลงของดนตรีพื้นบ้านเอาไว้ ผู้คนที่มีความสำคัญในการรักษาจารีตแบบดั้งเดิม หรือแบบบ้านโบราณยังมีอยู่ ดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมืองแบบอนุรักษ์จึงยังรักษาขนบในการผสมวง การบรรเลงของตนไว้ได้ ส่วนจะรักษาไว้ได้นานแค่ไหนนั้นไม่อาจจะคาดเดาได้ในที่นี้ แต่ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่พอจะเป็นตัวบ่งชี้ได้ว่าสถานภาพของวงปี่พาทย์พื้นเมืองอยู่ในภาวะที่วิกฤตคือจำนวนนักดนตรีลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะสืบทอดองค์ความรู้ต่อ เพราะอาชีพนักดนตรีมีรายได้น้อยไม่เพียงพอแก่การยังชีพไม่พอเลี้ยงครอบครัวให้อยู่รอดได้ ภาวะเช่นนี้มองเห็นได้ชัดเจนว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองกำลังจะสูญสิ้นไปจากสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สรุป

วงพาทย์เป็นวงดนตรีที่เก่าแก่สืบเนื่องมาจากสมัยทวารวดี เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องของชาวบ้าน นักดนตรีที่บรรเลงเป็นชาวบ้านและผู้ฟังก็คือชาวบ้าน เป็นดนตรีที่ยังไม่ได้รับการจัดเกลาให้ละเอียดประณีตแบบเพลงไทยเดิมที่ได้รับการยอมรับว่าเป็น Thai classical music การบรรเลงของนักดนตรีเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีกฎเกณฑ์ แต่ก็บ่งบอกเอกลักษณ์ของดนตรีล้านนาได้อย่างชัดเจนเพราะมีทำนองและลีลาเฉพาะตน ถึงแม้ว่าในบางช่วงจะได้รับความสนใจจากเจ้านายชั้นสูงและผู้มีฐานะดีของเมืองเหนือ แต่ก็ยังไม่มีเครื่องบ่งชี้ได้ชัดเจนว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีที่เข้าไปเป็นดนตรีประจำวังของเจ้าในสมัยใด เพียงแต่เป็นดนตรีของวัดที่เข้าให้การอุปถัมภ์ เพราะหน้าที่สำคัญของวงพาทย์แต่ดั้งเดิมก็เกี่ยวข้องกับการบูชาศาสนาพุทธ เกี่ยวข้องกับวัด กับงานศพ งานไหว้ผี เสียเป็นส่วนใหญ่ วงพาทย์ดั้งเดิมมีเครื่องดนตรีผสมวง ได้แก่ ข้องวง แคน ตะโพน กลองรับ สว่า สิ่ง เมื่อได้รับอิทธิพลจากดนตรีจากภาคกลางจึงมี ระนาดเอก และระนาดทุ้มเข้าไปผสม วงปี่พาทย์พื้นเมืองแบ่งออกเป็นยุค ๆ ได้ดังต่อไปนี้คือ ยุคดนตรีล้านนาดั้งเดิม ยุคได้รับอิทธิพลจากดนตรีภาคกลาง ยุคทองของวงปี่พาทย์พื้นเมือง ยุคได้รับอิทธิพลจากเพลงไทยสากล

ปัจจุบันวงปีพายัพพื้นเมืองก็ยังคงเป็นดนตรีที่ไม่ได้รับการพัฒนาให้ละเอียดประณีต และอยู่ภาวะที่จำนวนนักดนตรีกำลังลดลงอย่างรวดเร็ว มีโอกาสที่จะสูญหายไปจากสังคมไทยได้ในเวลาไม่ช้านาน

บทที่ 4

ภูมิปัญญาวงปีพาทย์พื้นเมือง

ภูมิปัญญาวงปีพาทย์พื้นเมือง ประกอบด้วย นักดนตรี เครื่องดนตรี การผสมวงดนตรี การบรรเลงดนตรี การสืบทอด ภารกิจของวงปีพาทย์ แหล่งผลิตเครื่องดนตรี ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมือง

นักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน เป็นคนท้องถิ่น มีการศึกษาน้อย ประกอบอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ และรับจ้าง จะมีอาชีพรับราชการบ้างก็เป็นส่วนน้อย นักดนตรีที่มีอายุมากๆ ส่วนใหญ่จะฝึกหัดดนตรีจากวัด บางคนหัดบรรเลงดนตรีในขณะบวชเป็นสามเณร โดยทางวัดจะจ้างครูที่เชี่ยวชาญมาสอน ครูดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองที่รู้จักกันดีและเป็นที่เคารพนับถือของนักดนตรีทั่วไปในจังหวัดลำปางคือ ครูเต้า ไชยรุ่งเรือง ได้เสียชีวิตไปนานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 นักดนตรีที่มีอยู่ในปัจจุบันก็จะฝึกหัดสืบทอดมาจากนักดนตรีอาวุโสหรือหัวหน้าวงปีพาทย์พื้นเมือง นักดนตรีพื้นบ้านอาจกล่าวได้ว่าไม่มีความรู้ประวัติของวงปีพาทย์ จึงทำให้ไม่สามารถสืบค้นหาประวัติของเพลงที่บรรเลงด้วยวงปีพาทย์พื้นเมืองได้ว่าครูดนตรีท่านใดเป็นผู้ประพันธ์ไว้ นักดนตรีส่วนใหญ่จะฝึกหัดดนตรีเพื่อหารายได้เสริมจากการไปบรรเลงดนตรีในงานต่าง ๆ มีนักดนตรีจำนวนไม่น้อยที่ฝึกหัดดนตรีเพียงเพื่อความสนุกสนานกับการได้ออกไปแสดงตามงานต่าง ๆ สนุกกับการกินเหล้ายาปลาปิ้ง นายจันทร์ พึ่งมา เล่าว่า “นักดนตรีวงพาทย์ หลายคนมาเล่นดนตรีเพื่อขอได้กินหอมตอมม่วน เพื่อกินเหล้ากินยาในงานปอย” (นายจันทร์ พึ่งมา, 2543: สัมภาษณ์) นักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นนักดนตรีที่ยังไม่ได้รับการจัดเกลาให้เป็นนักดนตรีที่ได้แสดงความสามารถอย่างเต็มศักยภาพ เพราะนักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองไม่มีช่วงเวลาใดที่มีการแข่งขันหรือประชันฝีมือกันเหมือนดังนักดนตรีวงปีพาทย์ทางภาคกลาง จึงทำให้นักดนตรีขาดการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความเป็นเลิศในฝีมือนักดนตรีในวงปีพาทย์พื้นเมือง ได้แก่

1. นักดนตรีเป่าแน เป็นนักดนตรีที่มีความสำคัญมากเพราะเป็นเครื่องดนตรีที่มีเสียงดังโดดเด่น มีบทบาทบรรเลงนำเครื่องดนตรีอื่น ๆ และเป็นเอกลักษณ์ของวงปีพาทย์พื้นเมือง นักดนตรีที่ฝึกหัดเป่าแน จะต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถ มีความมานะอดทน เพราะเป่าแนเป็นเครื่องดนตรีที่ฝึกหัดให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ยาก นักดนตรีเป่าแนจะต้องสามารถจดจำเพลงได้อย่างแม่นยำเพราะจะต้องเป่านำเครื่องดนตรีชนิดอื่น

2. นักดนตรีตีระนาดเอก เป็นนักดนตรีที่มีบทบาทสำคัญเทียบเท่ากับ แน และฆ้องวง เพราะจะต้องบรรเลงนำควบคุมไปพร้อม ๆ แน นักดนตรีจะต้องจำเพลงได้อย่างแม่นยำ

3. นักดนตรีตีฆ้องวง เป็นนักดนตรีที่เป็นหลักสำคัญคู่กับนักดนตรีเป่าแน แต่ดั้งเดิม
4. นักดนตรีกลุ่มเครื่องกำกับจังหวะได้แก่ตีตะโพน กลองฮับ ลึงค์ สว่า ไม้เห็บและไม้ทั้ง

เครื่องดนตรีในวงพาทย์

เครื่องดนตรีในวงพาทย์ประกอบด้วย กลองตะโพนหรือกลองทิ้งทึง กลองรับหรือกลองฮับ สว่า ลึงค์ ไม้เห็บ ไม้ทั้ง ฆ้องวงใหญ่ แนน้อย แนนใหญ่หรือแนหลวง และเมื่อได้รับอิทธิพลจากดนตรีภาคกลางจึงทำให้มี ระนาดเอก และระนาดทุ้มเข้าไปผสม และชาวบ้านเรียกว่าวงปี่พาทย์พื้นเมือง อาจจำแนกเครื่องดนตรีในวงพาทย์ออกเป็น 2 ประเภทตามกิริยาในการบรรเลง คือ เครื่องตีและเครื่องเป่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

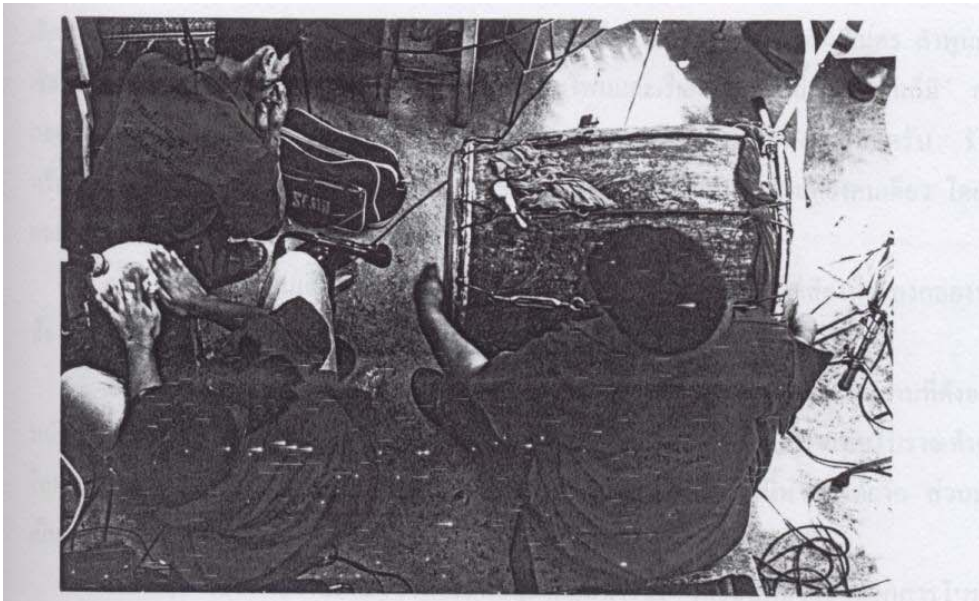
1. เครื่องตี ได้แก่กลองทิ้งทึง กลองฮับ สว่า ลึงค์ ไม้เห็บ ไม้ทั้ง ฆ้องวงใหญ่

1.1 กลองทิ้งทึง กลองตะโพนมอญหรือชาวบ้านเรียกตามเสียงของกลองว่า “กลองทิ้งทึง” หรือ ถัดทิ้ง กลองทิ้งทึงทำจากช่างฝีมือพื้นบ้าน รูปร่าง ทรวดทรง และความเรียบร้อยสวยงาม จึงมิได้มีมาตรฐานอย่างที่ยึดกันอย่างกลองตะโพนมอญของภาคกลาง ซึ่งผลิตมาจากโรงงานทำเครื่องดนตรีโดยเฉพาะ สังเกตได้จากหุ่นกลองจะไม่ป่องตรงกลาง หนังเรียดที่ใช้ดึงหนังหน้ากลองให้ตึงไม่ได้รับการชุดชนและฟอกขาว เพียงแต่ทำเป็นแผ่นแบนเรียบยังมีขนของสัตว์ติดอยู่ หนังเรียดของกลองทิ้งทึงยังมีสภาพบิดเป็นริ้วเช่นเส้นหนัง ที่จึงตามกลองโบราณทั่วไป

ขนาดของกลองทิ้งทึงมีหุ่นกลองยาวประมาณ 70 เซนติเมตร หน้าใหญ่(หน้าเท่ง-ทึง)วัดผ่านศูนย์กลางประมาณ 40 เซนติเมตร หน้าน้อย(หน้ามัดหรือ-ทึง) เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 35 เซนติเมตร

แบบแผนในการบรรเลงของกลองทิ้งทึงในลำปาง ต้องมีกลองสองหน้าขนาดเล็กทำหน้าที่ตีรับกันกับกลองทิ้งทึง เป็นลีลาของเสียงกลองที่กลมกลืนไปกับทำนองดนตรี โดยทำหน้าที่เป็นทั้งเครื่องทำจังหวะ และเป็นเสียงประสานยืนหรือโดรน(Drone) ซึ่งต่างจากกลองทั่วไปที่ทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องทำจังหวะเท่านั้น

จากการเป็นกลองที่มีเสียงต่ำ มีลีลาในการตีให้จังหวะและได้เสียงที่กลมกลืนไปกับทำนองดนตรีดังกล่าว เสียงประสานยืนจากกลองทิ้งทึงจึงทำหน้าที่เป็นเบส(Bass) หรือเป็นกลองเบสให้แก่วงดนตรีได้อีกโสดหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของกลองทิ้งทึงในวงพาทย์แบบลำปาง นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของดนตรีแบบนี้

ภาพที่ 6 กลองทั้งทั้งและกลองฮับ ใช้คนตีแยกกัน

ภาพที่ 7 กลองทั้งทั้งและกลองฮับ แบบใช้คนตีคนเดียว

1.2 กลองฮับ (รับ) หรือชาวบ้านเรียกอีกอย่างว่า “โปง” กลองฮับเป็นกลองสองหน้าขนาดเล็ก มีขนาดยาวประมาณ 30 – 40 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 20 เซนติเมตร ลำพูนและเชียงใหม่เรียกว่า กลองคัต บางวงทำจากทองอย่างตะโพนและเรียกกลองฮับนี้ว่าตะโพนก็มี ส่วนกลองฮับของลำปางไม่มีขาใช้ตีเพียงหน้าเดียวโดยวางกลองบนหน้าตัก ใช้สองมือตีสอรับ รัวส่งหรือตีขัด เสริมให้ลีลาของเสียงกลองมีสีสันมากขึ้น บางท้องถิ่นที่ใช้คนตีกลองเพียงคนเดียว โดยเอากลองฮับแขวนไว้ที่ข้างกลองทั้งทิศทางด้านขวามือของผู้ตี

การจำกลองหรือขึ้นเสียงกลองฮับ ต้องให้เสียงตรงกันกับหน้าใหญ่หรือเสียงทิ้งของกลองทิ้งทิ้ง เพียงแต่ว่าเสียงกลองฮับจะมีเสียงสูงขึ้นไปอีกหนึ่งช่วง หรือ 1 อ็อกเทป(Octave)

1.3 สว่า ชาวเหนือเรียกฉาบขนาดใหญ่ หรือฉาบมอญตามเสียงของเครื่องกระทบที่ตั้งอย่างหนักแน่นว่า สว่า ส่วนฉาบขนาดเล็กรองลงมาซึ่งให้เสียงเบาว่าเรียกว่า แส่ง สว่าแบบโบราณทำจากโลหะสัมริด ใช้ฆ้อนตีเป็นแผ่นแล้วขึ้นรูปด้วยมือ ปัจจุบันสว่าโบราณแบบนี้หาพบได้ยาก ส่วนมากเป็นสว่าหรือฉาบทองเหลืองซึ่งเป็นสินค้าจากประเทศพม่า อย่างที่นิยมใช้ในปัจจุบัน

คำว่าสว่า เป็นภาษาโบราณของท้องถิ่นอนุภาคลุ่มน้ำโขง โดยสืบค้นได้จากเอกสารโบราณ เช่นวรรณคดีเรื่องท้าวสุทนต์เจื่อง ตำนานของวีรบุรุษของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ ในแถบอนุภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้มีการรณนาขึ้นในยุคต้นของกรุงศรีอยุธยา มีบางตอนที่มีการกล่าวถึงคำว่าสว่า ซึ่งมีนัยแสดงถึงเสียงต่าง ๆ ที่ดังอึกกะทิก และหมายถึงเครื่องดนตรี

“...พินพาดพ้อมเสียงปี	น้นเนื่อง
สองกานเจียรระจากลง	ลาฟ้า
เมือง ๆ ช้างพังพาย	ย้อย่าง
สว่า ๆ ข้ำหลายล้าน	ลูกผี ...
...ผู้ผ่านพื้นมนุสโลก	เลนนอน
สว่า ๆ เสียงนนตีต่อยพิน	อำอิง
สอนลอนช้างนอนโง	นับหมื่น
ความหยุ่ป่องอิงไว้	ชูตัว...”

(มหาสิลา วีรวงศ์, 2522 : 20, 296)

สว่า ยังมีปรากฏในวรรณคดีล้านนา คือคำวซอของเก่า “ตำนานพะเยาและคำวซอคำเล่นเป็นแท้” โดยขอยกจากบทที่ 3 มากล่าวซ้ำอีกครั้งคือ “...อุกขลุกลเสียงกลองสว่าค้อง ภิกาคแก้วมโหรี...”

พิจารณาด้านรูปทรงของสว่าอย่างละเอียด ปุ่มหรือส่วนที่นูนออกมาเป็นโพรงเสียงของเครื่องตีแบบนี้ ชาวเหนือเรียกว่า “หมก” หรือ “หมง” ส่วนนี้มีขนาดใหญ่กว่า ปุ่มของฉาบใหญ่ที่พบทั่วไปในปัจจุบัน เสียงของสว่าโบราณจึงดังหนักแน่นไปอีกแบบหนึ่ง

บทบาทของสว่าคือตีขึ้นจังหวะ ซึ่งต่างจากฉาบใหญ่ของวงปี่พาทย์ของทางลำพูนและเชียงใหม่ที่บทบาทของสว่าทำหน้าที่เช่นเดียวกับฉาบของปี่พาทย์ภาคกลาง กล่าวอีกนัยหนึ่งลีลาของสว่าก็คือลีลาเดียวกันกับฉิ่งของดนตรีไทย จะผิดกับฉิ่งภาคกลางตรงที่จังหวะเบาของดนตรีไทยเสียงฉิ่งจะดังอย่างสดใสกังวาน แต่จังหวะเบาของดนตรีวงพาทย์ลำปางกลับเป็นเสียงสว่าที่ดังอย่างหนักแน่น ส่วนตรงเสียงฉับที่ฉิ่งลงเป็นจังหวะหนัก สว่ากลับตีเบามาก กลายเป็นลีลาที่กลับกัน ส่วนจุดประสงค์คือการคุมจังหวะเหมือนกัน

หากเทียบกับดนตรีสากลแล้ว ลีลาของสว่าก็คือเสียงกลองสแนร์(Snare) ที่เล่นแบบขึ้นจังหวะ (Syncopation) ในวงดนตรียอคนิยมซึ่งมีแนวคิดมาจากการเล่นแบบขึ้นจังหวะของดนตรีแจ๊ส (Jazz) นั่นเอง

ลีลาของสว่าที่เล่นแบบขึ้นจังหวะ มีผลทำให้บีต(Beat) ในดนตรีฟ้อนมีความหนักแน่น เร้าใจ สร้างความตึกคักชวนให้เกิดอารมณ์อยากเต้นอยากฟ้อน คล้ายดังกับการตีกลองสแนร์ในดนตรีเต้นรำ(Dance music)

1.4 สิ่ง คนตรีพื้นบ้านชาวเหนือโดยเฉพาะเมืองลำปาง ไม่มีฉิ่งมาตีกำกับจังหวะเช่นดนตรีไทยแบบภาคกลาง จะใช้ “สิ่ง” แทนนั้นในการทำจังหวะกับวงพาทย์และวงตกลีลา สิ่งมีรูปทรงคล้ายฉาบ(ขนาดเล็ก)ที่มีเนื้อหนา ดังนั้นจึงให้เสียงดังกังวานได้อย่างฉิ่ง กิริยาในการตีฉิ่งชาวเหนือเรียกว่า “ตบสิ่ง”

กระสวนหรือลีลาของจังหวะในการตบสิ่ง ต่างจากการตีฉิ่งของดนตรีไทย ดังนั้นบทบาทของสิ่งจึงไม่ได้ทำหน้าที่คุมจังหวะของวงดนตรีเหมือนฉิ่ง แต่ทำหน้าที่ช่วยเสริมให้เครื่องตีเครื่องกระทบสร้างลีลาของจังหวะให้เกิดความสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเพลงที่มีจังหวะ(Tempo)เร่ว นั้น ลีลาของสิ่งจะเสริมให้ดนตรีเกิดความตึกคักได้อย่างดี

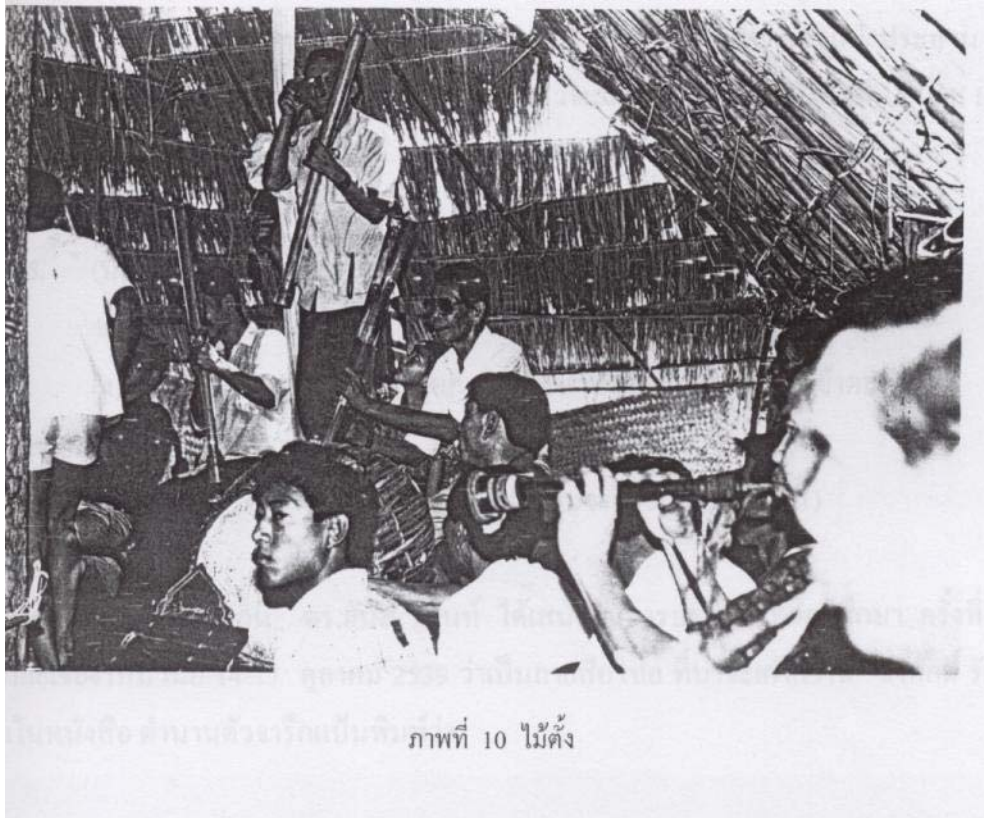

ภาพที่ 8 สว่าและ สิ้ง

1.5 ไม้เห็บ ไม้เห็บหรือตะขาบ เป็นเครื่องดนตรีใช้ตบประกอบจังหวะ เฉพาะดนตรีในพิธีกรรมพืชนั้น ไม่นำเอาไม้เห็บมาตบให้จังหวะกับวงพาทย์ในพิธีกรรมงานบุญอื่น ๆ การใช้ไม้เห็บมาผสมวงจึงเป็นลักษณะเฉพาะตนอย่างหนึ่งของดนตรีพืชนั้นแบบลำปาง สำหรับทำจังหวะในการพืชม้าให้มีความหนักแน่น จำนวนไม้เห็บที่นิยมนำมาผสมวงคือ 2 หรือ 3 คู่

1.6 ไม้ทุบ(ตั่ว) ไม้ทุบ คือลำไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 – 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.50 เมตร จำนวน 2 ลำ นักดนตรีนั่งบนเก้าอี้ใช้มือทั้งสองจับไม้ไผ่ข้างละลำยกขึ้นกระแทกกับไม้กระดานที่ปูอยู่บนพื้นดินบริเวณเท้าของนักดนตรี โดยใช้กระสวนของจั่วหะเช่นเดียวกับไม้เห็บเครื่องดนตรีแบบนี้นิยมใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะเฉพาะการฟ้อนผีเม็งเท่านั้น บางแห่งก็ไม่นำมาผสมวง การใช้ไม้ทุบมาผสมวงจึงค่อนข้างหาได้ยาก

ภาพที่ 10 ไม่คัง

1.7 พาทย์ หรือฆ้องวงใหญ่ ชาวลำปางยังอนุรักษ์การเรียกชื่อฆ้องวงตามแบบโบราณว่า พาทย์ โดยอ่านออกเสียงว่า “ปาด” ดังหลักฐานการเรียกชื่อเครื่องดนตรีชนิดนี้ ในจารึกวัดพระยืน(อ้างแล้วในบทที่ 3) โดยมีอยู่ตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...ข้าวตอกดอกไม้ได้เทียน ดีพาทย์ดังพินฆ้องกลองปี่สรโน พิสนธยชัย...”

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ คำว่า “ดีพาทย์” กับ “ฆ้อง” ได้แสดงนัยของการเป็นเครื่องดนตรีที่ต่างกัน จึงเป็นข้อสนับสนุนว่าพาทย์คือฆ้องวง ซึ่งเป็นคำที่ชาวลำปาง ยังใช้เรียกกันอยู่ในปัจจุบัน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สนับสนุนการเรียกชื่อฆ้องวงแบบโบราณว่า “พาทย์” คือ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง(พ.ศ. 1835) หรือจารึกหลัก 1 ในบันทึกที่ 18 และ 19 ซึ่งขอคัดที่ถอดความเป็นภาษาไทยปัจจุบันดังนี้

“18. ...พูนเท่าหัวลาน ดับงักกลองด้วยเสียงพาดเสียงพิ-
-ณ เสียงเลื่อนเสียงขับ ใครจักมักเล่นเล่นใครจ.”

(ประชุมศิลาจารึก ภาค 1 หน้า 13)

จารึกอีกหลักหนึ่งคือ จารึกวัดบางสนุก อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ (พร. 1) ซึ่งจารึกด้วยลายสือไทยเช่นเดียวกัน กรมศิลปากรกำหนดอายุประมาณ พ.ศ. 1882 อ่านและอธิบายคำโดย ประสาน บุญประกอบ และศ.ดร.ประเสริฐ ฒ นกร ให้คำปรึกษาและตรวจแก้ ดังตัวอย่างในบันทึกที่ 15 และ 16 ดังนี้

“15. (น)ชนนหมา(ก)ทอง จอง ทงรอบ
ชอบด้วยสย	(น)จันหมากทอง จ้อง ชง รอบ
ชอบด้วยเสย
16. (ง)พาดสยงกลองแลชนนเขาตอก
คอกไม้ไค	(ง)พาทยเสยงกลอง แลชนนเข้าตอก
คอกไม้ไค”
- (ประชุมจารึก ภาค 5 หน้า 21)

จากอายุของจารึกหลักนี้ ดร.ฮันส์ เพนท์ ได้เสนอในการประชุมไทยคดีศึกษา ครั้งที่ 6 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ 14-17 ตุลาคม 2539 ว่าเป็นลายสือไทย ที่น่าจะเก่ากว่านี้ ซึ่งศักดิ์ รัตนชัย ได้อ้างถึงในหนังสือ ตำนานตัวจารึกเป็นพิมพ์ว่า

“...เป็นอักษรไทยลักษณะสี่เหลี่ยม ที่ยังไม่มีวรรณยุกต์ใช้ แม้จะอยู่ร่วมสายน้ำยมสายเดียวกัน แต่เกณฑ์คำนวณนับปีทางปฏิทินก็ไม่เหมือนสุโขทัยเลย เป็นจารึกตำนานเจ้าเมืองบางสლობ (ภายหลังเปลี่ยนเป็นบางสนุก - ผู้วิจัย) ที่กล่าวถึง วันเม็งเป้า เดือน 7 ออก 15 ค่ำ ปีกัดเม้าและเถาะ ไม่มีศักราช โดยการคำนวณดั้งเดิมถือเกณฑ์จุลศักราช 881 จะตรงกับวันพฤหัสบดี 1882 แต่เมื่อพิจารณาทางอักษรวิธี อักษรจารึกหลักนี้น่าจะเก่ากว่าจารึกภาษาไทยที่สุโขทัย โดยวันเม็งเป้าเดือน 7 ออก 15 ค่ำ ปีกัดเม้าและเถาะ จะมีอยู่ในจุลศักราช 581 ซึ่งเทียบปฏิทินในปีเดียวกันนี้ตรงกัน 2 ครั้ง คือ วันพฤหัสบดีที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 1762 และวันจันทร์ ที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 1762 ในจุลศักราช 581

ฉะนั้นจากการคำนวณใหม่ตามทฤษฎีนี้ ศิลปจารึกหลัก พร.1 วัดบางสนุก ที่จังหวัดแพร่ จึงมีอายุมากกว่าทฤษฎีเก่า 120 ปี”

(ศักดิ์ รัตนชัย, 2540 : 74)

“ข้อพิจารณาที่น่าสังเกตคือ อำเภอวังชิ้นและอำเภอลองของจังหวัดแพร่ เดิมนั้นเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับลำปาง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงเป็นมณฑลพายัพ จึงได้ย้ายไปขึ้นกับจังหวัดแพร่ ปัจจุบัน

ชาวอำเภอวังชันยังเรียกฆ้องวงว่า พาทย์ เช่นเดียวกับชาวลำปาง” (พิสุทธิสรรค์ ธิยะ, 2541 : สัมภาษณ์)

“พาทย์ที่ลำปางมีลักษณะคล้ายกับฆ้องวงใหญ่ของภาคกลาง ใช้หวายขดเป็นเรือนฆ้อง มีจำนวนลูกฆ้อง 16 ลูก พาทย์โบราณใช้ลูกฆ้องที่ทำจากพม่า หรือซื้อจากคนขายฆ้องชาวลำพูนที่เร่ขายตามวัดและหมู่บ้านในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง” (นายหมอก อินผูก, 2543 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันนิยมซื้อฆ้องและเรือนฆ้องจากร้านขายเครื่องดนตรีภายในจังหวัด ซึ่งสั่งฆ้องวงจากกรุงเทพฯ มาจำหน่าย แต่เดิมนั้นวงดนตรีปี่พาทย์ของลำปางนั้น ไม่มีระนาดเข้ามาประสมวง มีแต่ฆ้องวงใหญ่เพียงวงเดียวเท่านั้นที่ใช้เล่นทำนองร่วมกันกับเครื่องเป่าคือ แนน้อยและแนหลวง ประกอบกับความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นเครื่องดนตรีที่มีเสียงอันเป็นมงคล ฆ้องวงหรือพาทย์ จึงได้ถูกนำมาเป็นฆ้องวงดนตรีโดยเรียกวงดนตรีลักษณะนี้ว่า “วงพาทย์”

บทบาทของฆ้องวงในวงดนตรีคือ ทำหน้าที่เดินทำนองหลัก พร้อมไล่ลูกเล่นอย่างอิสระ แม้จะมีระนาดเข้ามาผสมวงในภายหลัง แต่วิธีการบรรเลงยังเป็นแบบเดิม

วงปี่พาทย์แบบลำปางใช้ ฆ้องวงใหญ่เพียงวงเดียว ไม่มีฆ้องวงเล็ก แม้จะมีบางวง เช่นวงบ้านท่าโทก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง นำเอาฆ้องวงเล็กมาเพิ่มเข้าไปในวง ภายหลังก็ได้เลิกใช้ไปในที่สุด

ภาพที่ 11 พาทย์หรือฆ้องวง

1.8 ระนาด ระนาดเป็นเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ที่นำเข้ามาผสมวงในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง อันเป็นช่วงที่ลิเกซึ่งเป็นความบันเทิงที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายไปทั่วประเทศไทยในขณะนั้น ความละเอียดได้กล่าวแล้วในบทที่ 3

จากการศึกษาพบว่าระนาดที่นิยมใช้ในวงปี่พาทย์ทางเหนือ นั้น ส่วนมากจะผลิตในท้องถิ่น ไม่นิยมระนาดที่ผลิตจากภาคกลาง เนื่องจากว่าระนาดของภาคกลางติดลูกถ่วงมากเกินไป ไม่เหมาะต่อสภาพการบรรเลงประกอบแห่ศพไปยังสุสาน ซึ่งต้องนำเครื่องดนตรีบรรทุกบนรถกะบะ บนหลังการถโดยसारขนาดเล็ก หรือบนเกวียน ซึ่งความร้อนจากแสงแดดและการกระเทือนของเครื่องดนตรีจะทำให้ลูกถ่วงหลุดได้ง่าย ดังนั้นฆ้องวงและระนาดทางเหนือจึงติดลูกถ่วงเพียงเล็กน้อย หรืออาจไม่ติดลูกถ่วงเลยก็มี ดังนั้นระนาดทุ้มไม้ไผ่ที่วงปี่พาทย์ภาคกลางนิยมว่ามีเสียงไพเราะ จึงไม่มีโอกาสนำมาใช้ในวงการปี่พาทย์ทางเหนือ เนื่องจากปัญหาเรื่องลูกถ่วงนั่นเอง

จากการที่ระนาดได้เข้ามาสู่ภาคเหนือตอนบน ประกอบกับพัฒนาการของดนตรีปี่พาทย์ในภูมิภาคนี้ยังมีน้อย จึงไม่พบนักระนาดเอกในลำปาง ที่มีเทคนิคการเล่นเช่นนักระนาดเอกทางภาคกลาง

2. เครื่องเป่า

วงพาทย์ของลำปางใช้แน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่า โดยเรียกกันสั้น ๆ ว่า “แน” ไม่มีปีนำหน้า ทั้งนี้เนื่องจากชาวเหนือมีเครื่องเป่าที่เรียกกันว่า “ปี่” ที่ใช้เป็นเครื่องดนตรีในวงชออยู่แล้ว ซึ่งรู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่า ปี่ขุม หรือปี่จุม

แนในวงพาทย์ของลำปางมีสองชนิดคือ แนน้อยและแนหลวง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่แตกต่างจากปี่มอญของภาคกลางและแนของเชียงใหม่ ดังนี้

2.1 ด้านรูปร่างลักษณะ ลิ่นแนของลำปางเป็นลิ่นปี่มีด้วยกัน 3 คู่ ต่างกับปี่อื่นๆที่มีลิ่น 1-2 คู่ แนลำปางไม่มีกระบังปี่ หรือแผ่นบังลม มีรูนับ 6 รู และมีรูสำหรับนิ้วหัวแม่มือ 1 รู (รูคาง หรือ รูอำ) ถาวหรือลำโพงของแนน้อยลำปางทำด้วยไม้ ไม่ทำด้วยโลหะเช่นแนน้อยของเชียงใหม่

2.2 ด้านการใช้ปากอมลิ่นแน (Embouchure) การอมลิ่นแนแบบลำปาง จะวางลิ่น(reed) ไว้ที่ริมฝีปาก การใช้ลิ่น(tongue)ช่วยออกเสียงจึงสามารถทำได้สะดวก ช่วยให้เสียงแนมีความชัดเจน พื้นบ้านเรียกว่า “เสียงออกมาเป็นเม็ดเป็นตัว” ลักษณะการอมลิ่น(reed) จึงต่างจากการอมลิ่นของปี่ทั้งหลาย นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของแนลำปาง

จากการศึกษาพบว่า มีวงพาทย์บางวงได้ตัดเอาแนหลวงออกไป คงเหลือแต่แนน้อยเลาเดียวเป่าอยู่ในวง แต่บางวงก็ยังอนุรักษ์ธรรมเนียมการใช้แนสองเลาเป่าคู่กัน สามารถรวบรวมความเห็นหรือเหตุผลในการใช้แนมาผสมวงได้ดังนี้

“... แนน้อยมีความสำคัญกว่า เป็นตัวหลักอยู่ในวง จะตัดแนหลวงออกไปก็ไม่ใช่เป็นไร...” (แก้ว โตนบุญ, 2543 : สัมภาษณ์)

“...สมัยนี้คนเป่าแนหลวงหาได้ยาก ไม่มีก็ไม่ใช่เป็นไร เพราะมีไมโครโฟนช่วยอยู่แล้ว” (สมบุญ มะโนธรรม, 2543 : สัมภาษณ์)

“...แนน้อยมีหน้าที่เดินทำนอง ส่วนแนหลวงเล่นทั้งทำนองและเม็ด(พราย) ยังมีฝีมือยังใส่เม็ดได้นัก เสียงแนทั้งสองที่เป่าคู่กันจึงฟังม่วน หากบ่มีแนหลวงมันก็จะจางเจอะเลอะ เหมือนสาวบ่ได้แต่งหน้าทาปาก ผ่อ(ดู)ที่ฟ่อสละเต้าหั้นเถอะ เพิ่นทึงบ่ละแนหลวงเลย” (ละนอง สุวรรณแพร่, 2543: สัมภาษณ์)

“...อยากฟ่อคนมีฝีมือ ฟื่อฟ่อที่คนเป่าแนหลวง แนหลวงที่ดีต้องเล่นเม็ด บางเทื่อ(ครั้ง)ก็เล่นเสียงเดียวกับแนหน้อย บางเทื่อก็ลัดเอา อ้อมไปอ้อมมายนั่น” (ปา ศักดิ์วงศ์, 2543 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 12 แนน้อย และแนหลวงในวงปี่พาทย์

ภาพที่ 13 การใช้แน้อยู่เพียงคนเดียวในวงพาทย์

การผสมวง

ลักษณะการผสมวงในวงพาทย์ แม้จะดูคล้ายวงปี่พาทย์เครื่องคู่ ก็มีแนสองเลา มีระนาดเอก ระนาดทุ้ม แต่มันต่างกันที่วงพาทย์ลำปางไม่มีฆ้องวงเล็ก อาจพบบางวงมีระนาดเอกเหล็ก แต่ไม่มีระนาดทุ้มเหล็ก มีเหตุผลที่สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้ แต่เดิมวงพาทย์ของเมืองเหนือไม่มีระนาด มีแต่พาทย์หรือฆ้องวงใหญ่มีหน้าที่เดินทำนองหลัก ผสมลูกเล่นได้อย่างอิสระ ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้แบบแผนหรือทฤษฎีเกี่ยวกับวิชาฆ้องของวงปี่พาทย์เมืองเหนือไม่ชัดเจน ดังฆ้องวงใหญ่ของปี่พาทย์ภาคกลาง ซึ่งมีหน้าที่ชัดเจนคือการเดินทำนองหลัก(Basic melody หรือ Nuclear melody) ของวง ส่วนการใส่ลูกเล่นหรือแปรทำนองออกไป เป็นหน้าที่ของฆ้องวงเล็ก หรือระนาดเอก คนฆ้องที่เพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งคน นอกจากจะทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นแล้ว การที่ฆ้องทั้งสองไม่ได้ถูกกำหนดให้มีหน้าที่หรือแนวบรรเลงอย่างชัดเจน ทำให้แนวการบรรเลงของทั้งสองเครื่องเกิดการล้ำแนวหรือก้าวก่ายกันจนดังระงมไปหมด ทำให้บางวงที่เคยทดลองเอาฆ้องวงเล็กมาผสมวง จึงต้องเลิกไปในที่สุด

วงพาทย์ไม่มีแบบแผนตายตัวเกี่ยวกับผังในการประสมวง เช่นดังปี่พาทย์ภาคกลาง ที่นิยมเอาฆ้องวงใหญ่เป็นแถวสอง อยู่ด้านหลังระนาดเอก เพื่อให้เสียงฆ้องวงใหญ่เป็นเสาหลักอยู่ในวง การจัดวงของวงพาทย์ลำปางที่ส่วนมากจะจัดวงตามสภาพของพื้นที่หรือตามความสะดวก ไม่มีกฎเกณฑ์ใดๆ

โอกาสในการบรรเลง

โอกาสในการบรรเลงของวงพาทย์ลำปางสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. การบรรเลงในพิธีกรรมพืชนผี โอกาสในการบรรเลงนั้นหากเป็นพิธีกรรมพืชนผีและผีเจ้านาย จะบรรเลงอยู่สองวัน วันแรกเรียกว่าวันข้าวหรือช่วย วันที่สองเป็นวันพืชนจริง สำหรับผีเมืองไม่มีการข้าวหรือช่วยมีการพืชนเพียงวันเดียว สรุปสั้น ๆ เกี่ยวกับการบรรเลงได้ดังนี้ วันข้าว การบรรเลงประมาณ 14.00-16.00 น. วันที่สองเป็นวันพืชนจริง เริ่มบรรเลงประมาณ 9.00 น. บรรเลงช่วงละประมาณ 30 นาที หยุดพักประมาณ 10 นาที กลางวันหยุดพักรับประทานอาหาร 1 ชั่วโมง จากนั้นบรรเลงเป็นช่วง ๆ ไปอีกจนได้เวลาอันสมควร หรือประมาณ 16.00 น. หรืออาจเย็นกว่านี้เล็กน้อยจึงเลิกพิธีกรรมพืชนผี

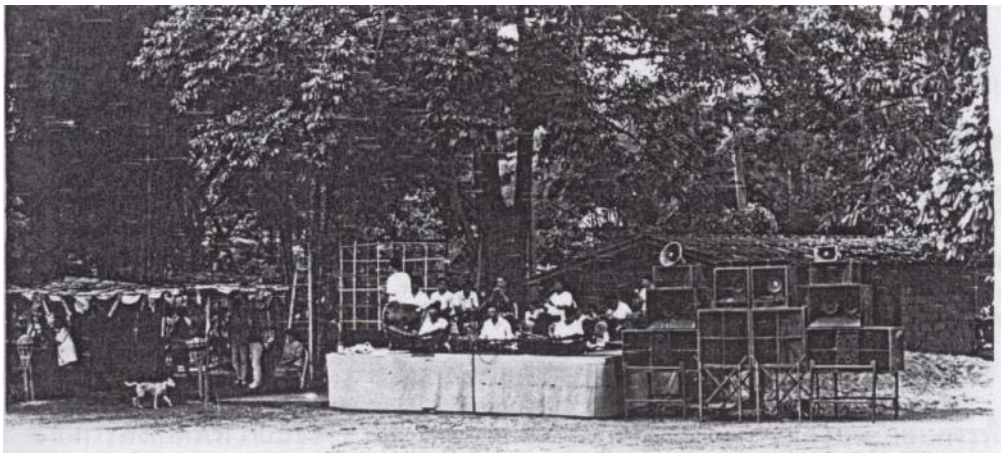
2. การบรรเลงในพิธีกรรมงานศพ มีการบรรเลงอยู่สองวัน งานศพบางแห่งอาจจ้างให้บรรเลงเพียงวันเดียว สามารถสรุปการบรรเลงในพิธีกรรมงานศพได้ดังนี้ วันแรกเป็นการประกอบงาน เริ่มบรรเลงประมาณ 17.00 น. ไปจนถึงเวลาพระสงฆ์สวดอภิธรรม เสร็จการสวดอภิธรรมแล้ว บรรเลงอีกประมาณ 1 ชั่วโมง วันที่สองเริ่มประกอบประมาณ 8.00 น. เมื่อเข้าสู่พิธีกรรมทางศาสนา ดนตรีหยุดพัก เสร็จจากพิธีกรรมทางศาสนาคนตรีประกอบชั่วคราวจึงพักรับประทานอาหารกลางวัน จากนั้นเตรียมการเคลื่อนขบวนศพไปยังป่าช้า โดยวงดนตรีประกอบเพลงประสาธไหวบนรย่นด้อยู้งัยทำยขบวนศพ เมื่อถึงป่าช้ารถบันทุกศพและรถดนตรีแห่เวียนรอบเมรุ 1 รอบ ดนตรีหยุดพักเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อนำศพขึ้นสู่เมรุหรือเชิงตะกอน ดนตรีประกอบด้วยเพลงประสาธไหวอีกครั้ง และประกอบเพลงลูกกุยเวยหรือเพลงมวยเมื่อเพลิงลูกโชติช่วงขึ้นมา บรรเลงอีกชั่วคราว เป็นอันเสร็จการบรรเลงประกอบงานศพ

เนื่องจากการใช้วงพาทย์บรรเลงประกอบงานศพต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง งานศพบางแห่งจึงได้เลียงมาใช้แถบบันทึกเสียงประกอบงานแทนการใช้วงดนตรีสด

3. **การบรรเลงในพิธีกรรมทางศาสนา** ดนตรีวงพาทย์ลำปางไม่มีแบบแผนการใช้เพลงประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การบรรเลงจึงเป็นแบบของการประโคมดนตรีกล่อมงานหรือสร้างบรรยากาศของงานบุญเท่านั้น ปัจจุบันโอกาสในการบรรเลงมีน้อย เนื่องจากวงพาทย์ได้ออกจากวัดไปอยู่บ้าน การประโคมดนตรีจะมีได้หรือไม่ วัดจะเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือข้อผูกพันระหว่างวัดกับวงดนตรี เช่นวงดนตรีใช้เครื่องดนตรีของวัดเป็นบางชิ้นหรือใช้ทั้งวง เป็นต้น

4. **การบรรเลงประกอบการชกมวย** แต่ก่อนได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง ปัจจุบันได้ใช้วงปี่กลองหรือปี่ชวาเข้ามาแทน เนื่องจากเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่า การใช้วงพาทย์บรรเลงประกอบการชกมวยจึงค่อนข้างจะหาได้ยาก

5. **การบรรเลงเพื่อความบันเทิง** แม้วงพาทย์ลำปางไม่เคยมีประวัติในการบรรเลงประกอบการแสดงละคร ฟ้อนรำ ปัจจุบันก็ได้มีผู้นำเอาวงพาทย์ไปบรรเลงประกอบการแสดง เช่นนำไปบรรเลงในการฟ้อนงานขันโตก การนำเอาดนตรีวงพาทย์ให้นำขบวนสงกรานต์ งานหลวงเวียงละกอน อาจนับเป็นการพัฒนาได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่นับเป็นความก้าวหน้าเนื่องจากยังไม่มีมีการประพันธ์เพลงใหม่ขึ้นมาในวงพาทย์ของลำปาง

ภาพที่ 14 การใช้วงพาทย์ลำปาง ประโคมในขบวนสงกรานต์

เพลง

เพลงพื้นเมืองเป็นเพลงที่มีทำนองสั้น ๆ คล้ายกับเพลง 2 ชั้นของเพลงภาคกลาง จึงถือได้ว่าเป็นเพลงที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาเหมือนเพลง 2 ชั้น ที่ปรมาจารย์ทางดนตรีได้นำไปขยายเป็นเพลง 3 ชั้น และชั้นเดียว เรียกว่าเพลงเถา ทำให้มีความไพเราะเพราะพริ้ง จนเป็นที่ยอมรับกันว่าเพลงเถาคือ Thai classical music

เพลงพื้นเมืองเหนือมีทั้งเพลงที่บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ วงสล้อซอซึง และวงปี่ซอ มีจำนวนทั้งสิ้น 50 เพลง เพลงที่บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์พื้นเมืองมีเพียง 5 เพลง เป็นเพลงในพิธีกรรมทั้งสิ้น ได้แก่ เพลงที่บรรเลงในพิธีกรรมพืชนาน 4 เพลง และเพลงที่บรรเลงในพิธีกรรมงานศพมีจำนวน 1 เพลง แต่ก็สามารถนำเพลงในพิธีกรรมพืชนานมาบรรเลงในงานศพได้

นอกจากเพลงดังกล่าวแล้ว วงปี่พาทย์พื้นเมืองลำปางใช้เพลงขนาดสั้นจากดนตรีปี่พาทย์ของภาคกลาง เช่น เขมรปากท่อ เขมรพายเรือ ลาวลำปาง สร้อยลำปาง เพลงเร็ว และนิยมนำเพลงลูกทุ่งที่มีทำนองออกสำเนียงทางมอญ เขมรมาบรรเลง ส่วนเพลงเถาและเพลงโหมโรง พบเพียงบางวงเท่านั้นที่สามารถบรรเลงได้ เช่น ไอยเรศ ไบ้คลั่ง เป็นต้น ส่วนเพลงไทยสำเนียงลาวที่นำไปบรรเลง เช่น ลาวดวงเดือน ลาวคำหอม ลาวดวงดอกไม้ เป็นต้น กลับปรากฏว่าไม่มีวงดนตรีวงใดนำไปบรรเลง

1. เพลงที่บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์พื้นเมือง

1.1 เพลงในพิธีกรรมการพืชนาน การพืชนานในจังหวัดลำปางนั้น บางท้องถิ่นที่เคร่งในจารีต เช่นการพืชนานในย่านตำบลเวียงเหนือบางผามนั้นจะให้งวงพาทย์บรรเลงเพลงสำคัญอยู่ 4 เพลง คือเพลงมอญ(พืชนาน) เพลงเกล้าหัว เพลงลูกกุยเวยหรือเพลงมวย และเพลงลูกกุยซ้าหรือที่เรียกกันว่าเพลงส่งเจ้าหรือ ส่งผี ในช่วงของพิธีกรรมบางตอนจะยอมให้บรรเลงเพลงที่ออกสำเนียงมอญบ้างหรือบางครั้งมีเพลงราวในยุคริมแรกสำหรับให้เจ้าได้สนุก เช่น เพลงโยกเยก เพลงหงษ์ เพลงงามแสงเดือน

จากการสังเกตพบว่าแม้จะใช้เพลงไทยสำเนียงมอญหรือเขมรมาบรรเลงประกอบการพืชนาน แต่หน้าทับทำจังหวะดนตรีนั้นยังคงเป็นหน้าทับแบบพื้นเมือง และสำเนียงของดนตรีจะออกทางเมืองเหนือ ข้อสังเกตที่น่าพิจารณาคือ หากบรรเลงประกอบการพืชนานแล้ว ดนตรีจะเน้นจังหวะให้มีความหนักแน่นมากกว่ามุ่งสร้างความไพเราะงดงาม จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่มีระนาดเอกของวงพาทย์ลำปางไม่ถนัดทางด้านการเล่นเก็บทำนอง อย่างที่นิยมกันตามแบบนักระนาดเอกของวงดนตรีภาคกลาง เพลงประกอบการพิธีกรรมการพืชนานมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1.1 เพลงมอญ(ฟ้อนผี) เพลงมอญ(ฟ้อนผี)เรียกกันสั้น ๆ ว่า เพลงมอญ ส่วนเพลงมอญอื่น ๆ ที่นำมาเล่นในวงพาทย เช่น มอญคูดาว มอญรำดาบ เรียกชื่อเพลงเหล่านี้เป็นชื่อเต็ม เพลงมอญ(ฟ้อนผี) เป็นเพลงสำคัญในพิธีการฟ้อนผี เรียกสั้น ๆ ว่า เพลงมอญ ก็เป็นที่เข้าใจทั้งนักดนตรีและคนฟ้อน

ทำนองของเพลงมอญนั้น สามารถกล่าวได้ว่าเป็นที่คุ้นหูชาวลำปางทั่วไป เนื่องจากว่าใช้บรรเลงได้ทั้งพิธีการฟ้อนผีและการบรรเลงประกอบทั่วไป นอกจากจะมีทำนองที่คุ้นหู จำง่ายแล้วเสียงของกลองที่ดังที่ตียำ ทิง ทิง ทิง อยู่ในบางวรรคเพลงนั้น นับเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งของเพลงนี้ ชาวบ้านรุ่นเก่าแม้จะไม่มีความรู้เรื่องดนตรีปี่พาทย ก็สามารถบอกได้ว่าเพลงนี้เป็นดนตรีสำหรับการฟ้อนผี ทั้งนี้เนื่องจากว่าเพลงมอญ จะใช้บรรเลงเป็นหลักอยู่ในพิธีกรรม วนไปเข้ามาอยู่ตลอดเวลา

1) ความสำคัญของเพลงมอญ

- (1) ใช้เป็นเพลงเริ่มพิธีกรรมการฟ้อนผี
- (2) ใช้เป็นเพลงเริ่มต้นในการเข้าสู่บรรยากาศของการฟ้อนอีกครั้ง หลังจากหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน หรือ หยุดให้นักดนตรีได้พักในช่วงสั้น ๆ บางครั้งอาจมีการเปลี่ยนดนตรีให้เป็นเพลงรำวง การใช้เพลงมอญจึงเหมือนกับการพลิกบรรยากาศให้กลับสู่พิธีกรรมอย่างจริงจังอีกครั้ง ขณะที่ดนตรีหยุดชั่วคราวในช่วงที่รำวงหมดสติจากการเข้าทรงหรือออกจากร่างทรง ดนตรีจะเริ่มด้วยเพลงมอญทุกครั้งเพื่อเข้าสู่บรรยากาศของพิธีกรรม
- (3) เนื่องจากเพลงมอญมีท่วงทำนองและจังหวะที่คลึกคล้ำ เร้าใจ ชวนให้ผู้ฟังอยาก รำ และเต้น ปัจจุบันได้มีผู้นำเอาวงพาทยมาบรรเลงบนรถเพื่อใช้เป็นเพลงแห่หน้า ขบวนงานประเพณีต่าง ๆ แม้กระทั่งงานสงกรานต์ โดยใช้พลาสติคหุ้มกลองเพื่อป้องกันการเปียกน้ำ

เพลงมอญจึงเป็นหลักที่สำคัญของพิธีกรรมฟ้อนผีปูย่าของจังหวัดลำปาง ไม่ว่าจะเป็นการฟ้อนผีมด ผีเม็ง หรือผีอารักษ์ เพลงมอญจึงเป็นสัญลักษณ์ของการฟ้อนผี

2) โน้ตเพลงมอญ (ฟ้อนผี)

เพลงมอญ (ฟ้อนผี)

- - ร ร	- ม - ร	- - ร ร	- ม - ร	- - - -	- ซ - ล	- ซ - ล	- ค - ร
- ร - -	- ม - ร	- ร - -	- ม - ร	- - - -	- ซ - ล	- ซ - ล	- ค - ร

- ล - ร	- ค - ล	- ฟ - ซ	- ล - ค	- ล - ค	- - ร ม	- - ร ร	- ม - ร
- ล - ร	- ค - ล	- ฟ - ซ	- ล - ค	- - - ค	- - - ม	- ร - -	- - - -

- ค - ล	- ซ - ล	- ค - ล	- ค - ร	- ซ - ล	- ค - ร	- ล ม ร	- ม - ล
- ค - ล	- ซ - ล	- ค - ล	- ค - ร	- ซ - ล	- ค - ร	- - ม ร	- ม - ล

- - - ร	- ล - ร	- ล - ร	ค ล - ซ	- ล - -	- - ฟ ซ	- - - ล	- ซ - ฟ
- ร - -	- ล - ร	- ล - ร	ค ล - ซ	- - - ร	- - - -	- ร - -	- ซ - ฟ

- - - -	- - ฟ -	- ฟ - ล	- - - ซ	- - - ล	- ค - ร	- ค - -	- - ซ ล
- - - ร	- - - ร	- - - -	- ฟ - -	- ฟ - -	- - - -	- - - ฟ	- - - ล

- ค - ร	- ค - ม	- ร - ค	- ล - ซ	- ล - -	- - ล ซ	- - - ล	- ซ - ฟ
- ค - ร	- ค - ม	- ร - ค	- ล - ซ	- - - ร	- - - -	- ฟ - -	- - - ฟ

- - - -	- - ฟ -	- ฟ - ล	- - - ซ	- ล - ค	- - ร ม	- ม - ม	- ม - ร
- ค - ร	- - - ร	- - - -	- ฟ - -	- - - -	- - - ม	- ล - ซ	- ม - ร

มอญ(ฟ้อนผี)

1.1.2 เพลงเค้าห้า เพลงเค้าห้า เรียกตามสำเนียงเมืองเหนือว่า “เพลงเค้าห้า” เป็นเพลงสำคัญอีกเพลงหนึ่งในพิธีกรรมพ่อนผีปู่ย่าของชาวลำปาง คำว่า เค้า หรือ เค้า เป็นคำนาม หมายถึง ต้นต้นเค้า ประชาน หัวหน้า เค้าไม้-ต้นไม้ เค้าห้า-ต้นมะห้า

มะห้า (Eugenia spp.) เป็นพืชตระกูลหว่า ใช้เป็นต้นไม้เคล็ดพิธีในการพ่อนผีเม็ง โดยนำเอากิ่งมะห้ามาสมมุติว่าปลูกโดยใช้วิธีปักกิ่งลงที่ลานหน้าผาผีเม็ง มีหม้อน้ำและกระบวยสำหรับรดน้ำวางอยู่ใกล้โคนต้น ล้อมรั้วอย่างคร่าว ๆ ด้วยซี่ไม้ไผ่ โยงรอบด้วยด้ายสายสิญจ์ โดยมีความเชื่อว่า เค้าห้าจะเป็นที่พักพิงชั่วคราวของเจ้าหรือผี ก่อนที่จะมาในผาเพื่อเข้าทรงหรือมาร่วมพิธีกรรมนั่นเอง

1) บทบาทและความสำคัญของเพลงเค้าห้า เพลงเค้าห้ากับเพลงมอญนั้น เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงต่อเนื่องกันเสมอในการพ่อนผีหรือในโอกาสการบรรเลงในที่อื่น ๆ

“ตามธรรมเนียมของการบรรเลงของวงดนตรีจากสายตำบลเวียงเหนือ เพลงเค้าห้าจะใช้ บรรเลงในการพ่อนดาบของเจ้าที่ลานพ่อนนอกผา ซึ่งมีต้นมะห้าปลูกอยู่กลางลาน และใช้ในระหว่างที่เจ้าเสพเครื่องสังเวย” (อานวย มหามิตร, 2542 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันธรรมเนียมดังกล่าวได้กลายลงไป สังเกตได้จากการพ่อนผีบางแห่งใช้เพลงอื่นๆ ปนกับเพลงเค้าห้าและเพลงมอญอยู่เสมอในการพ่อนดาบของเจ้า และการเสพเครื่องสังเวย

เพลงเค้าห้าเป็นเพลงขนาดสั้นออกสำเนียงมอญ มีหน้าทับเฉพาะเพลง จุดเด่นของทำนอง มีการใช้ลูกเต้าในช่วงตอนท้ายของเพลง ซึ่งฆ้องวงใหญ่เท่าเสียง ลา หรือฆ้องลูกที่ 12 ยืนเสียงอยู่ตลอดควลีโดยมือซ้ายเล่นทำนองเป็นโน้ตเสียงต่ำอยู่เบื้องล่าง คนฆ้องที่ชำนาญจะพลิกเพลงโดยใช้มือขวารวดเสียงให้ถี่ขึ้น โดยมือซ้ายเล่นโน้ตทำนองเป็นช่วงห่าง ๆ จึงเป็นทำนองที่น่าฟัง และเป็นจุดเด่นของเพลงนี้อย่างหนึ่ง

2) โน้ตเพลงเค้าห้า

เพลงเก้าห้า

- ม - ร	- ถ - ร	- - - -	- - - -	- ฟ - -	- ถ - ช	- - - -	- - - -
- - - -	- ถ - -	- ถ - ถ	- - - -	- - - -	- - - -	- ฟ - -	- ค - ถ

- ม - ร	- - - -	- - - -	- - - -	- ฟ - -	- - - -	- - - -	- - - -
- - - -	- ถ - -	- ถ - ถ	- - - -	- - - -	- ค - -	- - - -	- - - -

- ถ - ถ	- ถ - ถ	- ถ - ฟ	- - - -	- ถ - ถ	- ถ - ถ	- ถ - ถ	- - - -
- ค - ร	- ถ - ค	- ร - ฟ	- - - -	- ค - ร	- ค - ถ	- ร - ฟ	- - - -

- ถ - ถ	- ถ - ถ	- ถ - ถ	- - - -	- ถ - -	- ถ - ช	- - - -	- - - -
- ค - ร	- ค - ถ	- ค - ถ	- - - -	- - - -	- - - -	- ฟ - -	- ค - -

1.1.3 เพลงมวหรือ ลูกกุยเวย

เพลงมวเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ลูกกุยเวย” ชาวเหนือเรียกกันว่า “ลูกกุย” และออกเสียง โว เป็น “เวย” เพลงมวจึงเรียกได้อีกแบบหนึ่งว่า “เพลงลูกกุยเวย” เป็นสำนวนหรือเล่นคำที่ได้ความหมายและได้ความงามของภาษาอย่างหนึ่ง

1) บทบาทของเพลงมวหรือเพลงลูกกุยเวย เพลงลูกกุยเวยเป็นเพลงขนาดสั้น เล่นวนซ้ำไปมา มีหน้าทับเฉพาะเพลง ลีลาและท่วงทำนองของเพลงสร้างความคึกคัก เร้าใจ ได้อย่างดี โดยเฉพาะเครื่องประกอบจังหวะ เช่น กลอง สว่า สิ่ง จะโหมกระหน่ำไปตามลีลาที่ดูเด็ดใน สังเวียนมวหรือในผามพ่อนผี ในการพ่อนผีเมื่อนั้นลีลาของดนตรีจะสร้างความฮึกเหิมให้เกิดขึ้นใน ขณะที่เจ้ากำลังจะเข้าทรงหรือจะออกจากร่างทรง โดยคนทรงจะใช้มือทั้งสองจับผ้าจ่องเดินวนรอบ ผาม คนทรงที่ยังแข็งแรงจะวิ่งพร้อมกับโหนตัวไปด้วยจนผามสะเทือนไหว คนตรีก็จะโหมกระพือ สร้างความรุนแรงให้ถึงที่สุด เมื่อคนทรงรู้ตัวระทวยร่างปล่อยมือจากผ้าจ่อง คนตรีจะค่อย ๆ ไรย จังหวะและจบลงพร้อมกับร่างที่หมดสตินอนอยู่กับพื้นเบื้องล่าง เป็นอันจบการเข้าทรงหรือออกจากร่างทรง

บนสังเวียนมวก็เช่นเดียวกัน หากมีการเคลื่อนไหวของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ที่เริ่มส่อเค้าความรุนแรง คนตรีก็จะโหมจังหวะให้รุนแรงตามไปกับความดุเดือดนั้น หากนักมวถูกชกล้มลงกับพื้นขณะที่กรรมการนับ คนตรีจะเล่นคลอไปเบา ๆ ทันทีที่เสียงกรรมการสั่งว่า “ชก” คนตรีก็จะดั่งขึ้นมาทันที ทันใด และจะค่อย ๆ ไรยจังหวะลงเมื่อนักมวถูกน็อกคลอไปกับพื้นเช่นเดียวกับการพ่อนผี

ปัจจุบันการใช้วงพาทย์บรรเลงประกอบการชกมวค่อนข้างจะหาชมได้ยาก เนื่องจากต้องเสียค่าใช้จ่ายแพงกว่าใช้วงปี่กลองที่มีจำนวนนักดนตรีเพียง 3-4 คน

2) โน้ตเพลงลูกกุยเวย

ลูกกุยเวย (มวย)

- - ล ซ	- - - ร	- - - ร	- - - ร	- - ล ซ	- - - ร	- - - ร	- - - ร
- - - -	ฟ ม ค-	- - ล -	ล ล - -	- - - -	ฟ ม ค-	- - ล -	ล ล - -

- - - ฟ	- - ซ ล	- ร ค ล	- ซ - ฟ	- - ล ซ	- - - ร	- - - ร	- - - ร
- - - ฟ	- - - ล	- ร ค ล	- ซ - ฟ	- - - -	ฟ ม ค-	- - ล -	ล ล - -

- - ล ซ	- - - ร	- - - ร	- - - ร	- - - ฟ	- - ซ ล	- ร ค ล	- ซ - ฟ
- - - -	ฟ ม ค-	- - ล -	ล ล - -	- - - ฟ	- - - ล	- ร ค ล	- ซ - ฟ

ย้อนต้น

- - - ล	- ซ - ฟ	ค ร ค ล	- ซ - ฟ	- ร ค ล	- ซ - ฟ	- - - ม	- - - ร
- - - ล	- ซ - ฟ	ค ร ค ล	- ซ - ฟ	- ร ค ล	- ซ - ฟ	- - - ม	- - - ร

โร ย จั ง ห ว ะ ล ง จ บ

ลูกกุยเวย (มวย)

ท่อนจบ

R a l l e n t a n d o

ภาพที่ 15 รูปคนทรงโหนดผ้าจ้อง

1.1.4 เพลงส่งเจ้าหรือ เพลงลูกกุยเข้า เนื่องจากเพลงนี้ใช้เป็นเพลงสุดท้ายสำหรับปิดพิธีกรรมพ่อนผี เพื่อให้ร่างทรงได้ทำพิธีให้เจ้าออกจากร่างทรง ดังนั้นจึงเรียกชื่อเพลงนี้ว่า “เพลงส่งเจ้า” บ้างก็เรียกว่า “เพลงส่งผี” ส่วนคำว่า “เพลงลูกกุยเข้า” นั้น เนื่องจากว่าเป็นเพลงนี้มีทำนองออกทางหวาน เสรี เล่นแบบเนิบ ๆ ไม่กระตุ้นให้เกิดความกึกก้องในการพ่อนผีแต่อย่างใด

1) บทบาทของเพลงลูกกุยเข้า เพลงลูกกุยเข้าเป็นเพลงปิดท้ายพิธีกรรมซึ่งมีบรรยากาศที่มีทั้งความเครียด ความดิบ(เมาดิบ) ความดูดนัย ความสนุกรื่นเริง คละเคล้ามาตลอดวัน ซึ่งสร้างความเหน็ดเหนื่อยกันทั่วหน้า เมื่อได้เวลาเย็นอันสมควรเลิกลา เพลงที่มีท่วงทำนองหวาน เสรีออกทางเยือกเย็น จึงสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลายได้เป็นอย่างดี ลูกหลานที่มาในงานนี้บ้างที่ได้กิน “น้ำม่วน” หรือสุราที่เจ้าได้หยิบยื่นให้ หากคิดจะใช้ลูกกุยเข้าประທးกัน อารมณ์ก็จะได้สงบเยือกเย็นลง ลูกกุยก็พลอยช้าลงไปด้วย จากการสังเกตพบว่าบางคณะนำเอาเพลงนี้ มาบรรเลงปนกันไปกับเพลงมอญและเค้าห้า ในขณะที่มีการพ่อน

2) โฉ้ตเพลงลูกกุกยเวยเข้า

เพลงลูกกุกยเข้า(ส่่งเข้าหรือส่่งผิ)

- ม - ร	- - - ร	- - ร -	- - ค - ร	- ฟช ล	- - - ช	- ฟช ล	- - ม ร
	- ล - -	ล ล - ล	ช ล - -	- ฟช ล	- - - ช	- ฟช ล	- ค - ล

- - - -	ม ร - ร	- - ร -	- - ค ร	ฟช ฟ -	ฟ - ค ร	- ม - ร	- ท - ล
- - - -	- - ล -	ล ล - ล	ช ล - -	- - - ร	- ล - -	ค - ค -	ล - ช -

- - - -	- - ช ล	ค ร - -	ค ล - ฟ	- - - ช	- ล ช ฟ	ล ช ล ฟ	- ฟ ช ล
- - - -	- ฟ - -	- - ค ล	- - ช ฟ	- - - ช	- ล ช ฟ	ล ช ล ฟ	ฟ - - -

ลล ล ล	ลล ล ล	ลล ล ล	- ฟ - ช	- ล - -	- - ล ช	- - ช ล	- - ม ร
- ค - ร	- ค - ล	- ค - ล	- ฟ - ช	- - - ร	- - - -	- ฟ - -	- ค - ล

1.2 เพลงสำคัญในพิธีกรรมงานศพ

เพลงในพิธีกรรมงานศพของวงปี่พาทย์พื้นเมืองลำปาง มีได้มีแบบแผนในการใช้เพลงเหมือนเช่นวงปี่พาทย์ของภาคกลาง จากการสำรวจพบว่ามีเพลงพื้นเมืองของลำปางเพียงเพลงเดียวเท่านั้น ที่ใช้ทั้งประโคมงานและใช้เห่ศพ เรียกได้หลายอย่าง ได้แก่ เพลงเห่ เพลงลาก เพลงประสาธไหว

เพลงประสาธไหวของเชียงใหม่กับของลำปางมีแนวทางการบรรเลงแตกต่างกันเล็กน้อย บางครั้งวงปี่พาทย์ลำปางจะใช้เพลงประสาธไหวแบบเชียงใหม่ ในพิธีกรรมพือนผี

เพลงประสาธไหว

- - - ซ	- - ซ ซ	ฟ-ฟ ซ	- ท - ด	- - ร ด	- - ท ด	ร ด - -	ท ซ - -
- - - ซ	- ซ - -	- ม - ซ	- ท - ด	- - - -	ท ซ - -	- - ท ซ	- - ฟ ม

- - - ฟ	- - ม -	ด - ด -	ด - ท	- - - ซ	- - ซ ฟ	ด ร ท ด	ซ ล ฟ ซ
			ด				
- - - -	ม ด - ฟ	- ซ - ท	- ซ - ซ	- ด ม -	ฟ ม - -	- ร ท ด	- ล ฟ ซ

2 เพลงที่บรรเลงด้วยวงสตริงและวงปี่ซอ

เป็นที่น่าสังเกตว่าเพลงที่บรรเลงด้วยวงสตริงและวงปี่ซอ วงปี่พาทย์พื้นเมืองจะไม่นิยมนำไปบรรเลงต่างๆ ที่เป็นเพลงที่มีทำนองไพเราะแบบสำเนียงเมืองเหนือ ถ้าได้รับการพัฒนาให้สามารถบรรเลงได้ด้วยวงปี่พาทย์พื้นเมือง จะทำให้เพลงเหล่านั้นมีความไพเราะเพราะพริ้งไปอีกรูปแบบหนึ่ง เพลงดังกล่าวได้แก่

เพลงล่องแม่ปิง	เพลงฤาษีหลงถ้ำ	เพลงพม่า
เพลงสลับเลื่อน	เพลงเวียงเหนือ	เพลงกำบ่อ
เพลงกำปี่	เพลงม่านแม่เหล็กลำปาง	เพลงล่องแม่วัง
เพลงม่านเหล็กลำปาง	เพลงมังกรร้ายรำ	เพลงดาวมังกร
เพลงเงี้ยว	เพลงกุหลาบเชียงใหม่	เพลงกล่อมนางนอน
เพลงเอื้อไหว	เพลงสไบ	เพลงปั่นฝ้าย
เพลงน้อยใจยา	เพลงตีม่วน	เพลงโจโจ้ตัดหนวด
เพลงจุมม่าน	เพลงเตียวคง	เพลงลำน่านชนบทเพลง
เพลงชาวเขา	เพลงอื้อ	เพลงไก่ต๊อก
เพลงเชิงงาช้างดำ	เพลงงาดำ	เพลงช้างคำ
เพลงภูเพียง	เพลงภูคอย	เพลงภูหลวง
เพลงภูเมือง	เพลงล่องน่าน	เพลงลำน่านวันไหว
เพลงจ้องสไบกำบ่อ	เพลงกระต่ายลอยคอ	เพลงสาวไหม
เพลงชาวเขาอิงคอย	เพลงตีก๊วก	เพลงภูมินทร์
เพลงจุมศรี	เพลงประสาททิพย์	เพลงเชียงใหม่
เพลงจะปู้	เพลงละม้าย	เพลงแห่ปราสาท
เพลงแห่ลำปาง	เพลงกิ้งไฟไหวไป	เพลงไผ่ล้อม

การสืบทอด

อาชีพช่างและการดนตรีของเมืองเหนือ เป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมว่าเป็นอาชีพของผู้มีความสามารถพิเศษ แม้ในกฎหมายโบราณก็ให้ความสำคัญกับช่างต่าง ๆ และได้ตราเป็นกฎหมายคุ้มครองบุคคลเหล่านี้ ดังข้อความที่ปรากฏในกฎหมายโบราณ ซึ่งแสดงถึงการเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าของสังคมในสมัยนั้น โดยได้ระบุไว้ว่า หากผู้ใดทำร้ายช่างเหล่านี้ก็จะถูกปรับเป็นจำนวนเงินที่ต่างกันตามลำดับความสำคัญของช่างในยุคนั้น โดยจะขอยกตัวอย่างจากที่ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้ปริวรรตไว้ดังนี้

“...พิข่าฟันช่างแปลงรูป ช่างแถม ช่างต้องตาย ได้เสียเงินสี่ร้อยบาท
 พิข่าฟันช่างแปลงกองช่างค้อง ช่างกองตอบตาย ได้เสียเงินสองร้อยบาทเป็นสองพัน
 พิข่าฟันช่างสว่า ช่างธลื้อสี่ชอตาย ได้เสียเงินเป็นสองร้อยบาทเป็นสองพัน
 พิข่าฟันลูกสิกเขานันเสียทั้งหลายนั้นตาย ได้เสียเงินร้อยบาทเป็นพันหนึ่ง
 พิข่าฟันช่างฟ้อร ช่างเป่าคู้ยี่ตาย ได้เสียเงินร้อยบาทเป็นพันหนึ่ง
 พิข่าลูกสิกเขานัน ได้เสียเงินเป็นห้าร้อย...” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2528: 12)

จากการยอมรับจากสังคมดังกล่าว ครั้นเมื่อล้านนาได้มีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับพม่าในยุคที่ตกเป็นเมืองของพม่า ก็ได้รับเอาคำว่า “สลา” (อาจารย์) จากพม่า มาใช้เรียกอาชีพของช่าง ที่มีความรู้ความชำนาญ เช่น สลาแบน สลาพาทย สลาแปลงบ้าน สลาปูน และใช้เป็นคำนำหน้าชื่อบุคคล ระดับครูอาจารย์ เช่น เรียกครูดนตรีว่า สลาเต้า สลามา สลาวรรณ เป็นต้น

การสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทยพื้นเมืองมีทั้งการสืบทอดองค์ความรู้ทางด้านดนตรีและทางด้านพิธีกรรมความเชื่อ

1. ด้านองค์ความรู้ดนตรี

จากการสำรวจพบว่า การสืบทอดวิชาดนตรีของวงปีพาทยส่วนมากใช้วิธีเรียนโดยการสังเกตจดจำ อันเป็นการเรียนแบบนอกระบบมากกว่าการเรียนหรือการสืบทอดแบบต่อเพลงกันตัวต่อตัว หรืออย่างที่เรียกว่าต่อกับมืออย่างที่ใช้ในดนตรีราชสำนัก ซึ่งเป็นการเรียนที่มีการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบอย่างแท้จริง ดังที่นายพล มหามิตร ได้เล่าถึงการฝึกตีกลองทั้งทีฆของตนว่า

“...เพลงพ่อนั้นเป็นเพลงขนาดสั้นสามารถจำทำนองได้ง่าย เมื่อจำทำนองได้แล้วก็ใช้วิธีสังเกตเอาจากส่วกลองทั้งทั้ง ขณะนั้นดูเขาก็ใช้มือเปล่าดีเข้าดีขาตามเขาไป ทำอย่างนี้ทุกครั้งเมื่อไปดูตามผามพ่อนผี เพื่อให้เกิดความแม่นยำยิ่งขึ้น ก็ควรช่วยเขาดีกลองรับบ้าง ตบสว่า ตบสังข์บ้าง เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นก็สามารถร่วมวงกับผู้ใหญ่ได้”(นวล มหามิตร , 2542 : สัมภาษณ์)

เรื่องดนตรีอื่นก็เช่นเดียวกัน นายคะนอง สุวรรณแพร่ อดีตหัวหน้าวงวัดพิชัย (ต่อมาได้ตั้งวงเป็นของตนเองเปลี่ยนชื่อเป็น “สล่านองตองลี”) ได้กล่าวถึงการฝึกตีพาทย์หรือฆ้องวงใหญ่ ฝึกเป่าแน และการต่อเพลงของวงวัดพิชัยสมัยก่อนว่า

“...ส่วนมากทำนองเพลงจะจำได้ก่อนแล้ว จากนั้นจึงมาไล่หาเสียง บางเสียงที่ต้องตีเป็นคู่ 4 คู่ 5 คู่ 8 คู่ นั้น พ่อเป็นคนบอกให้ บางครั้งก็สังเกตจากผู้ใหญ่ที่เล่นกัน

ส่วนการฝึกแน้นนั้นก็ฝึกเอาเองโดยใช้วิธีสังเกต จดจำ เอาจากพ่อสล่าเต้า ไชยรุ่งเรือง เวลาผ่านไปเล่นที่ไหนก็ตามไปดู แล้วก็นำมาฝึกเอา ไปหัดเป่าตามกลางทุ่ง

เมื่อมีความสามารถจนได้เป่าร่วมวงกับคนใหญ่บ้างแล้ว ก็ยังติดตามดูพ่อสล่าเต้าอยู่เสมอ บางครั้งก็ช่วย ตบสว่า ตบสังข์ ตีกลอง พ่อสล่าเต้าเห็นว่าผมคงรักและคงจะเอาดีทางนี้แน่ ต่อมาเวลาเห็นหน้าผมเมื่อใด เขาก็จะยื่นแนให้ผมเป่าทุกครั้ง พร้อมกับบอกว่า เอาเลยน้อง เอาเลย” (คะนอง สุวรรณแพร่, 2542 : สัมภาษณ์)

เกี่ยวกับการฝึกเองของนักดนตรีวงพาทย์สล่า นายสมบุรณ์ มะโนธรรม (ป.กศ.ชั้นสูงวิชาเอกภาษาอังกฤษ) อดีตครูสอนภาษาอังกฤษ โรงเรียนวิสุทธิวิทยากร ได้เล่าถึงการเข้ามาเป็นนักดนตรีวงพาทย์ พอสรุปได้ว่า

“ตนเองนั้นเคยเป็นนักเรียนวโยชวาฑิต ของโรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย โดยทำหน้าที่เป่าแซกโซโฟน เมื่อมาเรียนในวิทยาลัยครู ลำปาง ก็มาฝึกเล่นกีตาร์ และกี๊บบอร์ด ส่วนดนตรีพื้นเมืองนั้นก็ให้ความสนใจอยู่บ้าง ต่อมาได้ไปเป็นครูที่อำเภอหางว มีความลำบากในการเดินทางไปกลับจึงได้ลาออก พอดีแหวบ้านมีวงดนตรีพื้นบ้านแบบประยุกต์จึงได้เข้าไปร่วมวง ทำหน้าที่เล่นกีตาร์บ้าง ออร์แกนบ้าง ส่วนการเข้ามาเป็นสล่าแน้นนั้นอาศัยว่าเคยเป่าขลุ่ยและเป่าแซกโซโฟนมาก่อน หลังจากที้นำไปหัดจนชินแล้วก็สามารถร่วมวงได้ แรก ๆ เป็นเพียงแค่คอยเป่าเสริมหรือเป่าแทนเมื่อสล่าแนตัวจริงพัก นานเข้าก็เป่าสล่าแนเต็มตัว เป่าได้ทั้งแนน้อยและแนหลวง...” (สมบุรณ์ มะโนธรรม, 2542 : สัมภาษณ์)

ตัวอย่างการเรียนรู้ โดยการสังเกตจดจำซึ่ง นายคะนอง สุวรรณแพร่ ได้เล่าถึงวงวัดพิชัย เรียนรู้เพลงไทย จากครูสังข์คำ มาคำจันทร์ โดยเล่าว่า

“... สมัยเมื่อผมยังเป็นละอ่อน พ่อผมและหมู่คนใหญ่ที่เป็นนักดนตรีในวงวัดพิชัยใช้วิธีเรียนและต่อเพลงไทย โดยนำเอาเงินค่าจ้างมาแบ่งเป็นค่าจ้างครูสังข์คำให้มาตีพาทย์และระนาด ตามงานวัด งานปอย(งานศพ)ของหมู่บ้าน แม้จะได้ค่าตัวน้อยลง แต่ทุกคนก็ยินดีเนื่องจากว่าได้วิชา และได้เพลง ส่วนตนเองซึ่งยังเป็นเด็กก็ไปต่อฆ้องที่บ้านครูสังข์คำได้มาอยู่หลายเพลง เช่นเขมรปี่แก้ว ปี่คลั่ง เป็นต้น” (คะนอง สุวรรณแพร่, 2542 : สัมภาษณ์)

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของวงปี่พาทย์พื้นเมืองในจังหวัดลำปาง ซึ่งใช้วิธีการสืบทอดทั้งแบบมีผู้สอนและใช้วิธีเรียนโดยการสังเกต ศึกษาเอาเอง ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ แม้จะมีผู้สอนให้ แต่ขบวนการเรียนรู้ยังมิได้เป็นแบบเป็นทางการอย่างที่ปฏิบัติกันในการดนตรีแบบครูขอ(การขับขอ) และดนตรีไทยราชสำนัก ซึ่งใช้วิธีการเรียนรู้แบบต่อเพลงกับครูโดยตรง

อย่างไรก็ตามแม้กระบวนการเรียนรู้จะไม่เป็นทางการนัก ดังกรณีของนายคะนอง สุวรรณแพร่ กับสลาเต้า ไชยรุ่งเรือง แต่นายคะนอง สุวรรณแพร่ ก็ให้ความเคารพนับถือสลาเต้า ไชยรุ่งเรืองเป็นครูคนหนึ่งที่น่าคะนองได้มีโอกาสใกล้ชิด ได้เอาตัวอย่างและเลียนแบบวิธีการบรรเลงต่าง ๆ เมื่อความศรัทธา เลื่อมใสที่มีต่อสลาเต้า ไชยรุ่งเรืองมีมากขึ้น ต่อมานายคะนองก็ได้ไปขอมอบตัวเป็นศิษย์ โดยทำพิธียกขันครูจากสลาเต้า ไชยรุ่งเรือง ในที่สุด

ในกรณีที่คล้ายกัน เมื่อนักดนตรีได้เรียนรู้ โดยวิธีการสังเกต จดจำ ลอกเลียนแบบ หรือแอบศึกษาจากนักดนตรีคนอื่น ๆ จนถึงขั้นมีความสามารถนำเอาดนตรีไปหาเลี้ยงชีพได้แล้ว นักดนตรีผู้นั้นก็จะไปขอยกขันครู หรือขึ้นครูกับสลาคนใดก็ได้ ตามที่ตนศรัทธาเลื่อมใส

การไปขอขึ้นครูแบบนี้ หากว่านักดนตรีที่เรียนรู้ด้วยตนเองยังไม่ได้ไปขึ้นครูกับผู้ใด อยู่ต่อไปก็อาจได้รับการเตือนจากเพื่อนนักดนตรีด้วยกัน ในทำนองว่า “เอาของพื้นมาหากินแล้ว ควรจะไปขอขึ้นครูไว้เหี้ย”

เกี่ยวกับคติความเชื่อที่ว่า นักดนตรีต้องไปขึ้นครู แม้ว่าจะเรียนรู้ได้ด้วยตนเองก็ตามดังกล่าว ได้สอบถามสัมภาษณ์นักดนตรีวัยสูงอายุหลายท่าน ต่างก็ได้อธิบายให้เห็นที่สอดคล้องกัน ดังนี้

“ของอย่างนี้มีครุมีเจ้าของ เอาของพื้นมาหากิน ก็ควรขออนุญาตจากพื้นเหี้ย ก็จะเป็นมงคลกับตัว”
(นวล มหามิตร, 2542 : สัมภาษณ์)

“การยกครุก็คือการแสดงตนว่าเป็นศิษย์มีครุ มีสำนัก มีสังกัดหรือมีค่าย การมีครุนั้นจะทำให้เรามีความเชื่อมั่นและอุ่นใจในการไปเล่นดนตรี” (คะนอง สุวรรณแพร่, 2542 : สัมภาษณ์)

“ดนตรีวงพาหุต้องไปเล่นตามงานศพ งานปอย ตระเวนไปในสถานที่ต่าง ๆ อาจมีภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย จากคน หรือจากสิ่งที่ไม่เห็น เช่น จากผี จากเจ้าที่เจ้าทาง ดังนั้นจึงควรมีครุไว้คุ้มครองรักษา” (จรรยา ไชยทนต์, 2542 : สัมภาษณ์)

เมื่อขึ้นครุกับส่าคนใดคนหนึ่งไปแล้ว นักดนตรีพื้นบ้านเมืองเหนือยังสามารถไปขอขึ้นครุกับส่าคนอื่นได้อีก เวลาสำหรับการไปขอขึ้นครุคือช่วงตรุษสงกรานต์

2. ด้านพิธีกรรมความเชื่อ

2.1 การไหว้ครุ

การไหว้ครุดนตรีแบบที่นิยมปฏิบัติในภาคกลางนั้น ไม่ปรากฏมีในวงการดนตรีแบบพื้นบ้านที่ลำปาง การไหว้ครุมีอยู่สองลักษณะเรียกชื่อเหมือนกันว่า “การดำหัวครุ” อาจเรียกในที่นี้ว่าการดำหัวครุ(ที่ไม่มีตัวตน) กับการดำหัวครุที่มีชีวิต

การดำหัวครุที่มีชีวิต นักดนตรีจะนำเอาเครื่องการวะครุอันได้แก่ ข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน นำส้มป่อย ใส่ขันหรือพานอาจมีเครื่องบริวาร เช่น ผ้าขาวม้า เสื้อหม้อห้อม ผ้าขนหนู หรือของกินของใช้ซึ่งมีตั้งแต่ หอม กระเทียม เครื่องกระป๋อง ผลไม้ต่าง ๆ หรืออาจมีเงินใส่ซองซึ่งจะใส่เท่าไรขึ้นอยู่กับฐานะของนักดนตรี

นอกจากการแสดงการวะแล้ว ยังมีนัยที่แสดงถึงการไปขอขมาอภัย ตามจาริตเมืองเหนือที่ว่า ไปขอสุมา(ขอขมา) และขอพรมาเป็นมงคลแก่ตนเอง

พิธีการในการดำหัวเป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยนักดนตรีหรือผู้น้อยจะนำเอาเครื่องการวะที่เตรียมมาใส่ในพาน นำเอาน้ำส้มป่อยเทรวมกับขันน้ำส้มป่อยของครุ ศิษย์ประเคนพานและน้ำส้มป่อยให้ครุ พร้อมกับกล่าวขออภัยและขอพรจากครุ ดังต่อไปนี้

“ขอคารวะต่อครู.....บัดนี้ตัวข้าพเจ้านาย.....ก็ได้มาขอสูมา คารวะ อันใดที่ผู้ข้าได้ล่วงล้ำ กล้ากลาย ได้ขึ้นที่ต่ำ ได้ย่ำที่สูง หรือด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมก็ดี ก็ขอให้อครูจงได้ละลด ปลดโทษให้อแก้ตัวผู้ข้า(ทั้งหลาย) และก็ขอพรจากครูเพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิตต่อไป”

“ครูเมื่อรับประเคนเครื่องคารวะแล้ว จึงประณมมือกล่าวให้พรเป็นสำนวนโวหารตามถนัด อาจเป็นสำนวนที่ได้ท่องจำสืบทอดกันมา หรือเรียบเรียงขึ้นมาเป็นของตนเอง บางคนกล่าวได้ยาวมาก อย่างที่เรียกกันว่า “พรน้ำแห่ง” กล่าวคือ ขณะที่กล่าวคำอวยพรอยู่นั้น เด็ก ๆ หรือบริวารที่มาด้วยมักจะเล่นสาดน้ำกัน จนน้ำในบ่อน้ำ(ตามชนบท)แห้ง” (นายบุญปัน ไชยมะโน, 2543 : สัมภาษณ์) ดังจะขอยกตัวอย่างคำให้พรซึ่งส่วนมากมักจะขึ้นต้นและลงท้ายคล้ายกัน ดังนี้

“เอวัง โหนตุ...ดี...อัมมะในวันนี้ก็เป็นวันดี ศรีสุกะมังคะอันประเสริฐ เป็นวันล่ำเลิศยิ่งกว่าวัน และยามทั้งหลาย อันว่าปีเก่าก็ได้ล่วงพ้นไปแล้ว ปีใหม่แก้วพญาวันก็มาจุจอดสอดถึง บัดนี้ก็ได้หมายมี นาย...(ชื่อศิษย์).....พร้อมทั้งลูกเต้าหลานเหลน ได้นำเอาบุปผาราช ดวงดอก ข้าวตอก ดอกไม้ ลำเทียน น้ำมนต์ส้มป่อย สุนทรทะกะ พร้อมทั้งเครื่องบริวาร เพื่อมาสูมาคารวะยังตนตัวแห่งข้า ซึ่ง(สุเจ้า หรือ ท่าน)ทั้งหลายได้นับถือว่าเป็นครูบาอาจารย์ ตัวข้าพเจ้าก็มีความโสมนัสอวยหน้ารับไว้ด้วยความยินดี

อันใดที่สุเจ้าทั้งหลายได้ล่วงล้ำกล้าเกิน จะเป็นด้วยกายกรรมก็ดี วาจากรรมก็ดี มโนกรรมก็ดี ก็ขอให้อโทยะนุกรรมทั้งหลายเหล่านั้นจงเป็นอโหสิกรรมเสียไปในยามนี้

อัมมะคัคเคทานิ ในที่மாகาละ ยามนี้ บัดนี้เป็นต้นไป ก็ขอให้อสุเจ้าทั้งหลาย จงได้อยู่เย็นเป็นสุข พ้นเสียจากกังวล อันตรายทั้งหลาย อันว่าเคราะห์ปี เคราะห์เดือน เคราะห์วัน เคราะห์ยามก็ดี เคราะห์ภายหลังจักมา กะว่าเคราะห์ภายหลังจักมี ก็ขอให้อเคราะห์ทั้งหลายเหล่านั้นจงได้ร่วงดับหายไปอย่าได้บังเกิดขึ้น

หากว่าสุเจ้าทั้งหลายถ้อยก็ขอให้อมีชัย ไปก็ขอให้อมีโชค พ้นเสียจากทุกข์ โศก โรคพยาธิ อย่าได้มาเบียดเบียน

ดังคำบาลีว่าไว้ สัพพีทีโย วิวัชขันตุ สัพพะโรโควินัสสตฺ มาเต ภววันตฺราโย สุขีทึมาโยโก ภวะอภิวาชนสึลิสะนิจจํ วุฑฒาปัจจานิโย จัตตาโรธัมมาวัณขันติ อายุ วรณโน สุขัง พลัง”

(นายบุญปัน ไชยมะโน, 2543 : สัมภาษณ์)

ขณะที่ครูกล่าวให้พรศิษย์ประณมมือรับฟังอย่างสงบ เมื่อครูกล่าวจบ เปล่งเสียงสาธุพร้อมกัน จากนั้นครูชักเอาน้ำส้มป่อยมาลูบศีรษะ บางรายนำเอาน้ำส้มป่อยประพรมให้แก่ศิษย์ หรือแจกชมน้ำส้มป่อยให้ศิษย์ชักเอาน้ำส้มป่อยลูบศีรษะก็ได้ เป็นอันเสร็จพิธีคำหวัศร หรือมาไหว้ครูที่ยังมีชีวิตอยู่

กรณีที่ครูได้เสียชีวิตไปแล้ว ศิษย์จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ครูในวันพญาวันซึ่งตรงกับวันที่ 15 เมษายน ซึ่งเป็นวันที่ชาวเหนือนิยมไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้มีพระคุณเรียกกันทั่วไปว่า “ทานขันข้าว” โดยมีความเชื่อว่าวันนี้เป็นวันสำคัญที่สุดในรอบปี แต่ก่อนการทานขันข้าวจะนำอาหารใส่หม้อ หรือภาชนะหาบไปที่วัด แล้วจึงจัดอาหารลงในถ้วยชามวางบนถาด ขันโตก หรือ สะโตก จึงเป็นที่มาของคำว่าทานขันข้าว ปัจจุบันใช้ขันโตแทนขันหรือสะโตก

หลังจากทำบุญ ศิษย์จะทำพิธีสร้างศาลาหั่วครูของตนที่บ้าน โดยนำเอาพระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง เครื่องขันครู รูปภาพครู และเครื่องดนตรีบางชิ้นวางในที่อันสมควร จากนั้นนำเอาพานซึ่งมีเครื่องการวะเช่นเดียวกับพานที่นำไปคำห่วยขึ้นเหนือศีรษะ พร้อมกับกล่าวขอสมอภัยเสร็จแล้วนำน้ำหมื่นสัมปอญลูปศีรษะ และนำไปประพรมเครื่องดนตรีในบ้าน เป็นอันเสร็จพิธีคำหั่วครู

2.2 การขึ้นขันครู

ขันครูหรือขันตั้ง คือเครื่องบูชาครูบรรจุอยู่ในพาน หรือ ขัน ซึ่งประกอบด้วย รูป เทียน ดอกไม้ หมาก พลุ ผ้าขาว ผ้าแดง เบี้ย ข้าวสาร สุรา กล้วย มะพร้าว บางครั้งมีน้ำสัมปอญ และที่ขาดไม่ได้คือเงินค่าก่านล ในกรณีที่ไปบรรเลงในสถานที่ซึ่งไม่มีพานหรือขัน ก็อาจใช้ถาดหรือภาชนะ เช่นกาละมัง แทน

ความเชื่อของชาวเหนือเกี่ยวกับขันตั้งหรือขันครูนั้น มีอยู่ในงานฝีมือ และงานช่างทั้งหลาย เป็นต้นว่า ช่างปี ช่างซอ(ขับซอ) ช่างแต้ม(วาดเขียน) ช่างค้อง(แกะสลัก) ช่างฟ้อน ช่างไม้ ก่อสร้าง (สลาแปลงบ้าน) นักดนตรี(ช่างม่วน) นักมวย กล่าวคือวิชาชีพ หรือวิชาฝีมือเหล่านี้ต้องมีครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ และมีครูเป็นเจ้าของวิชานั้น ๆ อาจเป็นครูปัจจุบัน หรือครูที่ล่วงลับไปแล้ว วิชาชีพบางอย่างแม้ว่าไม่ได้มีครูสอนให้โดยตรง แต่เมื่อจะประกอบวิชาชีพนั้น ๆ ก็จะต้องขวนขวายหาครูหรือมีครูเอาไว้ก่อน ดังคำกล่าวที่ว่า “ศิษย์มีครู” ซึ่ง นายคะนอง สุวรรณแพร์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ ยกขันตั้งหรือการยกครูไว้ดังนี้)

“...การยกครูก็คือการแสดงตนว่าเป็นศิษย์มีครู มีสำนัก มีสังกัดหรือมีค่าย การมีครูนั้นจะทำให้เรามีความเชื่อมั่นและอุ่นใจในการไปเล่นดนตรี อย่างน้อยก็มีของคุ้มกันให้ปลอดภัยจากการกระทำของสิ่งที่ไม่มองไม่เห็นเช่น ภูติผีปีศาจ หรือไม่ก็อย่างครูข่าม ครูกงนั้น จะทำให้ผู้เคารพนับถือหงั้นเหนียว เป็นต้น อย่างนักดนตรีบางคนก็ฝึกฝนด้วยตนเองจนเป็นนั่น ต่อไปก็ต้องมีเจ้าหมู่หรือสมัมนี่เรียกว่า มีหมู่มีพวกหรือมีคณะ พอถึงวันสงกรานต์เดือนจืปีใหม่ก็ทำการยกขันครูกับผู้ตนเองเลื่อมใสในฝีมือที่นี้ก็เป็นศิษย์มีครูแล้ว ไปแห่งไหนไหนก็สบายใจได้” (นายคะนอง สุวรรณแพร์, 2542 : สัมภาษณ์)

ความหมายเกี่ยวพันตั้งจากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ ซึ่ง ศรีเลา เกษพรหม ได้กล่าวไว้มีดังนี้

“...ขันตั้งเป็นภาชนะสำหรับใส่เครื่องค้ำับ เช่น ดอกไม้ รูปเทียน หมากลู และเข้าของอย่างอื่น เพื่อเป็นของสมนาคุณแก่ผู้มากระทำประโยชน์ให้ เช่น หมอ อาจารย์ผู้ประกอบพิธี หรือช่างขอ หรือนักขับเพลงปฎิพากษ์ เป็นต้น เครื่องบูชาครูและจำนวนอาจจะไม่เหมือนกันทุกพิธี บางพิธีใช้เครื่อง 4 คือ กรวยหมากลู 4 กรวยดอกไม้ 4 หมา 4 ขด 4 ท่อน ใส่เบี้ย ใส่เงิน ผ้าขาว ผ้าแดง และสุรา ถ้าเป็นขันตั้งที่ใช้ในการบูชาครูจะมีไก่หรือไข่ปิ้งเพิ่มเข้าไปด้วย...” (ศรีเลา เกษพรหม, 2536 : 35-36)

ขันตั้งโดยทั่วไป เช่น ขันที่ตั้งให้แก่ช่างผู้ที่จะสร้างวิหาร อุโบสถ เจดีย์ กุฏิ สร้างบ้านเรือน มีครัวหรือเครื่องประกอบดังนี้ กรวยหมากลู 12 กรวยดอก 12 หอย (เบี้ยที่ใช้แทนเงินมีค่า) 1,300 เบี้ย หมากลูใหม่ ผ้าขาวรำ (พับ) ผ้าแดงรำ (พับ) เหล้า ข้าวเปลือก ข้าวสาร เงิน 12 บาท เมื่อตั้งขันให้แก่หัวหน้าช่าง หัวหน้าช่างจะกล่าวอาราธนาอัญเชิญครูบาอาจารย์ให้มาช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัยในขณะที่ทำการก่อสร้าง แล้ว นำสาแหรกใส่ขันตั้งแขวนไว้ที่ชื่อของอาคารนั้น เมื่อสร้างอาคารหรือถาวรวัตถุขึ้น ๆ เสร็จแล้ว ทางฝ่ายเจ้าภาพจะเปลี่ยนเครื่องค้ำับที่เก่าออกใส่ใหม่แล้ว หัวหน้าช่างทำพิธีกล่าวคำปลดขันตั้ง จากนั้นคว่ำขันลงกับพื้น เก็บข้าวของใส่ไว้เหมือนเดิม นำเหล่าขันตั้งมาเปิดเลี้ยงกันกับลูกน้อง เป็นการฉลองความสำเร็จ

กรณีที่มีศิษย์มาขอยกขันครู หรือเมื่อจะยกขันขึ้นครูให้แก่ผู้ใด ก็ใช้เครื่องขันครูรวมกันในปีเดียว โดยไม่ต้องแยกเครื่องออกเป็นขันครูแต่ละคนไป

2.3 เครื่องขันตั้ง

เครื่องขันตั้ง หรือขันครูของวงพาทย์ เรียกว่า เครื่อง 8 (เครื่องอย่างละ 8) โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องขันตั้งที่คล้ายกัน บางแห่งอาจแตกต่างกันบ้าง ดังนี้

1. เทียนคู่บาท(เทียนจีผึ้ง น้ำหนัก 1 บาท)	8	เล่ม
(ใช้เทียนไขขนาดย่อมแทน)		
2. เทียนคู่เฟื้อง(เทียนจีผึ้ง น้ำหนัก 1 เฟื้อง)	16	เล่ม

(ใช้เทียนขนาดเล็กแทน) ใส่ลงในสรวาย ๆ ละ 2 เล่ม

3. สวาย(กระสวยหรือกรวย)ใส่ดอกไม้และรูป 8 สวาย
(แต่ละสวายใส่ดอกไม้และรูปอย่างละ 3 ดอก)
4. สวายใส่พลู 8 คำ หมากก้อม 8 ก้อม 8 สวาย
(ก้อม = ขนาดย่อม พอเหมาะ)
5. หมาก 1,300
(หมากแห้งร้อยเป็นสาย 1 หัว(มี 10 ไหมหรือเส้น)กับอีก 3 ไหม
บางแห่งใช้หมาก 1 หัว กับพลูอีก 1 มัด)
6. เบี้ย 1,300 ปัจจุบันประมาณเอวามีจำนวน 1 ไร่
7. ผ้าขาว ผ้าแดง (จำลองขนาดเท่าฝ่ามือก็ได้) อย่างละ 1 ผืน
8. มะพร้าวอ่อน 1 ทะลาย
9. กล้วยดิบ 1 เครือ
10. ข้าวสาร(ใส่ถ้วยขนาดเล็ก) 1 ถ้วย
11. เหล้าขาว หรือเหล้าตามที่หาได้ในท้องถิ่น 1 ขวด
12. เงินบูชาครูหรือค่ากำหนดครู 5.25 บาท
(อาจไม่เท่ากันแล้วแต่ครู บางแห่ง 25 , 32.25 บาท)
13. น้ำส้มป่อย 1 ขัน

(นวล มหามิตร และ ปิ่น วงศ์ระกา , 2542 : สัมภาษณ์)

2.4 การยกขันตั้ง

การยกขันตั้งกระทำใน 2 กรณีคือ เกี่ยวกับการสืบทอดหรือการมอบตัวเป็นศิษย์ ซึ่งเป็นที่เข้าใจของผู้คนในปัจจุบันว่าการยกครูหรือการขึ้นครู อีกกรณีหนึ่งการยกขันตั้งกระทำก่อนการบรรเลงดนตรี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.1 การยกขันตั้งหรือยกครูในกรณีเกี่ยวกับการสืบทอด

คือพิธีกรรมที่ศิษย์ใหม่นำเอาเครื่องสักการะมามอบให้ครู เพื่อแสดงความประสงค์ที่จะสืบทอดวิชาดนตรี โดยลูกศิษย์หรือคณะศิษย์ทั้งหลายนำเครื่องสักการะใส่ขันไปที่บ้านครูหรือเอาเครื่องสักการะไปใส่ขันของครูก็ได้ หากจ้างครูมาสอนในหมู่บ้านจะเตรียมขันให้พร้อม ณ สถานที่เรียนดนตรี เช่นที่ศาลาวัด หรือศาลาหมู่บ้าน โดยขันตอนมีดังนี้ ครูรับขันจากศิษย์ เรียกขันตอนนี่ว่าศิษย์เอาขันมา “ยื่นโยง” ให้ จากนั้นครูยกขันขึ้นเหนือศีรษะ กล่าวคำ

พรรณนาซึ่งเรียกว่า “อ้ออิ อ้อไอ” (อ้อริร่าไร) หรือคำเรียบเรียง ขออัญเชิญครูบาอาจารย์ ขออนุญาตถ่ายทอดเพลงให้แก่ศิษย์ ขอพรจากครู ขอให้การสืบทอดครั้งนี้เป็นไปด้วยดีและขอให้ครูคุ้มครองปกป้องรักษาอย่าให้มีอันตรายมากล่ำกรายตามโหวารของแต่ละคนพร้อมกับกำกับด้วยคาถา จากนั้นครูเปิดขวดสุรารินใส่แก้ว เอาดอกไม้จุ่มลงที่แก้วสุราประพรมเครื่องดนตรี ทำการปิดขวดสุราเก็บไว้กับขันตั้งซึ่งแขวนไว้กับเสาหรือวางไว้บนหิ้ง บางรายเอาน้ำส้มป่อยในขันมาลูบหน้าและศีรษะแล้วจึงส่งให้ศิษย์ทำตาม หากศิษย์มีหลายคนก็อาจประพรมน้ำส้มป่อยให้ เป็นอันเสร็จพิธียกขันตั้งหรือขันครูหรือขันครู จากนั้นจึงทำการต่อเพลงหรืออาจนัดหมายกันมาฝึกในโอกาสต่อไป

2.4.2 การยกขันตั้งหรือยกครูในกรณีที่มาฝากตัวเป็นศิษย์

สละแนหรือนักดนตรีบางคนที่เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการสังเกต จดจำหรือด้วยการไต่ถามนักดนตรีด้วยกัน ไม่ได้มีการยกขันตั้งมาก่อน หากว่ามีความสามารถบรรเลงร่วมวงได้เป็นที่ยอมรับของหมู่คณะ ก็มักจะได้รับคำแนะนำให้ไปยกขันตั้งหรือขึ้นครูกับนักดนตรีอาวุโส

พิธีกรรมขั้นตอนเหมือนกับการยกขันกรณีเป็นศิษย์ใหม่ แต่สุราที่เปิดขวดนำมาประพรมเครื่องดนตรีจะนำมาดื่มกินในวันนั้น การยกขันในกรณีนี้สามารถทำในวันใดก็ได้ แต่ที่นิยมและถือเป็นวันดีคือวันพฤหัสบดี และวันพญาวัน(15 เมษายน) อันเป็นวันสำคัญที่นิยมทำการรดน้ำดำหัวผู้อาวุโส บางครั้งนักดนตรีผู้น้อยที่ไม่ได้ผ่านการเรียนหรือสืบทอดวิชาดนตรีจากครู เมื่อมารดน้ำดำหัวนักดนตรีอาวุโสแล้ว ก็จะทำการยกขันตั้งหรือยกครูกับนักดนตรีอาวุโสในวันนี้เลยก็มี

2.4.3 การยกขันตั้งก่อนบรรเลง การเล่นดนตรีพื้นบ้าน ที่เป็นดนตรีพิธีกรรมเช่นวงปี่พาทย์ และวงตกลี้นั้นต้องมีการยกขันตั้งเสียก่อน ผู้ทำพิธีคือหัวหน้าวงหรือนักดนตรีวัยอาวุโส ส่วนมากวงดนตรีจะตกลงกับฝ่ายเจ้าภาพหรือผู้ว่าจ้างเป็นผู้จัดหาเครื่องขันตั้งให้ ในกรณีที่เจ้าภาพไม่สามารถจัดเครื่องขันตั้งได้ วงดนตรีก็จัดเครื่องขันตั้งไปเอง โดยคิดราคาเครื่องขันตั้งต่างหากจากค่าจ้างบรรเลง

พิธีการยกขันตั้งก่อนบรรเลงเป็นไปด้วยความเรียบง่ายคือ ผู้ทำพิธีใช้สองมือจับขันพร้อมกับกล่าวอ้อริร่าไรขอเชิญครูอาจารย์ และขออนุญาตครูนำเอาเพลงมาบรรเลง ขอพรคุ้มครองให้การบรรเลงเป็นไปด้วยดี มีความเป็นสิริมงคลเกิดแก่นักดนตรี อย่ามีอันตรายมากล่ำกราย จากนั้นวางขันไว้ในที่เหมาะสม ทำการเปิดขวดสุรารินใส่แก้ว หยิบใบโกสลงหรือดอกไม้ในขัน 1-2 ดอกจุ่มลงไปในแก้วสุรา ทำการประพรมเครื่องดนตรีทุกชิ้น บางครั้งใช้วิธีเทราดที่เครื่องดนตรี

พร้อมกับกล่าวขอให้ครูรับสุราที่นำมาให้ เมื่อประพรมเครื่องดนตรีเสร็จแล้ว สุราที่เหลือในแก้วจะนำไปเทราดลงพื้นดินพร้อมกับเอ่ยปากเชิญชวนเจ้าที่เจ้าทางที่สถิตในบริเวณนั้นมาดื่มกินสุรา แล้วนำแก้วเปล่ารินใส่สุราอีกพอประมาณเอาไปวางไว้ที่ชั้นครูพร้อมกับเชิญชวนครูเสพสุรา จากนั้นจึงนำสุราที่เหลือมาให้นักดนตรีดื่มกิน เป็นอันเสร็จพิธียกขึ้นตั้ง พร้อมบรรเลงดนตรีได้

ข้อปลีกย่อยอื่นที่แตกต่างไปในแต่ละคณะเช่นใช้ขัน (พาน) ถาด ใช้นิ้วมือพรมสุราแทนการประพรมด้วยดอกไม้ นั่งบนเก้าอี้ทำพิธี หรือนั่งยอง ๆ กับพื้น

เครื่องขันตั้งนั้นหลังจากเสร็จพิธีแล้วเป็นสมบัติของผู้ทำหน้าที่ยกขัน ส่วนสุรานั้นจะนำมาแบ่งปันกันดื่ม ปัจจุบันไม่มีการกินหมากอาจคืนให้เจ้าภาพไป หรือนำไปแจกจ่ายให้ผู้กินหมากรายอื่น สำหรับมะพร้าวแบ่งปันกันกลับบ้านหรือรับประทานกันในขณะนั้น ครั้งสมัยที่มีการใช้ผ้าขาว ผ้าแดงจะนำผ้ากั้นไปใช้สอย ส่วนเงินค่ากำนัลหรือเงินบูชาครูก็สามารถนำไปใช้สอยได้ตามถนัด

2.5 การปลดขัน

เมื่อมีการขึ้นขัน ก็จะมีการปลดขันเป็นของคู่กัน การปลดขันมีอยู่สองกรณีคือ

2.5.1 ปลดขันเมื่อศิษย์เรียนจบครบตามหลักสูตร หรือเห็นว่าเป็นแล้ว เช่นบรรเลงได้ตามที่ตกกันไว้ ครูจะทำการปลดขัน โดยเอาขันลงมาจากหิ้ง เปลี่ยนสวดยหรือกรวยใส่ดอกไม้และพลู ส่วนสิ่งของในขันบางอย่างยังใช้ของเดิม ทำน้ำส้มป่อยใส่ขันเตรียมไว้ จากนั้นครูนำขันยอขึ้นเหนือศีรษะกล่าวคำรำร่ำไรและว่าคาถากำกับ ครูเอาน้ำส้มป่อยลูบศีรษะ แล้วจึงส่งให้ศิษย์ทำตาม หรือประพรมน้ำส้มป่อยให้ ครูเปิดขวดสุราเทใส่แก้ว ครูดื่มแล้วจึงรินแจกศิษย์ถือว่าเหล้าขันตั้งเป็นเหล้าศักดิ์สิทธิ์แม้ดื่มไม่ได้ก็ควรจิบพอเป็นพิธี

2.5.2 การปลดขันหลังจากบรรเลงดนตรี หลังจากที่ได้ยกขันตั้งก่อนบรรเลงไปแล้ว เมื่อได้เวลาสมควรเลิกการบรรเลง นักดนตรีจะบอกให้เจ้าภาพนำสุรามาให้อีกหนึ่งขวดเพื่อทำพิธีปลดขัน ผู้ทำพิธีใช้สองมือจับขันพร้อมกล่าวพรรณนาขอบคุณและขอลาครู บางรายก็ขอให้ครูคุ้มครองรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข แล้วแต่สำนวนโวหารของแต่ละคน จากนั้นนำสุราประพรมหรือเทราดเครื่องดนตรีและที่พื้นดินอีก สุราที่เหลือนักดนตรีอาจดื่มกินในงานหรือนำมาดื่มกินที่บ้าน

ภาพที่ 16 ขันตั้งหรือขันครุ

คำพรรณนาซึ่งเรียกว่า “ร่ำร่ำไร” จากวิทยานิพนธ์เรื่อง วงตกลี : วงแหวนวิถีชีวิตของชาวลำปาง ซึ่งเป็นวงดนตรีแห่แบบกลองแอวที่ใช้นักดนตรีหรือสล่าแนจากวงพาทย์ ดังตัวอย่างสำนวนของสล่าคะนอง สุวรรณแพร์ มีโวหารซึ่งกล่าวว่าสามารถนำไปใช้กับการยกขึ้นและปลดขึ้นได้ทุกกรณี โดยโวหารตอนที่สอง ดัดแปลงให้เป็นได้ทั้งการขึ้นขึ้นและปลดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรณีของการเรียนและการบรรเลง ดังตัวอย่างคำร่ำร่ำไร ต่อไปนี้

คำร่ำร่ำไรหรือคำเรียบเรียงในพิธียกขึ้นตั้งหรือยกครุ

“เออ...วิษณุครุบา ครูเค้า ครูปลาย ครูตาย ครูยัง ครูนั่ง ครูนอน
ครูสั่ง ครูสอน พ่อสล่าเหลือ พ่อสล่าดี พ่อเผ่าหลานเป็นเค้า พ่อน้อง
พ่อสล่าเต้า พ่อเผ่าหน้อยมา...อยู่ที่ไหน บัดเดี๋ยวนี้ บรรดาลูกศิษย์ลูก

หาทั้งหลาย ก็ใคร่ขอหัดเล่นดนตรี ผู้เข้าก็จะได้เป็นคนสั่งคนสอน ก็
ขอหื้อท่านมารับเอาขันธ์ตั้งเครื่องบูชา ที่ผู้เข้าทั้งหลายนำมาคารวะ
อันได้แก่..(ระบุชื่อผู้เป็นลูกศิษย์) ...ขอหื้อท่านได้รับไว้เป็นศิษย์ หื้อ

เขาทั้งหลายฝูงนี้ได้รู้เรียน เป็นไปด้วยดี พร้อมกันนี้ก็ขอให้อ่านมา
รับเอาน้ำเหล่าน้ำหยาด กินทวยกัน”

หมายเหตุ คำ(คำ) ต้นคำ ประธาน
 หือ ให้
 น้ำหยาด น้ำที่ใช้กวาดเวลาทำบุญ เป็นสร้อยคำคู่ไปกับ
 คำว่าน้ำเหล่า
 ทวย(ตวย) พร้อมกัน ด้วย
 (ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2541 : 80)

ตัวอย่างคำกล่าวขึ้นชั้นอีกแบบหนึ่ง จาก นายเสน่ห์ มะโนธรรม

“ สาธุ สาธุ ครูบาอาจารย์ มีตั้ง(ทั้ง)สามสิบสอง ครูเก่าเก่าสิบสอง ครูหลวง มีตั้งลูก ครูนั่ง ครูตั้ง ครูสอน ครูเชิง ครูชาลยาค้อน ครูเลขครูยันต์ ครูว่านครูยา ครูตำหรับครูตำรา ครูเวทย์क्रमन्द ครูโคนคาถา ครุนะโม ก.ข. และ ก-อา-กา ครูอักษรอะอักษรทั้งขอมและไทย อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ กัะ ฑัะ คัะ คัะ ฑัะ ะ ะ ะ ะ สวาหับ จุ่มมามั่วสมประชุมห้อมล้อมตัวข้าผู้เป็นศิษย์ โส มะ เล สะ” (เสน่ห์ มะโนธรรม , 2542 : สัมภาษณ์)

ให้ศิษย์ที่มาฝากตัวว่าตาม ดังนี้

๘ ตະนะโส นะโมพุทฺธายะ นะ มะ พะ ทะ จะ พะ กะ สะ

คำร่ำร่ำไรในพิธีปลดขันตั้ง

“เออ...วิชญ์ครูบา ครูเค้า ครูปลาย ครูตาย ครุย้ง ครูนั่ง ครูนอน
ครูสั่ง ครูสอน... พ่อสล่าเหลื้อ พ่อสล่าดี พ่อเผ่าหลานเป็นเค้า พ่อ
น้อง พ่อสล่าเต้า พ่อเผ่าหน้อยมา...อยู่ที่ไหน บัดเดี๋ยวนี๋ บรรดาลูก
ศิษย์ลูกหาทั้งหลายอันได้แก่...(ระบุชื่อผู้เป็นลูกศิษย์)... ก็ได้เป็นคนตริ
กันดีแล้วละ บางพร่องก็มีน้ำมีนวลแต่งตั้งขึ้นมา พร่องก็ได้พองาม ผัว

ก็จะขอลงขอบลงขันเหี้ย กับไข่ละไข่ขว้าง ถึงเวลาก็จะได้มาสั่งมา
สอนแหม ปลดขันแล้วจะหายเสี้ยนกับไข่ ท้องมันก็ได้คันเหมือนเขา
พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้ มันก็รอกเงินบาท เงินเฟื้อง ผัวก็ขอ

ลดปลดชั้นลงเหยือก่อน ก็ขอหื้อท่านมารับเอายังขันตั้งเครื่องบูชา ที่ผู้
ข้าทั้งหลายนำมาคารวะ พร้อมกันนี้ก็ขอหื้อท่านได้โปรดอำนวยการ
พรหื้อเขาทั้งหลายได้อยู่เย็นเป็นสุข มีสติปัญญาดี มีฝีมือ แคล้วคลาด
จากอันตรายใด ๆ จูงอย่ามาใกล้มากลาย จากนั้นก็ขอท่านรับเอาน้ำ
เหล้า น้ำหยาด กินด้วยกัน ก็ขอหื้อท่านจูงอย่าได้ติดอยหมอยซ้ำ เนื้อ”

หมายเหตุ พร่อง(่อง) บางคน บางส่วน

เหยีย เสีย คำประกอบบวงทำกริยาหรือวิเศษณ์เพื่เน้นความ

หมายหรือให้เสร็จสิ้น

ละ ทิ้ง

แหม("ม"สะกด)ก.แถม-อีก เพิ่ม

หายแสบ หายเจ็บไป

ท้องไม่ได้ตันเหมือนเขา (สำนวน)เขาสัตว์ย่อมไม่ต้องการอาหาร

ซึ่งต่างจากท้องของมนุษย์

ติดอยหมอยซ้ำ (สำนวน)การว่ากล่าวติเตียนในเชิงลบ

(ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2541 : 81)

คาถากำกับการยกขันและปลดขัน

สิทธิสิทัง สิทธิกัมมัง สิทธิอติปิโส สิทธิเทโว

สิทธิกะตา สิทธิกะเต สิทธิอัมปิ

พุทเธ รัมเม สังฆะ

รัตตัง รัตตัง ปุณฺณัตถัง

เอเต สุขติ โหนตุ

คำร่ำร่ำไรในการปลดขันอีกสำนวนของ นายเสน่ห์ มะโนธรรม

“เอวัง โหนตุ เอวัง โหนตุ อัมมะในวันนี้ก็เป็นวันดีสะหลีอันประเสริฐ เป็นวันล่ำเลิศยิ่งกว่าวันและยามทั้งหลาย บัดนี้หมายมีตัวผู้ข้า.....(บอกชื่อ).....ได้นำนางวายุโกษาอาหาร มวลฝูงนี้คนตรีคณะ...(ชื่อคณะ).....ก็ได้บรรเลงเป็นที่สำเร็จแล้ว ตามกาลเวลาอันบังเกิดขึ้นเป็นที่สำเร็จเรียบร้อยดีแล้ว ก็ขอสุมาอาจารย์ และขอให้อ่านได้อำนวยอวยพรให้เขาทั้งหลายฝูงนี้จงมีความสุข ความเจริญ ด้วยจิมเตอะ”(นายเสน่ห์ มะโนธรรม, 2542 : สัมภาษณ์)

ว่าคาถากำกับแก้ขัด(อาถรรพ์)

ปิติ มุสละระนัง ปิติ โสหัง มหาปิติ ปิติ ไชยะ มังคะลัง

ดนตรีปี่พาทย์เมืองเหนือ ส่วนมากเป็นดนตรีที่มีเพลงขนาดสั้น จึงสามารถจดจำทำนองเพลงได้ง่าย การเรียนรู้การสืบทอดจึงมักเป็นแบบสังเกต จดจำเป็นส่วนใหญ่ การไม่ได้ต่อเพลงแบบตัวต่อตัว จึงทำให้ขาดการควบคุม จังหวะในเรื่องของรายละเอียดของหลักวิชาที่เป็นแบบแผนตายตัวดังนั้น จึงไม่มีหลักวิชาในการบรรเลงฆ้องวงใหญ่หรือพาทย์ของวงปี่พาทย์พื้นเมืองลำปาง นักดนตรีสามารถบรรเลงได้อย่างอิสระ

อย่างไรก็ตาม นักดนตรีก็ยังมีการนับถือครู ด้วยมีคติความเชื่อว่า วิชาดนตรีเป็นวิชาที่ต้องมีเจ้าของ มีครู การมีครูก็คือการมีสิทธิ์นำเอาเพลงของครูมาบรรเลงหาเลี้ยงชีพได้ อนึ่งการมีครูก็คือการมีสังกัด มีพวก นั่นเอง

ธุรกิจของวงปี่พาทย์พื้นเมือง

ในสมัยเจ้าผู้ครองนครนั้น นอกจากนักดนตรีที่อยู่ในความอุปการะของคุ้มหลวงหรือเจ้าผู้ครองนครแล้ว นักดนตรีวงอื่น ๆ มีสภาพเป็นเพียงนักดนตรีสมัครเล่นประจำวัดหรือของหมู่บ้าน การเล่นดนตรีนอกจากเป็นการสันทนาการอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นการแสดงออกถึงการได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมอีกด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้มีโอกาสเล่นดนตรีให้กับวัดไม่ว่าจะเป็นวงพาทย์ วงตกลีเก้ง หรือวงกลองต่างๆ จากการสัมภาษณ์ นายปุ๋ย มะโน นักดนตรีบ้านหลวงเหนือ อำเภองาว ได้กล่าวถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับการเล่น

คนตรีให้กับงานบุญของวัดว่า “เป็นจาอะ เป็นการสร้างบุญกุศลอย่างหนึ่ง และ ยังได้ชื่อว่าได้มีส่วนคำจุนพระศาสนาอีกด้วย เช่นเดียวกันพวกผู้หญิงก็มักจะออกไปพื่อนรับครัวทาน หรือพื่อนนำหน้าครัวทาน แม้ว่าตนเองไม่ได้เป็นช่างพื่อนก็ตาม” (นายปู้ย มะโน, 2542 : สัมภาษณ์)

จากการศึกษาพบว่า ความคิดเกี่ยวกับการเล่นดนตรีให้วัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเนื่อานบุญ หรือเพื่อคำจุนพุทธศาสนา หรือเพื่อสร้างความยอมรับในสังคม อันเป็นแนวคิดเกี่ยวกับค่าตอบแทนเป็นระบบคุณค่าอย่างทีนิยมปฏิบัติกันมาแต่เดิมนั้น ปัจจุบันความคิดแบบนี้ได้เปลี่ยนไป มีการนำเอาความคิดแบบให้ค่าตอบแทนเป็นระบบมูลค่าโดยคิดเป็นค่าจ้าง ทำให้วังดนตรีของวัดหรือวงดนตรีของหมู่บ้านได้เปลี่ยนจากวัดไปเป็นดนตรีส่วนบุคคล บางแห่งใช้วิธีเก็บรักษาเครื่องดนตรีไว้ที่บ้านสามารถนำไปบรรเลงหารายได้ โดยตกลงจ่ายค่าเช่าให้วัด หากวัดมีงานก็มาบรรเลงดนตรีให้โดยไม่คิดมูลค่า บางแห่งใช้วิธีซื้อเครื่องดนตรีจากวัดมาตั้งคณะใหม่ บางแห่งถ้าเป็นงานศพในหมู่บ้านเดียวกันจะคิดค่าจ้างในราคาพิเศษ หรืออาจมีเงื่อนไขอื่น เช่น นักดนตรีในวงพาทย์ไม่ต้องเสียเงินค่าสมาชิกฌาปนกิจของหมู่บ้าน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงจากการเล่นดนตรีเอาบุญมาเป็นค่าจ้าง ได้ทำให้วังการดนตรีพื้นบ้านเข้าสู่ระบบธุรกิจ เป็นผลส่งให้มีการแข่งขันทางด้านค่าจ้าง ด้านการบริการอื่น ๆ อันเป็นเงื่อนไขในการบริการ เช่น จำนวนชั่วโมงในการบรรเลง การใช้เครื่องขยายเสียง การนำเอาเครื่องดนตรีสากลเข้าผสมวง การใช้แสงสีในการประกอบงานในเวลากลางคืน ระยะทางในแห่ศพ การแต่งกายของนักดนตรี เป็นต้น

จากการสำรวจรายได้ของวงพาทย์ สรุปได้ว่า

ราคางานศพ ของวงแบบอนุรักษ์ กับวงประยุกต์

ประโคมหนึ่งคืน และแห่ศพหนึ่งวัน	4,000 – 7,000	บาท
(วงแบบอนุรักษ์ ราคาไม่เกิน 4,500 บาท)		
ประโคมและแห่ศพหนึ่งวัน	3,000	บาท
(ส่วนมากใช้วงแบบอนุรักษ์)		
งานพ่อนผี	4,000 – 5,000	บาท
งานบุญตามวัด	4,000 – 5,000	บาท

การตกลงค่าจ้างอาจมีเงื่อนไขอื่นที่ทำให้ค่าจ้างเปลี่ยนแปลงไปจากที่แสดงไว้ เป็นต้นว่า ระยะเวลา ระยะทางในการเดินเหิรพา อากาศหรืออุณหภูมิเช่นแก่กลางวัน การประโคนแห่งตอนหัวค่ำหรือกลางคืน การบรรเลงพ้องพึมผด หรือ เมื่อง หรือผิอรักษ์ การเดินทางหรือสถานที่รับงาน ไกล่ ไกล่ ต่างอำเภอ ต่างจังหวัด มีรถมารับหรือให้วณดนตรีจัดรถไปเอง สวัสดิการต่าง ๆ เช่น อาหาร เครื่องดื่ม ที่พัก เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ขึ้นอยู่กับประสพการณ์ในการรับงานของหัวหน้าว่ง ที่จะเป็นผู้กำหนดราคาค่าจ้าง

“ค่าตอบแทนหรือค่าจ้างนักดนตรีนั้น อยู่ในดุลพินิจของหัวหน้าว่ง รายได้ดีจ่ายมาก รายได้น้อยจ่ายน้อย ข้อสังเกตที่น่าพิจารณาคือ วงดนตรีที่นักดนตรีเป็นคนรุ่นใหม่ มีแนวคิดในการจ่ายค่าจ้างนักดนตรีตามความสามารถ สล่านบางคนได้ค่าจ้างครั้งละ 400-500 บาท” (สมบุรณ์ มะโนธรรม, 2542 : สัมภาษณ์) ส่วนวงดนตรีที่มีนักดนตรีเป็นคนรุ่นเก่ายังมีแนวคิดในการจ่ายค่าจ้างหรือค่าตัวเป็นแบบเก่าตั้งแต่ครั้งเล่นดนตรีแบบเอาบุญ โดยนักดนตรีทุกคนมีคุณค่าเท่ากันไม่ว่าจะทำหน้าที่ตบสว่า ตบสิ่ง ได้ค่าตอบแทนเท่ากันกับสล่าน สล่าพาทย จากการสัมภาษณ์นักดนตรีเกี่ยวกับการจ่ายค่าตัวเป็นดังนี้

“...ทุกคนมาทำงานเหมือนกัน อยู่(หมู่)บ้านเดียวกัน ร่วมทุกข์ ร่วมสุขด้วยกัน การแบ่งเงินเท่ากันจะทำให้อ(ให้)เกิดความสามัคคี...” (บุญชู ทะหลาว, 2543 : สัมภาษณ์)

“...ต้องยอมรับระบบนี้ เพื่อให้อได้ทีมงานที่สู้ใจกัน บ่าอันเวลามีการมีงานจะบ่ามีคนมาช่วย...” (สุข สายภาระ, 2543 : สัมภาษณ์)

“...เรื่องสำคัญที่สุดของวงดนตรีก็คือ ยามมีงานดนตรีในฤดูทำนา ค่าจ้างนักดนตรีส่วนหนึ่งต้องแบ่งไปจ่ายเป็นค่าจ้างคนมาทำนาแทน ดังนั้นการจ่ายเท่ากันจึงเป็นการมัดใจกันไว้อย่างหนึ่ง” (จันทร์ พึ่งมา, 2543 : สัมภาษณ์)

สำหรับค่านายหน้าในการจัดหางานนั้น จากการศึกษาพบว่า ยังไม่มีระบบการหักเปอร์เซนต์ค่านายหน้า อย่างที่นิยมกันในระบบธุรกิจอื่น ๆ

แหล่งผลิตเครื่องดนตรี

แหล่งผลิตเครื่องดนตรีในวงพาทย์ของลำปางก่อนนั้น จากการสอบถามนักดนตรีรุ่นเก่า พอสรุปได้ว่า ในจังหวัดลำปางมีผู้ผลิตและผู้จำหน่ายเครื่องดนตรีสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ ครูเต้า ไชยรุ่งเรือง ผลิตแน และเรื่อนฆ้อง ครูสิงห์คำ มาคำจันทร์ ผลิตระนาด จัดหาฆ้องวงมาจำหน่าย กำนันเป้ง กายสิทธิ์ ผลิตกลอง และมีร้านขายเครื่องดนตรีเชื้อสายไทยใหญ่ (ร้านสกุลไทย) จำนวน 1 ร้าน จำหน่าย ฆ้องจากพม่า และเครื่องดนตรีทั้งไทยและสากลจากกรุงเทพฯ

“ยุคก่อน พ.ศ. 2500 มีพ่อค้าจากลำพูน นำฆ้องใหญ่ และลูกฆ้องทั้งชุดมาเร่ขาย และแลกเปลี่ยนกับฆ้องแตกตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีบ้างที่เดินทางไปซื้อฆ้องถึงอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงรายและอำเภอท่าลี่เหล็กของพม่า โดยผู้ซื้อต้องเทียบเสียงคัดเลือกลูกฆ้องทั้ง 16 ลูกเอาเอง วิธีนี้แม้จะเสียค่าใช้จ่ายไม่มากแต่สิ้นเปลืองเวลา ประกอบกับความไม่สะดวกในเรื่องที่พักและอาหารการกินของบ้านเมืองในยุคนั้น วิธีนี้จึงไม่เป็นที่นิยม” (คะนอง สุวรรณแพร่, 2542 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันแหล่งผลิตเครื่องดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมืองภาคเหนือที่ทำจำหน่ายเป็นลำเป็นสันไม่มีแล้ว ถ้าต้องการเครื่องดนตรีชนิดใดต้องสั่งทำหรือสั่งผ่านไปตามร้านขายเครื่องดนตรีในเมือง แต่มีอุปกรณ์ประกอบเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่นักดนตรีส่วนใหญ่ต้องทำใช้เองคือ ลั่นแน

สรุป

วงพาทย์ของลำปางเป็นวงดนตรีปี่พาทย์พื้นบ้านสำหรับประ โคมประกอบพิธีกรรม งานบุญ งานศพ และงานเลี้ยงผีหรือประเพณีการฟ้อนผี จากการศึกษาพบว่าวงปี่พาทย์แบบนี้มีการใช้เครื่องดนตรี และการผสมวงที่มีลักษณะเฉพาะตน ต่างจากวงปี่พาทย์ของเชียงใหม่และปี่พาทย์ของภาคกลาง พัฒนาการของวงปี่พาทย์เมืองลำปางมีไม่มาก

พัฒนาการและภูมิปัญญาด้านเพลงมีน้อย สืบเนื่องจากการกำหนดแบบแผนหรือการมีธรรมเนียมปฏิบัติในการบรรเลง มีเพียงการบรรเลงในพิธีกรรมฟ้อนผีเพียง 4 เพลง สำหรับงานศพเพียง 1 เพลง ไม่มีเพลงเฉพาะสำหรับใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ไม่มีเพลงเฉพาะสำหรับการบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร สิ่งสำคัญอีกอย่างคือไม่มีพิธีการไหว้ครูแบบอย่างการไหว้ครูดนตรีไทยราชสำนัก อีกประการหนึ่งการสืบทอดยังเป็นแบบครูพักลักจำเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นความแม่นยำทางทฤษฎีหรือทางวิชาการจึงไม่ชัดเจนพอที่จะทำให้เกิดการพัฒนาหรือทำให้เกิดความรุ่งเรืองทางวิชาการด้านนี้

จากการมีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกรุงเทพมหานคร ทำให้วงปีพาทย์พื้นบ้านรับเอาดนตรีไทยจากภาคกลางไปเป็นดนตรีบรรเลงในโอกาสต่าง ๆ ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือเพลงสำเนียงลาวไม่เป็นที่นิยมเท่าเพลงสำเนียงมอญ เขมร

จากช่วงระยะของพัฒนาการที่มีน้อย เป็นผลให้ดนตรีปีพาทย์เมืองเหนือยอมรับเอาวัฒนธรรมดนตรีจากภายนอกเข้ามาโดยง่าย ดังปรากฏในปัจจุบันที่บางแห่งมีการนำเอาเครื่องดนตรีสากลมาผสมวง เพื่อเพิ่มความสามารถในการบรรเลงให้ได้ทั้งเพลงลูกทุ่ง และเพลงสตริง เป็นการสร้างกระแสความบันเทิงอย่างใหม่ให้กับประชาชนตามเขตรอบนอก หรือต่างอำเภอ

ตามสภาพของวงปีพาทย์เมืองลำปางที่ขาดความเข้มข้นทางวิชาการดังกล่าว เป็นผลส่งให้ดนตรีจากวัฒนธรรมอื่นเข้าแซกซึม จนทำให้วงปีพาทย์บางวงกลายสภาพไปเป็นวงดนตรีประยุกต์ที่มีทั้งดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีสากลผสมอยู่ในวงเดียวกัน มีการบรรเลงทั้งดนตรีพิธีกรรม และดนตรีสมัยนิยม โดยมีนักร้องชายหญิงทั้งแนวลูกทุ่ง ลูกกรุง และสตริงปนกันไป ซึ่งตอบสนองความต้องการทางความบันเทิง เข้ามาแทนที่หนังตลก ภาพยนตร์ หรือลิเก ที่เป็นความบันเทิงของงานศพอันเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของสังคมไทย ซึ่งเจ้าภาพงานศพบางพื้นที่นิยมปฏิบัติกัน จนทำให้เจ้าคณะจังหวัดต้องออกหนังสือแจ้งให้ฝ่ายสงฆ์ไม่ให้ความร่วมมือไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในงานศพที่จัดดนตรีแบบที่เรียกว่า “มรณาคอนเสิร์ต”

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมความเชื่อที่สนับสนุนวงปีพาทย์แบบประยุกต์ คือประเพณีการฟ้อนผิอาร์ักษ์ อันเป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทางหรือผีเจ้านายนั้น เป็นพิธีกรรมที่มั่วหรือคนทรงมีความหลากหลาย ทำให้การฟ้อนการเต้นเพิ่มความหลากหลายตามไปด้วย เช่น มีทั้ง ดิสโก ซ่า ซ่า ซ่า รำวง ปนมากับการฟ้อนแบบดั้งเดิม จำเป็นที่เจ้าภาพต้องจัดดนตรีเอาใจแขก (ผีหรือเจ้า)ผู้มาเยือนเพื่อให้งานมีการฟ้อนคึกคักเต็มผาม ซึ่งแสดงถึงศักยภาพของเจ้าภาพไปในตัว

ภาพ 17 วงปี่พาทย์พื้นเมืองประยุกต์
งานพิธีอรัญญ์ “เจ้าพิษณุ” ผามข้างวัดม่อนปู่ยักษ์ ลำปาง

อย่างไรก็ตามการฟ้อนผีป๋วย่าส่วนมากไม่นิยมใช้ดนตรีประยุกต์ ยิ่งเป็นผามในเขตเวียงเก่า เช่นที่ตำบลเวียงหนือบางผามนั้น ไม่ให้ใช้แม้กระทั่งเครื่องขยายเสียง จึงสามารถกล่าวในที่นี้ได้ว่า ประเพณีการฟ้อนผีป๋วย่าเมืองลำปางมีคุณูปการต่อการอนุรักษ์ดนตรีปี่พาทย์เมืองลำปาง ซึ่งเป็นวงปี่พาทย์โบราณที่มีเอกลักษณ์ต่างจากวงปี่พาทย์อื่น ๆ จนสามารถกล่าวได้ว่าวงพาทย์ลำปางคือวงปี่พาทย์อีกแบบหนึ่งของดนตรีปี่พาทย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บทที่ 5

ศักยภาพความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเทศบาลตำบลชมพู โดยเฉพาะ หมู่บ้านฟ่อน- บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านต้า หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง จากองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ ทรัพยากรบุคคล การรวมกลุ่มของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน วัด โรงเรียน เศรษฐกิจ อาชีพการทำมาหากินพิธีกรรม ความเชื่อแล้วสามารถสรุปได้ว่า โรงเรียนกับชุมชนจะทำงานร่วมกันในกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐาน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน บทบาทและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคดังต่อไปนี้

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชน หมู่บ้านฟ่อน- บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลชมพู ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับเทศบาลนครลำปาง จึงเป็นชุมชนที่อยู่ชานเมือง ดังนั้นสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งทางด้านความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การขยายตัวทางด้านธุรกิจ กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ รสนิยม ค่านิยม วิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ จะเข้าสู่ชุมชนได้ง่าย จึงทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนคือ

การเปลี่ยนด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนตำบลชมพูมีพัฒนาการทางด้านการปกครองมาเป็นลำดับนับตั้งแต่เป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ ได้พัฒนาเป็นเขตสุขาภิบาล และปัจจุบันพัฒนาเป็นเทศบาลตำบลชมพู การปรับโครงสร้างเป็นเขตสุขาภิบาล และพัฒนาการเป็นเขตเทศบาลตำบล เป็นเครื่องบ่งชี้หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนตำบลชมพูกำลังจะกลายเป็นสังคมเมืองอย่างเต็มรูปแบบ สิ่งที่มาตามก็คือจะเกิดการพัฒนาทางด้านวัตถุ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคน และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างพื้นฐาน มีไฟฟ้าใช้ในชุมชน มีเครื่องรับโทรทัศน์เกือบทุกหลังคาเรือน มีโทรศัพท์ใช้ในหมู่บ้าน มีประปาของชุมชน มีถนนชุบเปอร์ตัดผ่านชุมชน มีถนนลาดยางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน มีรถประจำทางระหว่างชุมชนกับในเมือง สังเกตจากเวลาปฏิบัติงานในชุมชนและตามกาดมั่ว(ตลาดสด)จะมีรถมอเตอร์ไซด์จอดกันหนาแน่นแสดงให้เห็นว่ามีรถมอเตอร์ไซด์

ใช้ในชุมชนจำนวนมาก ครอบครัวที่มีฐานะดีและฐานะปานกลางจะมีรถยนต์ใช้ส่วนตัว เครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป คนในชุมชนต่างตระหนักดีว่าการเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดทั้งการได้มาและสูญเสียไป วงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นทรัพย์สินทางปัญญาอย่างหนึ่งของชุมชนที่กำลังจะจางหายไปจากชุมชนตามกระแสพลวัตของสังคม แต่ชุมชนก็ยังไม่มีความหวงแหนที่จะเหนียวแน่นไว้ได้ คนในชุมชนส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึงเรื่องวงปีพาทย์พื้นเมืองต่างก็แสดงความเสียใจและหวังใจถ้าจะต้องสูญเสียไปจากชุมชนแต่ก็จนปัญญาที่จะแก้ไขได้ต้องปล่อยให้หายไปตามวิถีทางของการเปลี่ยนแปลง เพราะคนส่วนใหญ่ของชุมชนมีเวลาไม่มากนักที่จะคิดถึงเรื่องอื่น นอกจากการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพ เนื่องจากเศรษฐกิจรัดตัว ข้อมูลพื้นฐานจากการสำรวจความต้องการของชุมชนจากแหล่งข้อมูล กลุ่มบุคคล วัด และโรงเรียน เป็นดังต่อไปนี้

1. กลุ่มบุคคล ในชุมชนหมู่บ้านฟ่อน - บ้านหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากการแบ่งแยกคนเป็นกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัย กลุ่มผู้นำ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มรวมช่าง กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน เป็นต้นต่อไปนี้

1.1 กลุ่มอาชีพ ได้แก่

1.1.1 อาชีพนักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมือง กลุ่มนักดนตรีพื้นเมืองในจังหวัดลำปางถึงแม้จะเป็นกลุ่มที่มีจำนวนไม่มากนักและส่วนใหญ่อาชีพนักดนตรีก็ไม่ได้เป็นอาชีพหลัก จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและจากการประชุมเสวนานักดนตรีทั่วจังหวัดลำปางโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักดนตรีในชุมชนหมู่บ้านฟ่อน- ห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และ หมู่บ้านหนองยาง ได้ข้อสรุปอย่างชัดเจนว่า การเป็นนักดนตรีเป็นเพราะมีใจรักเป็นพื้นฐาน ส่วนรายได้ที่ได้จากการประกอบอาชีพนักดนตรีก็ถือเป็นรายได้อีกทางหนึ่งที่สามารถช่วยจุนเจือครอบครัวได้ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองก็ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้สถานภาพของวงดนตรีมีความมั่นคงได้มีการปรับปรุงรูปแบบของวงดนตรี เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยการนำเอาเครื่องดนตรีสากลเข้าผสม ได้แก่ กลองชุด กีตาร์ และเครื่องประกอบจังหวะ เพื่อให้วงดนตรีสามารถบรรเลงได้อย่างสนุกสนานเร้าใจ บางวงยังมีการเดินรำประกอบ เป็นการเดินรำในลักษณะคล้ายกับการเดินทางเครื่องของวงดนตรีลูกทุ่ง นอกจากนั้นชาวบ้านก็จะเดินรำร่วมกับวงดนตรีอย่างสนุกสนาน ได้รับการต้อนรับจากชุมชนในช่วงเวลาหนึ่ง และผลที่สุดกลับได้รับการต่อต้านจากทั้งทางคณะสงฆ์ และกลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ทั้งสองกลุ่มได้ชี้ให้เห็นว่านอกจากจะเป็นการทำลายศิลปะพื้นบ้านแล้ว

การเดินร่ายยังชัวยวน ไม่เหมาะสมกับจะให้มีการกิจกรรมเช่นนี้เกิดขึ้นในวัด ทางคณะสงฆ์และทางจังหวัด จึงสั่งห้ามวงดนตรีที่มีการเดินร่ายแสดงในวัดอีกต่อไป และให้ใช้เทพเปิดเพลงแทน เหตุการณ์ดังกล่าว แทนที่จะทำให้สถานภาพของวงดนตรีเกิดความมั่นคงกับทำให้สถานการณ์เลวร้ายกว่าเดิม ในสภาพ การณ์ปัจจุบันนักดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมืองไม่มีหนทางอื่นใดที่จะแก้ไขได้แล้ว ทุกคนต่างวิตกกังวล หวั่นเกรงว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองต้องสูญหายไปจากชุมชน เมื่อไม่มีหนทางแก้ไขก็จะต้องปล่อยให้ เป็นไปตามสภาวะการณ์ แต่ก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ถ้าจะมีแนวทางหรือความริเริ่ม อย่างหนึ่งอย่างใดที่จะสามารถรักษาศิลปะท้องถิ่นไว้ให้เป็นทุนทางสังคมต่อไปในวันข้างหน้า

1.1.2 อาชีพเกษตรกร กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรในชุมชนหมู่บ้านพอน -บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนอง ยาง ได้แก่ผู้ที่ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งจัดเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและมีรายได้ไม่แน่นอน ทั้งนี้เนื่องจากราคาพืชผลทางการเกษตรไม่แน่นอนบางปีราคาดีบางปีราคาไม่ดี บางปีก็พอมีกำไรบ้าง บางปีก็พอคุ้มทุน บางปีก็ขาดทุนหมุนเวียนกันไปเป็นวัฏจักร ฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่ม อาชีพเกษตรกรจึงอยู่ในระดับต่ำ พอมีกินมีใช้ไปปีต่อปี ไม่สามารถส่งบุตรหลานให้เรียนหนังสือใน ระดับสูงได้ การทำนา ทำไร่ จะเป็นอาชีพหลัก ของกลุ่มเกษตรกรในชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้าน จะ ทำหมุนเวียนกันไปคือหลังจากทำนาปลูกข้าวตามฤดูกาลแล้ว ก็จะปลูกพืชไร่ได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วดิน(ถั่วลิสง) กระเทียมหอมแดง มะเขือส้ม(มะเขือเทศ) แตงโม ต่อกันไป แต่ในช่วงเวลาหนึ่ง คือเมื่อโรงงานน้ำตาลได้มาก่อตั้งที่อำเภอเกาะคาใหม่ ชาวนาได้หันไปปลูกอ้อยกันเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นการปลูกอ้อยตามโครงการของโรงงานน้ำตาล การปลูกอ้อยจึงมีตลาดรองรับแน่นอน เนื่อง จากโรงงานน้ำตาลจะรับซื้อหมดเพราะต้องการอ้อยจำนวนมาก ทางโรงงานน้ำตาลได้ต่อรถไฟเพื่อให้ บริการขนส่งอ้อยถึงในหมู่บ้าน ระยะต่อมาชาวบ้านได้มองเห็นว่าการปลูกอ้อยเป็นการปลูกที่ต้องใช้ เงินลงทุนมากได้ผลตอบแทนต่อปีจำนวนน้อยจึงเลิกการปลูกอ้อยหันกลับมาทำนา ทำไร่ เหมือนเดิม ปัจจุบันพื้นที่ทำการเกษตรลดลงมากเนื่องจากที่ดินมีราคาแพงเกษตรกรจึงได้ขายที่ดินให้แก่ นายทุนต่างถิ่นไปเกือบหมด นายทุนส่วนใหญ่จะปล่อยที่ดินว่างเปล่า มีบางรายที่ให้เกษตรกรเช่าทำกิน จากการสังเกตจะเห็นมีที่ดินที่เป็นพื้นที่เกษตรสมบูรณ์เพราะแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเข้าถึงแต่ก็ปล่อย ให้รกร้างว่างเปล่าจำนวนมาก การทำสวนของเกษตรกรส่วนใหญ่คือการปลูกลำไยไม่มีเกษตรกร รายใด ทำการปลูกลำไยอย่างเป็นร่ำเป็นสันในเนื้อที่มาก ๆ จะปลูกไว้ตามที่ว่างในบริเวณบ้านเพื่อให้ มีลำไยไว้บริโภคตามฤดูกาล และมีน้อยรายที่จะมีมากจนพอขายได้บ้าง การเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงได้ แก่ วัว ควาย เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยไปหากินตามท้องทุ่งนาที่ว่างเปล่า โดยมีนายทุนจัดหา วัว ควาย มาให้เลี้ยงและ วัว ควาย มีลูกออกมาก็จะแบ่งลูกกันคนละครึ่งระหว่างคนเลี้ยงกับนายทุน จากวิถีชีวิต

กระบวนการ และขีดจำกัดในการทำมาหากิน จึงทำให้เกษตรกรเป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อยมาก จากการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรเกี่ยวกับวงดนตรีป๊อปปี้พื้นเมืองได้ข้อสรุปว่า ด้วยศักยภาพและความสามารถแล้วคงช่วยเหลืออะไรได้ไม่มากนักแต่ก็พร้อมที่จะสนับสนุนทุกทางและยินดีที่จะให้บุตรหลานได้ฝึกหัดดนตรี

1.1.3 อาชีพค้าขาย ในชุมชน หมู่บ้านฟ่อน - ห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู่ - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง มีกิจการค้าหลายอย่าง ตั้งแต่กิจการที่ต้องลงทุนนับเป็นจำนวนเงินสิบ ๆ ล้าน และกิจการที่เป็นร้านค้าเล็ก ๆ กิจการใหญ่ ๆ ได้แก่ บั๊มน้ำมันขนาดใหญ่ ร้านขายรถยนต์ รีสอร์ท กิจการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกิจการของคนต่างถิ่นมาลงทุน กิจการที่เล็กลงมาเป็นกิจการของคนในชุมชนที่มีฐานะปานกลาง ได้แก่ ร้านแลกเปลี่ยนรถยนต์ ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายสิ่งก่อสร้าง กิจการขนาดเล็ก ๆ เป็นการค้าขายในระดับชาวบ้านของคนในชุมชนที่ดัดแปลงบ้านเป็นร้านค้าบ้าง สร้างเป็นเพิงหมาแหงนเป็นร้านค้าบ้าง ได้แก่ ร้านขายกล้วยเดี่ยวในชุมชน ร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ แผงขายของเล็ก ๆ ในตลาดสด อาชีพค้าขายไม่ว่าจะเป็นขนาดใหญ่ หรือขนาดเล็ก สิ่งที่ได้เห็นประจักษ์คือผู้ประกอบการจะไม่ค่อยมีเวลาว่าง จากการได้สัมภาษณ์ กลุ่มบุคคลผู้มีอาชีพค้าขายในเรื่องเกี่ยวกับวงป๊อปปี้พื้นเมือง จะได้รับคำตอบตรงกันคือ ยินดีให้ความร่วมมือทุกอย่างแต่จะให้เป็นผู้นำคงทำไม่ได้เพราะไม่มีเวลา

1.1.4 อาชีพรับจ้าง ได้แก่ บุคคลที่ทำงานในโรงงาน บริษัท ห้างร้าน ช่างฝีมือ และรับจ้างทั่วไปในชุมชน หมู่บ้านฟ่อน - ห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู่ - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอนและหมู่บ้านหนองยาง มีคนในชุมชนประกอบอาชีพรับจ้างจำนวนมากกว่าประกอบอาชีพอื่น มีทั้งรับจ้างทั่วไปและเข้าทำงานตามโรงงาน บริษัท ห้างร้าน และเพราะจังหวัดลำปางมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อม เช่น โรงงานเซรามิกส์ โรงงานฟอกดิน โรงงานผลิตภัณฑ์ไม้ โรงงานแปรรูปอาหาร โรงงานทำกล่องกระดาษและผลิตภัณฑ์เพื่อบรรจุสิ่งของ เป็นต้น มีบริษัท ห้างร้าน เกษตรกรเมื่อขายที่ทำกินไปหมดแล้วก็จำเป็นต้องให้บุตรหลานเมื่อเรียนจบระดับชั้นประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาตอนต้นแล้วก็เข้าทำงานในโรงงาน บริษัท ห้างร้าน ไปตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ผู้ที่มีฐานะยากจนและการศึกษาน้อยก็จะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น ถางหญ้า ขนดิน ขุดหลุม และงานแบกหามทุกประเภท เป็นต้น ได้ค่าแรงวันละ 80 – 120 บาท กลุ่มนี้เรียกได้ว่าหาเช้ากินค่ำไปวัน ๆ จากการสัมภาษณ์คนกลุ่มนี้ได้ข้อสรุปว่า จะให้การสนับสนุนทุกอย่างที่สามารถช่วยได้

1.1.5 ข้าราชการและ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ชุมชนหมู่บ้านฟ่อน - ห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู่ - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน หมู่บ้านหนองยาง เป็นชุมชนชานเมือง จึงมีข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ อาศัยอยู่ในชุมชน เป็นสมาชิกของชุมชน

จำนวนหนึ่ง จากการสัมภาษณ์บุคคลดังกล่าว ได้ข้อสรุปว่าเห็นด้วยที่ควรดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดก่อนที่จะสายเกินไปและพร้อมที่จะให้การสนับสนุนอย่างเต็มกำลังความสามารถ

1.2 กลุ่มบุคคลแยกตามวัย ได้แก่

1.2.1 กลุ่มผู้อาวุโส ได้แก่กลุ่มบุคคลที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป เป็นกลุ่มผู้มีประสบการณ์ยาวนานได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานจากการสัมภาษณ์ได้ข้อสรุปว่าสมควรที่ชุมชนหรือทางราชการควรดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะร่วมมือกันอนุรักษ์ให้วังปาทย์คงอยู่ต่อไป

1.2.2 กลุ่มวัยกลางคน ได้แก่กลุ่มบุคคลที่มีอายุ ระหว่าง 30 – 50 ปี เป็นกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์และมีศักยภาพสูงที่จะผลักดันให้ชุมชนมีเป้าหมายไปในทิศทางใด จากการศึกษาข้อมูลจากบุคคลกลุ่มดังกล่าวได้ข้อสรุปว่า เป็นกลุ่มบุคคลที่ให้ความสนใจการเปลี่ยนแปลงของวังปาทย์พื้นเมือง แต่ยังไม่มีหนทางใดที่จะดำเนินการให้วังปาทย์พื้นเมืองอยู่อย่างมั่นคงต่อไปได้

1.2.3 กลุ่มวัยหนุ่มสาว ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่มีอายุ ระหว่าง 20 – 29 ปี กลุ่มหนุ่มสาวของชุมชนหมู่บ้านฟ่อน - ห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง เป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่รวมตัวดำเนินกิจกรรมให้กับชุมชนเป็นรูปธรรมชัดเจน เช่น ช่วยงานส่วนรวมของชุมชนด้านการพัฒนา เป็นกำลังสำคัญด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มหนุ่มสาวหมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ ได้พยายามก่อตั้งวงสล้อซอซึงของชุมชน จัดให้มีการฝึกซ้อมฟ้อนตามแบบล้านนาเพื่อแสดงในกิจกรรมของชุมชน จากการประชุมเสวนาสามารถสรุปได้ว่ากลุ่มหนุ่มสาวของชุมชนจะเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนให้ มีการอนุรักษ์วังปาทย์พื้นเมืองโดยการจัดให้มีการเรียนการสอนให้กับเยาวชนในโรงเรียน

1.2.4 กลุ่มวัยรุ่น ได้แก่กลุ่มบุคคลที่มีอายุ ระหว่าง 15 – 19 ปี เป็นกลุ่มที่ส่วนใหญ่กำลังอยู่ในวัยเรียน เป็นกลุ่มที่ชื่นชอบในดนตรีสมัยใหม่มากกว่าวังปาทย์พื้นเมือง จากการสัมภาษณ์สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มวัยรุ่นมีความสนใจที่เรียนรู้เรื่องวังปาทย์พื้นเมืองถ้าจะมีการเรียนการสอนกันอย่างมีระบบ

1.3 กลุ่มผู้นำชุมชน หมู่บ้านฟ่อน - ห้วยหลอ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง อยู่ในเขตเทศบาลตำบลชมพู ซึ่งเป็นเทศบาลที่จัดตั้งใหม่เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2542 ดังนั้นผู้นำชุมชนจึงยังคงมีทั้งคณะผู้บริหารเทศบาลตำบลชมพู ได้แก่ นายกเทศมนตรี เทศมนตรี และยังคงมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำชุมชนตามระบบการปกครองเก่าอยู่ด้วย ข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากผู้นำชุมชนเป็นดังต่อไปนี้

1.3.1 นายกเทศมนตรี จากการประชุมเสวนาชาวบ้านเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2543 คณะนักวิจัยได้เรียนเชิญ นายเมือง โพธิ์ทอง นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลชมพู เป็นประธานเปิดการประชุมเสวนา ที่ หอประชุมโรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิเวศ นายกเทศมนตรีได้กล่าวว่า “เห็นด้วยและรู้สึกดีใจที่ได้เห็นอาจารย์จากสถาบันราชภัฏลำปาง ท่านผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิเวศและคณะอาจารย์ ได้ร่วมกันทำการวิจัยเรื่องวงปีพายุพื้นเมือง ซึ่งเป็นของเก่าแก่ของบ้านเมือง ถ้าปล่อยให้หายไปเช่นนี้คงจะสูญหายแน่นอน ทางเทศบาลพร้อมที่จะให้การสนับสนุนทุกวิถีทางขอให้ทางอาจารย์ขอมาร”(เมือง โพธิ์ทอง, 2543 : สัมภาษณ์) จะเห็นว่านายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลชมพูได้มองเห็นคุณค่าของวงปีพายุพื้นเมือง และพร้อมที่จะให้การสนับสนุนให้ทำการวิจัยเพื่อสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสอนในโรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนิเวศ

1.3.2 คณะเทศมนตรีเทศบาลตำบลชมพูจากการเสวนาร่วมกับคณะเทศมนตรีที่หอประชุมเทศบาลตำบลชมพู เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2543 เมื่อคณะเทศมนตรีได้ทราบถึงเป้าหมายและประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัยแล้วคณะเทศมนตรีมีความยินดีและขอให้การสนับสนุนทุกอย่างเพื่อให้ทำการวิจัยได้สำเร็จตามเป้าหมาย

1.3.3 กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จัดว่าเป็นกลุ่มผู้นำท้องถิ่น ที่ใกล้ชิดโรงเรียนมากที่สุดจากการเสวนา และการสัมภาษณ์ เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นกลุ่มผู้นำที่แสดงความห่วงใยในสภาพภาพของวงปีพายุพื้นเมืองเป็นอย่างมาก แต่ยอมรับว่าไม่มีแนวทางใดจะแก้ไขได้ จึงพร้อมที่จะสนับสนุนและให้ความร่วมมือทุกอย่างที่จะอนุรักษ์วงปีพายุไว้ให้ได้

1.4 กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ คือการรวมตัวเพื่อรวบรวมเงินช่วยเหลือคนในหมู่บ้านเมื่อมีการเสียชีวิตเกิดขึ้น โดยสมาชิกในกลุ่มจะช่วยกันจัดงานศพ และถ้ามีเงินเหลือจากการจัดงานศพก็จะมอบให้เจ้าภาพ สมาชิกของกลุ่มทุกคนที่มีทะเบียนอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อมีการเสียชีวิตสมาชิกจะต้องจ่ายเงินคนละประมาณ 10 บาทต่อ 1 ศพ การรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมนี้ได้เกิดขึ้นมานานกว่า 30 ปีแล้ว ชุมชนหมู่บ้านพ่อน – ห้วยหล่อ หมู่บ้านคำ หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง มีกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ทุกหมู่บ้าน โดยมีกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ กลุ่มฌาปนกิจจึงเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับวงปีพายุพื้นเมืองเสมอมา เพราะเมื่อมีงานศพก็ต้องเป็นผู้ไปจ้างวงปีพายุพื้นเมืองมาบรรเลงในงานศพ ดังนั้นจึงรู้สภาพของวงปีพายุพื้นเมืองเป็นอย่างดี และก็รู้สึกห่วงใยเกรงว่าวงปีพายุพื้นเมืองจะสูญหายไปจากชุมชน จึงพร้อมที่จะสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ไว้ได้อย่างมีระบบ โดยจะให้การสนับสนุนทุกวิถีทางที่จะทำได้

1.5 กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อเศรษฐกิจการทำมาหากิน กลุ่มแม่บ้านจะมีทุกหมู่บ้าน เพื่อให้แม่บ้านซึ่งมีเวลาว่างได้มีงานทำเพื่อหารายได้เสริมครอบครัว นอกจากนั้นยังช่วยเหลือชุมชนในกิจการอื่น ๆ ด้วย เช่น เมื่อบ้านใดในชุมชนมีงานกลุ่มแม่บ้านก็จะร่วมแรงร่วมใจกัน ช่วยเป็น

แม่ครัวจัดเตรียมอาหาร ล้างถ้วยชาม เป็นต้น กลุ่มแม่บ้านได้ให้ความสนใจในการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง เพราะไม่ต้องการให้สูญหายไปจากชุมชน

1.6 กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน เป็นกลุ่มที่ยังมีความเหนียวแน่นในความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ กิจกรรมของกลุ่มลูกเสือชาวบ้านจะเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นช่วยเหลือชุมชนและประเทศชาติ โดยรวม ดังนั้นกลุ่มลูกเสือชาวบ้านจึงให้ความสนใจและสนับสนุนการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมืองไว้ให้อยู่ต่อไป

1.7 กลุ่มรวมช่างบ้านฟ่อน เป็นกลุ่มคนอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่มคนที่มีความเชี่ยวชาญร่วมกัน เพื่อรวมพลังมีร่วมกันทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน งานอาสาของคณกลุ่มนี้จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวัดเป็นส่วนใหญ่ การทำประโยชน์ให้แก่วัดก็เท่ากับทำประโยชน์ให้กับชุมชนโดยตรง เพราะวัดเป็นสมบัติของชุมชนที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน กลุ่มรวมช่างจึงเป็นกลุ่มที่ได้สัมผัสกับวังปีพาทย์พื้นเมืองค่อนข้างมาก จากการศึกษาค้นพบว่ากลุ่มรวมช่างให้ความสนใจความเป็นไปของวังปีพาทย์พื้นเมืองมาโดยตลอดและมีความเห็นว่าคงจะสูญหายแน่นอนถ้าไม่มีการถ่ายทอดความรู้กันไว้อย่างต่อเนื่อง

1.8 กลุ่มสามัคคีบ้านฟ่อน เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ก่อตั้งขึ้นบนพื้นฐานของความรักสามัคคีที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่มคนที่สามารถรวมตัวกันได้ กลุ่มสามัคคีบ้านฟ่อนได้ให้ความสนใจในการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง เพราะมองเห็นคุณค่าทั้งในแง่ของความไพเราะและในแง่ของความจำเป็นในงานพิธีกรรม มองเห็นว่าควรมีการสืบทอดภูมิปัญญานี้ไว้ให้คงอยู่ชุมชนต่อไป

2. วัด ในชุมชนแต่ละชุมชนจะมีวัดของชุมชน หมู่บ้านฟ่อนมีวัดของชุมชนคือวัดบ้านฟ่อน บ้านห้วยหลอมมีวัดของชุมชนคือวัดห้วยหลอม หมู่บ้านด้ามมีวัดของชุมชนคือวัดบ้านด้า หมู่บ้านชมพูมีวัดของชุมชนคือวัดชมพูหลวง บ้านจอมเมืองมีวัดของชุมชนคือวัดจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลางมีวัดของชุมชนคือวัดลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอนมีวัดของชุมชนคือวัดศาลาดอน หมู่บ้านหนองยางมีวัดของชุมชนคือวัดเข้าหมู่หรือวัดหนองยาง วัดยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน จะมีผู้คนสลับกันเข้าออกวัดอย่างเป็นปกติ เรื่องราวหลากหลายเรื่องของชุมชนไปสืบค้นได้ที่วัด พระสงฆ์โดยเฉพาะเจ้าอาวาสจะเป็นจุดศูนย์รวมที่ผู้คนจะเข้าไปพบปะพูดคุย ปรึกษาหารือ ทางฆราวาสจะมีคนยากเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับวัดเพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้จัดการในกิจการของวัดเกือบทุกเรื่องควบคู่ไปกับกิจกรรมของพระสงฆ์ เมื่อกล่าวถึงเรื่องวังปีพาทย์พื้นเมือง ตั้งแต่เดิมวัดทุกวัดจะมีวังปีพาทย์พื้นเมืองประจำวัด โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้ให้การสนับสนุน จัดให้มีการฝึกซ้อมขึ้นในวัด มีทั้งชาวบ้านและสามเณรฝึกหัดดนตรี จนสามารถตั้งเป็นวังปีพาทย์พื้นเมืองออกรับใช้ในกิจกรรมชุมชนได้ แต่ปัจจุบันวังปีพาทย์พื้นเมืองประจำวัดต่าง ๆ ได้เลิกล้มไปหมดแล้ว และ

เครื่องดนตรีก็ชำรุดสูญหายไปหมด ยังมีบางวัดที่เก็บรักษาเครื่องดนตรีไว้บ้าง จากการศึกษาสำรวจพบว่า วัดลำปางกลาง และวัดหนองยาง ยังคงเก็บรักษาเครื่องดนตรีไว้เกือบครบถ้วนเพราะเจ้าอาวาสที่ก่อตั้งวัดนี้ที่พำนักพื้นเมืองยังคงอยู่ **พระครูวิศาลกิตติคุณ** เจ้าคณะตำบลชมพู และเจ้าอาวาสวัดลำปางกลาง กล่าวว่า “หลวงพ่อก็คือผู้ก่อตั้งวัดนี้ที่พำนักพื้นเมืองของวัดโดยมีชาวบ้านเป็นนักดนตรี ไปเล่นแต่ละครั้งทางวัดจะขอเพียง 15 บาท ค่าตัวนักดนตรีแบ่งกันเองทางวัดไม่เกี่ยวข้อง และวงดนตรีต้องเป็นอันลี้ลับเลิกมาเป็นเวลานานประมาณ 10 ปีมาแล้ว เพราะนักดนตรีล้มหายตายจากกันไป หลวงพ่อเสียดายไม่อยากให้มันสูญหายไป” (พระครูวิศาลกิตติคุณ , 2543 : สัมภาษณ์) จากการเข้าไปสำรวจพบว่า เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่วัดลำปางกลาง เก็บไว้ในห้องเก็บของที่มีของทุกสิ่งทุกอย่างรวมกันอยู่ไม่ได้จัดเป็นสัดส่วนเฉพาะเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีบางชิ้น ได้แก่ แคนสว่า ซึ่ง จะแขวนไว้ข้างฝา ม้องวงและระนาด จะวางไว้กับพื้นและมีถ้วยชามและเครื่องครัวอื่น ๆ วางทับถมไว้ จากการสังเกตเห็นว่าเครื่องดนตรียังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ส่วนที่วัดหนองยาง เจ้าอาวาสวัดหนองยางท่านก็ให้ความสนใจในการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองอย่างมาก สังเกตได้จากเมื่อขอเข้าพบเพื่อขออนุญาตใช้วัดเป็นสถานที่จัดเสวนาผู้นำชุมชนและชาวบ้านหนองยางท่านให้ความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมฟังด้วย แต่ในวันดังกล่าวท่านมีภารกิจสำคัญจึงไม่สามารถอยู่ร่วมเสวนาได้ แต่ก่อนอนุญาตให้ใช้สถานที่ จากการเสวนาผู้นำชุมชนและชาวบ้านหนองยางจึงได้ทราบว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองของวัดหนองยางก็เคยเป็นวงดนตรีที่เข้มแข็งแต่ขณะนี้ได้ล้มเลิกไปเช่นกัน เนื่องจากนักดนตรีประจำวงได้เสียชีวิตบ้างเลิกเล่นดนตรีบ้าง แต่เจ้าอาวาสยังคงเก็บรักษาเครื่องดนตรีไว้อย่างดี ปัจจุบันเจ้าอาวาสวัดหนองยางท่านอาพาธอย่างกระชั้นชิดด้วยเส้นโลหิตแตกในสมองมีร่างกายอ่อนแอและพูดไม่ได้ จึงมีบ้างครั้งที่จะไปปรบกวานท่านในเวลานี้มีมากนัก พระลูกวัดก็ให้รายละเอียดเรื่องดนตรีได้ไม่มาก จะเห็นได้ว่าวัดเป็นองค์กรที่หล่อหลอมและสนับสนุนวงปี่พาทย์พื้นเมืองมาตั้งแต่ในอดีตและในปัจจุบันก็ยังให้ความสนใจที่จะสนับสนุนให้มีวงปี่พาทย์พื้นเมืองแต่ขอให้คงรูปแบบเดิมไว้ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและเพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน

3. โรงเรียน เป็นองค์กรที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง ชุมชนหมู่บ้านฟ่อน – ห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ทั้ง 6 หมู่บ้าน อยู่ในเขตบริการของโรงเรียน 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง โรงเรียนที่มีศักยภาพที่จะสามารถทำงานร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง ได้คือโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ส่วนโรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ยังไม่มีความ

พร้อมด้วยองค์ประกอบหลายประการ ที่สำคัญคือเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ไม่ได้เป็นโรงเรียนขยายโอกาสเปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาให้นักเรียนจึงเป็นเด็กเล็ก ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการฝึกหัดเครื่องดนตรีโดยเฉพาะอย่างยิ่งการหัดเป่าปี่แน มีครูมีจำนวนน้อย ด้านอาคารสถานที่ยังไม่พร้อมต้องมีการเตรียมการมากและอาจจะต้องใช้เงินในการจัดเตรียมจำนวน ไม่น้อย ความเป็นไปได้ในการสืบหาคอความรู้ง่วงปีพาทย์พื้นก่อนข้างต่ำ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา เป็นโรงเรียนที่มีศักยภาพที่สามารถร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมืองได้จากองค์ประกอบต่อไปนี้

3.1 ความโดดเด่นของโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ชื่อโรงเรียนก็เป็นตัวบ่งชี้ชัดเจนแล้วว่า เป็นโรงเรียนที่ทำงานร่วมกับชุมชนจนเป็นที่ยอมรับให้เป็นโรงเรียนชุมชน ตามโครงการโรงเรียนชุมชน และบัดนี้โรงเรียนก็ยังเป็นโรงเรียนของชุมชนอย่างแท้จริง โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาเป็นโรงเรียนขยายโอกาส การเป็นโรงเรียนขยายโอกาสซึ่งเปิดสอนนักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งนักเรียนจะเรียนอยู่ในโรงเรียนนานถึง 12 ปี ซึ่งจะทำให้นักเรียนเป็นเด็กโตพอที่จะสามารถหัดเป่าปี่แนได้

3.2 ศักยภาพและแนวคิดของผู้บริหารโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา คณะผู้บริหารโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นผู้ทรงความรู้ มองกว้างไกล มีระบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม เป็นที่ยอมรับของบุคลากรในโรงเรียน มองเห็นความสำคัญและคุณค่าของวงปีพาทย์พื้นเมือง มีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของวงปีพาทย์พื้นเมืองที่มีจำนวนวงดนตรีลดลงเป็นลำดับ มีความห่วงใยและห่วงใยว่าวงปีพาทย์พื้นเมืองจะสูญหายไปจากชุมชน และมีนโยบายที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและสนับสนุนให้มีการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อใช้สอนในโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นบุคคลที่ครูในโรงเรียนและคนในชุมชนให้การยอมรับมาก จากการเข้าไปสัมผัสกับครูและคนในชุมชนจะได้ฟังแต่คำชมเชยผู้อำนวยการโรงเรียนจากครูในโรงเรียนและจากชาวบ้านในชุมชนเสมอ

3.3 แนวคิดของคณะครูโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ให้การสนับสนุนที่จะให้โรงเรียนอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมือง และพร้อมที่จะให้มีการเรียนการสอนวงปีพาทย์พื้นเมืองอย่างเป็นระบบในโรงเรียน คณะครูให้ความสนใจโดยรวมกิจกรรมการเล่นเกือบทุกท่าน และติดตามความก้าวหน้าของการตลอดเวลา

3.4 นักเรียน เด็กนักเรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ส่วนมากมาจากเด็กในชุมชนหมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหล่อ หมู่บ้านด้า หมู่บ้านชมพู - บ้านจอมเมือง และหมู่บ้านลำปางกลาง จากการสัมภาษณ์เด็กนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาได้ข้อสรุปว่า ยินดีที่จะเรียนถ้าโรงเรียนจัดให้เรียน

3.5 กรรมการโรงเรียน จากการเสวนาได้ข้อสรุปว่าพร้อมที่จะให้การสนับสนุนให้มีการเรียนการสอนวงปีพาทย์พื้นเมืองในโรงเรียน และ พร้อมที่จะให้การสนับสนุนทุกอย่างตามที่โรงเรียนต้องการความช่วยเหลือ

3.6 ความพร้อมทางด้านอาคารสถานที่ ทางโรงเรียนพร้อมที่จะจัดสถานที่เรียน สถานที่ฝึกซ้อมให้แก่นักเรียนอย่างเป็นสัดส่วนเหมาะสมเท่าที่สามารถจะกระทำได้

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่จะส่งผลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาวงปีพาทย์พื้นเมือง ที่มองเห็นได้ชัดเจนได้แก่ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนทั่วไป ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มอาชีพนักดนตรี ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับโรงเรียน

1. ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนทั่วไป ในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน ประกอบด้วย 8 ชุมชน ถ้าพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งแล้วจะเห็นว่าชุมชนจะตั้งอยู่ห่างกัน มีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่ต่างกัน ชุมชนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันคือตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำวังคือ ชุมชนบ้านพ่อน ชุมชนบ้านด้า ชุมชนบ้านชมพู ชุมชนบ้านจอมเมือง ชุมชนบ้านลำปางกลาง ส่วนชุมชนที่อยู่ห่างจากแม่น้ำวังคือ ชุมชนบ้านห้วยหลอ ชุมชนบ้านศาลาคอน และชุมชนบ้านหนองยาง ในอดีตชุมชนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวังจะมีวิถีชีวิตที่สะดวกสบายกว่าชุมชนที่อยู่กลางทุ่งกลางป่า เพราะจะใช้แม่น้ำวังเป็นเส้นทางคมนาคม ในปัจจุบันแม่น้ำวังตื้นเขินมีน้ำไหลรินไม่สามารถใช้สัญจรติดต่อกันได้ นับตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนกั้นลุ่มน้ำแม่ตั้งแต่ปี 2509 เป็นต้นมา ชาวบ้านจะใช้ถนนเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชนต่อชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนจึงคล้ายคลึงกันเพราะมีเครื่องอำนวยความสะดวก ไม่แตกต่างกัน มีวัฒนธรรมเดียวกัน ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกเหมือนกันในเวลาใกล้เคียงกัน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนที่ชัดเจนคือเป็นความสัมพันธ์ตามสายเครือญาติกัน เป็นญาติเกี่ยวดองกัน เป็นเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกันมาหลายชั่วคน แต่จะมีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มีจำนวนไม่มากนักมักจะเป็นนักธุรกิจมีฐานะร่ำรวยและเป็นคนที่มาจากถิ่นอื่นได้ไปสร้างบ้านเรียนใหญ่โตมีรั้วรอบขอบชิดอาศัยอยู่ในชุมชน คนกลุ่มนี้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปมีความสัมพันธ์ด้วยได้ เพราะเป็นบุคคลที่ไม่มีเวลาเนื่องจากธุรกิจรัดตัว ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เป็นคนในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียงจะมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมต่าง ๆ

เพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างพร้อมเพรียงกัน ร่วมแรงร่วมใจกันต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น ส่วนทางด้านความขัดแย้งเรื่องที่จะนำไปสู่การทำลายล้างกันไม่มีปรากฏเด่นชัด

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มอาชีพนักดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมือง ในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านมีนักดนตรีที่ยังคงยึดเป็นอาชีพอาศัยอยู่มีไม่ครบทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านที่มีนักดนตรีได้แก่ หมู่บ้านฟ่อน – ห้วยหลอ จำนวน 5 คน หมู่บ้านหนองยางจำนวน 3 คน นักดนตรีเหล่านี้จะรับจ้างเล่นดนตรีโดยไปร่วมบรรเลงตามวงต่าง ๆ ที่รับงานไว้และขาดนักดนตรี นักดนตรีในชุมชนทั้งหมดจะรู้จักกันเป็นอย่างดี ไม่มีการแบ่งเขตกันทำมาหากินเพราะทุกคนจะร่วมกันทำมาหากินเสมือนเป็นวงดนตรีเดียวกัน ส่วนนักดนตรีกับชาวบ้านก็มีความเข้าใจกันดีเพราะนักดนตรีก็เป็นชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน จะมีการว่ากล่าวกันบ้าง เช่น นักดนตรีอาจจะขอให้เจ้าภาพซื้อเหล้าให้กินในขณะที่ไปแสดงในงานศพ ก็จะถูกทัดทานหรือเจ้าภาพบางรายไม่ตอบสนองตามความต้องการของนักดนตรี แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งแต่ประการใด

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชน ในหมู่บ้าน 6 หมู่บ้านมีผู้นำชุมชน หลายระดับ ตั้งแต่ นายกเทศมนตรี เทศมนตรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม ต่าง ๆ ชาวบ้านจะให้การยอมรับและให้ความเคารพนับถือผู้นำชุมชนทุกระดับ ตามบทบาทและภารกิจของผู้นำ เพราะการได้มาซึ่งผู้นำได้มาจากการพื้นฐานของการได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในชุมชนอยู่แล้ว และผู้นำของชุมชนก็เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในกิจการของชุมชน เป็นผู้ที่มีความเสียสละ เป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านได้ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำจึงเป็นไปด้วยดี

4. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับโรงเรียน ในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านมีโรงเรียนอยู่ 3 โรงเรียนแต่ละโรงเรียนในชุมชนแต่ละหมู่บ้าน อยู่ในความสนใจของชาวบ้านอยู่แล้ว เพราะโรงเรียนมีความสัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้านที่มีลูกอยู่ในวัยเรียนที่จะต้องส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียน โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีฐานะไม่ดีไม่สามารถส่งลูกเข้าเรียนโรงเรียนในเมืองได้ ชาวบ้านจะรู้ความเคลื่อนไหวของโรงเรียนเป็นอย่างดีว่า ผู้อำนวยการโรงเรียนชื่ออะไร เป็นคนอย่างไร โรงเรียนมีครูกี่คน ย้ายออกย้ายเข้ากี่คน โรงเรียนสั่งสอนลูกหลานของเขาอย่างไร ชาวบ้านในชุมชนกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นร่วมกับโรงเรียนถ้าไม่เป็นโดยตรงก็จะผ่านไปทางคณะกรรมการโรงเรียน โรงเรียนก็เป็นองค์กรสำคัญของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ถึงแม้โรงเรียนจะเป็นหน่วยงานของรัฐบาลที่อยู่ในชุมชน

ชน แต่โรงเรียนก็ไม่ได้แบ่งแยกไปจากชุมชน โรงเรียนเข้าใจบทบาทหน้าที่ดี และดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

บทบาทและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง

เมื่อกล่าวถึงบทบาทและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนากระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วังปีพาทย์พื้นเมือง ของชุมชน หมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านคำ หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง กับโรงเรียนในชุมชน 3 โรงเรียนได้แก่ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ในอดีตที่ผ่านมาโรงเรียนและชุมชนร่วมมือกันอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านน้อยมาก โรงเรียนบ้านศาลาดอนและโรงเรียนบ้านหนองยาง เป็นโรงเรียนเล็ก ๆ ไม่มีบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านเลย โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา เคยมีบทบาทในการอนุรักษ์วังดนตรีพื้นเมือง โดยการสนับสนุนให้ตั้งวงสล้อซอซึงขึ้นในโรงเรียนแต่ก็เป็นอันต้องยุติลงเพราะการสนับสนุนให้มีการฝึกหัดวงสล้อซอซึงนอกเวลาเรียน มีวัตถุประสงค์ให้เป็นเพียงกิจกรรมของนักเรียนเพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนในสมัยนั้น ขาดกระบวนการสืบทอดที่เป็นระบบแบบยั่งยืนที่จำเป็นต้องสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสอนในเวลาปกติ ส่วนวังปีพาทย์พื้นเมือง กล่าวได้ว่ายังไม่เคยมีโรงเรียนใด หรือสถานบันใดสนับสนุนให้มีการสืบทอดองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ เมื่อชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน และโรงเรียนในชุมชนทั้ง 3 โรงเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ได้รับฟังการวิเคราะห์ถึงสถานภาพของวังปีพาทย์พื้นเมืองในปัจจุบันซึ่งลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วและคาดว่าจะต้องสูญสิ้นไปจากชุมชนอย่างแน่นอน ถ้ายังไม่มีหนทางใดที่จะทำการอนุรักษ์ไว้เมื่อภาพที่จะปรากฏขึ้นในภายภาคหน้าค่อนข้างชัดเจนเช่นนี้ จึงเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความรู้สึกรังเกียจในสถานภาพวังปีพาทย์พื้นเมือง ชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้านและโรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียน ต่างมีความเห็นและความต้องการตรงกันที่ต้องร่วมมือกับโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาสังเคราะห์หลักสูตรท้องถิ่นวังปีพาทย์พื้นเมือง และนำไปใช้สอนในโรงเรียน เพื่อเป็นโรงเรียนนำร่องและเป็นต้นแบบแก่โรงเรียนอื่น ๆ เพื่อขยายผลต่อไปในภายภาคหน้า

ปัจจัยสนับสนุนความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์วังปีพาทย์

จากข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จากข้อมูลที่ได้จาก กลุ่มคนที่แยกตาม กลุ่มอาชีพ กลุ่มวัย กลุ่มผู้นำ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มรวมช่างบ้านพอน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขกลุ่มสามัคคีบ้านพอน วัด โรงเรียน ความร่วมมือของชุมชนที่จะทำงานร่วมกับโรงเรียน สรุปเป็นปัจจัยที่สนับสนุนได้ดังต่อไปนี้

1. **ความต้องการของชุมชน** จากข้อมูลพื้นฐานที่ได้จากกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน และวัด จะเห็นว่าชุมชนมีความต้องการให้มีการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมืองให้คงอยู่ต่อไป โดยชุมชนพร้อมที่จะทำงานร่วมกับโรงเรียนชุมชนบ้านพอนวิทยา ในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อการถ่ายทอดความรู้วังปีพาทย์พื้นเมืองให้แก่เด็กนักเรียนที่เป็นลูกหลานของคนในชุมชน ในการที่จะพัฒนาอาชีพนักดนตรีพื้นเมือง ในการส่งเสริมให้วังปีพาทย์พื้นเมืองให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชาวบ้านให้มากขึ้น ถ้าทางโรงเรียนต้องการสิ่งใดหรือมีปัญหาอุปสรรคประการใดก็จะร่วมมือกันแก้ปัญหาให้ลุล่วงให้จงได้

2. **กลุ่มผู้นำชุมชน** ได้แก่ นายกเทศมนตรี คณะเทศมนตรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้การสนับสนุนอย่างเต็ม โดยทางเทศบาลตำบลชมพู ขอให้ทางโรงเรียนขอจัดตั้งงบประมาณเสนอต่อเทศบาลเพื่อจะได้พิจารณาจัดสรรงบประมาณสนับสนุน

3. **ความต้องการและศักยภาพของโรงเรียน** โรงเรียนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถจัดการเรียนการสอนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาวังปีพาทย์พื้นเมืองได้คือ โรงเรียนชุมชนบ้านพอนวิทยา เพราะผู้บริหารโรงเรียนจะถือเป็นนโยบายที่จะทำงานร่วมกับชุมชนเพื่ออนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง โดยจะให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในเรื่อง อาคารสถานที่เรียน ร่วมมือกับชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้สอนในโรงเรียน ส่งเสริมให้ครูในโรงเรียนสามารถดำเนินการสอนได้ในระยะยาว นอกจากนั้นคณะครูในโรงเรียนก็ให้การสนับสนุนให้มีการเรียนการสอนวังปีพาทย์พื้นเมืองในโรงเรียน เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปฝึกหัดดนตรีในโรงเรียนได้ และสนับสนุนให้นักเรียนที่ฝึกหัดวังปีพาทย์พื้นเมืองไปฝึกทักษะเพิ่มเติมจากนักดนตรีอาชีพ

4. ความสนใจของนักเรียน นักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนบ้านฟ่อนวิทยาสอนใจที่จะเรียน และฝึกหัดวงปี่พาทย์พื้นเมือง ถ้าโรงเรียนจัดให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียน

5. ความต้องการของผู้ปกครองนักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน คือกลุ่มคนในชุมชนกลุ่มต่าง ๆ ที่ ได้สัมผัส และ ได้ประชุมเสวนาร่วมกัน ผู้ปกครองนักเรียน ยินดีและสนับสนุนให้บุตรหลานเรียน วงปี่พาทย์พื้นเมืองเพื่อการอนุรักษ์ไว้และจะได้มีวงดนตรีประจำชุมชนในโอกาสต่อไป

6. ความพร้อมทางด้านอุปกรณ์การเรียน ได้แก่ เครื่องดนตรี ที่จะต้องจัดเตรียมเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนวงปี่พาทย์พื้นเมืองให้เพียงพอแก่นักเรียนที่จะเรียนใน 1 ชั้นเรียน เครื่องดนตรีเก่าที่เก็บรักษาไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ วัด นักดนตรี และที่นักสะสมของเก่า ก็พร้อมที่จะมอบให้โรงเรียนไปปรับปรุงซ่อมสร้างให้ใช้ได้ แต่คงจะมีจำนวนไม่มากเพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอนใน 1 ชั้นเรียน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดหาเพิ่มเติมจากชุมชนอื่น ๆ แต่ก็ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนบางส่วน

7. ความต้องการของนักดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมือง ก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ในการประดิษฐ์ระดับทำนองเพลงให้สวยงาม โดยคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ และช่วยร่วมมือในการสร้างแบบฝึกหัด เพื่อใช้ในการเรียนการสอนนักเรียนในโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาให้ได้ผลดีอย่างมีระบบ

8. โครงการที่สนับสนุนจากสถาบันอื่น โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา เป็นโรงเรียนที่อยู่ใต้วงการส่งนักศึกษาโปรแกรมวิชาดนตรีศึกษา ของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี ไปได้ฝึกสอน ซึ่งจะทำให้มีครูช่วยสอนวงปี่พาทย์พื้นเมืองได้

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์วงปี่พาทย์

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง มีไม่มากนัก และที่จะเกิดได้ก็ถือเป็นผลมาจากระบบราชการ และการเมือง ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นปัจจัยอุปสรรคทั้งเป็นผลมาจากระบบราชการ ผลจากการเมือง และปัจจัยอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินการ จึงสรุปปัจจัยที่เป็นอุปสรรคได้ดังต่อไปนี้

1. การโยกย้ายเปลี่ยนแปลงผู้บริหารโรงเรียน การเปลี่ยนแปลงผู้อำนวยการโรงเรียน เป็นอุปสรรคที่สำคัญมากเพราะถ้าผู้อำนวยการโรงเรียนไม่มีความเข้าใจและไม่เห็นคุณค่าของวงปีพาทย์พื้นเมือง กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวงปีพาทย์พื้นเมืองในโอกาสข้างหน้าคงไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น

2. การเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนตัวนายกเทศมนตรี คณะเทศมนตรี ในอนาคตซึ่งอาจจะมีผลทำให้นโยบายในการบริหารชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย

3. การจัดการเรียนการสอน การจัดการเรียนการสอนที่เป็นปัจจัยอุปสรรคต่อการเรียนและฝึกหัดดนตรีคือการจัดการเรียนการสอนนอกเวลาเรียน โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา เคยจัดตั้งวงสล้อซอชิง ของโรงเรียนและสามารถนำออกแสดงสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนจนเป็นที่รู้จักในจังหวัดลำปางมาแล้ว และต้องเลิกล้มไปด้วยสาเหตุเนื่องจากเด็กนักเรียน ไม่มีเวลาที่จะเรียนนอกเวลา เพราะการเรียนนอกเวลาไปสร้างปัญหาให้กับผู้ปกครองนักเรียนที่ต้องเป็นภาระคอยรับส่งบุตรหลานของตน เพราะเด็กนักเรียนที่เรียนดนตรีนอกเวลาหรือเรียนตอนเย็นจะกลับบ้านไม่พร้อมกับนักเรียนคนอื่น ๆ ที่อยู่หมู่บ้านใกล้เคียงกัน ซึ่งตามปกติจะเดินทางมาเรียนหนังสือโดยมีรถรับจ้างในหมู่บ้านให้บริการรับส่งนักเรียนไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เมื่อต้องฝึกเรียนหรือฝึกซ้อมตอนเย็นก็ไม่สามารถกลับบ้านพร้อมคนอื่น ๆ ได้ผู้ปกครองก็ต้องมารับบุตรหลานกลับบ้านด้วยตนเอง

4. อุปกรณ์เครื่องดนตรี ถึงแม้จะมีเครื่องดนตรีบางส่วนที่ได้รับการบริจาคจาก วัด นักดนตรี และผู้นุรักษ์ของเก่า แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับการจัดการเรียนการสอนใน 1 ชั้นเรียน จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องจัดหาเครื่องดนตรีหลายชุดจากชุมชนอื่น จึงทำให้เป็นปัจจัยอุปสรรคในระยะเริ่มแรก

5. ความยากง่ายในการฝึกหัดเครื่องดนตรีแต่ละชนิด เครื่องดนตรีในวงปีพาทย์พื้นเมืองมีความยากง่ายต่าง กันมาก เครื่องดนตรีที่ฝึกหัดได้ยากที่สุดคือการเป่าแน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่นักเรียนที่หัดเป่ากว่าจะสามารถเป่าได้คงต้องใช้เวลามากพอสมควร ในขณะที่แนเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญในวงปีพาทย์พื้นเมือง ถ้าไม่มีแนก็ไม่สามารถบรรเลงวงปีพาทย์พื้นเมืองได้

ประเมินศักยภาพของชุมชนกับโรงเรียน

เมื่อพิจารณาจากความร่วมมือในชุมชน การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชาวบ้าน และปัจจัยที่สนับสนุน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง ในหมู่บ้านฟอน- บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู-บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปางแล้ว พอจะประเมินศักยภาพของโรงเรียนและชุมชนได้ว่าสามารถพัฒนาไปสู่การทำงานร่วมกันในกระบวนการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมืองได้ โรงเรียนและชุมชนที่มีศักยภาพพอคือโรงเรียนชุมชนบ้านฟอนวิทยาเพียงโรงเรียน ส่วนโรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ไม่มีความพร้อมหรือมีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดให้มีการเรียนการสอนวังปีพาทย์พื้นเมืองในโรงเรียนได้

สรุป

การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน หมู่บ้านฟอน-บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง ชุมชนได้พยายามที่จะทำการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมอยู่แล้วหลายอย่าง เช่น การอนุรักษ์โบราณวัตถุ การฟ้อนรำ วงสล้อซอซึง เป็นต้น แต่วังปีพาทย์พื้นเมือง ซึ่งเป็นวงดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของชีวิต กับถูกปล่อยให้เป็นไปตามวิถีทาง วงปีพาทย์พื้นเมืองวงใดที่ลูกหลานไม่ฝึกหัดหรือหาคนสืบทอดไม่ได้ก็ต้องล้มสลายไป วงปีพาทย์พื้นเมืองจึงลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาจึงพบว่าชุมชนไม่ได้ทอดทิ้งวังปีพาทย์พื้นเมือง แท้จริงแล้วชุมชนรู้สึกเสียดาย ถ้าวังปีพาทย์พื้นเมืองต้องสูญหายไปจากชุมชนจริงๆ แต่ก็ไม่มีหนทางใดจะดำเนินการสืบทอดไว้ได้ เพราะวงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นวงดนตรีที่ค่อนข้างจะฝึกหัดยาก ต้องใช้เวลาในการฝึกหัดมาก การที่จะอนุรักษ์ไว้จึงต้องมีกระบวนการสืบทอดที่เป็นระบบ คือต้องได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านและโรงเรียนในชุมชนร่วมกันทำงาน เพื่ออนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมือง โดยชาวบ้าน นักดนตรีพื้นบ้าน และโรงเรียนต้องร่วมมือกันจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อนำเข้าไปจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน จากการศึกษาพบว่าโรงเรียนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะทำงานร่วมกับชาวบ้านและนักดนตรีพื้นบ้านในกระบวนการอนุรักษ์วังปีพาทย์พื้นเมืองได้คือโรงเรียนชุมชนบ้านฟอนวิทยา

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อศึกษาปัญหาความต้องการ ปัจจัยอื่นๆ กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมืองของโรงเรียนและชุมชน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินศักยภาพของชุมชน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และเพื่อศึกษาบทบาทความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น การจัดการเรียนการสอน การอนุรักษ์ การพัฒนาอาชีพ นักดนตรีพื้นเมืองและกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยมีขอบเขตการศึกษาเฉพาะพื้นที่ 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านฟ่อน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู – บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง การวิจัยเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2542 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2543 รวมระยะเวลา 8 เดือน โดยใช้วิธีดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในระยะที่ 1 มุ่งประเมินสถานการณ์ของชุมชนและโรงเรียน ในการเรียนรู้และทำงานร่วมกันเกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมือง จากการศึกษาสามารถ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาโดยภาพรวมสรุปได้ว่า ด้านชุมชน ในหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน ประกอบด้วย 8 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านฟ่อน ชุมชนบ้านห้วยหลอ ชุมชนบ้านต้า ชุมชนบ้านชมพู ชุมชนบ้านจอมเมือง ชุมชนบ้านลำปางกลาง ชุมชนบ้านศาลาดอน และชุมชนบ้านหนองยาง ทั้ง 6 หมู่บ้านเป็นชุมชนเก่าแก่ยาวนานคู่เมืองลำปาง ชาวบ้านแต่ดั้งเดิมประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก เมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นจำนวนมากประกอบกับราคาที่ดินแพงชาวบ้านได้ขายที่ดินไปจนหมด และหันกลับไปประกอบอาชีพรับจ้างตามโรงงานและรับจ้างทั่วไปเป็นหลัก ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย จุดศูนย์รวมใจรวมพลังของชุมชนคือวัด ชาวบ้านจะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมตามอัตภาพ ถึงแม้ว่าเศรษฐกิจในครัวเรือนจะไม่ค่อยดีนัก แต่ชาวบ้านที่ยึดทำมาหากินก็ยังไม่ถึงกับอดอยากจนถึงขั้นไม่มีจะกิน คนวัยทำงานในชุมชนจะออกจากบ้านไปทำงานตามสถานที่ต่างๆ ในตอนกลางวันในชุมชนจะเงียบเหงาเพราะไม่มีคน

อยู่บ้านจะมีแค่คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่เฝ้าบ้าน และชุมชนจะกลับมาอีกก็มีชีวิตชีวาอีกครั้งในตอนเย็น เพราะผู้คนจะกลับจากทำงานและออกจับจ่ายใช้สอยจัดเตรียมอาหารเย็นที่ตลาดสดในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะรู้จักกันทั้งนี้เนื่องจากเป็นเครือญาติกัน เป็นญาติเกี่ยวดองกัน เป็นเพื่อนบ้านกัน มาเป็นเวลายาวนาน เรียกได้ว่าอยู่ร่วมกันด้วยบารมีธรรมคือมีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน ดูแลช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกัน แต่จะมีคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีจำนวนไม่มากนักที่เข้าไปอยู่ในชุมชนภายหลัง คือนักธุรกิจที่มีฐานะร่ำรวยเข้าไปอยู่ในชุมชนด้วยบารมีเงินเป็นคนที่มาจากถิ่นอื่น จะปลูกสร้างบ้านเรือนใหญ่โต มีขอบรั้วแน่นหนา จะไม่ค่อยมีเวลาที่จะสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านมากนัก เนื่องจากมีธุรกิจรัดตัว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น มีการจัดระเบียบของชุมชนโดยการรวมกันเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อให้เกิดพลังความเข้มแข็ง แต่ละกลุ่มจะมีจุดมุ่งหมายหลักคือมุ่งช่วยเหลือชุมชนในทุกด้านตามศักยภาพของแต่ละกลุ่ม วิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เวลาไปกับการดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพ จึงไม่มีเวลาที่จะให้ความสนใจกับสิ่งที่ไกลตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสถานการณ์ของวงปีพาทย์พื้นเมือง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร เพราะเมื่อถึงเวลาที่จำเป็นต้องใช้วงปีพาทย์ในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานศพ เป็นต้น ก็ยังหาจ้างวงดนตรีมาบรรเลงได้จึงไม่มีความรู้สึกว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงในวงปีพาทย์พื้นเมือง คงมีแต่กลุ่มนักดนตรีวงปีพาทย์พื้นเมืองเท่านั้นที่รู้ว่าสถานการณ์ของวงปีพาทย์พื้นเมืองกำลังก้าวเข้าสู่ความล้มสลาย เพราะมีจำนวนวงดนตรีและนักดนตรีลดลงเป็นลำดับ เห็นภาพปรากฏชัดเจนว่าวงปีพาทย์พื้นเมืองต้องสูญสิ้นไปจากชุมชนอย่างแน่นอน ทั้งนี้เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจจะสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง เมื่อนักดนตรีที่สูงอายุเสียชีวิตก็ไม่มีใครสืบทอดวงดนตรีต่อวงดนตรีก็มีอันต้องจบสิ้นลง เมื่อชุมชนได้ทราบข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับวงปีพาทย์พื้นเมือง และได้รับการกระตุ้นให้มองเห็นคุณค่า ชุมชนก็มีความห่วงใยและรู้สึกเสียดายถ้าวงปีพาทย์พื้นเมืองต้องสูญหายไปจากชุมชน ชุมชนจึงพร้อมใจกันและพร้อมที่จะร่วมมือกับโรงเรียนทุกวิถีทางในการที่จะอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมืองไว้ให้ได้ **ด้านองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง** จากการศึกษาสรุปได้ว่า วงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกลึกซึ้งของชาวบ้านโดยแท้จริง ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเป็นเวลานานนับเป็นร้อย ๆ ปี และเข้าไปมีบทบาทในวิถีชีวิตของคนล้านนาทั้งในแง่พิธีกรรมและความบันเทิงมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีพัฒนาการมาเป็นลำดับจนถึงจุดสุดยอด จากวงดนตรีดั้งเดิมที่เรียกว่า วงพาทย์ หรือชาวบ้านเรียกว่า วงปาด ประกอบด้วยเครื่องดนตรีที่ผสมคือ แคน ฆ้องวง กลอง ลึงค์ สว่า และได้มีพัฒนาการโดยการเพิ่มระนาดเอก ระนาดทุ้ม เข้าไปผสมทำให้เกิดความสละสลวยไพเราะงดงามขึ้นกว่าเดิม เรียกว่า วงปีพาทย์พื้นเมือง ถึงแม้ว่าวงปีพาทย์พื้นเมืองจะได้รับอิทธิพลจากดนตรีตะวันตก จนถึงขั้นเกิดมีการนำเอาเครื่องดนตรีตะวันตกเข้าไปผสมแต่ก็เป็นได้แค่เพียงเปลือกนอกเท่านั้นและในที่สุดก็ต้องสลายไป ที่คงเหลือคือแก่นแท้ของงานศิลปะจากรากเหง้าของชาวบ้าน ในองค์ความรู้เรื่องวงปีพาทย์พื้นเมือง

ทั้งทางด้านการสร้างเครื่องดนตรี การผสมวง การสร้างเพลง ลีลาการแสดงออก ล้วนแล้วแต่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เครื่องดนตรีที่นักดนตรีได้สร้างขึ้นเองและเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของวงปี่พาทย์พื้นเมืองคือ แคน ส่วนเครื่องดนตรีอื่น ๆ ไปหาซื้อมาจากแหล่งอื่นส่วนมากจะซื้อมาจากตลาดขายเครื่องดนตรีที่กรุงเทพมหานคร แต่ปัจจุบันอาชีพการสร้างแคนก็ไม่มีแล้วถ้าต้องการแคนต้องสั่งทำพิเศษยังมีความสามารถสร้างได้ วงปี่พาทย์พื้นเมืองมีสาระในเชิงวิชาการที่ผู้เรียนหรือผู้ฝึกหัดต้องกระทำให้ได้คือ ความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นดนตรีพื้นเมืองล้านนา ทักษะที่ต้องใช้เวลาและความอดทนมากในการฝึกฝน ความประณีตในการแสดงออก ความไพเราะงดงามตามความรู้สึกของชาวล้านนา สถานภาพของวงปี่พาทย์พื้นเมืองในปัจจุบันนักดนตรีและวงดนตรีมีจำนวนลดลงมากจนอาจกล่าวได้ว่าในอนาคตวงปี่พาทย์พื้นเมืองจะสูญหายไปจากชุมชนชาวล้านนาแน่นอน ปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักดนตรีและวงดนตรีมีจำนวนลดลงได้แก่ นักดนตรีที่มีอายุมากเสียชีวิต นักดนตรีเบื่ออาชีพการเป็นนักดนตรี นักดนตรีมีรายได้น้อยไม่พอยังชีพ นักดนตรีไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ค่าตอบแทนดีกว่า คนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบทอดความรู้ ค่าจ้างวงดนตรีไปแสดงแต่ละครั้งมีราคาแพง คณะสงฆ์จังหวัดลำปางห้ามวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่มีการเดินร่าประกอบแสดงในวัด ทั้งหมดเป็นสาเหตุที่จะทำให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองถึงกาลอวสานได้ในเวลาไม่นานนัก ในด้านการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองจากการศึกษาสรุปได้ว่าในปัจจุบันยังไม่มีกระบวนการอนุรักษ์ยังคงปล่อยให้ไปตามวิถีทางของการเปลี่ยนแปลง ด้านโรงเรียน ในหมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน 8 ชุมชน คือหมู่บ้านพ่อน – บ้านห้วยหลอ หมู่บ้านต้า หมู่บ้านชมพู- บ้านจอมเมือง หมู่บ้านลำปางกลาง หมู่บ้านศาลาดอน และหมู่บ้านหนองยาง มีโรงเรียนที่รองรับเด็กนักเรียนในชุมชนเพียง 3 โรงเรียนได้แก่ โรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนวิทยา โรงเรียนบ้านศาลาดอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง โรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียนเป็นโรงเรียนที่มีบทบาทในชุมชนแต่ละชุมชนโรงเรียนจะทำงานร่วมกับชาวบ้านสม่ำเสมอในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โรงเรียนจะเป็นสถานที่ที่ใช้ประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของชุมชน โรงเรียนจะเป็นแหล่งข้อมูลที่ชุมชนจะพึ่งพาอาศัยได้ โรงเรียนจะเป็นองค์กรที่ชุมชนให้ความสนใจกิจการของโรงเรียนทั้งทางด้านผู้บริหารโรงเรียน คณะครูในโรงเรียน และการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน โรงเรียนจะมีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนในด้านวิชาการและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โรงเรียนเป็นทรัพย์สินของชุมชนที่ชาวบ้านต้องช่วยกันดูแลและทำนุบำรุงให้มีความเจริญก้าวหน้า โรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียนยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไม่ชัดเจน ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามอยู่บ้างแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังเช่นโรงเรียนชุมชนบ้านพ่อนวิทยาได้พยายามก่อตั้งวงสล้อซอซึงขึ้นที่โรงเรียนแต่ก็ต้องล้มเลิกไปเพราะแนวทางการอนุรักษ์เป็นลักษณะที่ไม่ยั่งยืน เป็นเพียงกิจกรรมของโรงเรียนที่มุ่งหวังผลที่ชื่อเสียงของโรงเรียน ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมหรือรับรู้กระบวนการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียน ส่วนการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง โรงเรียนยัง

ไม่เคยคิดเรื่องนี้มาก่อน ทั้งนี้เป็นเพราะโรงเรียนขาดข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของวงปีพาทย์พื้นเมือง โรงเรียนเห็นว่าการจัดให้มีการสืบทอดองค์ความรู้เรื่องวงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นเรื่องที่ยากเกินความสามารถของโรงเรียนที่จะทำได้ โรงเรียนเห็นว่าวงปีพาทย์เป็นวงดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพจึงไม่ต้องการให้มีการฝึกซ้อมในโรงเรียนเกรงว่าจะถูกตำหนิจากชาวบ้าน จากการศึกษาและการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวงปีพาทย์พื้นเมืองให้โรงเรียนและชุมชนได้รับทราบ และโรงเรียนเริ่มตระหนักถึงคุณค่าของวงปีพาทย์พื้นเมืองและมีความห่วงใยในการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดการสูญเสยวงปีพาทย์พื้นเมืองไป โรงเรียนจึงพร้อมที่จะร่วมมือกับชุมชนเพื่ออนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมือง โรงเรียนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถดำเนินกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปีพาทย์พื้นเมืองได้คือโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ส่วนโรงเรียนบ้านศาลาคอน และโรงเรียนบ้านหนองยาง ยังไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถดำเนินการได้ **ด้านบทบาทและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมือง** โรงเรียนกับชุมชนร่วมมือกันทำงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทุกกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมร่วมทำบุญงานศพ งานต่อต้านยาเสพติด กิจกรรมงานบุญตามเทศกาลและประเพณี ได้แก่ งานล่องสะเปา งานถวายเทียนพรรษา งานสลากภัตต์ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า งานสรงน้ำพระธาตุ กิจกรรมกีฬาของชุมชน แต่ในด้านความร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมยังไม่มี ความชัดเจน โดยเฉพาะกระบวนการอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมือง ชุมชนและโรงเรียนยังไม่มีความคิดริเริ่มหรือมีแนวทางที่อนุรักษ์ใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อโรงเรียนกับชุมชนได้รับการกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านและทราบถึงสถานภาพของวงปีพาทย์พื้นเมืองในปัจจุบัน จึงทำให้เกิดความรู้สึกห่วงใย มองเห็นคุณค่าของวงปีพาทย์พื้นเมืองและไม่ต้องการให้วงปีพาทย์สูญหายไปจากชุมชน โรงเรียนกับชุมชนจึงมีความคิดที่จะร่วมมือกันดำเนินการอนุรักษ์ไว้ **ด้านกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง** ในปัจจุบันการถ่ายทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมืองยังเป็นหน้าที่ของนักดนตรีที่เก่ง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นหัวหน้าวงปีพาทย์พื้นเมือง เป็นผู้ถ่ายทอดให้ลูกศิษย์แบบตัวต่อตัว ผู้เรียนต้องจดจำเพลงให้ได้ แต่ที่สำคัญคือผู้ที่สนใจจะเรียนมีน้อยลงเป็นลำดับ เพื่อให้กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมืองเป็นไปอย่างได้ผลและมีความยั่งยืน จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนากระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมืองให้เป็นระบบแบบแผน โดยการสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นวงปีพาทย์พื้นเมืองและนำไปใช้สอนในโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา **ปัจจัยที่สนับสนุนการสืบทอดองค์ความรู้วงปีพาทย์พื้นเมือง** ปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญคือโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา และชุมชนทั้ง 8 ชุมชน มีความต้องการสอดคล้องกันที่จะร่วมมือกันทำงานในการอนุรักษ์วงปีพาทย์พื้นเมือง โดยโรงเรียนกับชุมชนจะร่วมมือกันสร้างหลักสูตรท้องถิ่นวงปีพาทย์พื้นเมือง และนำไปจัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนที่สนใจได้เรียนในเวลาเรียนปกติ นักเรียนโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาก็มีความสนใจที่จะเรียนและฝึกหัด

บรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมือง ผู้ปกครองนักเรียนก็พร้อมที่จะสนับสนุนให้ลูกหลานได้เรียน ได้ฝึกหัด เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญคือการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารโรงเรียนและการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำชุมชน ถ้าได้ผู้บริหารโรงเรียนและผู้นำชุมชนที่ไม่ให้ความสนใจการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองและไม่สามารถทำงานกับชุมชนได้ก็อาจจะทำให้กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านวงปี่พาทย์พื้นเมืองดำเนินไปได้ไม่ราบรื่นนัก ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคอื่น ๆ เป็นปัจจัยอุปสรรคที่ยังพอแก้ไขได้

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบดังกล่าวข้างต้นสามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ดังนี้

1. วงปี่พาทย์พื้นเมือง เป็นวงดนตรีที่กำเนิดขึ้นมาจากชุมชนเป็นผู้ก่อตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด เป็นแหล่งกำเนิดวงดนตรีเป็นส่วนใหญ่ มีวงดนตรีของวัด มีการฝึกหัดกันในวัดจนสามารถใช้งานได้ และออกรับใช้ชุมชน ชาวบ้านเรียกว่าวงพาทย์ หรือวงปี่าด โดยได้รับการสนับสนุนจากชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ มาโดยตลอด โดยเฉพาะกิจกรรมงานศพของชาวบ้านจะเป็นหน้าที่หลักของวงปี่พาทย์พื้นเมือง ภาพลักษณ์ของวงปี่พาทย์พื้นเมืองกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของงานศพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทุกคนไม่อยากจะเกิดขึ้นถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ตาม วงปี่พาทย์พื้นเมืองจึงเป็นวงดนตรีที่ชาวบ้านทั่วไปจำนวนไม่น้อยที่มีความคิดที่ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวเพราะเป็นสิ่งที่ไม่เป็นมงคล องค์กร หรือสถานบันการศึกษาที่ยังไม่อยากจะเข้าไปสัมผัสหรือไปก่อตั้งวงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ในองค์กร หรือสถานบันเช่นกัน วงปี่พาทย์พาทย์ปัจจุบันจึงมีแต่เพียงกลุ่มนักดนตรีพื้นบ้านรุ่นเก่า ๆ เท่านั้นที่รู้ดีว่าอนาคตของวงปี่พาทย์พื้นเมืองจะเป็นอย่างไรแต่ก็ยังคงบรรเลงกันต่อไปจนกว่าวงปี่พาทย์จะค่อย ๆ สูญหายไป จึงได้คำตอบที่ชัดเจนแล้วว่า เฉพาะนักดนตรีพื้นเมืองไม่สามารถรักษาวงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ได้อย่างแน่นอน เนื่องมาจากปัจจัยสำคัญ ๆ ดังนี้

1.1 จำนวนนักดนตรีและวงปี่พาทย์ลดลงเป็นลำดับ สาเหตุเนื่องจาก

1.1.1 นักดนตรีที่อายุมากเสียชีวิตลง

1.1.2 นักดนตรีจำนวนหนึ่งได้เลิกอาชีพการเป็นนักดนตรี เพราะจำเป็นต้องไปทำงานอื่นเพื่อหารายได้ให้เพียงพอแก่การยังชีพ ทั้งนี้เพราะรายได้ของนักดนตรีที่ลดลงอย่างมากจนไม่สามารถดำรงชีพได้ด้วยอาชีพการเป็นนักดนตรีอีกต่อไป เนื่องจากงานศพจำนวนไม่น้อยที่เจ้าภาพไม่ว่าจ้างวงปี่พาทย์ไปบรรเลง โดยจะเปิดเทปที่บ้านทึบเสียงการบรรเลงของวงปี่พาทย์ทดแทนการ

บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์พื้นเมืองสด ๆ จึงมีผลทำให้นักดนตรีจำนวนไม่น้อยเลิกอาชีพการเป็นนักดนตรีไปทำงานอย่างอื่นแทน

1.1.3 คนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะเป็นนักดนตรีวงปี่พาทย์ เนื่องจากการเป็นนักดนตรีรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพและเป็นอาชีพที่ไม่มีเกียรติในสังคม จึงทำให้ไม่มีนักดนตรีวงปี่พาทย์เพิ่มขึ้นมีแต่ลดลงเป็นลำดับ

1.2 วงปี่พาทย์พื้นเมืองอยู่ในสถานะที่ถูกชุมชนละเลย ทั้งนี้เนื่องจาก

1.2.1 ค่าจ้างวงปี่พาทย์พื้นเมืองไปบรรเลงในงานต่าง ๆ ชาวบ้านมีความเห็นว่าค่าจ้างมีราคาแพงเกินไป

1.2.2 ความสำคัญของวงปี่พาทย์พื้นเมืองกำลังเสื่อมถอย จะเห็นได้ว่างานศพจำนวนไม่น้อยไม่ใช้วงปี่พาทย์ในพิธีกรรมเยี่ยงแต่ก่อน

1.2.3 ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ให้ความสนใจและมองไม่เห็นคุณค่าของวงปี่พาทย์พื้นเมืองจึงไม่รู้สึกหวงแหน เพราะเวลาปกติชาวบ้านจะไม่นึกถึงวงปี่พาทย์พื้นเมือง จนกว่าจะมีญาติเสียชีวิต

1.2.4 วัดห้ามวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่ประยุกต์โดยมีเครื่องดนตรีสากลผสม และมีการร้องเพลงและเต้นรำบรรเลงในวัด โดยอ้างว่าเป็นการแสดงที่ไม่เหมาะสมที่จะแสดงในวัด และเรียกวงปี่พาทย์พื้นเมืองประยุกต์ ว่า วงมรณาคอนเสิร์ต

2. ชุมชนและโรงเรียน การได้รับแรงกระตุ้นจากภายนอกทำให้ชุมชนและโรงเรียน เกิดความรู้สึกรักหวงแหนและเสียสละถ่วงปี่พาทย์พื้นเมืองจะต้องสูญหายไปจริง ๆ จึงเกิดแนวคิดที่จะร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง จากการศึกษาพบว่า ชุมชนและโรงเรียนไม่มีความคิดที่จะอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองมาก่อน ทั้งนี้เพราะโรงเรียนและชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจและขาดข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพปัจจุบันของวงปี่พาทย์พื้นเมือง ต่อเมื่อได้รับทราบข้อเท็จจริงว่านักดนตรีและวงปี่พาทย์พื้นเมืองมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว เพราะเมื่อนักดนตรีรุ่นเก่าได้เสียชีวิตและเลิกอาชีพการเป็นนักดนตรีไปจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันก็ไม่มีนักดนตรีรุ่นใหม่เกิดขึ้นมาทดแทน ทั้งนี้เพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจอาชีพการเป็นนักดนตรีวงปี่พาทย์พื้นเมืองเพราะการเป็นนักดนตรีมีรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ วงปี่พาทย์พื้นเมืองนับว่าถึงกาลเสื่อมทั้งความเชื่อและความนิยมของชุมชนอย่างมาก ความสำคัญของวงปี่พาทย์ที่เคยมีในอดีตก็ลดน้อยลง ในพิธีกรรมงานศพซึ่งแต่เดิมจะขาดมิได้ ปัจจุบันงานศพจะมีวงปี่พาทย์พื้นเมืองก็ได้ไม่มีก็ได้ไม่ถือเป็นเรื่องที่น่าวิตกกังวลใด ๆ ชุมชนกำลังทอดทิ้งวงปี่พาทย์พื้นเมืองไปอย่างไม่ได้ตั้งใจ การกระตุ้นทำให้ชุมชนและโรงเรียนมองเห็นคุณค่าทั้งในแง่ความไพเราะเพราะพริ้งและในแง่ความจำเป็นในการมีวงปี่พาทย์พื้นเมืองในพิธีกรรมงานศพของชาวบ้าน และเมื่อได้ทราบถึงสถานภาพการเปลี่ยนแปลงของวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่มีจำนวนนักดนตรีและวง

ดนตรีลดลงอย่างรวดเร็วทำให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองมีโอกาที่จะหมดไปจากชุมชนได้ ทำให้ชุมชนและโรงเรียนกระตือรือร้นที่จะร่วมมือกันอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ให้ได้

3. แนวทางการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง จากการศึกษาพบว่า สถานการณ์ปัจจุบันการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองจะให้เฉพาะนักดนตรีพื้นเมืองเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองสู่ลูกหลานและเยาวชนคนรุ่นใหม่แต่เพียงทางเดียวคงเป็นไปได้ยาก เพราะคนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะฝึกหัดวงปี่พาทย์พื้นเมือง และนักดนตรีพื้นเมืองก็ไม่มีกลยุทธ์ใดที่จะกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่เกิดความสนใจได้ การเรียนและการฝึกหัดวงปี่พาทย์พื้นเมืองของนักดนตรียังคงใช้รูปแบบเดิม จะเห็นได้ชัดเจนว่ามีภาวะความหลายประการที่จะทำให้วงปี่พาทย์สูญสิ้นไปจากชุมชนได้ ปัจจุบันชุมชนและโรงเรียนได้ตระหนักดีแล้วว่าจำเป็นต้องร่วมมือกัน อย่างจริงจังเพื่อแสวงหาแนวทางการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ให้ได้ ชุมชนกับโรงเรียนจะต้องทำงานร่วมกันเพื่อสร้างกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองแบบยั่งยืน โดยโรงเรียนจะต้องเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกหัดบรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมืองของชุมชน โรงเรียนจะต้องจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองให้กับเด็กนักเรียนที่มีความสนใจได้เรียนรู้และฝึกหัดในเวลาเรียนปกติ โดยชุมชนจะต้องสนับสนุนให้บุตรหลานของตนได้ฝึกหัดวงปี่พาทย์พื้นเมืองและต้องถือว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเป็นวงดนตรีประจำชุมชน ให้ชาวบ้านในชุมชนได้ใช้บริการวงปี่พาทย์ในราคาที่ชุมชนกำหนดขึ้น ชุมชนจะส่งเสริมให้วงปี่พาทย์กลับมามีความสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ เหมือนดังเดิม ด้วยกระบวนการดังกล่าวจะทำให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองอยู่คู่ชุมชนไปได้นานเท่านานอย่างแน่นอน ถึงเวลาแล้วที่โรงเรียนและชุมชนต้องให้ความสนใจและร่วมพลังความเข้มแข็งเพื่อที่จะได้ร่วมมือกันทำงานอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองอย่างได้ผล

4. กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง การจะจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนจะต้องจัดให้อยู่ในระบบเวลาเรียนปกติไม่ใช่เป็นการเรียนและฝึกหัดนอกเวลาเรียนเพียงเพื่อเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร ดังเช่นที่โรงเรียนหลายแห่งเคยดำเนินการอนุรักษ์วงดนตรีมาแล้วและผลที่สุดก็คือต้องล้มเลิกไปในระยะเวลาไม่นานนัก โรงเรียนและชุมชนจะต้องร่วมมือกันศึกษาถึงจุดอ่อนของการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบดั้งเดิม และพัฒนากระบวนการสืบทอดขึ้นใหม่ สิ่งที่สำคัญต่อกระบวนการดังกล่าวคือการสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่มุ่งให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน ประวัติของชุมชน และ องค์ความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านวงปี่พาทย์พื้นเมือง เพื่อเสริมให้หลักสูตรหลักของโรงเรียนให้เป็นหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ โดยมุ่งสอนให้นักเรียนที่สนใจจะฝึกหัดบรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมืองในโรงเรียนอันจะส่งผลให้นักเรียนในโรงเรียนได้รู้จัก ได้เห็น ได้

ฟังการบรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมืองสม่ำเสมอ เป็นปลูกฝังให้นักเรียนทั้งหลายมองเห็นคุณค่าและเกิด ความสำนึกที่จะอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองสืบทอดต่อไป อันจะส่งผลให้คนรุ่นใหม่ได้พบรากเหง้าชีวิตของคนในชุมชนว่ามาจากรากเหง้าเดียวกัน อันไปจะก่อให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนได้

ข้อเสนอแนะ

จากการประเมินสถานการณ์ของชุมชนและโรงเรียนในการเรียนรู้และทำงานร่วมกันใน กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง สรุปได้ว่าชุมชนและโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อน วิทยาสามารถทำงานร่วมกันในกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามเพื่อให้การทำงานร่วมกันของชุมชนกับโรงเรียนมีความเข้มแข็งมากขึ้น ในการอนุรักษ์ องค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมืองจึงมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ชุมชนกับโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ควรร่วมมือกันดำเนินการดังต่อไปนี้

1.1 สร้างหลักสูตรท้องถิ่น ที่มุ่งให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในประวัติและเรื่องราวของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน และองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง เพื่อนำไปจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ซึ่งจะทำให้นักเรียนโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาที่จะเป็นคนรุ่นใหม่ ของชุมชนในอนาคตมีความรู้ความเข้าใจรากเหง้าของชุมชน และได้ฝึกหัดบรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมือง ซึ่งเป็นศิลปะที่เป็นต้นทุนของชุมชนโดยแท้จริง อันจะทำให้เด็กเกิดจิตสำนึกที่เห็นหวงและมองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน ผลที่ปรากฏจะเป็นความสำเร็จและความภาคภูมิใจของชุมชนที่ ร่วมกันคิดร่วมกันทำ ซึ่งจะเป็กระบวนการการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองอย่างยั่งยืน เป็นการกระชับ ความสัมพันธ์ภายในชุมชนให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้นเพราะมีจุดรวมที่มาจากรากเหง้าเดียวกัน ดังนั้น การจะได้มาซึ่งหลักสูตรท้องถิ่นวงปี่พาทย์พื้นเมืองจึงจะต้องดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูลของชุมชนทุกด้าน และศึกษาหลักสูตรที่ดำเนินการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นวงปี่พาทย์พื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่ององค์ ความรู้ของวงปี่พาทย์พื้นเมือง ควรมุ่งให้นักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาของวงปี่ พาทย์พื้นเมือง เครื่องดนตรี เพลง พิธีกรรมความเชื่อ ความสำคัญของวงปี่พาทย์ในชุมชน โอกาส การบรรเลง เน้นให้นักเรียนได้ฝึกหัดบรรเลงเพื่อให้อรรถรสของเพลง ให้ได้อรรถรสของความไพเราะ เพื่อ ให้นักเรียนมองเห็นคุณค่าของวงปี่พาทย์พื้นเมือง ควรสร้างแบบฝึกหัดในการบรรเลงเครื่องดนตรี ควรร่วมมือกับนักดนตรีพื้นบ้านเรียบเรียงแนวทางการบรรเลงเพลงพื้นเมืองใหม่ให้เป็นระบบที่

มาตรฐานเพื่อให้เกิดความไพเราะ และมีแบบแผน โดยยังคงยึดแนวทำนองเดิมและสำเนียงของท้องถิ่น

1.2 ควรจัดหาเครื่องดนตรีให้เพียงพอแก่การฝึกหัดของนักเรียนอย่างน้อย 1 ห้องเรียน ซึ่งอาจขอรับบริจาคเครื่องดนตรีเก่าจากชาวบ้านหรือจากวัดนำมาซ่อมแซมปรับปรุงให้ใช้ได้ หรือจัดหาเงินทุนจากองค์กรท้องถิ่นเพื่อจัดซื้อเครื่องดนตรีใหม่

1.3 ควรจัดทำแผ่นบันทึกเสียงเพลงและภาพการบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์พื้นเมืองไว้ให้ครบทุกเพลงทั้งการบรรเลงแบบเก่าและการบรรเลงตามแนวทางที่ได้รับการพัฒนาให้ได้มาตรฐาน โดยใช้นักดนตรีพื้นเมืองที่มีฝีมือมาร่วมบรรเลง เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทั้งต้นแบบเก่าและแบบที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ซึ่งจะใช้เป็นอุปกรณ์การสอนนักเรียนและเผยแพร่ต่อไป

2. โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ควรจัดห้องเรียนดนตรีให้เป็นศูนย์รวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวงปี่พาทย์พื้นเมืองของชุมชน และเป็นโรงเรียนต้นแบบที่จะขยายผลไปสู่โรงเรียนอื่น ๆ โรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาควรให้การสนับสนุนโรงเรียนอื่นๆ ที่มีศักยภาพ ให้สามารถดำเนินกระบวนการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมืองอย่างยั่งยืนได้

3. ชุมชนกับโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา ควรขอความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาชั้นสูงในท้องถิ่นให้ช่วยกันสนับสนุนกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้วงปี่พาทย์พื้นเมือง ได้แก่ สถาบันราชภัฏลำปาง ควรส่งนักศึกษาโปรแกรมวิชาดนตรีไปช่วยสอนนักเรียนอย่างต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาลัยโยนก ควรจัดกิจกรรมสนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์วงปี่พาทย์พื้นเมือง โดยเปิดโอกาสให้นักเรียนที่ฝึกหัดบรรเลงวงปี่พาทย์พื้นเมืองได้บรรเลงในสถาบันเพื่อให้นักศึกษาได้ชื่นชม

4. ชุมชนควรให้การสนับสนุนวงปี่พาทย์พื้นเมืองของนักเรียน โดยชุมชนควรคำนึงเสมอว่าวงปี่พาทย์พื้นเมืองที่บรรเลงโดยนักเรียนโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยาคือวงปี่พาทย์ของชุมชน ชุมชนควรจัดให้วงปี่พาทย์นักเรียนได้แสดงในงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศพในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้วงปี่พาทย์พื้นเมืองกลับมามีบทบาทในพิธีกรรมงานศพเหมือนดังเดิม ชุมชนกับโรงเรียนอาจร่วมกันกำหนดค่าตอบแทนให้กับนักเรียนในการไปบรรเลงวงปี่พาทย์ในงานต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปกร. ประชุมศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง. (ภาค 1 หน้า 13). กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปกร.
- กรมศิลปกร. ประชุมจารึกวัดบางสนก. (ภาค 5 หน้า 21). กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปกร.
- คณะศึกษา “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์”. (2542). การศึกษาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบนฐาน
ภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของประชาชน. ปัญญาพล. (26-27). กรุงเทพมหานคร: บมจ.
ธนาคารกสิกรไทย.
- จรรยาพร สุเนตรวรกุล. (2532). พระราชชายาเจ้าดารารัศมี. ใน นามานุกรมศิลปนิพนธ์ไทยในรอบ
200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. (91-92). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____.เจ้าเทพกัญญา บุรณพิมพ์. ใน นามานุกรมศิลปนิพนธ์ไทยในรอบ
200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. (114-115). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2532). เจ้าบัวชุม ณ เชียงใหม่. ใน นามานุกรมศิลปนิพนธ์ไทยในรอบ
200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. (137-138). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉ่ำ ทองคำวรรณ. (2527). ศิลาจารึกสำคัญเกี่ยวกับสามกษัตริย์. ใน ล้านไทย (ภาคผนวกหน้า
159- 174). เชียงใหม่. สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. (หนังสืออนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรม
ราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์).
- ณรงค์ สมิตธิธรรม. (2535). ดนตรีประกอบการฟ้อนผีในจังหวัดลำปาง. วิทยาลัยครูลำปาง.
_____. (2538). ฟ้อนผีปู่ย่าเมืองลำปาง. ใน ประเพณีท้องถิ่นภาคเหนือ. (72- 84)
สหวิทยาลัยล้านนา. ลำปาง : กิจเสรีการพิมพ์.
- _____. (2541). ด็กเส็ง : ดนตรีแห่ในวิถีชีวิตของชาวลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา แขนงวิชาวัฒนธรรมการดนตรี. (73-81)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
(2541). แนวทางการพัฒนาประเด็นวิจัยชุดโครงการวิจัยการศึกษากับชุมชนของสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.). ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2539). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. ใน สังคมไทยในกระแสการ
เปลี่ยนแปลง. จาตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่
และส่งเสริมงานพัฒนา.

- ประเวศ วะสี. (2533). ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง. วารสารวัฒนธรรมไทย. (73). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- พูนพิศ อมาตยกุล. (2532). ดนตรี เจ้าสุนทร ณ เชียงใหม่. นามานุกรมศิลปเพลงไทยในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. (289). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2535). นาฏศิลป์กับเศรษฐกิจและสังคมสยาม. ใน ดนตรีและนาฏศิลป์ กับเศรษฐกิจและสังคมสยาม. (205-212). กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพ.
- รุ่ง แก้วแดง. (2541). ประวัติการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ลิขิต ลิขิตานนท์. (2527). ยุคทองของวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทย. ใน ล้านนาไทย. (83-101). เชียงใหม่. สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. (หนังสืออนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์).
- ศรีเลา เกษพรหม. (2538). ชัน ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. (30-42). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ศักดิ์ รัตนชัย. (2540). อักษรสูตรธรรมคำเมือง. ตำนานตัวจารึกเป็นพิมพ์. (74). ลำปาง : สภาวัฒนธรรมลำปาง. ลำปางการพิมพ์.
- สีปพนนท์ เกตุทัต. (2542). ปัญญาพล. (41). กรุงเทพมหานคร : บมจ. ธนาคารกสิกรไทย.
- สีลา วีรวงค์. (2522). ท้าวสูงหรือท้าวเจื่อง เล่ม 1-2. (20 , 296) กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สีลาภรณ์ นาคทรพ. (2539). แนวความคิดเกี่ยวกับเครื่องชีวิตคุณภาพชีวิตและสังคม:ระดับกลุ่ม/ชุมชน. ใน การพัฒนาเครื่องชีวิตคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. อนุชาติ พวงสำลี และ ורתัย อาจอำบรรณธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2533). ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง. ใน วารสารวัฒนธรรมไทย. (73). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- แสง จันทรงาม. (2527). ศาสนาในล้านนาไทย. ใน ล้านนาไทย. เชียงใหม่ : สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. (หนังสืออนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์)
- อภิธาน สมใจ. (2541). งานศพล้านนาประสาทนกหัสติลิงค์สู่ไม้ศพ. (90). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. กลางเวียงการพิมพ์.
- อมรวิชัย นาคทรพ. (2542). จดหมายเปิดผนึกถึงประชาชนไทย ฉบับที่ 9. ใน ปัญญาพล. (66-67). กรุงเทพมหานคร : บมจ. ธนาคารกสิกรไทย.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. และคณะ. (2527). อนุโลมกฎหมายโบราณ. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2528). ตำนานพะเยาและคำขอคำเล่นเป็นแท้. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

Morton , David. "Thai traditional music : Hothouse Plant or Sturdy Stock." Siam Society ,
Journal. LVII, Part 2 (July 1970). (1,44)

_____. The Traditional Music of Thailand. U.S.A. : University of California 1976.

สัมภาษณ์บุคคล

นางสาวกนกวรรณ รัตนบุปผา อายุ 18 ปี 579 หมู่ 10 บ้านด้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายแก้ว โตบุญ อายุ 56 ปี วงดนตรี ส บันเทิงศิลป์บ้านฟ่อน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายแก้วมา อานาจุก อายุ 60 ปี สล่าเน มรรคนายกวัดเจดีย์ชาวหลัง ตำบลวังหม้อ

อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายคะนอง สุวรรณแพร์ อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 190 หมู่ที่ 1 ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายจรัส แก้วบุญเรือง ปี 80 ปี บ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายจตุญ มาคำจันทร์ อายุ 70 ปี ร้านศรีนวล หน้าโรงเรียนอนุบาลเขลางค์ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายจตุญ ไชยทนต์ อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 483 หมู่ที่ 2 ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายจันทร์ พิงมา อายุ 62 ปี วงสาธิตศิลป์ อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

นายจันทร์ ศรีคำชุม อายุ 71 ปี บ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นางจันทร์ฟอง แก้วบุญเรือง อายุ 63 ปี บ้านชมพู ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายชัยยงค์ สายสิงห์ทอง อายุ 43 ปี ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายคำ ดีมาก อายุ 69 ปี บ้านปางไผ่ ตำบลเมืองมาย อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

นางค้อยเกี้ยว อินทะสืบ อายุ 88 ปี เลขที่ 41 หมู่ที่ 8 บ้านหนองยาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายเต้า จกรรงค์แดง อายุ 75 ปี บ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายบุญชู ทะหลาว อายุ 70 ปี 151 ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

นายบุญปัน ไชยมะโน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 3 อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

นายบุญส่ง แก้วบุญเรือง อายุ 73 ปี หมู่บ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายประพันธ์ แก้วบุญเรือง อายุ 64 ปี เลขที่ 219 หมู่ที่ 7 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายประสิทธิ์ ปิ่นศรี อายุ 41 ปี กรรมการโรงเรียนบ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายปา ศักดิ์วงศ์ อายุ 46 ปี 412/2 หมู่ 2 ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายป๋อก ถาคำฟู อายุ 90 ปี หน้าวัดบ้านด้า ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายป๋วย มะโน อายุ 66 ปี 187/1 หมู่ 4 ตำบลหลวงเหนือ อำเภองาว จังหวัดลำปาง

นายแปง แก้วนัย อายุ 75 ปี บ้านฟ่อน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

พระครูวิศาลกิตติคุณ อายุ 68 ปี เจ้าอาวาสวัดลำปางกลาง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายพิสุทธิธรรม ธิยะ อายุ 24 ปี สถาบันราชภัฏลำปาง ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายมา สักดิ่งค์ อายุ 74 ปี หัวหน้าวงดนตรีบ้านวังหม้อ ตำบลบ้านวังหม้อ อำเภอเมือง
จังหวัด ลำปาง

นายเมือง โพธิ์ทอง อายุ 67 ปี นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายมูล สุคำมา อายุ 83 ปี 119 หมู่ที่ 8 บ้านหนองยาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายवल มหามิตร อายุ 70 ปี 123 ถนนประตุม้า ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายวัง ลังกาเปี้ย อายุ 92 ปี บ้านศาลาดอน ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายศรีนวล ตาละนา อายุ 78 ปี บ้านต้า ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายศรีบุตร ชุ่มอินทรจักร อายุ 78 ปี เลขที่ 120 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นางสาวศรีวรรณ ไชยรุ่งเรือง อายุ 45 ปี 183/1 ถนนประตุม้า ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง
จังหวัดลำปาง

นายสมบุญ มะโนธรรม อายุ 44 ปี เลขที่ 113 หมู่ที่ 8 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัด
ลำปาง

นายสาม งามชมพู อายุ 84 ปี หมู่บ้านชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายสุคำ โตบุญ อายุ 65 ปี วงดนตรี ส นิยมศิลป์ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายสุข สายภาระ อายุ 68 ปี วงดนตรี ส. อนุรักษ์ศิลป์ อำเภอเมือง จังหวัด ลำปาง

นายเสน่ห์ มะโนธรรม อายุ 70 ปี เลขที่ 113 หมู่ที่ 8 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายหมอก อินผูก อายุ 89 ปี หมู่บ้านฟ่อน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายอนันท์ คำมาจันทร์ อายุ 48 ปี บ้านเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นายอานวย มหามิตร อายุ 34 ปี หัวหน้าคณะวงพาทยและดกเส็งช่างแต้มบันทึงศิลป์ อาจารย์ 2
ระดับ 5 โรงเรียนเมืองมายวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภาคผนวก

1. ภาพสภาพชุมชน

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

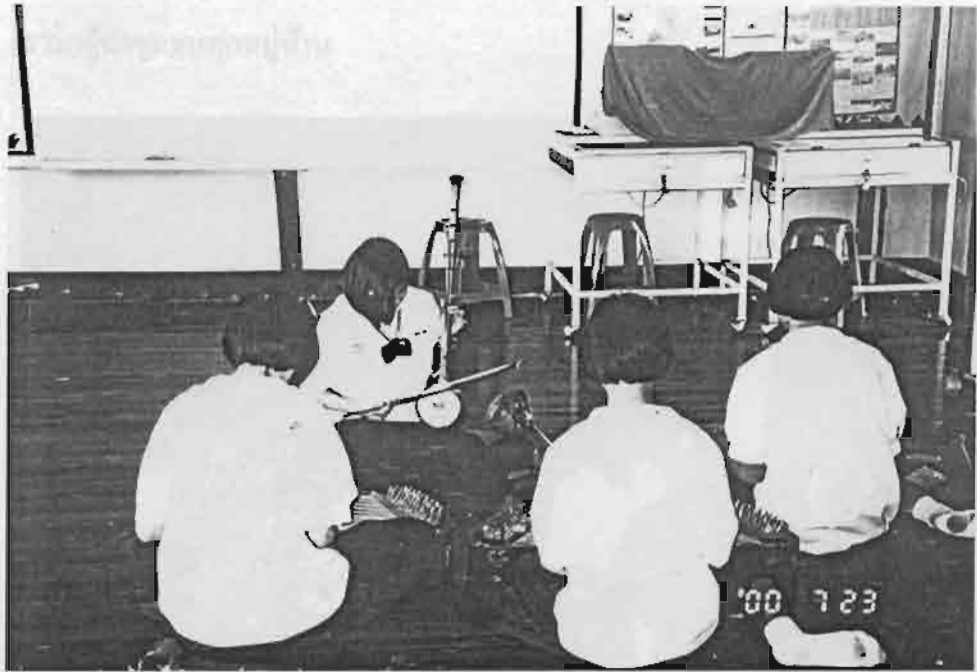

2. ภาพโรงเรียนชุมชนบ้านฟ่อนวิทยา

3. ภาพการออกภาคสนาม

3.1 เสวนาผู้นำชุมชนทุกหมู่บ้าน

3.2 ภาพการเสวนาชาวบ้าน

3.2 ภาพการเสวนานักคนดรีวงปีพาทย์พื้นเมือง

4. ภาพวงปี่พาทย์พื้นเมืองและงานศพ

